Die alder vermaertste Antique edificien vã Templen/Theatren/Amphiteatren/Palepsen/Thermen/Obelischen/Bzuggen/Archen-triumphal/etc. Beschzeue eñ gefigureert met harẽ grondẽ eñ maten: oock de plaetsen daerse staen/ eñ wiese dede makẽ.

ROMA QVANTA FVIT IPSA RVINA DOCET

HOewel dat veel diverſche auctoren ons wonderlijcke beſchrijvinghen van architecturen/ als vanden Egyptienen/Aſianen/Grieken/eñ meer andere natien gemaect zijnde achtergelaten hebben/alſo dat wy leſende den ooren mogen genoech doen aengaende der grooten/te weten/hoelanck/breet ende diep dat eenige merſelrien geweeſt zijn/ ſo en connen wy nochtans den oogen ende der begeerlichept van ſulcken ongelooflijcken handtwerck ende conſt te ſien daermede niet vernoegen/ten ware dat ons de eeuwe van dien tyde gegunt hadde/ aengeſien dat de reliquien van alſulcke wercken al meeſt deur den tijt vernielt zijn/ dat wy de figueren t'ſamen ryder letter hadden mogen int bewoorp ſien/gelijc wy in deſen tegenwoordigen boeck niet alleenlijck leſen en mogen wat ten leſten na alle andere natien die Romeynen gebonwen hebben/maer hebben eenen alſulcken auctеur voorhanden/die de figuren (ſulcx alſmenſe noch in weſen vindt) van ſtuck tot ſtucke/ niet alleene by roeden/ ellen/ voeten/ ende palmen/ maer oock by minuten ſcherpelijck gemeten ende wel geconterfeyt ons voorgeſtelt heeft. Ende hoewel dat ick geen meyninge en hadde deſen boeck vande antiquiteyt der Romeynen in onſer talen te drucken/mids dat haer de ſprake niet verre ghenoech en ſtrect/ oft dat by auonturen der liefhebbers te weynich zijn om mijn oncoſten te verhalen/ ſo en heb ick nochtans niet connen ghelaeten/ want my dat groote werck der fortificatien vander vermaerder ſtadt van Antwerpen daer toe gedrongen heeft/ende dat daeromme/ op dat een yegelijck die hem verwonderende is vander grooten/d'welck met ontalliicken coſten gemaect wort/hierinne ſien ende by hem ſelven overleggben mach/ wat grooter ja noodelooſer coſten by dit te gelijcken/dat die Romeynen(ick ſwijge andere natien) voortyden gedaē hebbē int makē van Obeliſcen/Piramidē/Thermē/ Theatrē/Amphiteatrē/Archentrimphal/ eñ meer andere dingen die alleene tot genoechten eñ triumphen dienden: waer deur te vermoeden is/dat om eene alſulcken ſtadt/tot welvaert van deſen lande/te beſchermen/ datſe die verſterckinge eer noch vromer dan sy is/ſouden gemaect hebben. Nu is te noteren/dat alle t'gheene dwelcke die Romeynen gemaect hebben/niet geheelijck met der leeringen van Vitruvio en overcomt/alſo datter veel die deſe ende diergelijcke ſtucken geconterfeyt hebben/daer deur geabuſeert zijn/want de ſommighe nauwelijc gheloouen en ſouden/ dat indien tyden ſo wel als nu alderleye werclieden waren deen beeter dan d'andere/d'welck hemlieden onwetentlijc heeft doen ende noch doet makē dingē die de goede Antiquē niet geerne een ſoudē verdregē hebben/ waerafdat sy in deſen boeck goet onderwijs vinden ſullen/ende leeren(indient hen beliefft te leſen) t'goede wten quade te ſcheyden/waer toe dat ſonderlinge den voorghedructen vierden boeck dient/want daerinne die geheele ſomme der maten beſloten is: ende alſo inden ſelven vierden boeck inde voorreden beſlooft is/ſo en ſuldy hier in deſen derden boeck niet alleene vinden/ten eerſten die Ichnographien/ ende daerop volghende die Ortographien/ mitſgaders oock een deel der Sciographien/vanden vernaemſten Antiquiteyten van Romen/van Italien/ende eenſdeels van daer buyten: maer oock vanden excellenſten edificien in onſen tyden/ende byſonder van Bramante gemaect. Alſoo dat de Leſer wel geinſtrueert zijnde inden voorſeyden vierden boeck daer alle de ordinen wel verclaert zijn/ſal mogen by hemſelven oordelen wat wel ende qualijck ghemaeckt is/ op datmen niet eenen coſten te ſamen een goet ende een onſtraffelijc werck maken mach.

Dat derde Boeck,

Van der Antiquiteyt.

Dat vierde Capittel.

ONder alle de Antique edificien die in Rome gesien worden/ so dunct mp dat het Pantheon voor een stuck werck alleene) dat alderschoonste/ dat aldergeheelste/ ende dat alderbeste verstaen is: ende is so veel wonderlijcker dan d'andere/ als hebbende dat selue stuck werck veel leden/ dat die selue altsamen so wel corresponderen tot dien linie/ dat een pegelijck persoõ siende alsulcke correspondentie/ vint hem daerinne vernoecht te zyn/ ende dit comt daer deur/ dat die vernuftige Architect/ de welke daer vinder af was/ vercoren heeft die alderperfecste forme/ te weten/ de ronde waeraf dat se gemeenlijck onse lieue vrouwe de ronde heet/ want van binnen is so veel hoochden als breedden. Ende by auonturen dat de voorsepde Architect/ considererende/ dat alle dingen die ordentlijc procederen/ een principael eñ eenich hooft hebben/ vanden welken de nederste afhãgen/ wilde ock dat dees edificie alleene een licht hebben soude/ eñ dat int alderhoogste deel op dat het hem in allen plaetsen gelyckelijck wtbreyden soude/ gelijcmen in effecte siet dat het oock doet/ want boven d'ander dingen die heur perfect licht hebben/ so synder de ses capellen/ dewelcke mits datse binnen de diete des muers staen behoorden duyster te zyn/ nochtans hebben sy haer behoeflijck licht deur dat toebrengen van sommige treckende vensters bouen de genoemde capellen/ dwelcke hem dat tweede licht geuen/ genomen van dat bouenste gat/ also datter gheen so clepmen dinck en is/ dheeft zyn deel vanden lichte: eñ dit en is sonder groote iudicie niet gemaect/ want wesende dese tempel van ouden tyden ghedediceert tot allen den Goden/ waer deur datter veel beelden in stonden (d'welcke de diverschе tabernaculen/ niechen/ ende vensterkens behoonen) behoefde dat elck heur behoorlijck hadden. Waeromme dat de geene die ghenoechte nemen in statuen ende ander verscheuen dingen by hem te honden: behoefden wel een alsulcken cabinet dat zyn licht van bouen ontfinghe/ op datse (latende elck staen op zyn plaetse) niet en derfden met den stucke d'licht gaen ontleenen. Nu om tot onsen eersten propooste te comen/ mits dat mp dat Pantheon de alder volcomenste Architecture dunct zynde die ick noch gesien hebbe/ so hevet mp goet gedocht dieselue oock hier int beghinsel ende voor een hooft van alle d'ander edificien te setten. De fondateur van desen tempel (na dat Plinius set in meer dan een plaetse) was Marcus Agrippa om te volbrenghen de wille van Augusto Cesare: dewelke ondercomen vander doot en mochts niet volbrengen/ aldus wert desen tempel ontrent dat veertiensте Jaer ons Heeren ghebouwen/ dat welcke comt ontrent vijfduysent tweehondert/ ende drie jaren van beginsel der werelt. Inden ghesepden tempel (naer schrijuen van Plinio) waren die capiteelen van cooper/ ende hy schrijft ock dat Diogenes beeltsnijder van Athenen die seer ghepresene Cariatiden inde pilaren maecte/ ende dat ock de statuen bouen dat frontispicium gestelt zynde seer gepresen warẽ/ hoewel datse deur de hoogde der plaetsen niet gecelebreert en waren. Desen tẽpel wert geslagẽ vanden blixẽ/ eñ verbrãdẽ ontrent dat 12 jaer Troiani des Keysers/ twelck comt ontrent den Jare ons Heeren hondert ende dertien: ende den jare der werelt vijfduysent driehondert en elf. Ende Lucius Septimius Seuerus/ ende Marcus Aurelius Antonius deden hem repareren met alle zynen ornamenten/ gelijc dat blijct by den geschrifte inde architrabe vanden geuel/ dewelcke ornamenten men gelouen mach al van nieuws ghemaect te zyn/ anders behoorden die Cariatiden van Diogenes daer noch te zyn. Maer inder waerheyt soo was de Architect diese ordineerde seer judicieus ende stantaktich/ want met goeder judicien heeft hy de leden seer wel connen vergelijcken met dat corpus/ ende en wilde de wercken met veel sneden niet verdrucken/ maer (gelijck tot synder plaetsen breeder gesept sal worden) wist se wysselijck wt te deylen: ock heeft hy int gheele werck de ordine vande Corinthie geobserueert/ ende en wilde daer geen ander onder mengen: daer toe zyn de maten in alle de leden so wel ghеobserueert als ick in eenich ander werck gesien ende gemeten hebbe: waeromme datmen desen tẽpel wel eẽ exẽpel van Architecturen heeten mach. Maer settende dees redenen op d'spde/ wantse den Architect luttel aenghenen/ so wil ick aende particuläre maten comen: ende op dat wy met ordinantien in dese Antiquiteyt voortvaren/ so sal die eerste figuere de Ichnographie zyn/ die tweede de Ortographie/ ende de derde de Sciographie. Dees navolgẽde figure is dan de Ichnographie/ dats den grondt vanden voorsenden tempel/ den welcken ghemeten is met de Antique oft oude Roomsche palme hier bespden gestelt. Ende eerst spreckende van dat portael/ daeraf zyn de colom-

men dicke ses palmen ende negenentwintich minuten: de intercolommien (dat zyn de spatien van de eene colomme aen d'andere) houden acht palmen ende negen minuten/de breedde des portaels is van veertich palmen: de breedde vande platte pilaren des portaels is ghelijck den diameter der colommen/de wijdde vande mechen tusschen de pilaren is van tien palmen/ ende de pilasters ter syden zyn van twee palmen: de wijdde der poorten houdt sessentwintich palmen ende een halve/ de wijdde des geheelen tempels te weten den vloer binnen vanden eenen muer tot aen den anderen hout hondert en vierentnegentich palmen: effen also veel houdt de hoochde van op den vloer/ tot boven aenden onderssten boozt vanden lichtgate. Dat selue ronde gat is wijt sessendertich palmē en halue: vande ses capellen welcke binnen de dickte vanden muer gemaeckt zyn is elck breet sesentwintich palmen ende dertich minuten/ende gaen half so diep inden muer behalue de dickte der vierca̅ter pilaren op elcke syde: maer die principale capelle is dertich palmen breet/ ende is ooc eenen halven circkel behalue de ghesepde pilaren: de diete der colommen van alle den capellen is van vijf palmen min drie minuten/desgelijer houden de viercante hoecpilaren der gesepder capellen. De colommen der tabernaculen tusschen de capellen zyn dick twee palmen: de dickte vanden muer die den geheelen tempel omvanght is van eenendertich palmen. Ende al ist sake dat de capellen den muer genoech wtholen/so zyn nochtans tusschen beyden van binnen den muer vele placsen/welcke sommige seggen dat voor wintplaetsen gelaten zyn ter causen vander eertbeuninge. Maer ick geue my selven te verstaen datse ghelaten zyn te vullen om de stoffe te sparen/ mids dat sy circkelwijs in aller manieren sterr genoech zyn/den opganck welcmen ter slinckerhant siet was ooc ter rechterhant om op dat portael te gaen/ ooc ginckmen van daer rontsomme den tempel boven de capellen deur een secreten ganck die daer noch is deur den welcken datmen ooc bupten aende trappen gaet/ om tot bouen int hoochste der edificien te climmen/ met veel opgangen die daer rontsomme zyn. Dit fondament achtmen dathet al een masse was ende van bupten veel plaetsen besloech/ also dat sommige gebueren gewaer worden zyn/ welcke willende bouwen hebben int grauen sulck fondament gevonden.

Dits de oude Romeynsche palme/ende is ghedeelt in twaelf vingeren/ende elcken vinger is noch in vieren gedeelt/ende worden genaemt minuten/met welcker maten dese tegenwoordige edifitie met al heuren navolgenden deelen gheme̅ten is.

Den gront van dat Pantheon genaemt de Rotonde

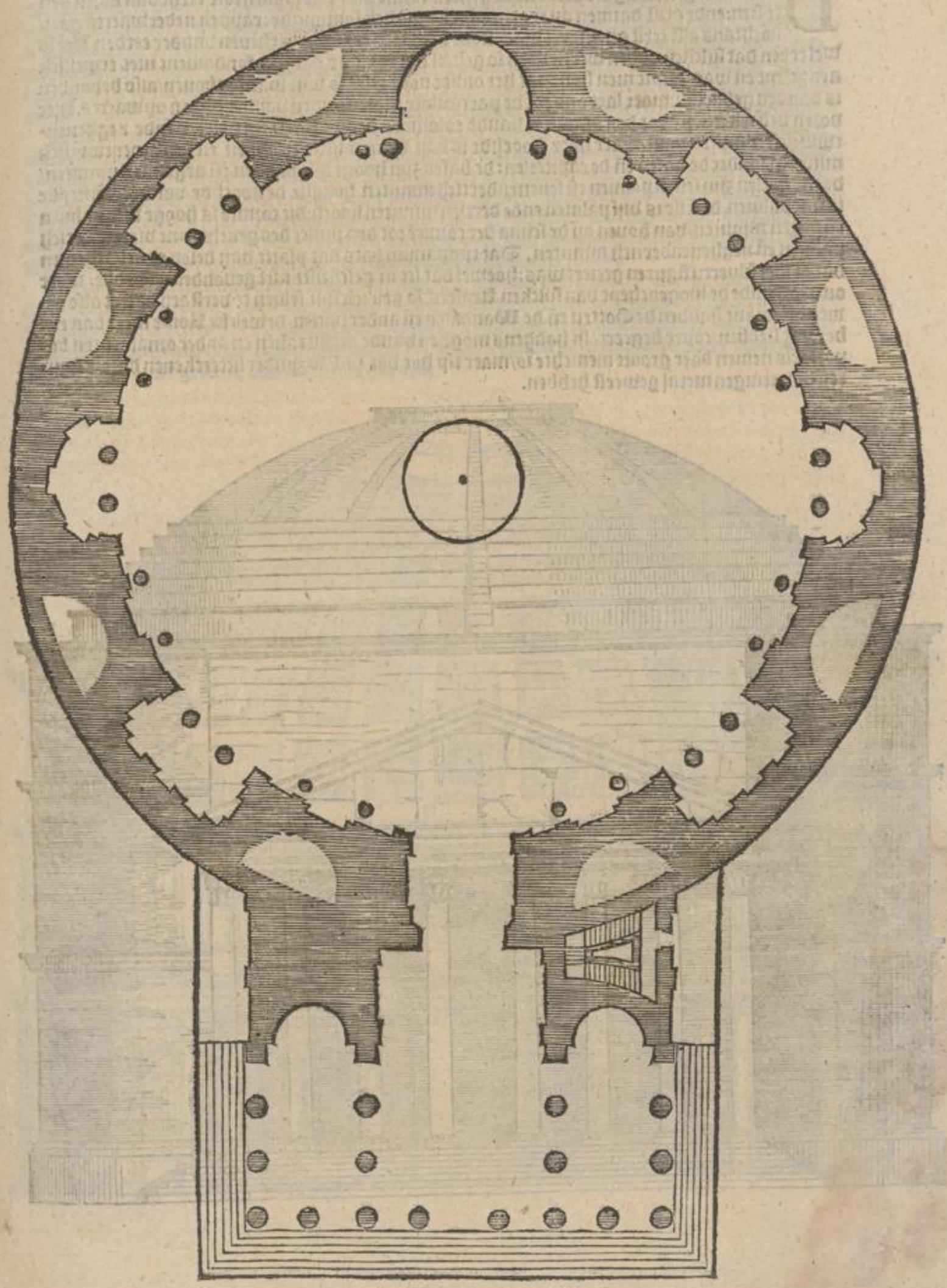

De forme van dat Pantheon van buyten.

DEse ondergestelte figure betoont de geheele forme van dat Pantheon recht van voren aen te sien: ende al ist datmen nu ter tijt inden ingaenck sommighe trappen nederwaerts gaet/ nochtans alst eerst ghemaect was/ stont het seuen trappen verheuen vander eerden. Het is wel reden dat sulcken ouden werck noch so geheel is/ overmits dat syn fondament niet ermelijck aengelept en was/ want men hout dat het onder noch eens so wijt was als bouen/ also bevonden is vanden gebueren: maer laet ons tot de particulare maten comen vander eerden opwaerts. Hier voren heb ick gesept dat den diameter vande colommen des portaels ses palmen ende neghenentwintich minuten hout/ maer haer hoochde is van vierenvijftich palmen eñ neghenentwintich minuten sonder de basen eñ de capiteelen: de basen syn hooge drie palmen eñ negentien minuten/ de capiteelen syn seuen palmen eñ seuenendertich minuten hooghe/ de hoochde vande architrabe is vijf palmen, de frise is vijf palmen ende dertien minuten hooch: die cornice is hooge vier palmen eñ negen minuten/ van bouen op de scima der cornicé tot den punct des geuels syn vierendertich palmen eñ neghenendertich minuten, Dat timpanum dats dat platte van desen geuel/ achtmen dat al met silueren figuren geciert was: hoewel dat ick in geschrifte niet gevonden en hebbe: maer ouerleggende de mogenthept van sulcken Keysers/ so geu'ick my selven te verstaen dattet also geweest is/ want hadden de Gotten eñ de Wandalen eñ ander natien/ de welcke Rome meer dan eens berooft hebben/ coper begeert/ sy haddens mogen vande architraben en ander ornamenten des portaels nemen daer groote menichte is/ maer wy hoe dat wil/ so synder licteecken en datter figuren van eenigen metal geweest hebben.

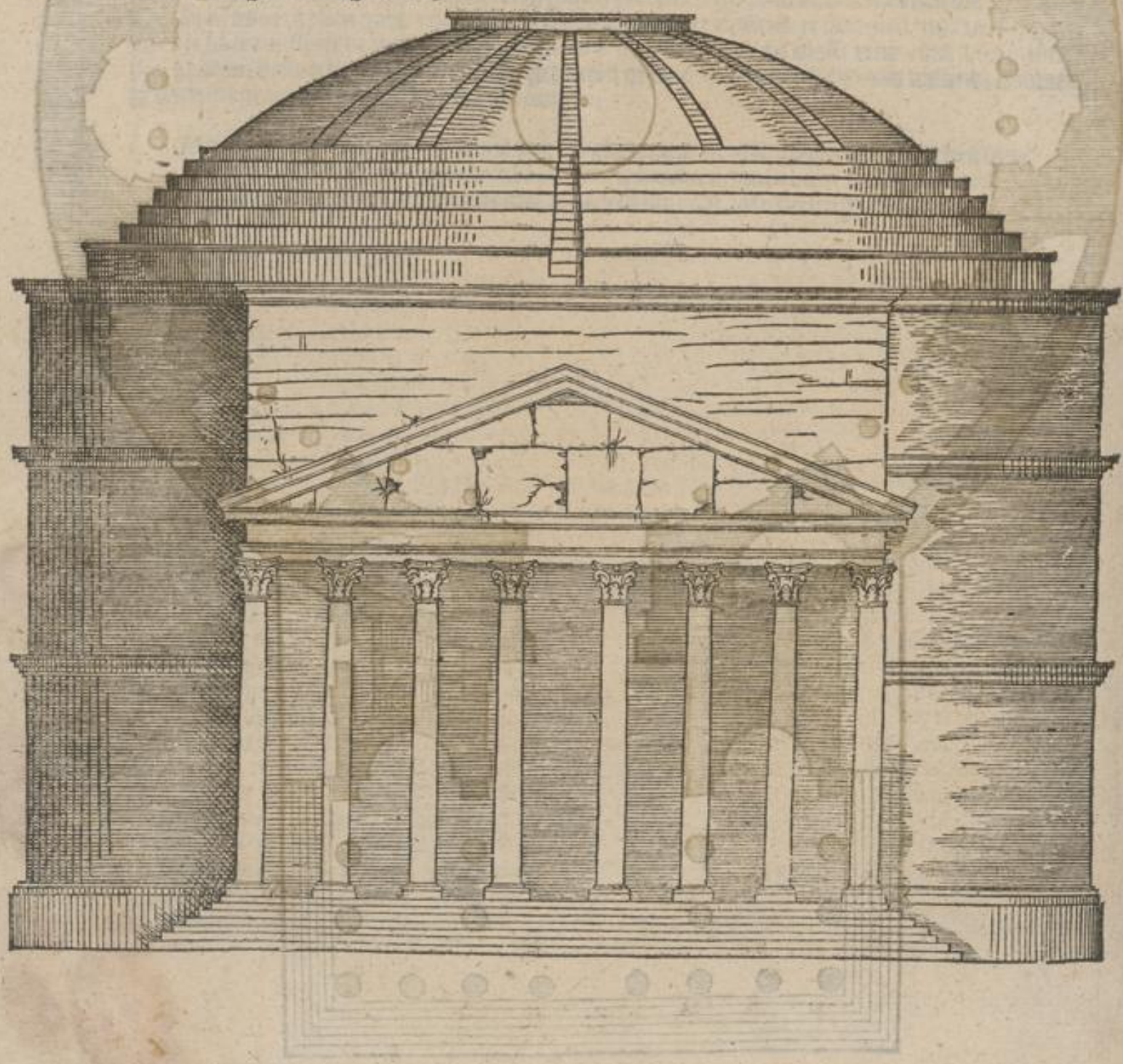

Dat deel binnen den tempel.

DEse navolgende figure betoont dat Pantheon van binnen/dewelcke forme(also geseyt is) genomen is vande sphera/mits datse so wijdt is vanden eenen muer tot aenden anderen/ als sy hooge is vanden pavimente tot bouen aende openheyt/ dewelcke wijdde eñ hoochde elck hondert vierentnegentich palmen houtvandē pavimentetot bovē de hoochste cornice/ eñ van op de cornice tot dat hoochste des welfsels is oock een gelijcke mate/te weten/elck vande helfte vande hondert vierentnegentich palmen. De quadraturen in dat welfsel zyn altsamen inder manieren van da middelste/ende van desen is oock opinie datse met silueren gedreuen platen geciert waren/ deur sommige veltigien diemen noch siet: want waren sulcke vercieringen van coper gemaect geweest/men soudese noch vinden/ofte dandere vanden portale souden mede genomen zyn.

Niemant en verwondere hem datmen in dese dingen (eyschende perspective) gheen pauiments ofte ander vercortinge en siet/want ick hebt alleene wten gront willen optrecken om zyn hoochde in maten te toonen/op datmen die deur tvercorten niet verliesen en soude: maer inden boeck van perspectiven sal ick die dingen in haer recht vercorten toonen/ ende dat in diversche manieren/te weten/in superficien ende in veelderlepe corpozen ende in menichte van huysingen daer toe dienende. Vander cornicen nederwaerts en sal ick nu de diuersche maten niet setten/want hierna sal ick stuck by stuck die figuren toonen/ende geuen daer af bysonder maten.

Die capelle inden middelt/alist sake datse haer seer wel met den anderen wercke voecht/nochtans ist opinie van veelen/datse niet antijck en is/ter causen dat haren boge de vijf pilaren breect/ dat welcke een dinck is dat die goede Antiquen nopt en ghebruycten/maer mepnen dat die byden epden der Christenen grooter gemaect is dan die andere/ gelijck de Christen tempels altijt eenen principalen altaer grooter dan die ander hebben.

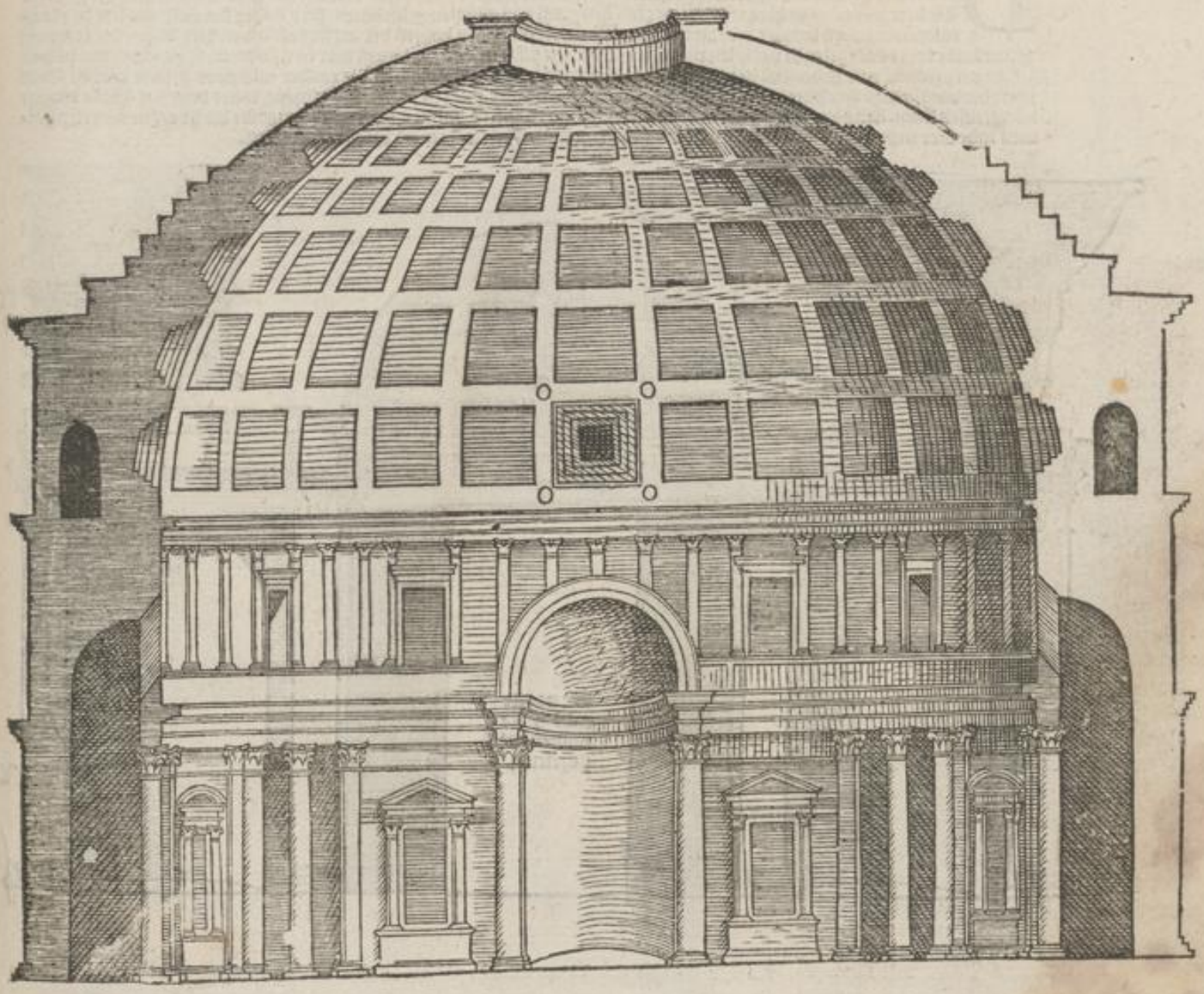

Dit ornament vindtmen noch in wesen bouē dat poortael van dat pantheon/ende is op dees maniere al vā copere taflen ghemaecht: den halven circkel en isser niet/ maer daer was eē crōme superficie van coper seer verciert. Oock houden vele die opinie/ dat het cieraedt van silloer was/ mits der oorsaken voorgeseydt: maer van wat materien dat het was/ en weetmen seckerlijck niet: maer waerachtich ist/ dattet wtermatē schoon were behoorde te zyne/ considererē/ de aen tgene datmen noch in wesen siet.

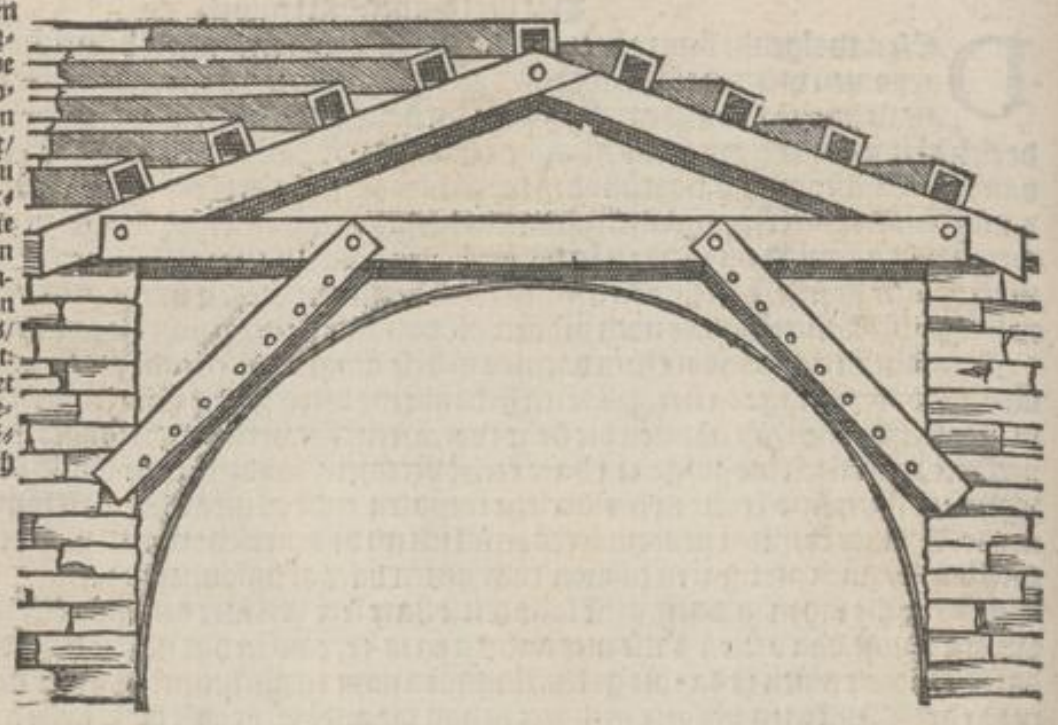

DEse figure hier onder betthoont dat aensien binnen dat poortael/ het welcke so welcke soo wel inde spden als van vozen seer gheciert is met marbzen/ ende daer toe oock van bupten/ hoe wel dat het deur den tijt seer vergaen is. De vier pilaren zijn gecanelleert met sulcken getal van canalen gelyckmen hier onder siet: ende om dat de ronde colommen boven dunder wozden dan den diameter/ daer den bodem der architraben van dier dicten der colommē is: willende dan de architrabe verstellen met den viercanten pilaren/ welcke boven niet en minderen/ so en soude den bodem zynen perpendicle niet gevonden hebben/ want het soude so veel als d'minderen der ronder colommen gescele hebben Dus heeft die voorsienige Architect de architrabe rechts boven de vier pilaren so veel uytgehzept/ waer deur dat sulcke dingen voorgheliick staen. Aengaende der deuren so is de wijde van twintich palmen twee minuten/ ende die hoochde veertich palmen ende vier minuten. Vanden anderen sonderlinghen maten sal ick hier na breeder tracteren.

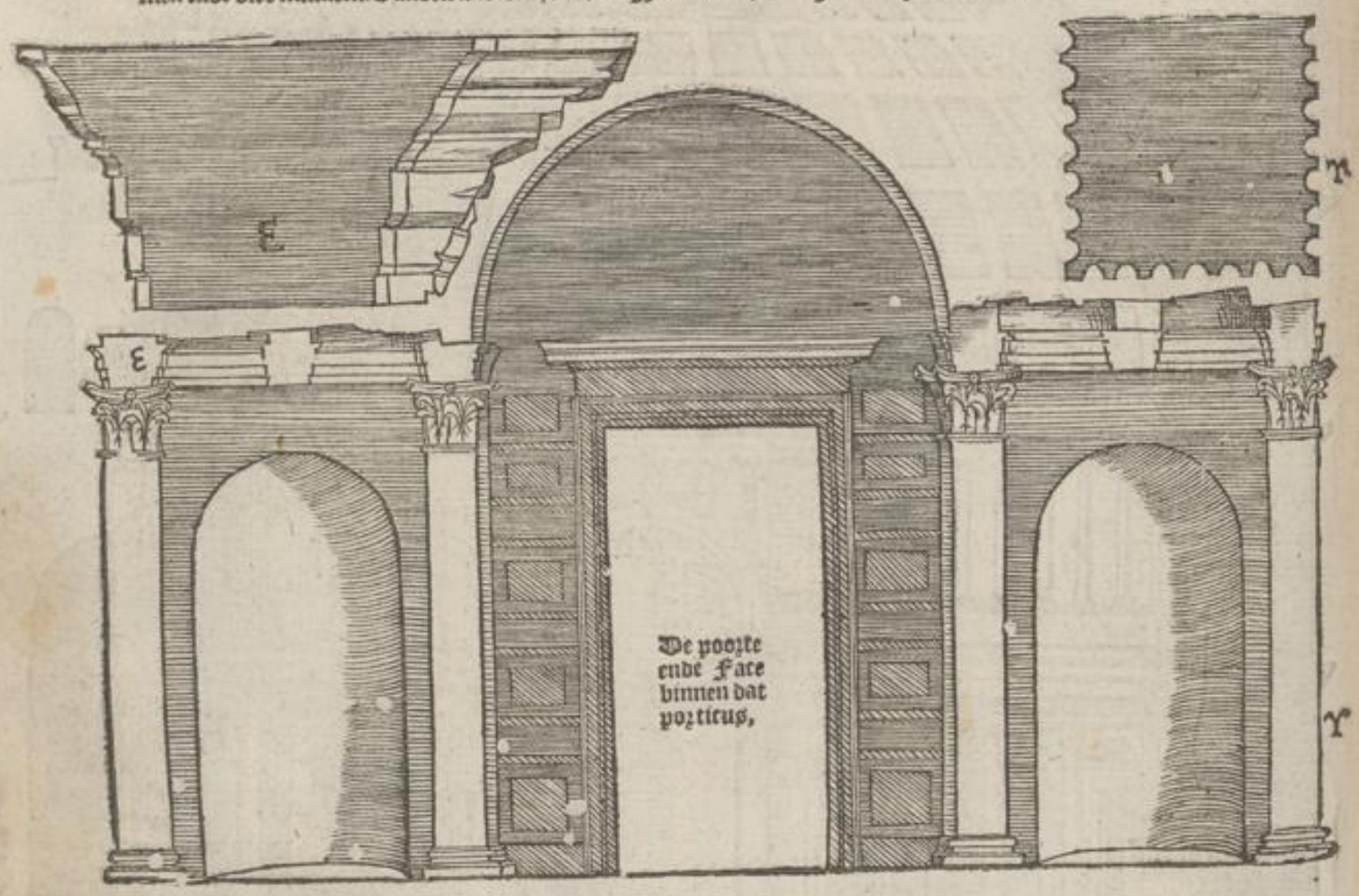

Dees base is rene vanden gene die aende platte pilare der twee der ordine staē/ de welcke mits datse verre vāden oogen staē/hebben eē astragalus vo oz twee/ om dwerck niet te vercrimpen.

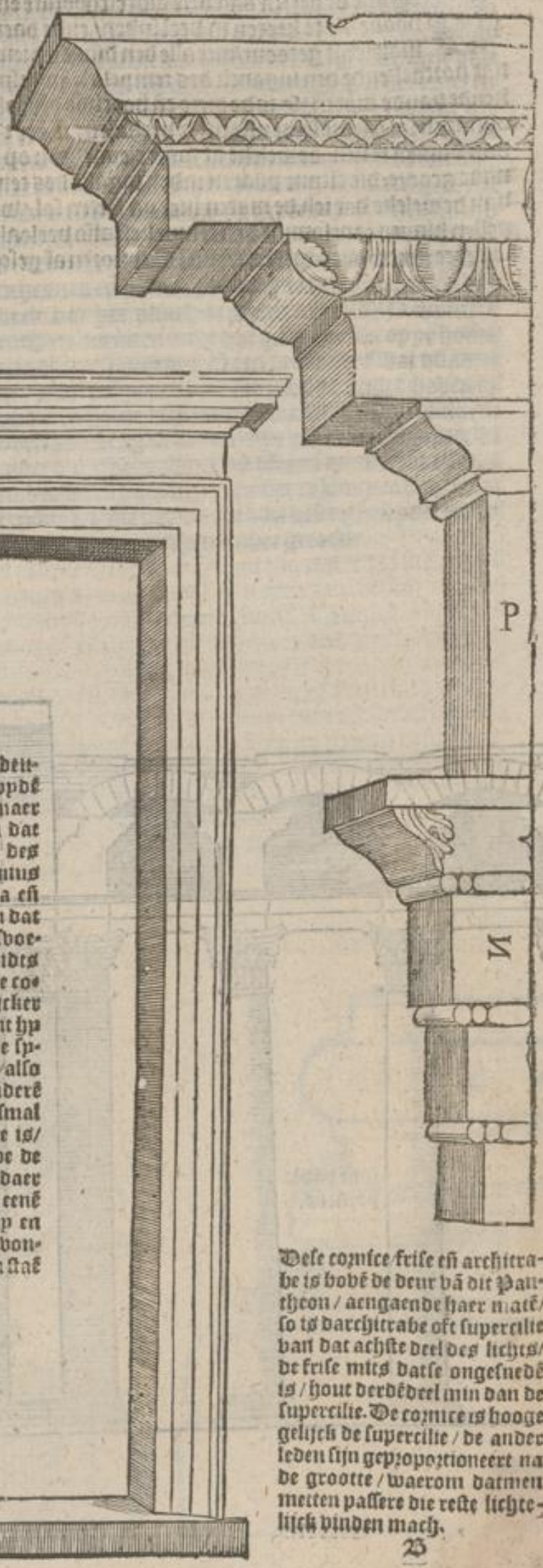

DJe proportie vā deser deuren aengaende der wydē ende hoochden is gesept/ maer synen pilaster is bzeet van dat achtste deel der wijdden des lichts: eñ al ist dat Vitruuius den pilaster vande Doxica eñ vande Jonica ontrent van dat seste deel maecht/so en misvoeget nochtans deser niet/ midts datse Corinthie is/ want de colomnen Corinthie gracelijcker dā de andē zijn/ noch schijnt hy so veel dicker te zijn als de spden van goeder diepte synde/alsa dat dooge deen metten andere bevangende/en schijnt so smal niet te zijn als hy in effecte is/ die pilastren ter spden ende de supercilie ost architrabe daer op/ septmen datset al van eenē stuck is/ ende ick booz my en hebbe geen scheydinge gevonden/de particulare maten staē hier bespden.

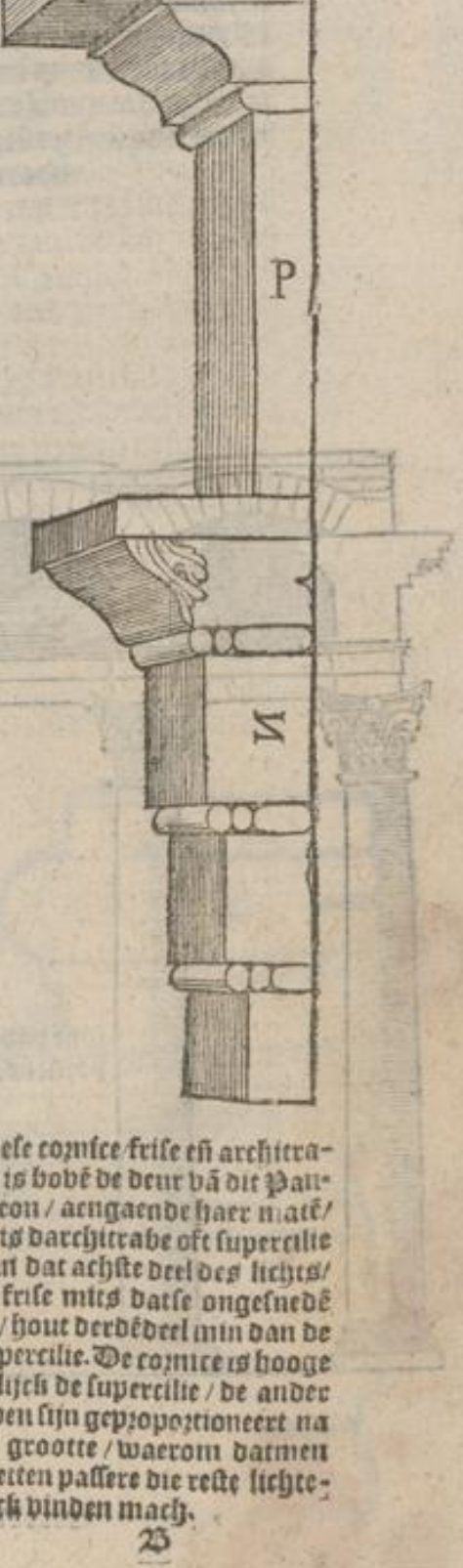

Dese cornice frise eñ architrabe is bovē de deur vā dit Pantheon/ aengaende haer maté/ so is de architrabe oft supercilie van dat achste deel des lichts/ de frise mits datse ongesnedē is/ hout derdēdeel min dan de supercilie. De cornice is hooge gelijck de supercilie/ de andere leden zijn geproportioneert na de grootte/ waerom datmen metten passere die reste lichtelijck vinden mach.

OM alle de deelen van dese alderschoonste ende voegelijcste edificie te toonen/so is wel van noode die te keeren in veel syden/ ende daeromme hebbende hier voozen dat aensicht in majesteyt getoont/met alle den dingen dienen van vozen sien mach: so sal ick nu de loge/ dat poztael/ende den inganck des tempels van beyden toonen rechts gheliyck dat staet. Eñ spzekende vande maten/ so is de dicte eñ hoochde der colommen ende der pilaren vozen gegeven/ daeromme en sal ick die selue niet meer verhalen: maer t'is alleene gheuoech die dispositie der dinghen van binnen te sien/ de welcke al zynse eigene/ zyn op haer mate getrocken ende ghepzopoztioneert nade groote: die eigene pilaren inden ingane des tempels zyn viercant in manieren van pilasters van dewelcke dat ick de maten hier na setten sal/ want sy dienen oock op de hoecken vanden capellen binnen rontsomme den tempel: eñ also veeleals de spatie van dese drie intercolomnien bout/ so verre strecte dat coperen welfsel daer vozen af gesept is.

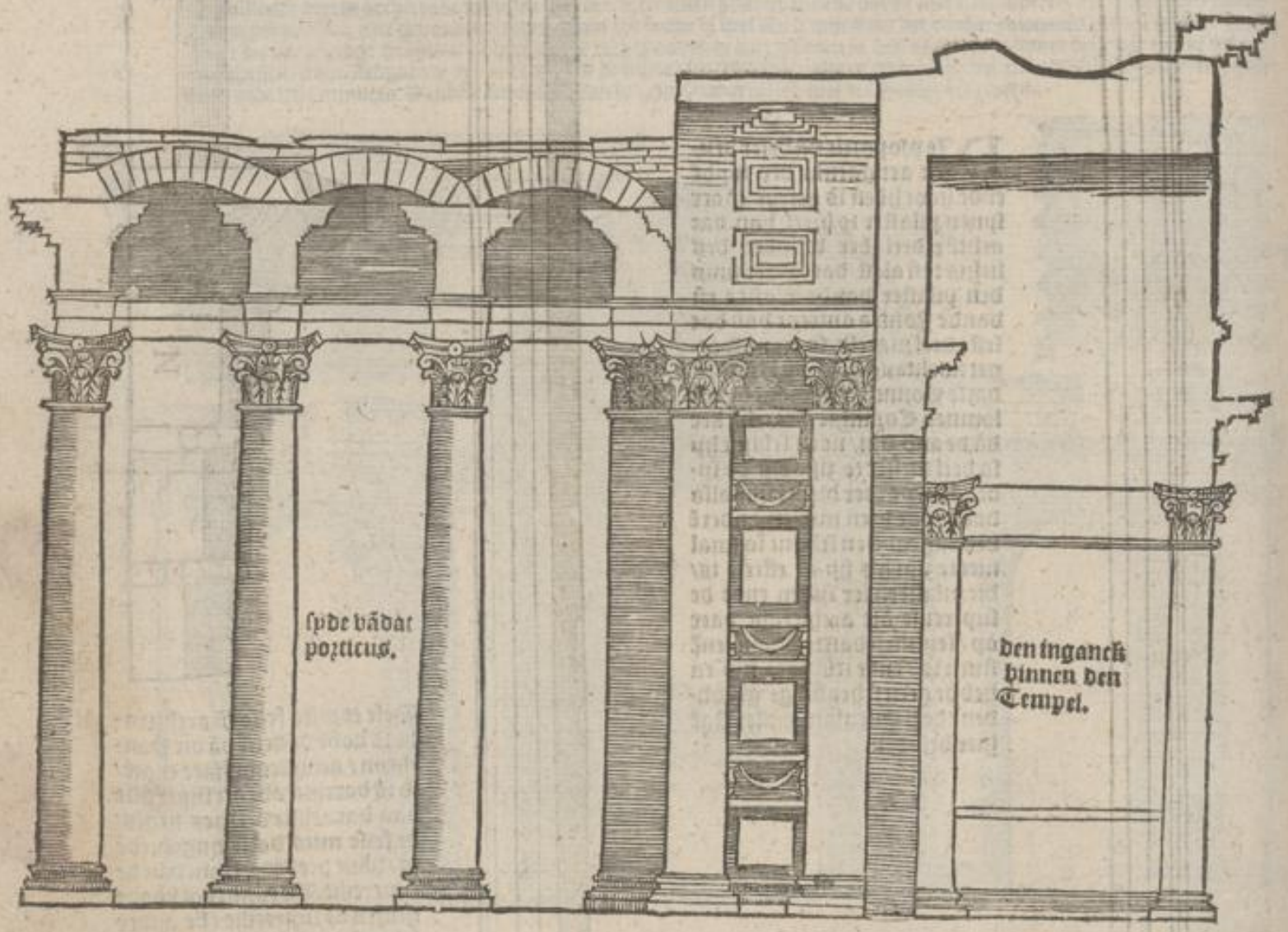

Ick en wil my niet onderwinden te schrijven van alle die maten van elcke cauering he van den colommen die daer veele zyn int Pantheon/maer vande colommen voor de grote capelle/mits datse seer schoon eñ wtnemende zyn/heb ic willen wat kennissen geven: waeromme dat dese figure hier onder geteeckent met A. ende B. betoonen dat werck der wtgrevingen van desen ê colonnê der grootster capellê/te weten int platte/eñ int opstaende: aengaende de forme eñ dat fautsoen wort genoech ghetoont deur de twee figuren dus willen wy nu de maten setten. De canalen dan zyn vierentwintich int getal/ ende een canael is wijdt neghen minuten en halue/dat bozel oft thozus met den tweê quadzetten oft lijstken bevangt t samen vier minuten ende een half want dat thozus houdt drie minuten/dus blijft er een minut en halue/eñ die dan in tween gedeelt/ so comt elckê quadzette op beyde sydê drie quarten van een minut. Dese caveringe is den aensienders seer bevallijck/ende een alsulcken werck is aen de Basilica del foro transitorio, tot cieraet van eender poorten/also int vierde boeck verhaelt is. De base geteeckent met C. is vanden voorgeseyden colommen der grootster capellê in dat Pantheon/waerat dat de hoochde is van twee palmê ende elf minuten en halue/ende is aldus wtgedeelt dat het plinthus onder neghenthien minuten hooghe is: den onderssten thozus houdt seventhien minuten ende dat quadzet daeroppe houdt drie minuten en halue: deerste scotie oft trochile/is van achte minutê eñ een derdendeel: dat quadzet onder de astragalen is van een halue minute/ende desgelijckx houdt oock de andre boven de astragalen/de twee astragalen houden ses minuten en halue/dus comt elck astragal drie minuten ende een quaert te houden. Die tweede scotie boven de astragalen is van ses minuten: de supercilie (van Vitruvio also genoemt) oft dat quadzet onder dat tweede thozus is vã een minut: dat thozus is hooge seven minuten ende twee derdendeelen/die cincte dats den bant der colommen boven dat thozus/al en gaet der basen niet aen/houdt drie minuten/ die projecture van deser ghesepder basen is van drienentwintich minuten geproportioneert inder manieren hier onder getoont.

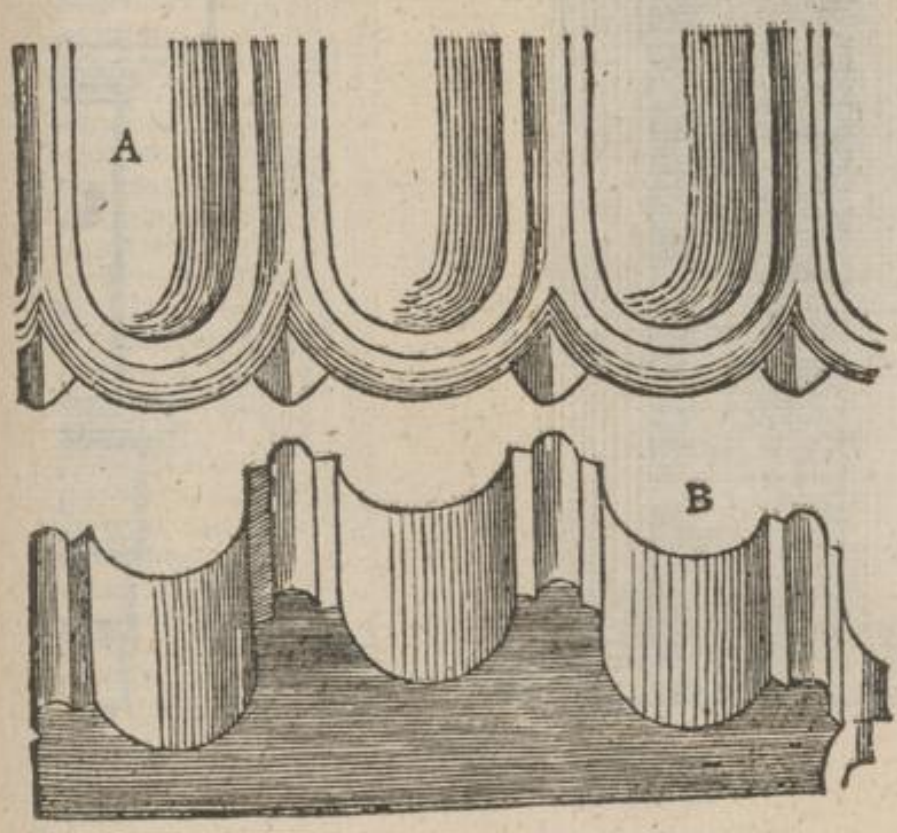

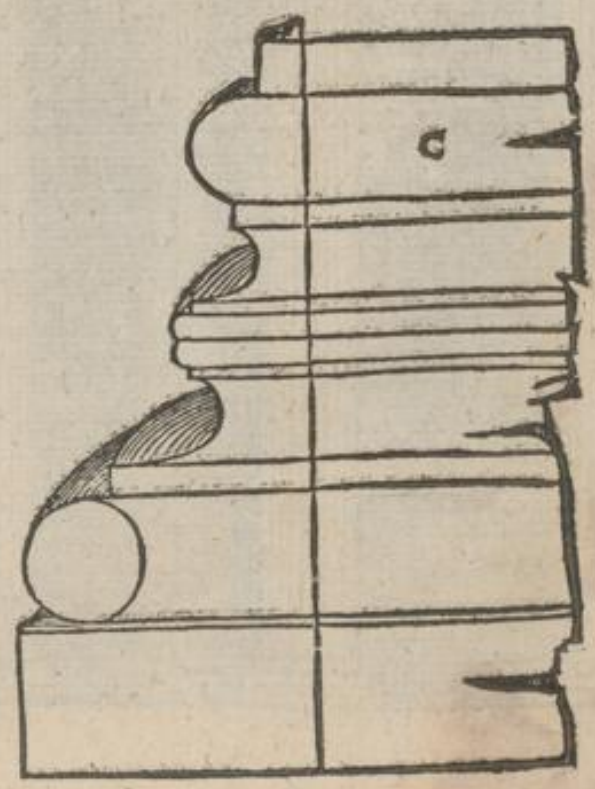

Dese navolghende figure representeert een deel van binnen dat Pantheon te weten vanden paumente tot boven de tweede cornice die de tribune oft dat ront welfsel draecht: oock sietmen boven de cornice dat begin sel vande viercante cauerningen der ghesepder tribunen: des gelijcx toont dese figure in dat benedenste deel/ de wijdde van een der ses capellen/ vanden welcke datter twee is in figuren van halven circkel/ende d'ander vier in formen van eenen quadrangel/ even wel alle ses int aensicht gelijckformich: elck van desen capellen heeft twee ronde colommē/ ende die hoecken hebben haer viercante pilaren gelijcken inden voorgetoonden gront eñ in dese navolghende figure sien mach: ende al ist dat die selue niet in perspectiven gheset en is/ waer deur datmen sonde mogen sien oft het een ronde oft een viercante capelle ware: dat welcke gelaten is/ om datse op haer maten blijven sonde/ maer niet tegenstaende so is dese voor een viercante gestelt/ dweltsinnen siet aende forme vande blinde venstersdie binnen dees capelle staen/ want d'andere souden meer ommeloopen. Die dicte van desen colommen is vijf palmen drie minuten min/ die hoechde vander basen is twee palmen en seuentwintich minuten/ de hoechde der colommen sonder capiteel is vercrich palmen: de hoechde des capiteels is van vijf palmen ende derrich minuten: ende also comt de gheheele colomme met base ende capiteel achtenveertich palmen te houden. Die hoechde vande architrabe frise ende cornice/ is te samen derrien palmen en halue/ ende geheel dese hoechde is gedeelt in tienen/ want drie deelen zijn voor d'architrabe/ d'ander drie gheeftmen den Sophoro oft der frisen/ eñ de restende vier deelen salmen der cornicen gheven: vanden overblijfsel der ander leden en set ick anders geen maten: mits dat dese proportionalijck overgheset is vande principale in dese forme/ welcke daer beside staet met L. geteeckent. Ende mder waerheyt soo begrijptmen in dees cornice de goede judicie vanden Architect/ drwelcke daerinne voeghende de manieren/ en wilder die dentillen niet in snyden/ om in die gemeene erreur niet te vallen/ daer so veel antijcken inne ghevallen zijn/ ende noch hedendaechs veel meer modernen: dat erreur welck ick seggen wil is dit/ dat alle die cornicen daer mutilen in staen/ ende daer onder de dentillen gesneden hebben/ zijn vitieus/ ende van Vitrubio verworpen int vierde boeck int tweede capittel/ ende al ist dat in dese cornice/ de forme vanden denticulo is/ dies niettemin midts dat het ongheſneden is/ en machmens niet dammeren in desen ghevalle. Boven dees cornice is een podium (ofte maniere van borstweringe/ waeraf de hoechde seven palmen ende ses minuten hout/ ende is van diepnder wtheffinghen/ want de pilaren comen oock luttel wten muere. De hoechde der welcker tsamen met d'architrabe frise ende cornice/ is van derrich palmen ende sessendertich minuten: welcke hoechde in vijfen gedeelt zijnde/ so sal dat een deel voor d'architrabe frise ende cornice zijn/ dewelcke architrabe frise ende cornice geproportioneert nade groote staet daer beside geteeckent met M. in dees cornice eñ oock in d'architrabe zijn de leden also wel wtgedeelt/ eensdeels gesneden eñ partie ongesnedē/ dat het zijn forme niet en verduystert. maer meer deur dat die ongesnedē leden tusschē de gesnedene onderschoten zijn/ so sietmen inde selve een wonderlijcke gratie/ de venstre boven de capelle is om der selver capellen licht te geven/ dat welke licht/ hoewel dat het principale niet en is/ dies niettemin om dat het radialijck vande bovenste openheyt getrocken is/ so gevet der capellē haer voeghelijcke claerheyt: tusschen de pilaren ende oock boven de venstren zijn diversche fijne steenen ingevoecht/ ende die frise vander eerster cornicen is van d'alder fijnste profil-

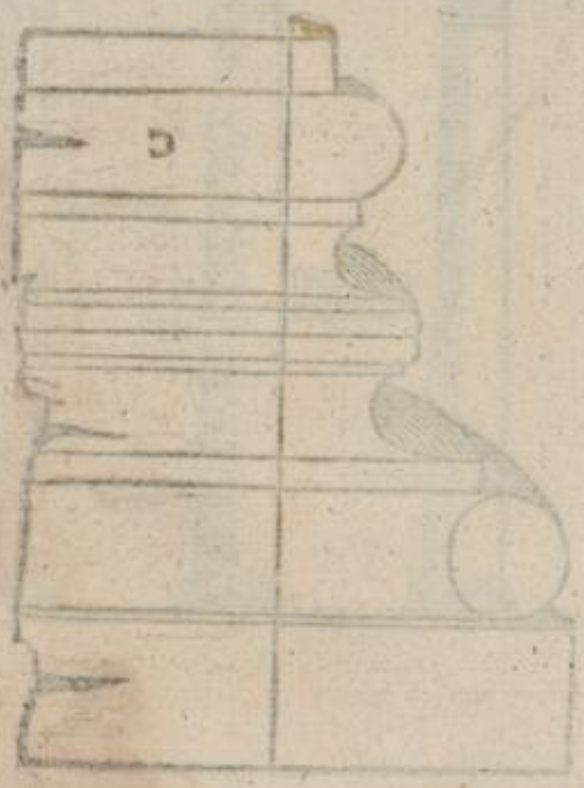

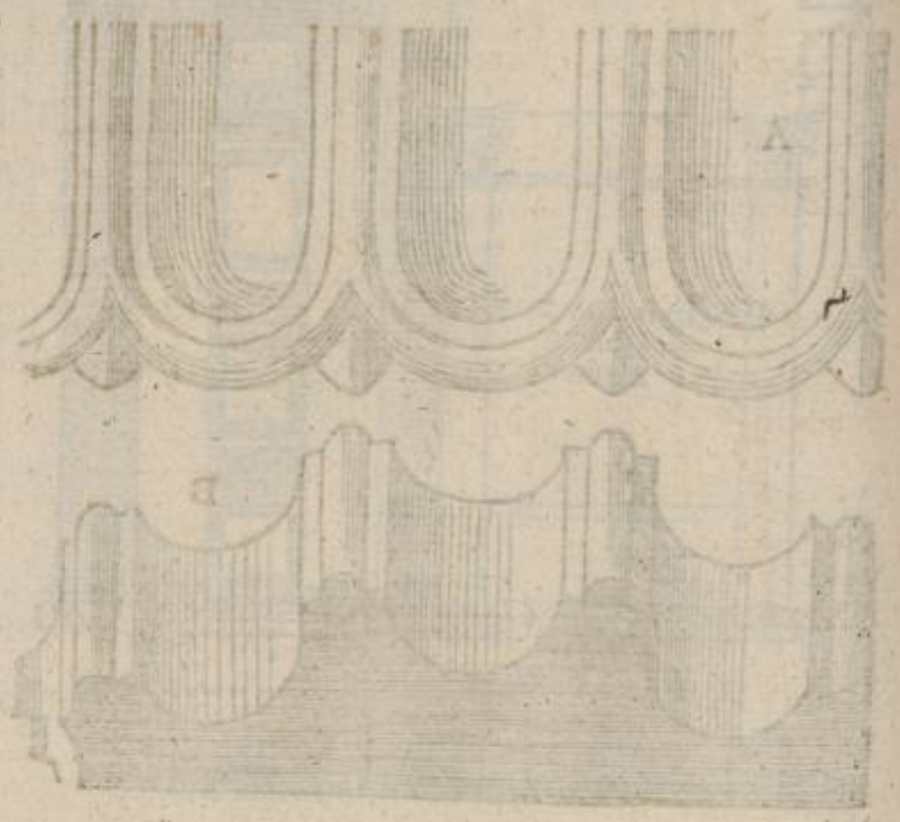

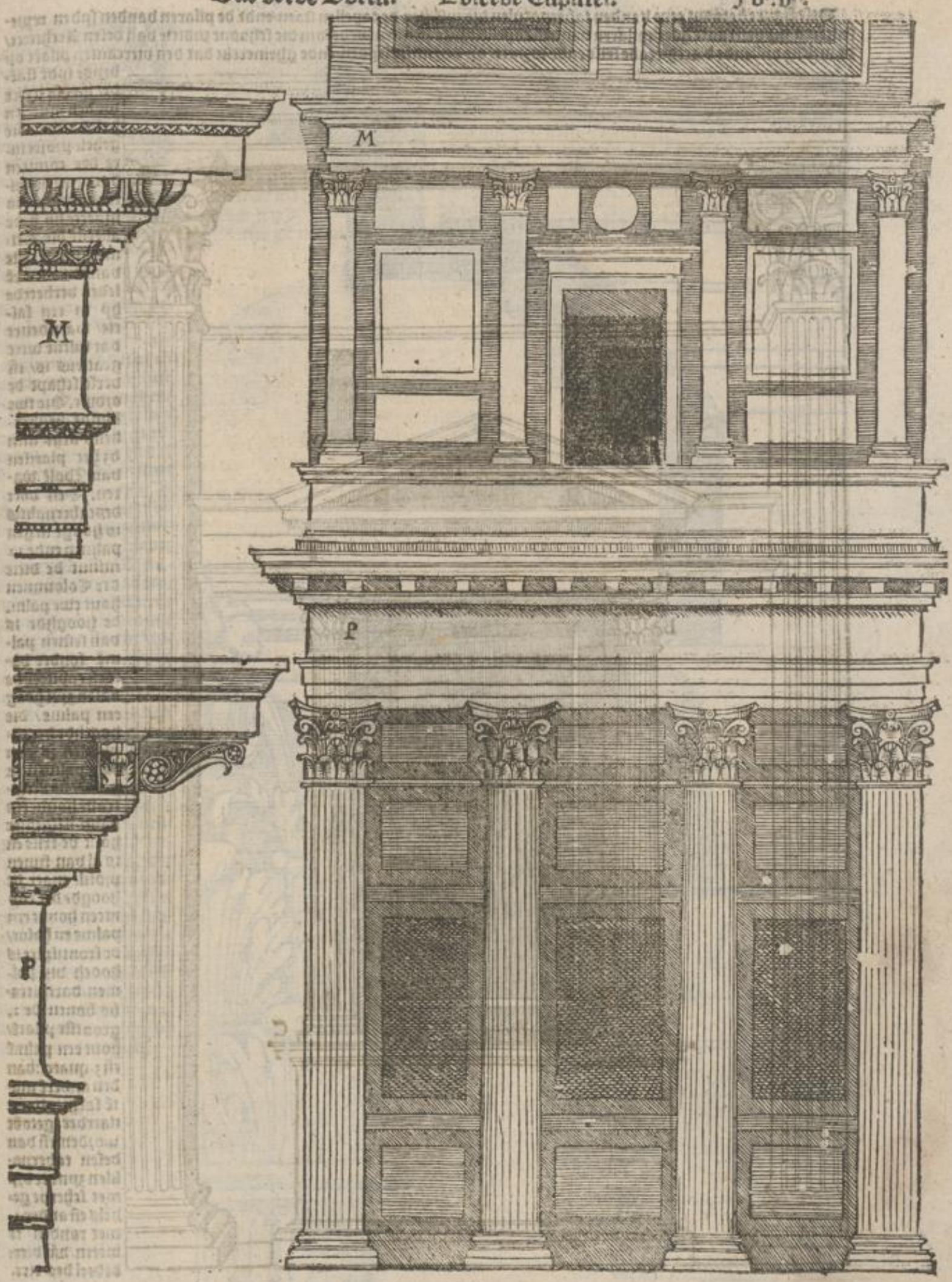
M
P
M
P

Dese figure betoont eene banden tabernaculen die tusschen de capellen staen/ende de pilaren banden spden repre-
senteren die viercante hoecksplaren banden capellen/hier sietmen wederom die schoone judicie van desen Architect/
de welcke willende d'architrabe krise ende cornice/ op den muer lepden/ende ghemerckt dat den viercanten pilaer op

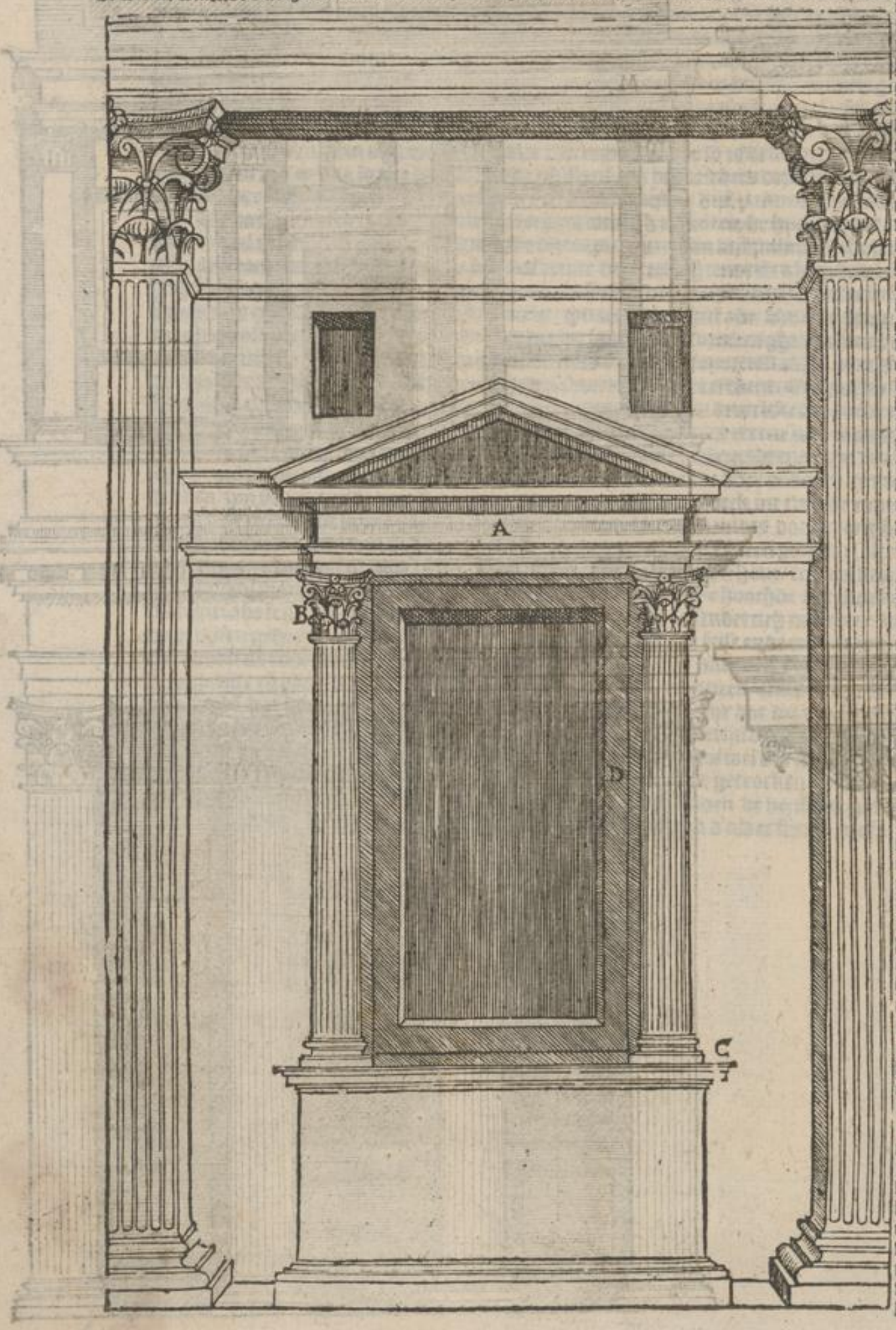

bepde spdē staē-
de/ mer so verre
wt den muer en
hest dat men die
gehele projectu-
re der cornicen
daerinne bestui-
ten mochte/ soo
maecte hp daer
alleene die Cor-
me:ende de reste
banden anderē
leden verheerde
hp in een fas-
cie/ waer deure
dat sulckē werc
gratieus is/ eñ
verselschapt de
ordine. Die twe
blinde vensterē
ens acht men
dz het plaetsen
van Idolē wa-
ren. Den voet
destabernakels
is hooge negen
palmen ende 11
minut de dicte
der Colommen
hout twe palm.
de hooghde is
van sestien pal-
mē sonder ba-
se eñ capiteel de
basen zpn hoog
een palme/ die
hoochde der ca-
piteelen is van
twe palmen en
halue/ de archi-
trabe houdt een
palm/ delgelijck
hout de krise eñ
is al van fijnen
profil/ maer de
hoogde der cor-
nicen houdt een
palme en halue/
de frontispice is
hooch vijf pal-
men/ darchitra-
be houen de 2.
grootste pilarē/
hout een palmē
eñ 3. quarer: dan
den anderē mē-
tē sal hier voort
naerder getoōt
worden/ eñ van
desen taberna-
kien zpnder dyn
met scherpe ge-
bels eñ ander 3.
met ronden/ te
weten/ dāt vier-
dedeel des cirs.

De vier figuren hier onder zyn leden des tabernakels mit grote/ gheijpde letteren A B C D wtwyſen. Handen maten inder hooghſden is voorgeſept/ ende vande reſte ſy den architect ghenoech dat alle dinghen van ſet tot ſet zyn haut groote overghelet/ ende proportionalije met diligentie in dese sorme gebrocht/ hoewel dat by auonturen den studenten Vitrubij delecorijte vele te hooge schynen sal/ teghen de proportie der architraben ende krisen/ ende ick voor my en soude so hooghe niet maken/ nochtemin deselue te sien inde plaetse welke groote distantie heeft/ ende dat sy niet seer hoge en staet toonste goede proportie. Dat capiteel is verre vā den schrijften Vitrubij/ want t'is hooger sonder d'abacus dā dat Vitrubius geeft mettē abaco/ nochtans na ghemeene opinie zynt dese schoonste capiteelen in die in Rome zyn/ ende niet alleene de capiteelen der tabernaculen/ maer oock die vande capellen zyn van fulcker sorten/ daer tot oock die van dz portael/ in manieren dat ick ordeel (also ick van beginsel ghesept hebbe) niet te hebben gevonden eenige edificie gemaect met meerder observātie der ordinen als dese/ ende wilde ickse alle beschrijven die daer zyn so wel binnen als buyten/ ick soude by auonturen te langsaem schynen/ daerom salick van deser wonderlijcker edificien een eynde maken volgende voorts de ander antiquitepten.

Desen tempel van Bacchus is seer antijck/eñ oock geheel genoech/hy is oock van wercke/van schoone steenē/eñ van musapike so wel indē pauemẽt als inde muerē/eñ ooc inde tribune oft ront welfsel der middelt/daer toe ooc dwelfsel bādē omgāc eñ na de ordine bāde cōpolita gemaert/dē geheelē diameter binnē bā muer tot muer is lāc hondert palmē/waer af dmiddelste corpus metē colomnē omset hont.I. palmē:inde tutercolomnie bindie groote differētie bā deē tegē dander te ghelijcken/ter causen dat de middelste intercolomnen oft spatien tusschen de colomnen daermen inne comt wten pooztale ix. palmen eñ xxx. min.hont.eñ dander tegen over en hont maer 9.palmen eñ 9 min.de ghene die tegen de grootste niechen ouer staen houdē acht palmen eñ 31.min.eñ die andere vier restеñ intercolom houden sommige 7.pal.en 8.minut.eñ eenige 7.pal.12.minu.De wijdde banden ingane binnen eñ ooc vande viercante capellen tegen ouer/volgen op de intercolom:eñ delgelicx volgen ooc de wijdden bande: grootste niechen oft ronde capellen heur intercolom.dander niechen zyn hzeet 7.pal.3.min.de maten bāden pooztael voren machmen nemen wt de maten banden tempel/d'welcke pooztael ront gewelft is:bupten vooz dat pooztael was een wandelinge met eender logen rontsom gemaert in fozmen van een ey/dewelcke lanc was 500.en 88.pal.inden middelt was t'hzeet 100 en 40.palmen/ende na datmen de vestigien siet/ wast seer met colomnen geciert/alst wt der figuren blijckt.

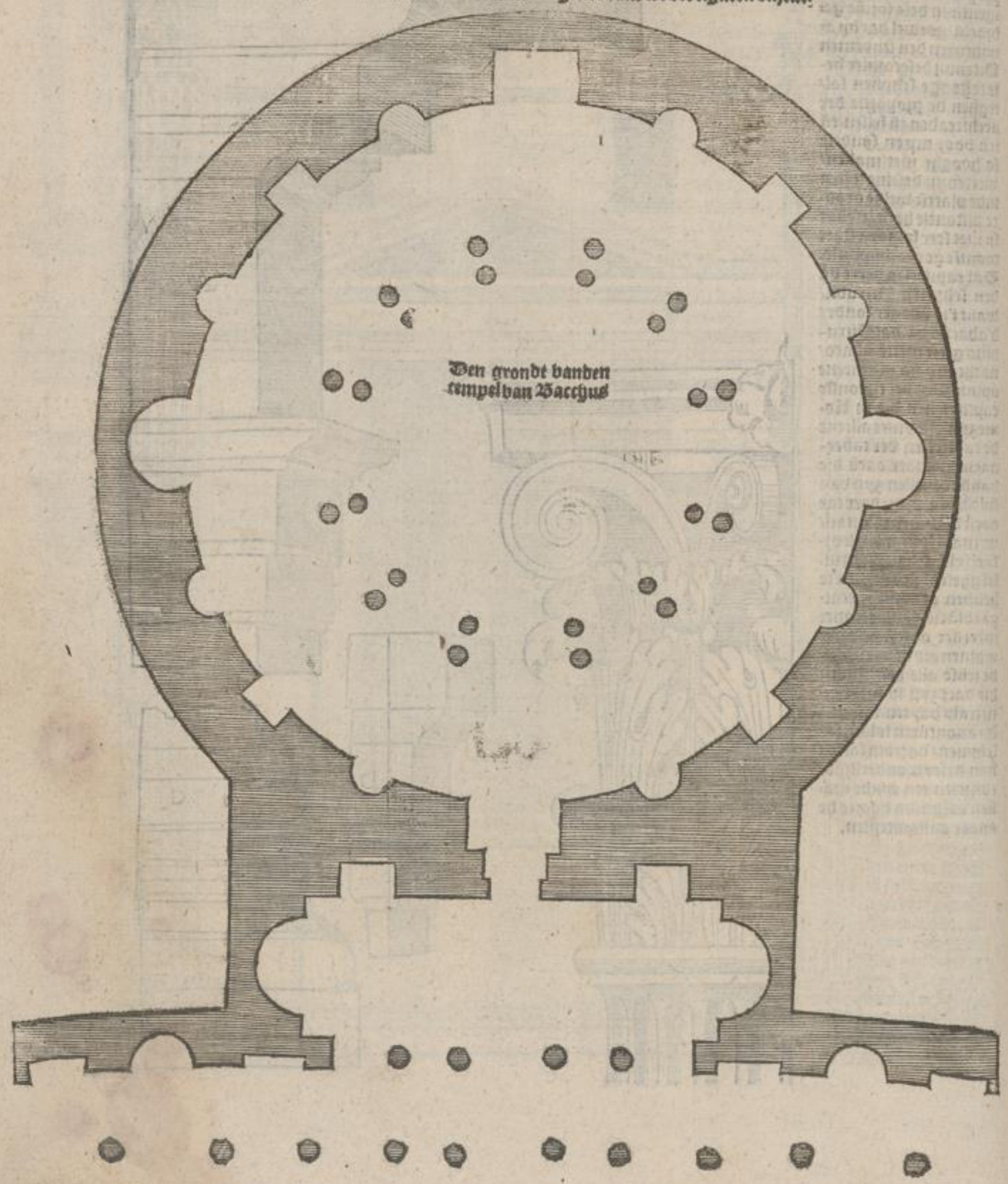

Ick heb hier voren den grondt vanden tempel metten maten getoont/nu sal ick hier onder die ortographie van binnen in te sien toonen/want van buyten is hy geheel ongeciert. Die hoochde vanden pauimente tot in dat bovenste vandē welcksel hout sessentachtich palmen/ die dicte vanden colommen is van twee palmen ende vierticn minuten/ haer hoochde is van twee entwintich palmen ende elf minuten /die hoochde vande base houdt een palme ende seven minuten:de hoochde vanden capiteelen hout twee palmen eñ een quaert/die hoochde vander architraben houdt palme ende een quaert/also veele hout ock de krise. Maer de hoochde vander cornicen hout twee palmen en halue. De particulare leden als vanden cornicen basen ende capiteelen sietmen hier onder geproportioneert nade groote ende tot heuren plaetsen getreckent/ desen tempel staet buyten Roome ende is sinte Agneten gedediceert.

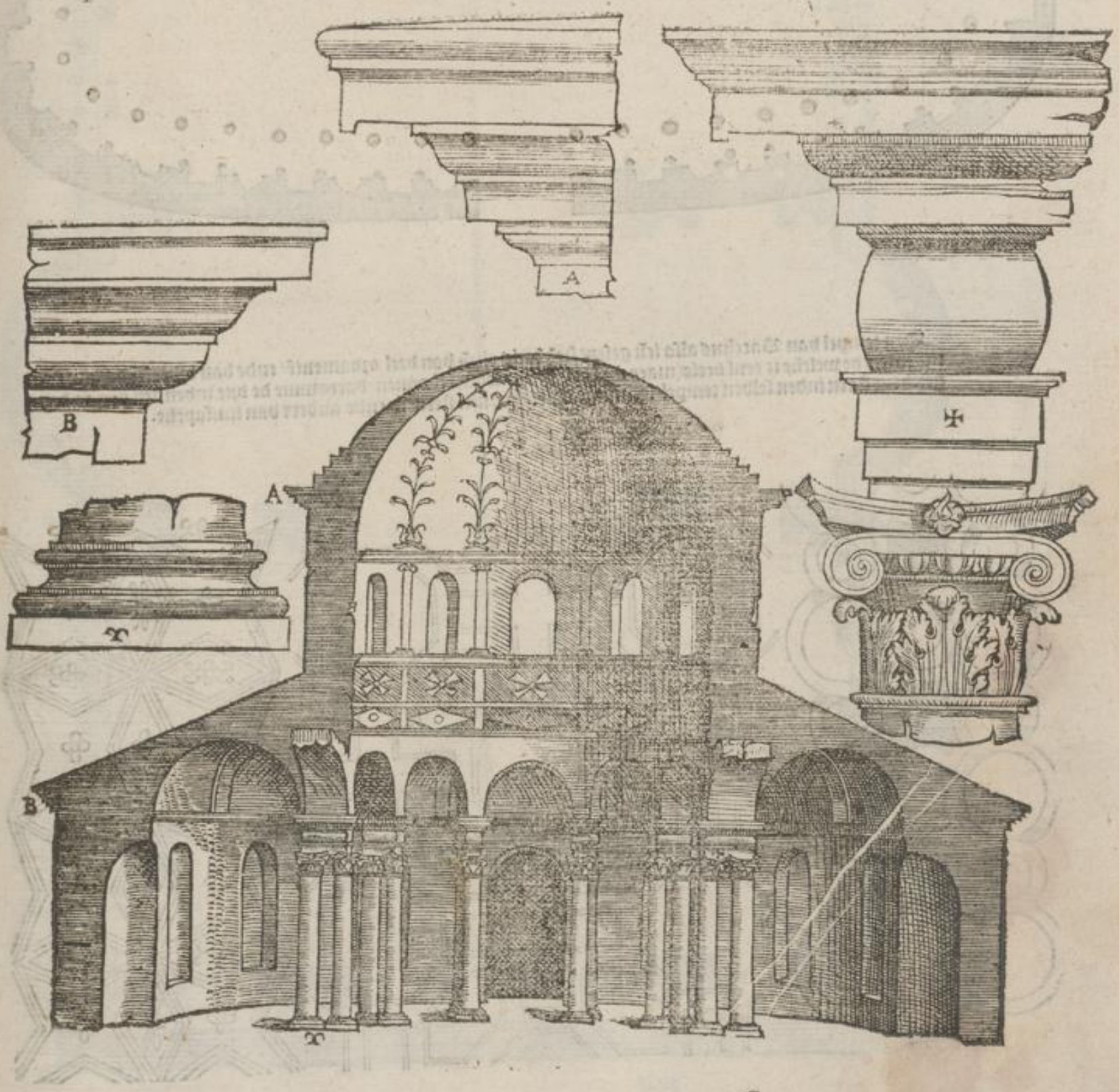

DE Ichnographie hier onder is die gelepde wandelinghe voor den tempel van Bacchus/met eender ſchen elcke intercolomme was een niecheje geciert met cölommekens/ binnen de welcke niechen dat een gien rontomme/alsomen deur sommige seer gerupneerde litteekenen begrypē mach/ende alomme tuſpdole mach gestaen hebben/ende also gesept is/ so was dit courtijl in sommen oval/ nochtans seer lanc/te weren van 588 palmen/ende 140 palmen breedt.

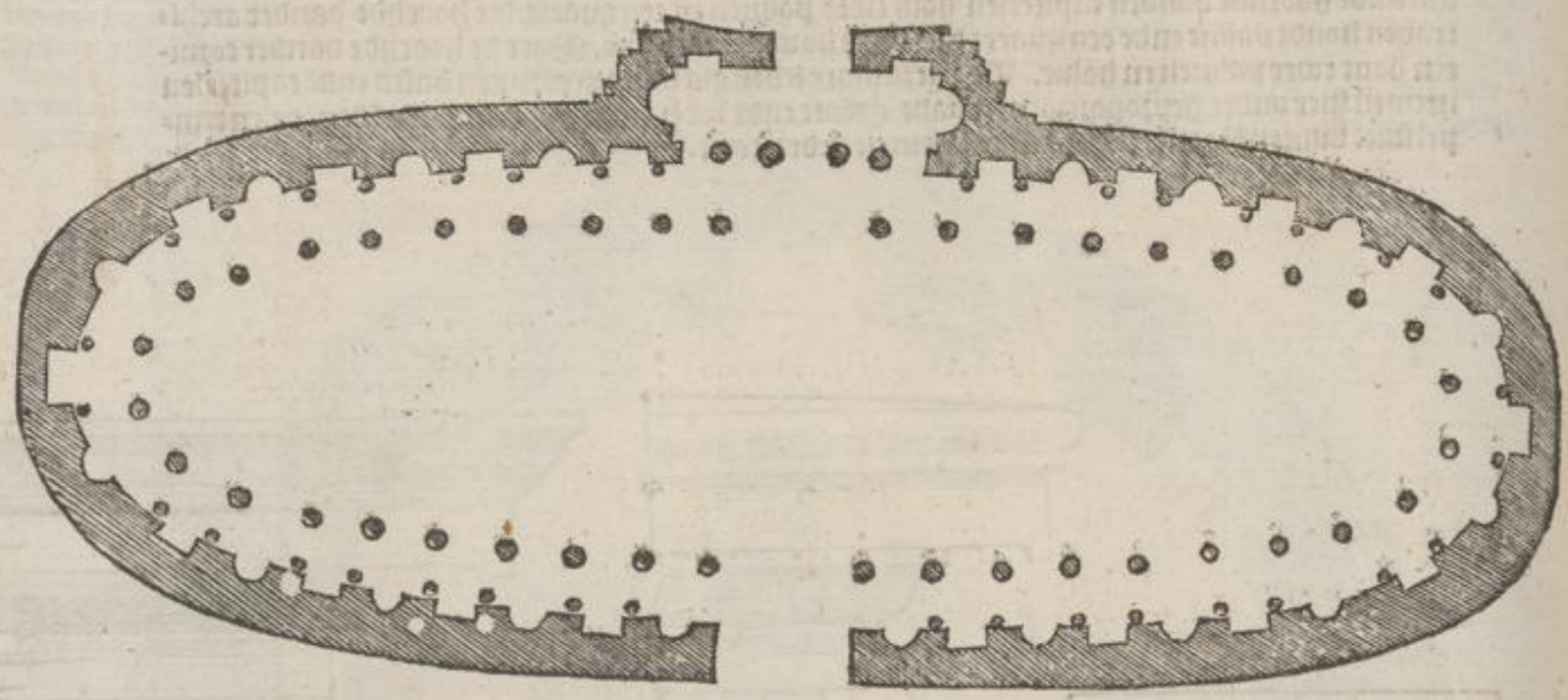

Den tempel van Bacchus also ick gelept hebbe/is riſck van veel ornamentē/ ende van diverſche compartimenten/de welcke ic eenſ deels(maer niet alle)hebbe willen thoonen/daeromme de drie inventien hier onder geteekent staen inden selven tempel/sommige van schoonen steenen/ ende andere van muſapicke.

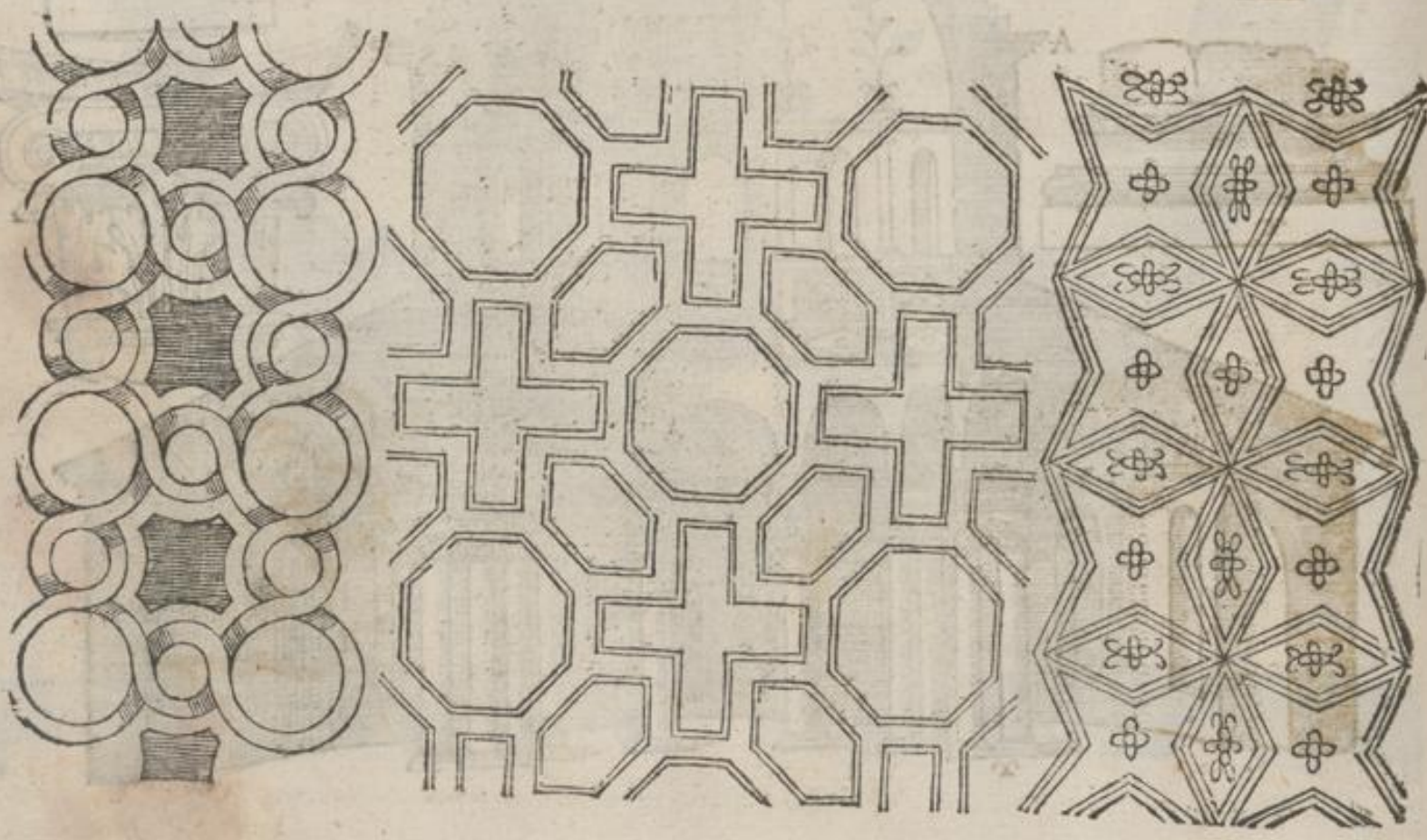

Delen tempel des paus dede de Keyser Vespa. maken by de maert vā Rome/welck tempel dat vā Plinio seer gepresen wort/want hy was seer verciert met sculpturē eñ met werche vā stucco: eñ noch behalvē dit ornamētē vādē gesepdē tēpel/so dede Vespasia-na de doot vā Nero daerin sette al de beeldē/so wel vā coper als merber/de welck de K. Nero verlaēt hadde in diverse plaetsen/welcke beelden nv in clepnē getale ware. Noch dede Vespa. daerin setten zijn eñ zijn kinders cōterfeytsel/gemaect van een nieu gevōden merber uyt Ethiopia/genaēt Bassalto/hebbeñ coleur vā yser/een stof die seer gepresen was in dien tydē: inden gesepdē tēpel stōd in die principale capel eē statue of beelde vā wit merber/seer groot/gemaect vā veel stuckē: vā welcke reliquen dy men genoech vint in cāpidoglo/ eñ welck de nagel des grotē teē s so groot an dzmē de groorte vāden beelde mach onder dāder stucken is daer eenen voort/vā s/dz ick er gemaclijc op geseten heb/waer merken/eñ is vā een goet meester gemaect

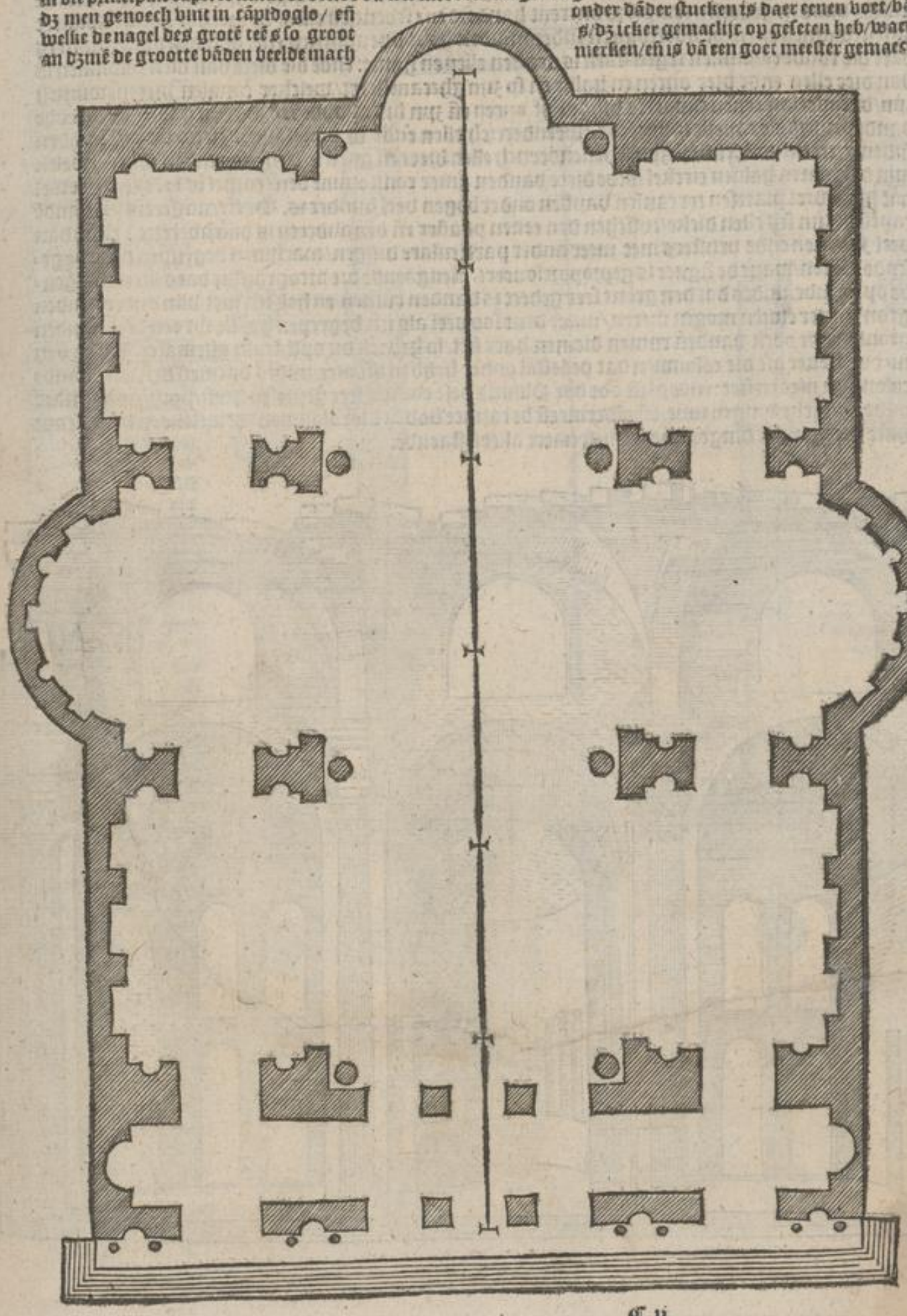

Den gheseyden tempel is gemeten met ellen/ende die elle is ghedeelt in twaelf poztien ghenaemt oncen/so is dan die linie welcke inden middelt vanden gront des tempels staet een halue elle/ende ten eersten is de lengde der logien ontrent van hondert ende 12. ellen/ende die breedde is vijfthien ellen/ de wijdde vanden Niechen voor inde logie/ houdt tien ellen/ de dicte vanden pilaren des ingangs is vijf ellen/ende tusschen den eenen pilaer eñ den anderen zyn thien ellen: die ingangen tot beyden syden/so wel des poztaels als des tempels zyn wijt sestien ellen/de lengde vanden gheheelen tempel is ontrent hondert en tseventich ellen/ de breedde houdt hondert vijfentwintich ellen/de hoekplaetse inder middelt hout drienvijfthich ellē: de syden vāde pilasters daer die ronde colomnen tegen staen is neghen ellen en halue: ende die dicte van dien colomnen is van vier ellen ende vier oncen en halve eñ sy zijn ghecanelleert/ welcker canalen vierentwintich zyn/de caue van eenen canael is wijdt vijf oncen eñ zyn lijste houdt een once en halue/ de breedde vande principale capelle is ontrent tweendertich ellen ende is van halven circkel. Die vanden syden geteeckent A. ende B. zyn seventendertich ellen breet eñ gaen sestien ellen inden muer/ twelck min dan eenen halven circkel is: de dicte vanden muer rontsomme den tempel is 12. ellen/ hoewel dat hy in veel plaetsen ter causen vanden onderbogen veel dunder is. De circumferentien vandē capellen zijn ses ellen dicke/ tusschen den eenen pilaster eñ den anderen is vijfenveertich ellen/van veel Niechen ende vensters met meer ander particulare dingen/ machmen begrijpen deur de geseyde maten/ want de figuer is gheproportioneert. Aengaende die ortographie dats dit navolgende opstaende/ mids dat den gront seer gedect is vanden ruinen/ en heb ick niet van onder aenden gront totter einden mogen meten/ maer deur soo veel als ick begrepen hebbe wt een deel vanden gront ende ock vanden ruinen diemen daer siet/ so heb ick dit opstaende ghemaect. Ick en ben niet wel seker oft die colomnen dat pedestal onder hebben oft niet/ mids datmen den voet vande colomnen niet en siet: ende al ist oock dat Plinius dese edificie seer ghepresen heeft/ noch is ans zijnder onvoeghelicke dingen inne/ eñ gheermeest de cornice boven die colomnen/ dewelcke en verselscapt haer niet geenen dinge: maer blijft naect alleen staende.

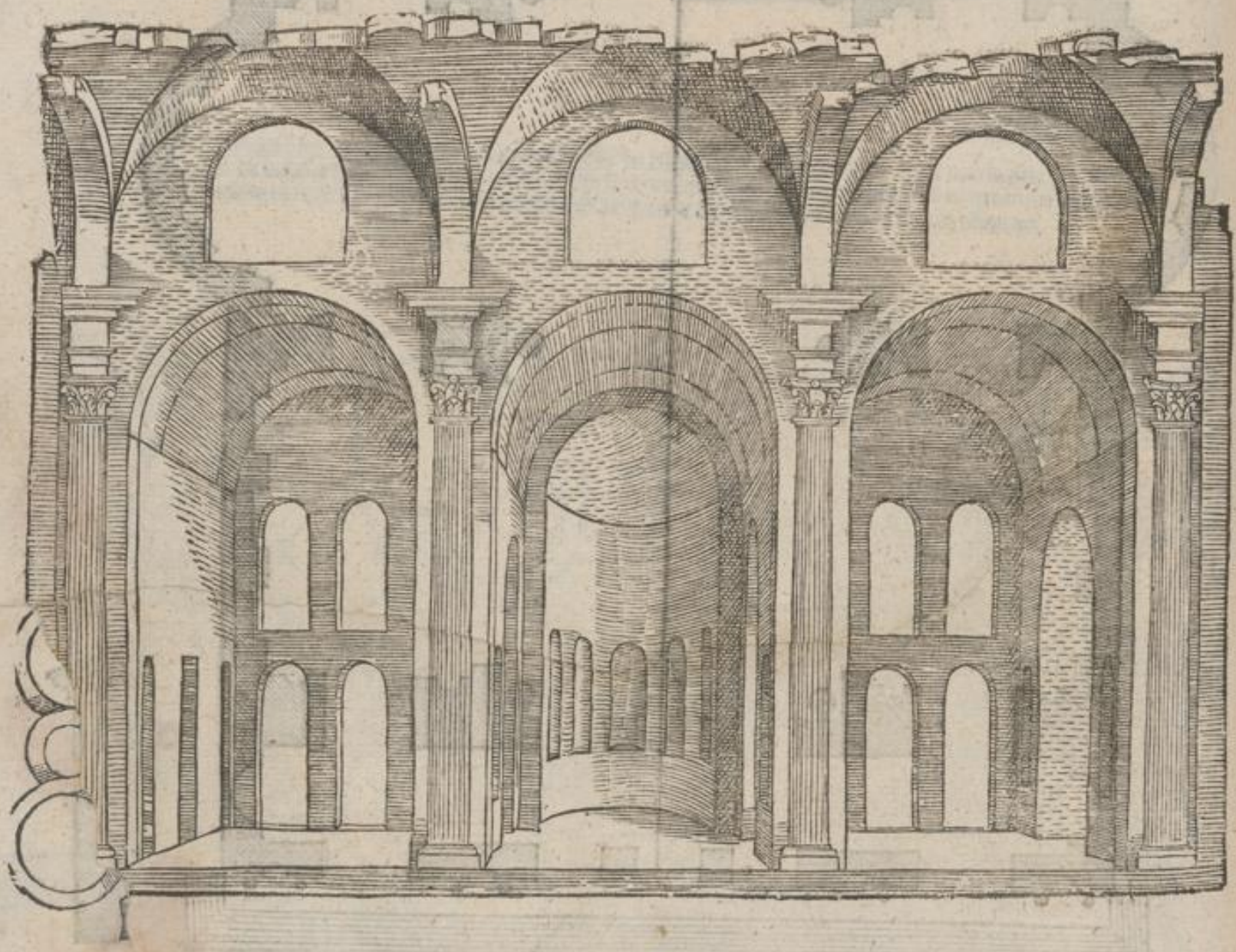

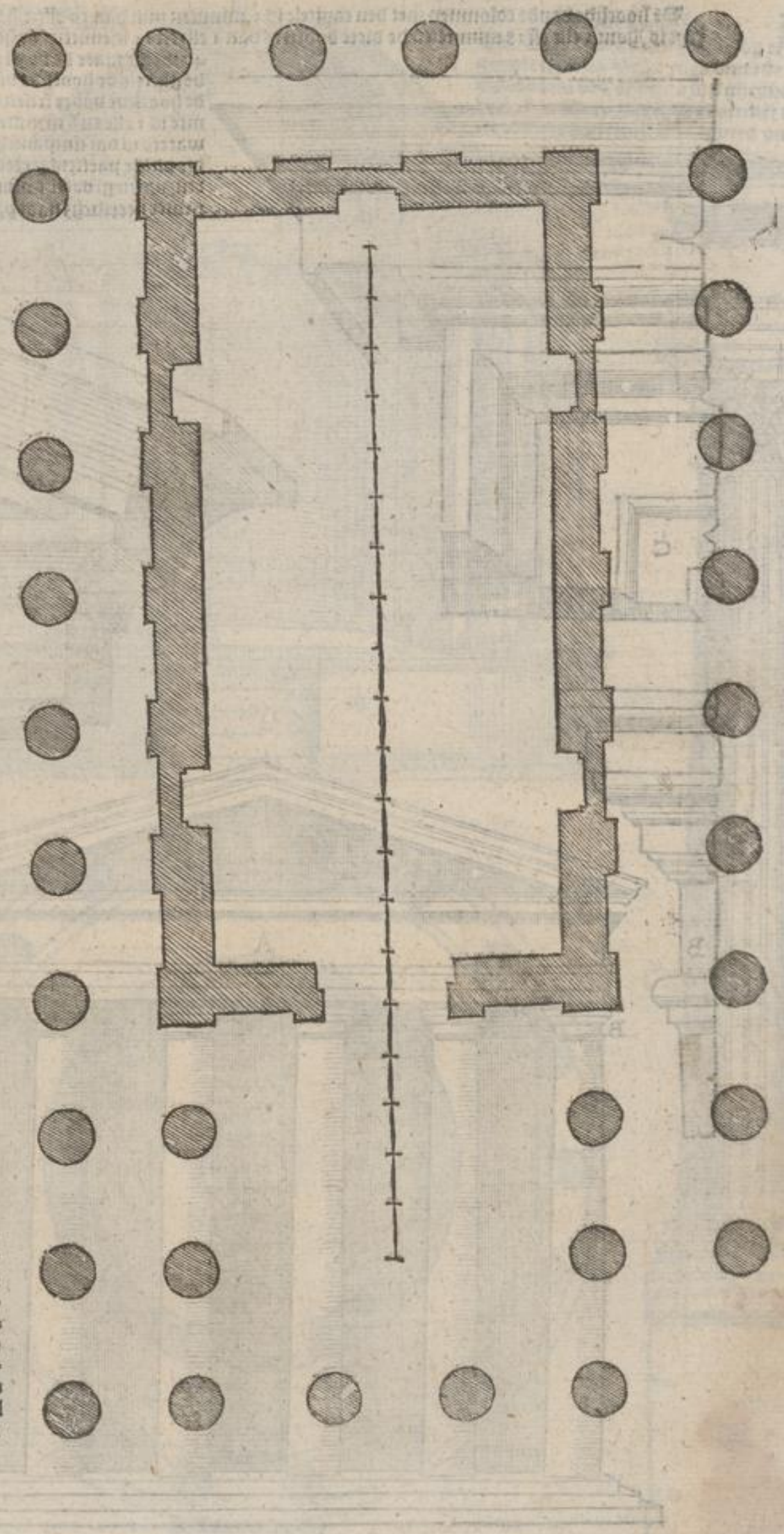

DEse edificie wort ghenoempt den tempel Pietatis/ den selven tempels altemale van eenen rouwen steene gemaect/ den welcken datmen daer Tiburtijn noēt naden Tyber: maer mits dat den selven steē spōgiachtich eñ gegaet is/ so was hy al met eē plaester die mē stucco noemt gedeckt/ende hy is seer gheruineert/ wandt menen liet daer geē litteekenen van vensters/ dies mettemin heb iese inden gront gelet daer se best voegen sonden/ dees edificie is met eē andere elle gemeten/ dewelcke gedeelt is in elfstich minutē/ende die lmte beur dē middelt bādē grōt dees tempels/ is dz derdedeel vander ghelepder ellen: ten eersten zijnde colommen dicke een elle ende achtien minuten: de intercolomnie is van dzy ellē en veertien minuten: de wyde vander poozten is vier ellen ende veertien minuten en halve: de dicke des muers is van eē elle en twintich minutē: de lengde vanden tēpel/ is achtiē ellen en twintich minutē: de vzeede des tempels/ houdt acht ellen en dertich minuten: de galerie rontsom den tempel was plat gewelft/ met viercantē perlē/ maer hoe dat de wyde plaetse vooz den tempel ghewelft was/ en cannen niet bevinden obermits de rupnē: de colomnē van desen tempel en hebben gheen basen/ noch eenighe cincte/ oft pzotecture/ maer sy staen bloot op haren gront/ ooch waren sy (also gesept is) van Tibertijn ghemaect eñ met stucco gedect/ desen tempel hadde de frontispici achter ende vozen.

De hoochde vande colommen met den capitele is 3. minuten min dan 10 ellen/haer dikte benedē(also gesept is)hout 1 elle eñ 18 minutē/en de dicte boven is van 1 elle eñ 15 menuten: de hoochde vanden capitele is 47 menu maer dz bozel eñ eincte der colō. zijn mede ghetele de hoochde vā d'architrabe is 36 menu, de hoochde vāder krisen/is 1 elle eñ 56 menu. de cozmee is 1 elle en 8 menuten hooge: eñ van daer opwaerts is dat timpanū hooge 2 ellen eñ 2 minutē/die ander particulaer ledē geteikēt met dē caracteren/zijn in grooter sozmen daer beschreven/ende met groter neerstichz nade principale gepzopoztioneert

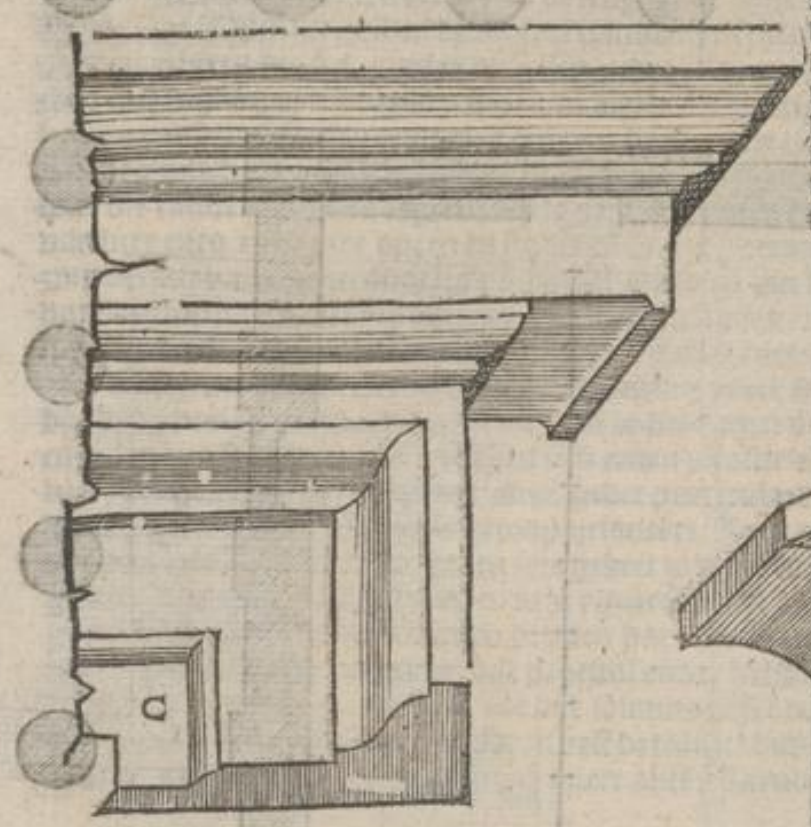

Tot Tiuoli staet desen tempel op eē riuier/ eñ wort genaēt tēpel vñ Vesta/ eñ is dmeeste deel geruineert. Hy was na de Corinthia wel ghewrocht/ voor is hy verheue vāden erde gelijc dz basemēt staet/ maer achter is meer dan seuen ellen muers onder d'basem: ēt.

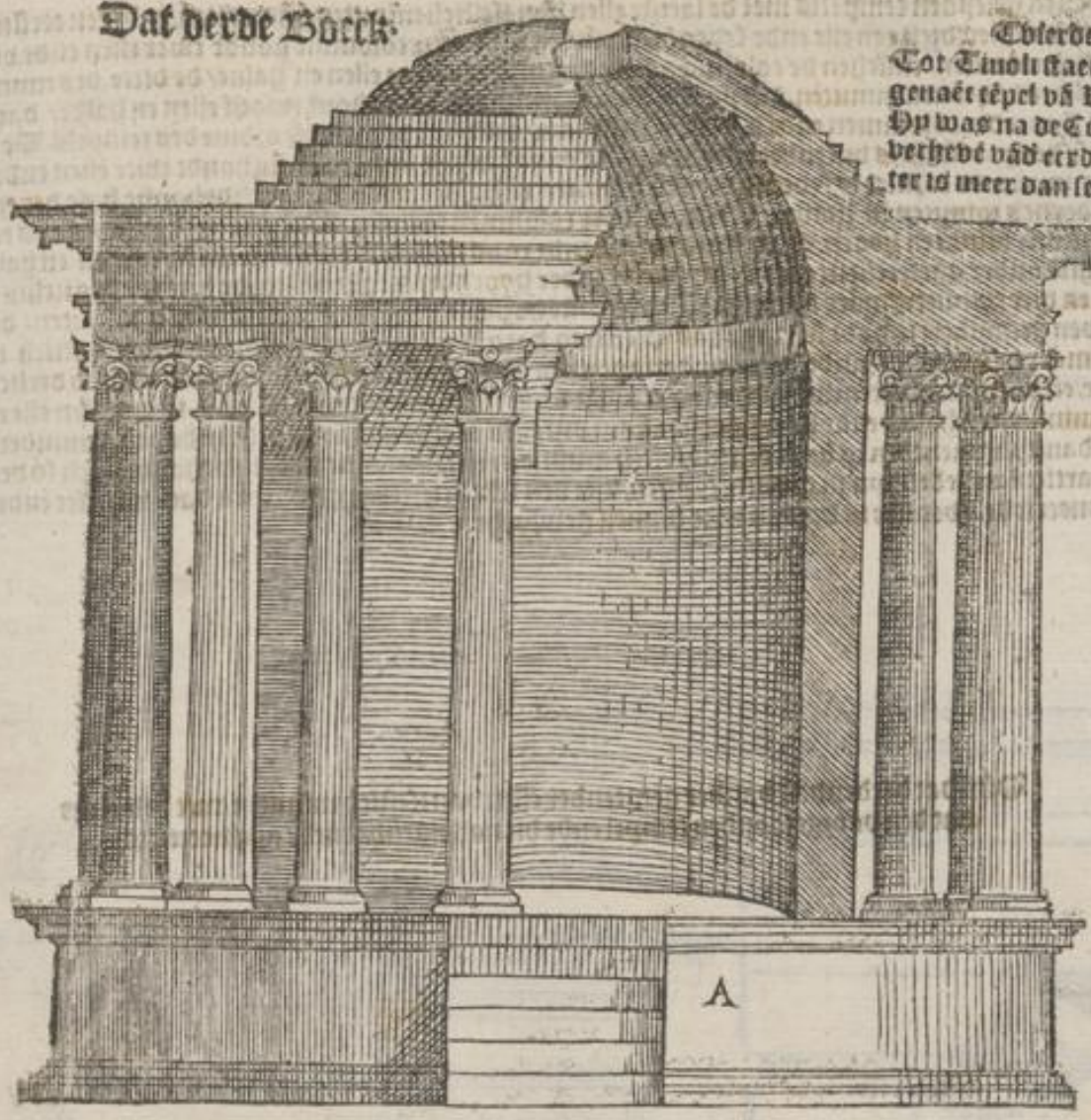

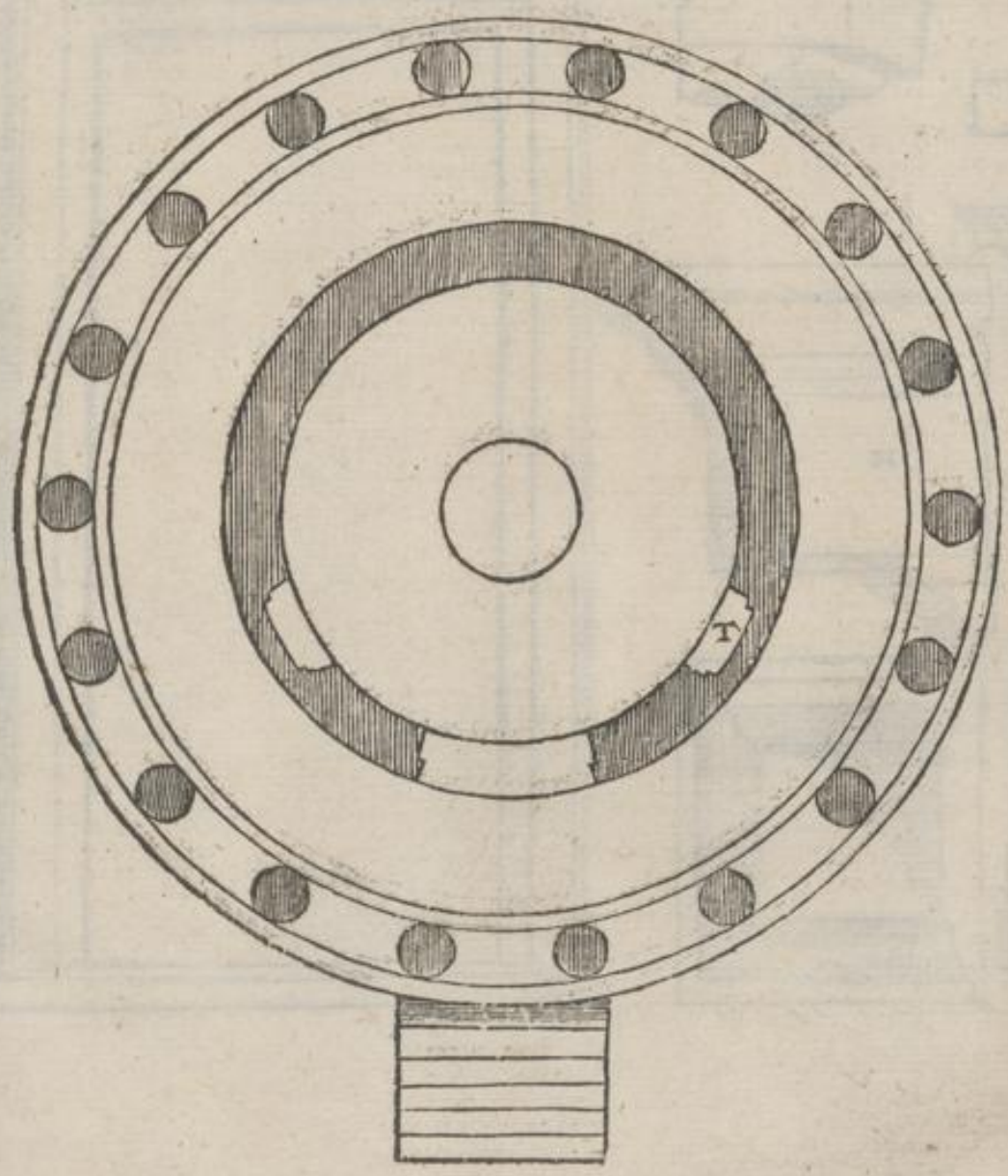

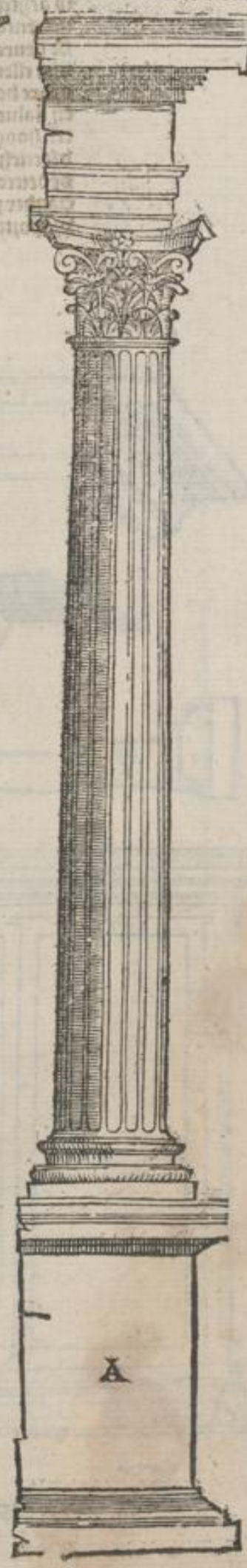

Desen gelepden tempel is met de laetste ellen van tsestich minuten ghemeeten/ende ten eersten zyn dit colommen dick een elle ende sevenetien minuten: de intercolonnie houdt twee ellen ende vierendertich minuten/ tusschen de colommen ende den muer is twee ellen en halve/ de dicte des muers is een elle ende dertien minuten/dat pauiment des tempels binnen hout twaelf ellen en halve/ dat pedestal geteeckt A. met der colommen ende haren ornamenten/ dient tot die gheheele ordine des tempels. De hoochde vande base des pedestals is vijfenveertich minuten/ende dat velt des pedestals houdt twee ellen ende achtenveertich minuten/de cornice is sevenendertich minuten en halve hooch/ de hoochde vande base der colommen is achtendertich minuten en halve: den tronck der colommen is thien ellen hooogh/ dat capiteel is een elle en vierentwintich minuten hooch. D'architrabe frise ende cornice/zyn tsamen ontrent twee ellen en half hooge/ de deure hier onder gheteeckent met H. K. houdt inder hoochden neghen ellen/de breedde des lichts onder is vier ellen en vier minuten/maer de wijdde int bovenste houdt drie ellen en vierenvijftich minuten/ de welcke deure boven gemindert is nade leeringe van Vitruvio dat antipagmentum is breedt tweenvijftich minuten en halve/maer de superficie(midts der minderinge)en is maer eenenvijftich minuten/ de frise is dertich minuten hooge/eñ de cornice vierentwintich minuten. De venstre geteeckent met T. eñ Y. is breet een elle en sestendeertich minuten en halve/ende haer hoochde hout vijf ellen en drie minuten/ende is boven gemindert gelijck de deure: dantipagmentum is breet eenendertich minuten en halve/ ende de cornice houdt oock so veel/ maer dander particulaer leden zyn in grooter cortmen/met den selven letteren geteeckent daer by gheset ende wel geproportioneert: dese venstre is bupten ende binnen gewrocht.

Dits dat derdendeel vander gemeender ellen van tsestich minuten/met dewelcke dat den voorgetoonden tempel ende dit navolgende mede ghemeeten is.

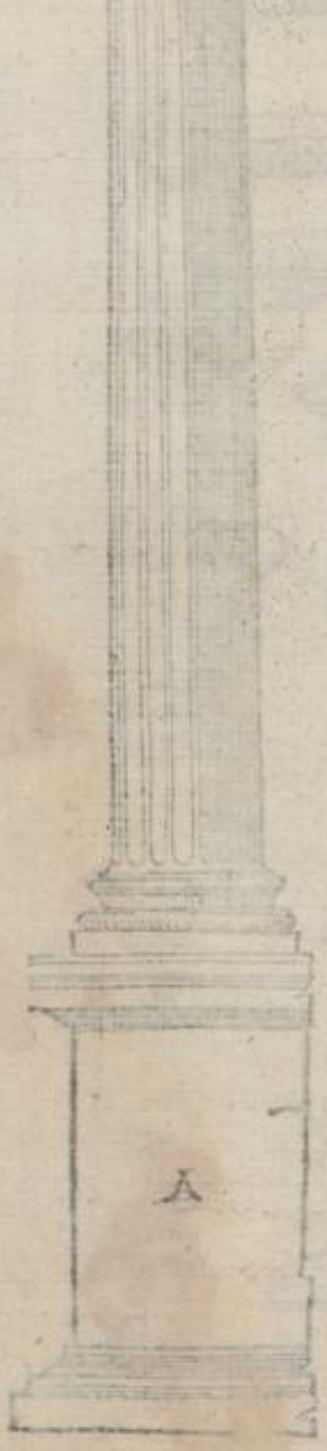

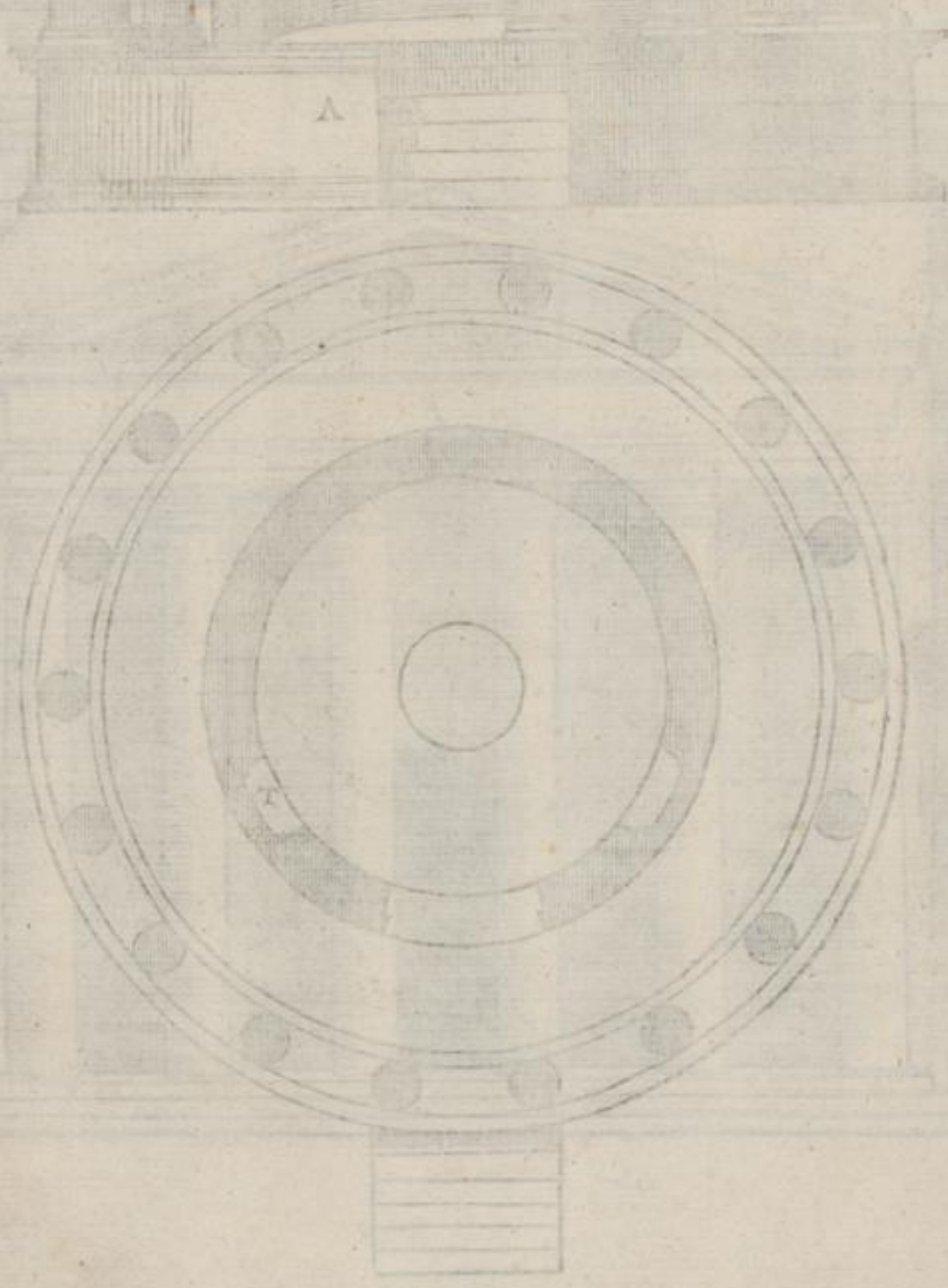

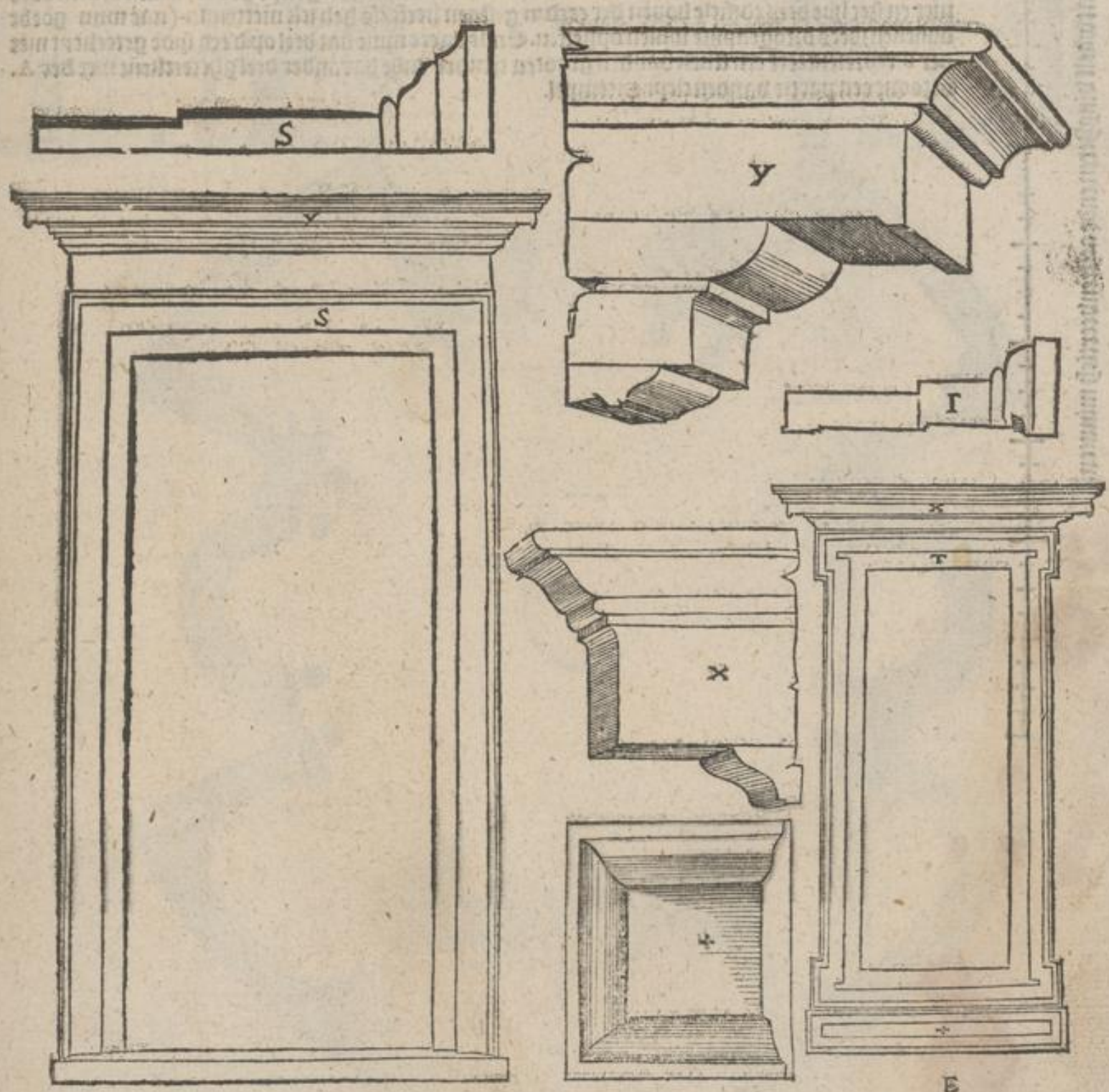
S
Y
S
y
I
x
T
x
E
D

BVyten Roome staet desen seer geruineerden tempel/ende is den meesten deel van ghebacken steenen gemaect/ oock en sietmen daer gheen van desen oznamenten mee die ick opgherecht hebbe: maer deur so veele alsmen wten gront begryppen mach/ende oock considereren die gepzopoztioneerde hoochde/so mocht het geweest hebben inder manieren/ gelijc daer die twe stucke beslyden met A. ende B. geteeckent staen. Dus hebben wp alleene de maten vande Ichnographie oft den gront des tempels/ van den welcken maten datmen dat were der oztographyen begrijpen mach. Dese Ichnographie oft plante dan is met de oude Roomsche palme gemeten/ en ten eersten is de deure vanden tempel wijdt tweentwintich palmen/ den diameter van desen tempel hout negenentsestich palmen en halve/ de twee nicchen vande syden zyn wijdt gelijck de deure: desgelijex is de deure vanden minderen tempel oock van dier breedden/ alsoo zyn oock de vier capellen daer men inne gaet vander ghesepder wijdden/ maer achterwaerts worden sy wijder/ ouermits dat de muren vanden syden naden centre vanden tempel loopen: ende dese vier capellen (soo veel alsmen begrijpen mach) ontfangen haer licht vanden syden/ den diameter vanden cleynen tempel is lanc drientsestich palmen: de capellekens/ so wel de wtgeholde/ als de gheheyene/ zyn breet vijftien palmen/ maer van dees twee gheheyene capellen/ en can ick niet gheimagineren hoe datse opwaerts eynde genomen hebben/ want daer en staet so veel met recht oppe/ datmen daer eenich beschaet af soude mogen sien dan een beginsel boven der eerden: ende also ick gesept hebbe/ al ist datmen daer niet en siet hoe dees edificie boven der eerden gestaen heeft/ so heb ick niettemin (naer mijn goedt duncken) dees oztographie willen opheffen. Ende daeromme dat deel op d'een syde geteekent met der B. repzesenteert een stuck vanden grooten tempel/ ende dat ander deel gheteeckent met der A. betoont een partie vanden cleynen tempel.

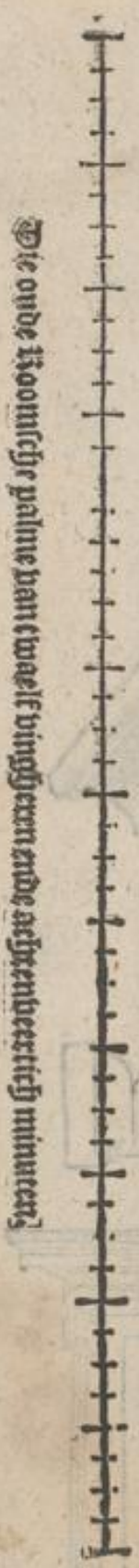

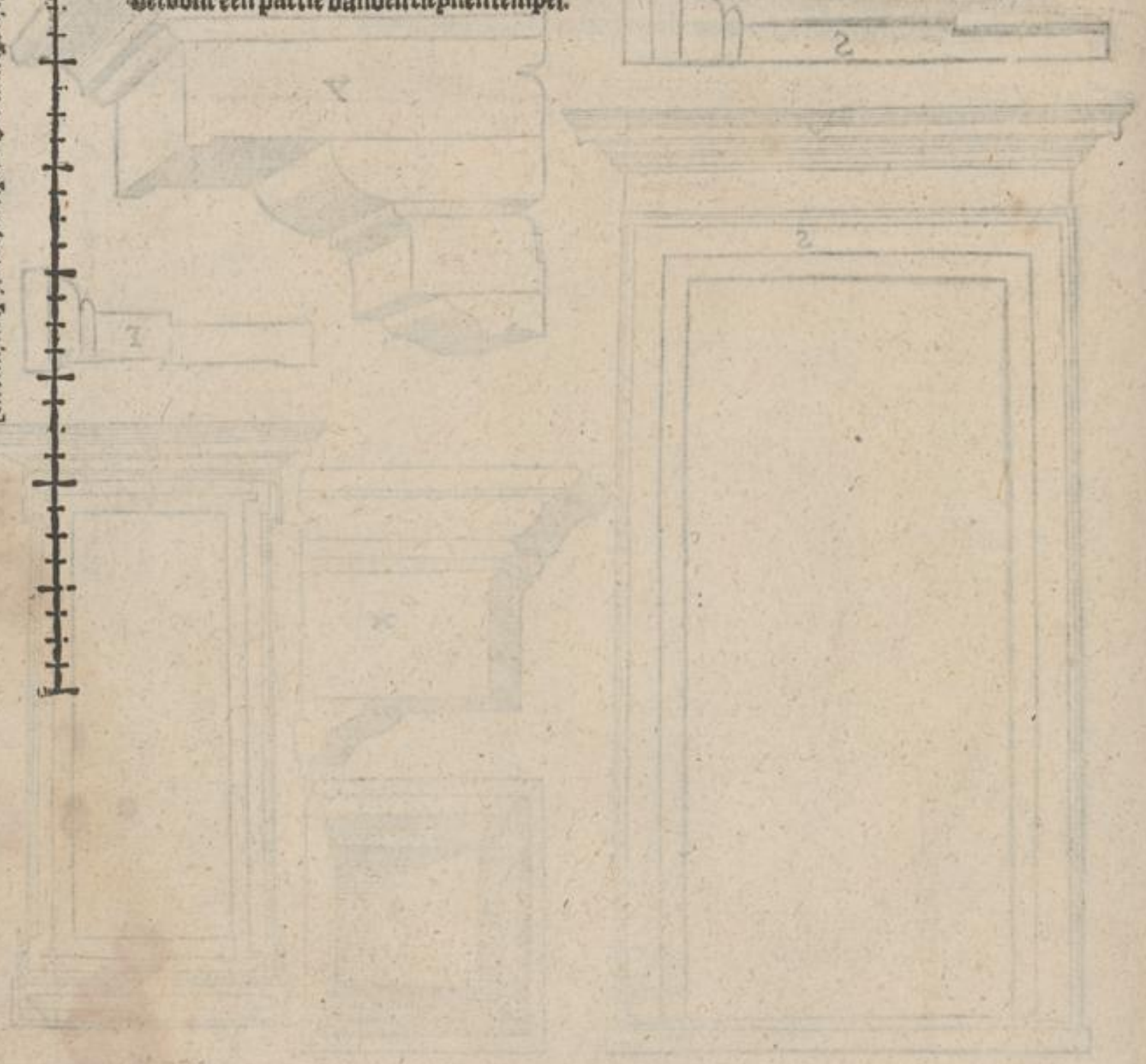

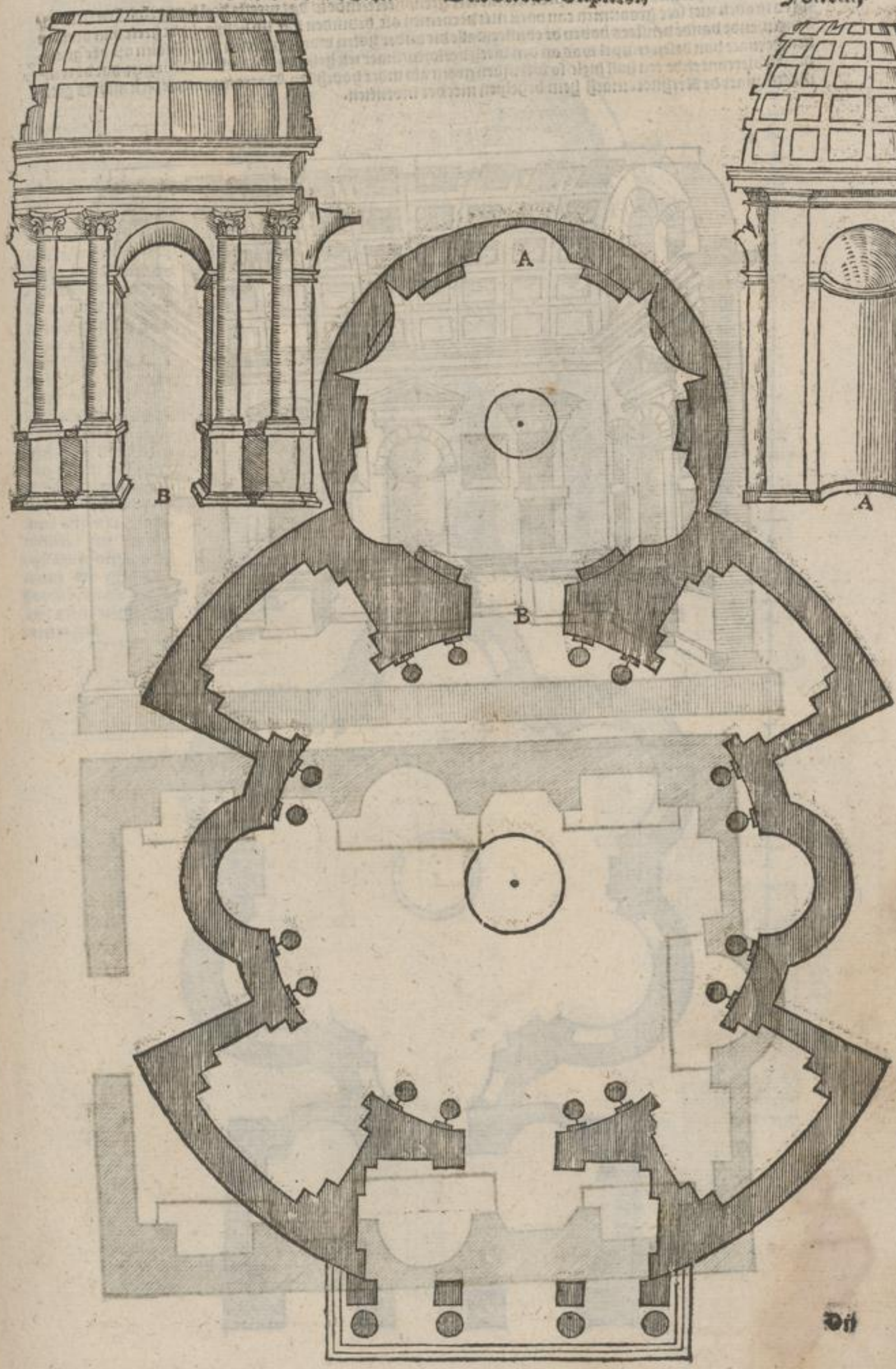
A
B
B
A

Den tempel hier onder is buyten Rome seer gerupneert/ende is dat meeste deel van gebauwen teenen/
Hy en is ooch niet seer groot: men can ooch niet vernemen oft bevinden dat hy licht gehadt heeft dan vanden
deuren/ende vande venstersboven de coxmeen: alle die ander holen waren plaetsen van Idolen oft dergelij-
ken: de mate van desen tempel was op den weeh verlozen/maer ick hebbe noch wel in memozien/dat de tem-
pel een vierecant ende een half hielt/so wel inden gront als inder hooghden. Daerommeren seer ick anders geen
maten/maer de Architect maeh hem behelpen met der inventien.

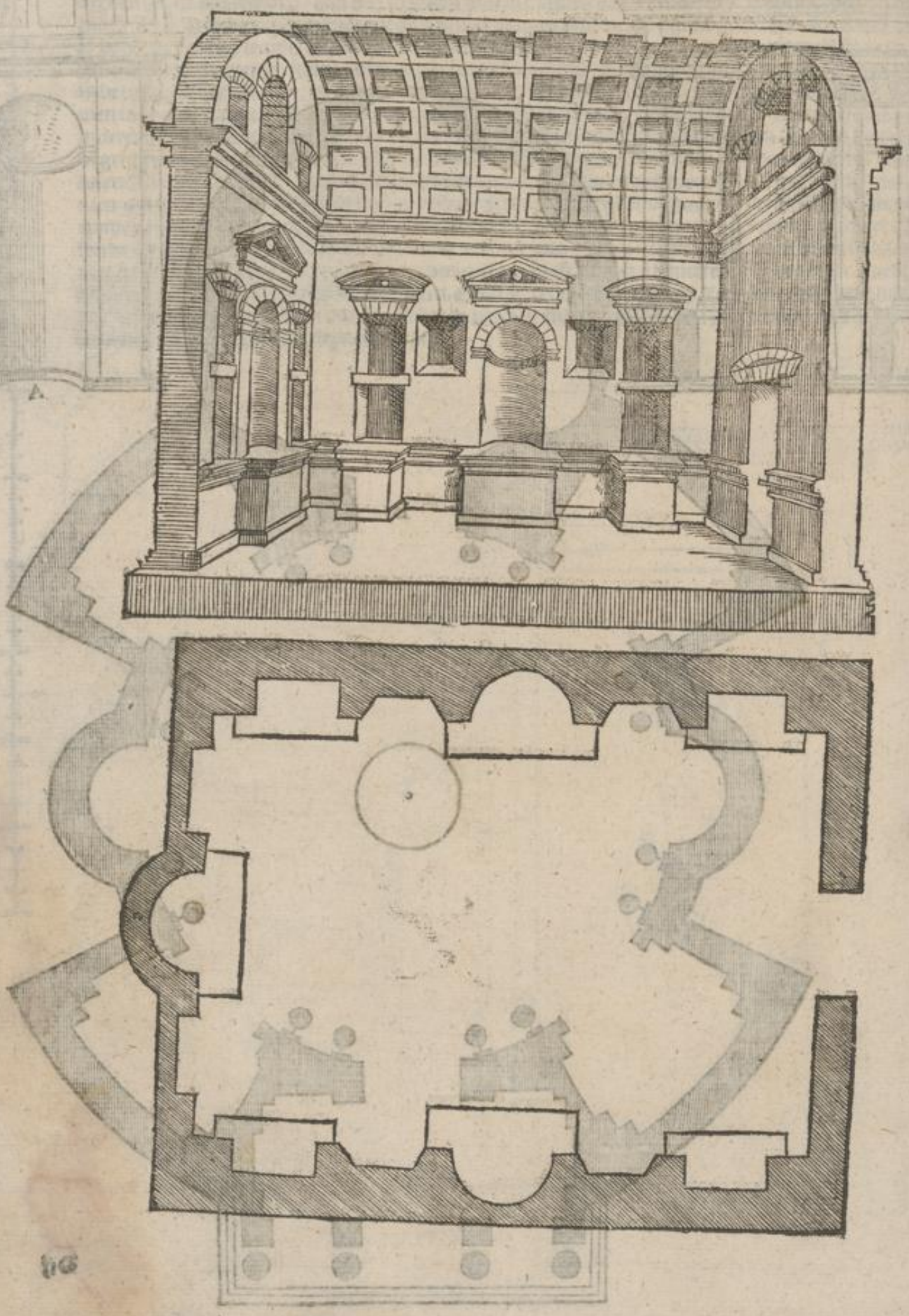

Dit tempelken is ree deinzken cleyne/ gemaect van gebacken ſteenen/ ende is gemeten met de oude Roomſche palm: de lenghde van der logen hout veertich palmen/ eñ die breedte daeraf hout lekken palmen/ die deure is wijdt tijen palmen/ de niechē binnē zyn alle bā eender wijden te weten van 14 Palmen/ die ſpatie tuſſchen de niechen is van ſes palmen: de reſte is woen gheſiehte ghemeeten/ te weten dat te de hoogde banden pauimēte tot onder de Architrabe ſcatte op 40 palmen/ eñ de architrabe ſelfe eñ cornice van negen palmen/ eñ bā der reſtē dochte mp dat/ alſmen den ketel ofte dāt rondt welffel/ een palme opſtaens toegaue/ ſo ſoude die gheheele hoochde in als comē van ſeventich palmen te zyn.

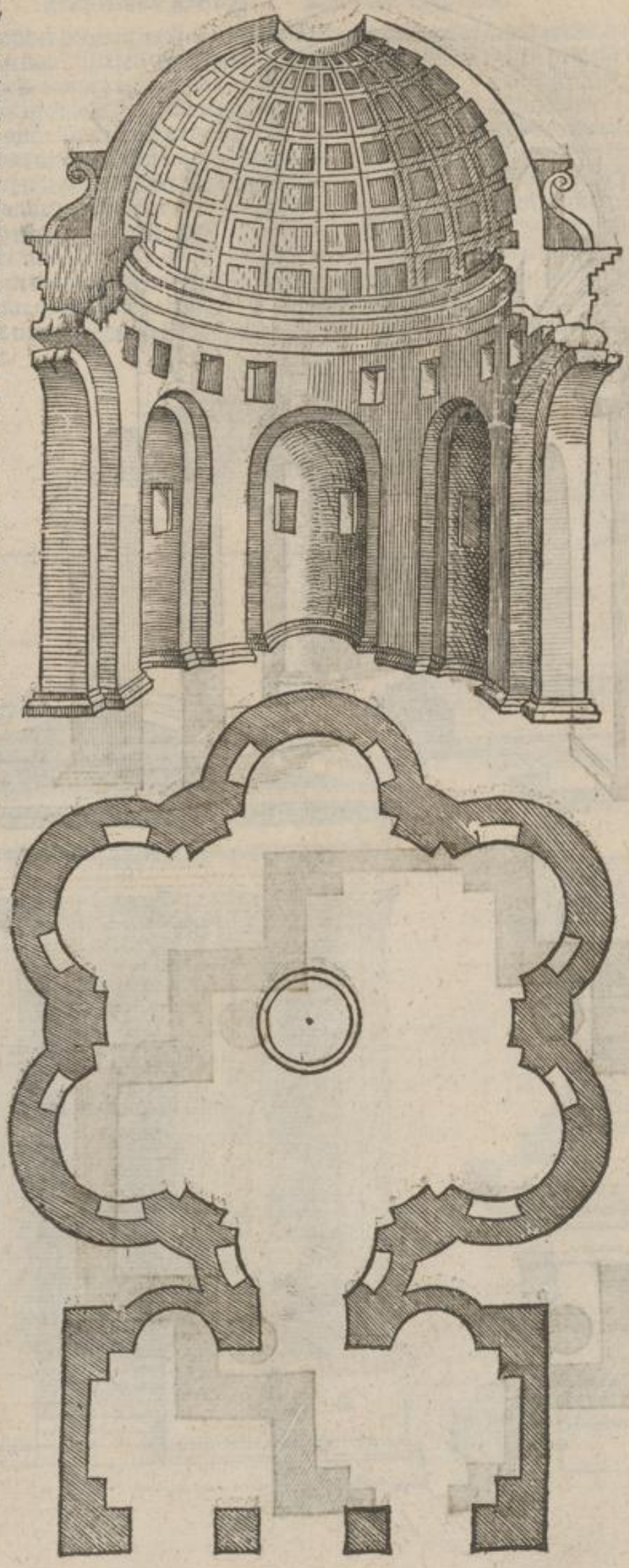

De Antijcſche Romeyuſche palme.

Dit teghenwoordighe tempelken/ is buyten Roome/ tenlooc̄s dā meerder cōparatye van gedaechten ghemaecht/ende is seer verballen: nāchtdat het eē sepulture ghewoelt heeft/ende is oock alle spōē reehtdier lant: vanden eenē muer tot dē anderē/ ist dertich palmen wijt: de dicte vanden muere/ is twee palmē en halve/ de wydde vanden capellen/ is 10 palmen/ de deure is wijt vijf palmē/ die hoochde vāde colommen met basen ende capiteelen is van tweentwintich palmē en halve: de dicte vande colōmen is luttel meer dā twee palmen/ d architrabe frise ende cōznice zijn vier palmē hoge/ van op de cōznice tot int hoochste vanden welcke zijndt elf palmen/ de hoochde vande boghen der capellē is twintich palmen.

Desen tempel hier onder getoont/is A Tiuoli bynde riviere seer verfallē/dē welckē hadde de fron-tispitie van vozen eñ van achteren/ de colommen vande sydē/ zyn meer dan de helft wt dē muer/ de wijdde des tempels vanden eenen muer tot den anderē is van 11. ellē eñ is gemetē met der ellen daer den tempel pietatis mede gematen is/ de lengde vanden tempel hout achtien ellen: de dicte vā den muer is een el ende 11. minuten/ de dickte vanden colommen des pooztaels/is een el eñ een der-dendeel: haer hoochde met basen eñ capiteelen houdt ontrent twaelf ellen/ die hoochde vande ar-chitrabe frise ende cozmice is dzie ellen/die fronti spicie houdt van op de cozmice tot int hoochste dzie ellen/ de hoochde vanden basemente is dzie ellen en halue. Inde facte vozen en is gheen luteecken van een deure/noch oock vanden nichen/ende dat ouermits der ruimen/ maer ic hebt also geteec-kent tot vercieringe/nuts dattet so mocht geweest hebben: desgelijck en sietmē inde muceren noch inde spden/noch oock van achteren eenige vensters/al heb ick die hier inden gront geset daert my goet gedocht heeft: de mate vanden leden/so vanden basemente als vande cozmice boven/ en sal ic int particulaer niet noemen/ want sy zyn gepzopoztioneert nae de antiquen daermen noch som-mige stucken af siet.

Dat derdendeel vander gelepder ellen.

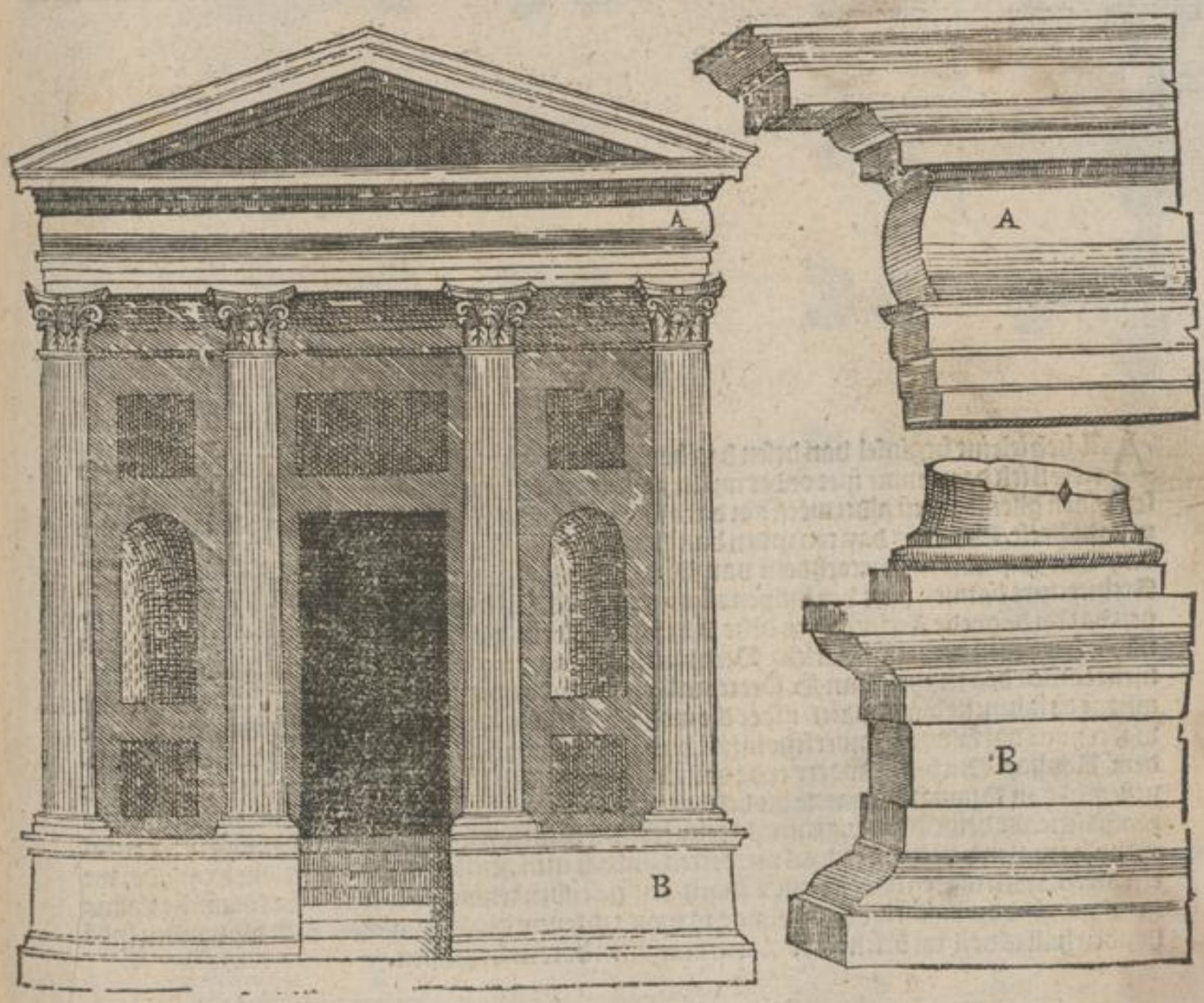

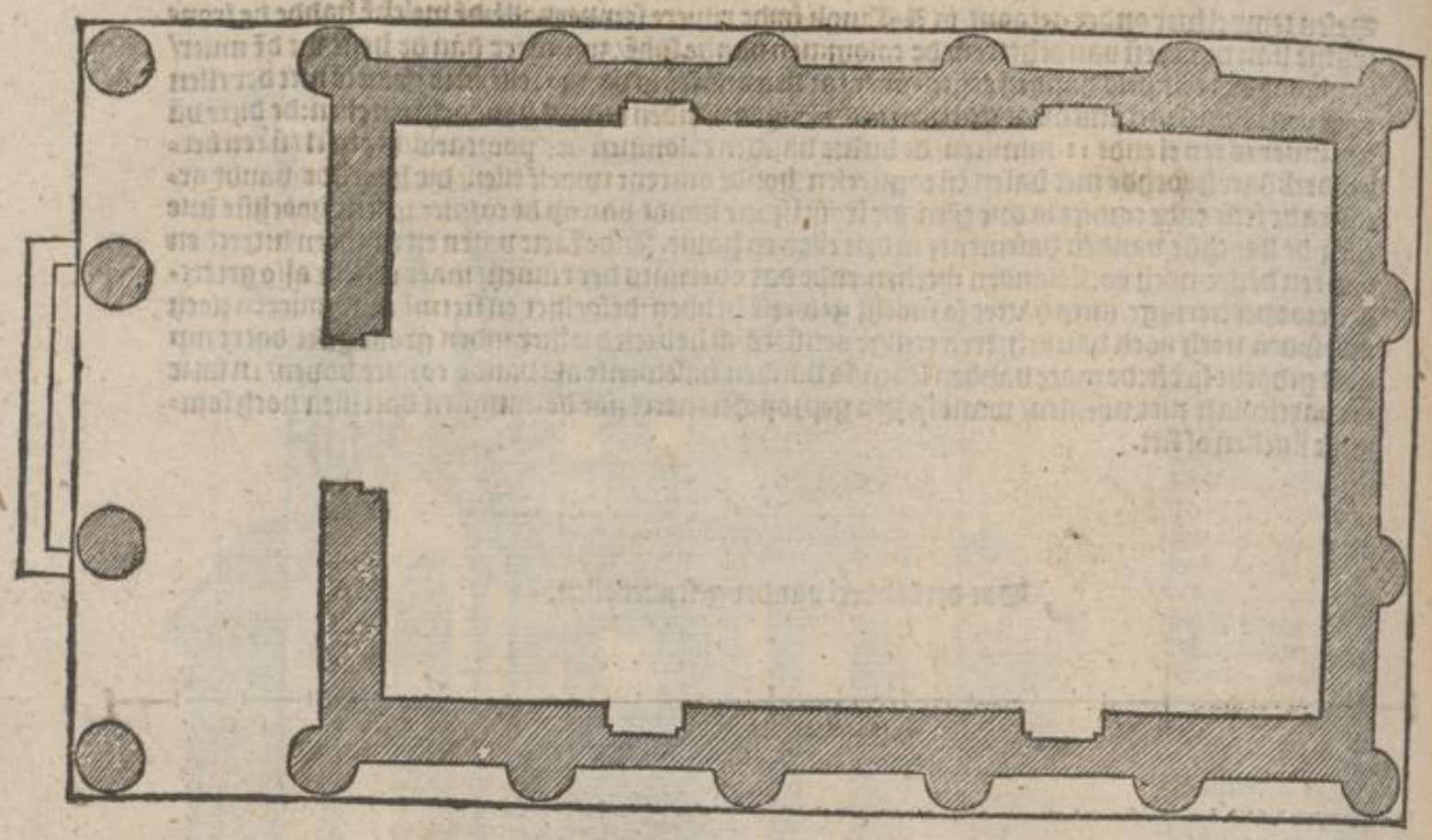

Al heb ick int beginsel van desen boecke gesept alleenlic te tractere vande Antiquitepten/ so en wil ick daeromme niet onder mp laten/te tractere van sommige moderne dingen bp onsen tpden ghemaect/eñ aldermeest om dat onse euwe soo veel schoone ingenien inde architecture gehadt heeft. Dus was dan ten tpden van Julio secundo P.M een werckman genaemt Bramãt van Castelduranten int hertochdom van Vrbijn/dewelcke een man was van sulcker ingenien in Architecture datmen (met der hulpen eñ auctoritept die hem de genoemde Paus gaf) mach seggen dat hp de goede Architecture dede verrpsen/ dewelcke vanden antiquen af tot zijnen tpden hadde begraven geweest/dewelcke Bramant lepde in zpnen tpden het beginsel aende wonderlijcke edificie des tempels van S. Peeter in Rome: maer onder comen zijnde vander doot/liet niet alleene de fabrijcke onvolmaect/ maer die modelle bleef oock onvolmaect in sommighen deelen: waeromme dat sommige diversche ingenien hem bemoept hebben in sulcken sake/ eñ onder d'andere Raphael Durbijn schildere ende oock seer verstandich in d'architecture (achtervolgende de vestigien van Bramante) maecte dit betreck/dat welcke na mijn duncken is een d'alderschoonste compositie/wt dewelcke d'ingenieus architect hem behelpen mach in diversche dingen. Ic en sal u alle die maten van desen tempel niet setten/om dat men (mits wel geproportioneert zpnde) wt een deel vanden maten de reste vindē mach: den gesepden tempel is met de oude roomsche palme gemeten/ende die middelste wandelinge is breet tweentwintich palmen/ ende die vanden spdē houden half so veel/wt desen twee maten machmen de reste begrijpen.

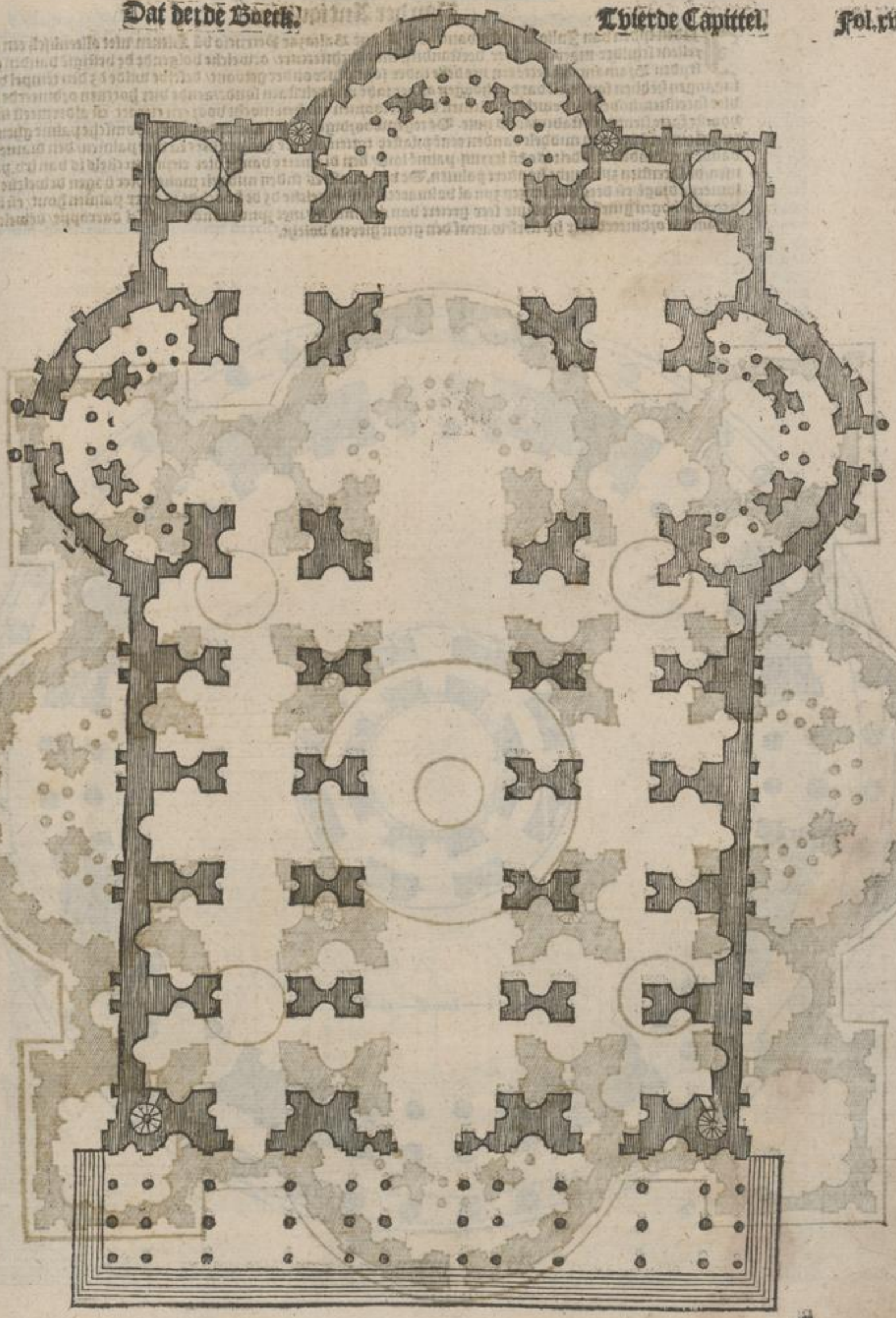

Inden tyden van Julio Secundo vantmē in Rome Baltazar Petrucio bā Sienen/niet alleenlijck een excellent schilder maer oock seer verstandich inde architecture/ dewelcke volgende de spitigē vanden geslepden Bramante/maecte een modelle inder formē hier onder getoont/ deselve wilde hy den tempel vier ingangen hebben soude eñ dat den hoogen altaer indē middelt staen soude/aende vier hoecken ordineerde hy vier sacristien/boven op dewelcke datmen de clocktoornen maken moght voor een cieraet/ eñ aldermeest inde voorste facie siende ter stadtwaerts inne. Dē tegenwoordigē tempel is met de oude Roomsche palme gheme-ten/eñ ten eerstē/ inden middelt vanden eenē pilaster totten anderē zyn hondert en vier palmen/ den diameter vandē circle inden middelt is c.eñ lxxxtiij. palmē lanc/ den diameter vande vier cleyne circkels is van lxv. palmen/de sacristien zyn wijdt hondert palmen. De vier pilasters inden middelt maken vier bogen dewelcke de lanterne dragē/eñ dees vier bogen zyn al volmaect/ vande welcke dy de hoochde cc.en xx palmen hout/ eñ boven dese bogen ginck een tribune seer geziert van colommen/ met zynen ronden welfsel daeroppe/ dewelcke Bramant ordineerde eer hy sterf/waerat den gront hierna volcht.

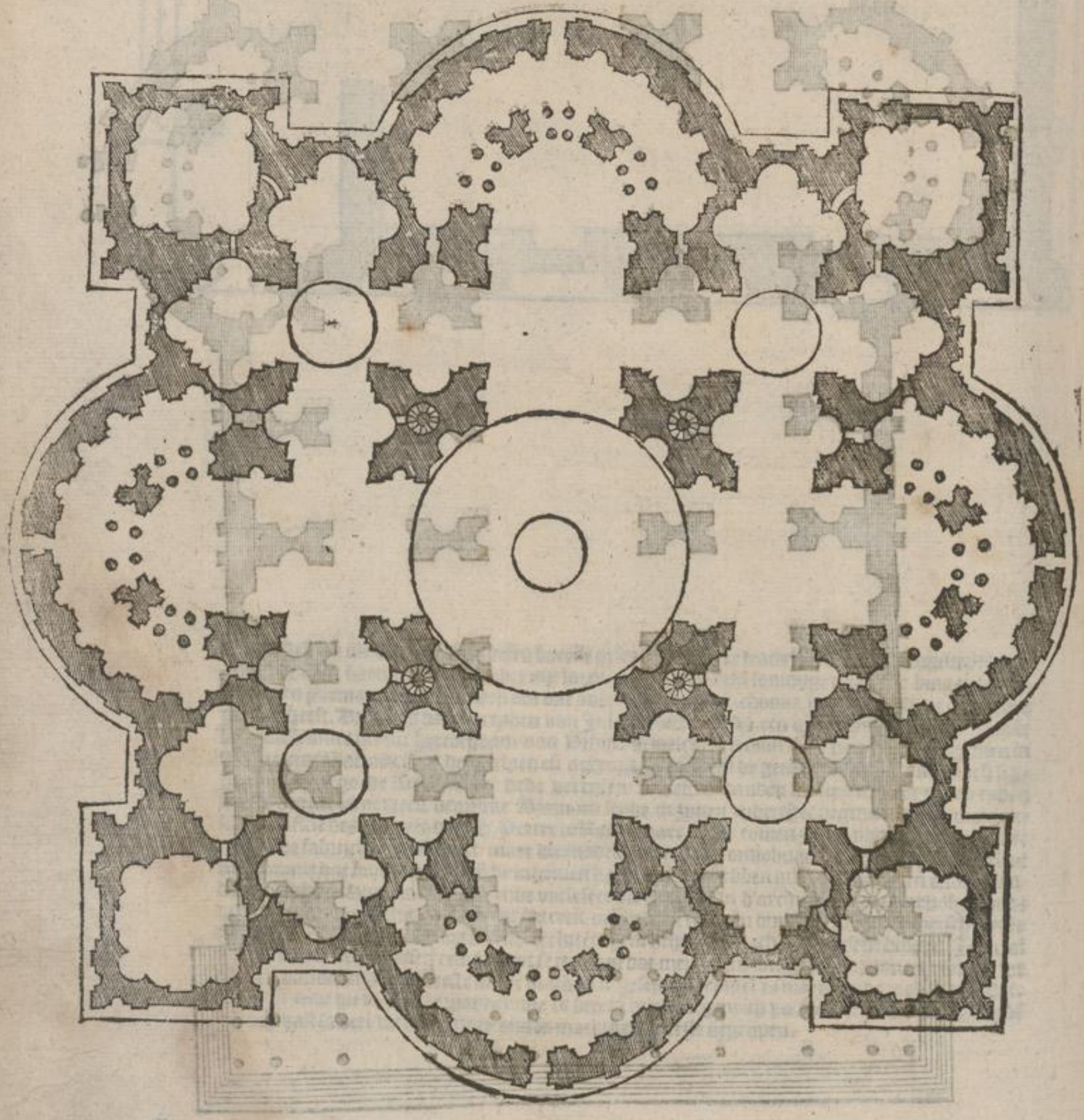

Dese hier onder getoonde figure is den gront vande tribune die boven de vier bogen omme gegaen sonde hebben also voorsept is/deur de welcke datmen mercken mach dat in sulcken sake Diamant stouter van begripe was dan voordachtich om deswille dat eē alsulcken grooten masse eñ van sulcken gewichte/sonde een over goet fundament behoeven om wel seker te staen/eñ niet die te maken op vier boghen van sulcker hoochden Ende ter confirmatien van mijnen woorden/so zyn de vier pilasters tsamen met den bogen sonder ander gewichte daeroppe/alreede geseten eñ geschuert in sommige plaetsen/mettemin/ om dat die inventie schoon eñ cierlijck is/eñ om den Architect groot lichr te geven/ so heb icse hier willen setten int bewoyp. Nu op dat ic niet te langsaem en sy inde maren te verhalen/so sal ick hier sommige vanden principalen setten maer de reste salmen mogen niet die cleyne palme vinden/ de welcke hier onder inden gronde staet/ welcke lenghde dat vijftich palmen houdt/de dicte vande eerste colommen buyten is vijf palmen/de dicte vande tweede colomme innewaerts hout vier palmen/ende de dicte vande derde colomme is drie palmen eñ drie quaert. De wijdde vande tribune binnen/is honderr en achtentachtentich palmen/den diameter vanden cleynen lanterne inden middelhout sestendertich palmen/de reste machmen begrijpen ende meten metten cleynen palmen.

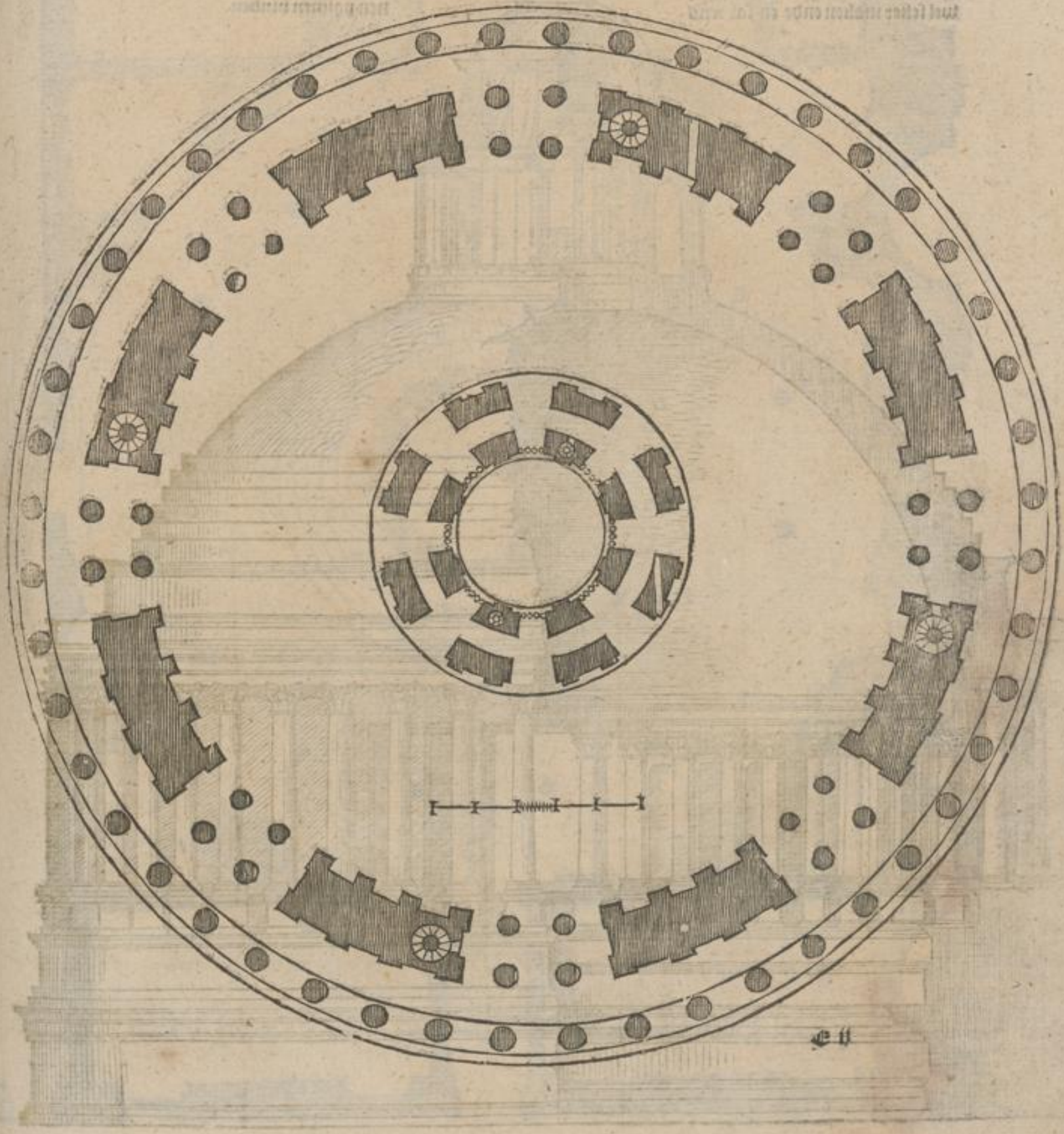

Dit is de orthographie van binnen ende van buyten / gerocken wt de ghepasseerde ichnographie / aende welcke datmen mercken mach die groote masse / ende wat ghewichte dat het soude geweest hebben op die vier bogē / die welcke masse alsoo ick ghelept hebbe / soude elcken wysen architect ghenoech te bedencken geven om boven op deerde te setten ende niet inde lucht tot sulcker hoochden / eñ daeromme oordeelick dat de architect liever wat bevreest sy dan te stoutmoedich / wandt is hy vreselende soo sal hy sijn dinghen wel seker maken ende en sal eens anders raet niet verachten / eñ alsoo doende sal hy seldē saelgerē / maer is hy te stoutmoedich / so en sal hy den raet van anderen met willen aennemen / maer sal hem alleen op sijn ingenie betrouwē / waer deur dat sijn wercken dickwils te schanden comen sullen / daeromme besluyt ic dat te groote stoutmoedicheyt procedeert bā presumptie / eñ die presumptie van luttel werk / eñ segge dat de bevreesthey pt een virtuoes dinck is / latende hem altijts duncken luttel oft niet te connē / de maten van desen wercke salmen oock met den voorghegeven cleynen palmen vinden.

Deken gront hier onder geteeckent is oock een inventie van Bramante / hoe wel datse nopt int werk gemaect was/de welcke ginck accorderende met den ouden werche / dat deel met B. geteeckent/ is de kercke vã S. Peeter in montorio buyte Roome/ eñ dat deel geteeckẽt met A. is eẽ out clooster / maer dat deel indẽ middelt ordineerde Bramant/ hem behelpende met den ouden werche/ de plaetse C. betekẽt een loge met 4. capellekens inde hoecken/ de plaetse D. staet onder de lucht/ dat deel E. is een tempelkẽ oft welke die genoemde Bramãt dede makẽ/ waeraf oft die makẽ in veel grooter form inde navolgen sy der getoõt sullen worden/ dande maten dese gronts en segh ie niet met allen maer alleenlick heb ick dien hier gheset om der inventien.

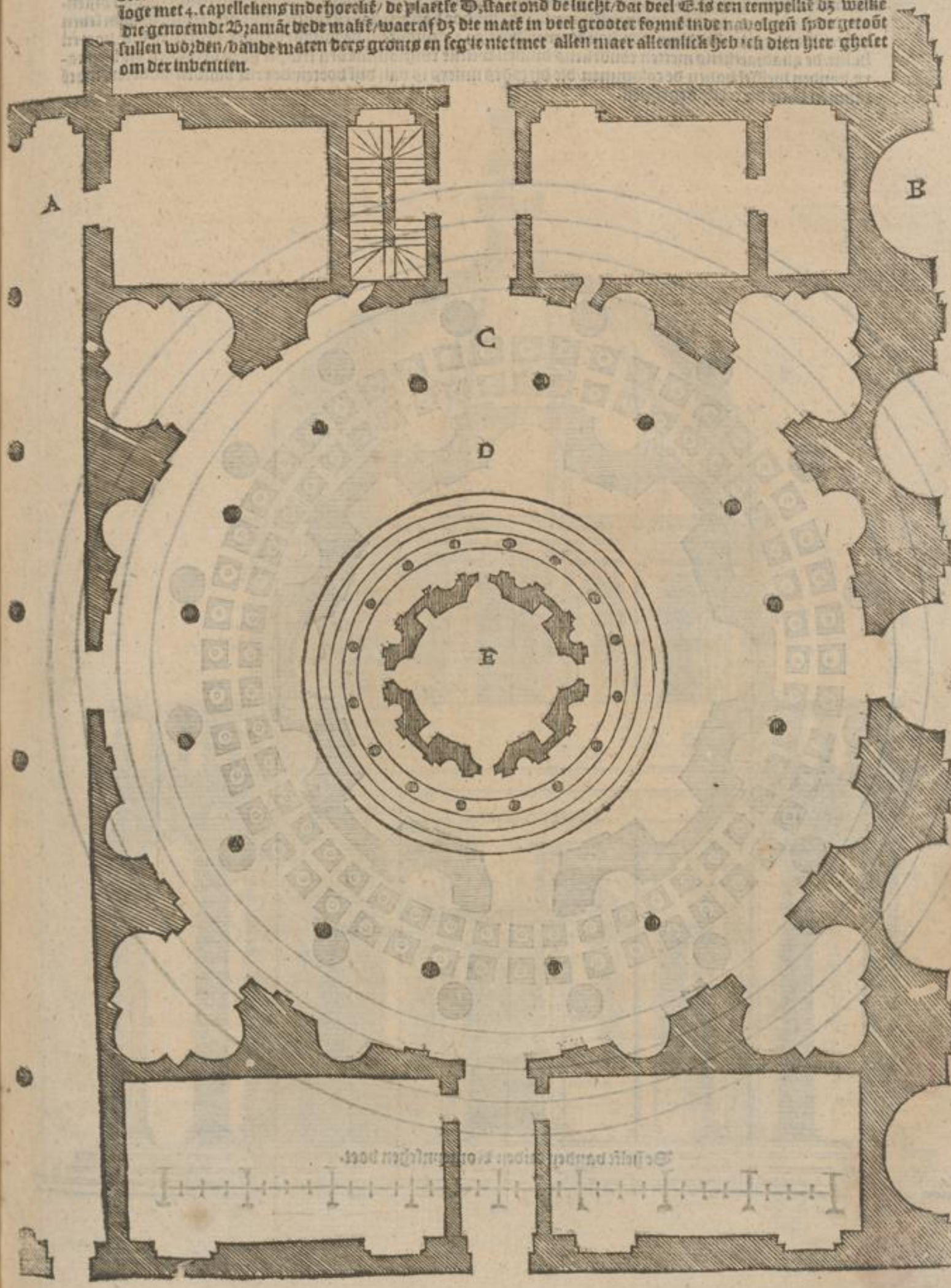

IN de laetste syde heb ick gesept dit tempelken van Bramante breeder te toonen/dat welke niet seer groot en is/maer was alleene gemaect in gedenckenissen van sinte Peter D'apostel/want men sept dat hy op deselue plaetse ghecruyst was/den ghesepden tempel is met den ouden Roomschen voet ghemeten/den welcken voet is van seliken vinghers/ende elcken vingher is vier minuten/waerat dattmen de mate vinden sal deur de Roomsche palme grootende deselue vier vingers. Den diameter van desen tempel is van vijfenewintich voeten ende tweentwintich minuten/de wijdde banden ganck rontsomme den tempel is van seven voeten/de dicte vande colommen houdt eenen voet en 25 minuten/de wijdde vander deuren is drie voet en halue/de quadraetkens metten rondekens binnen welcke rontsomme den tempel gaen betoonen die lacunarij vanden welfsel boven de colommen/die dicte des muers is van vijf voeten:dereste vanden anderen mate cammen de ur die eerste begrijpen.

De helft vanden ouden Romeynschen voet.

DAt is d'opstaende vanden gelepden tempel/dat welcke verhoondt d'een helft van buyten ende d'ander helft van binnen/ende is altemale nae de Doyica gemaect gelijcmen upt die Figuers

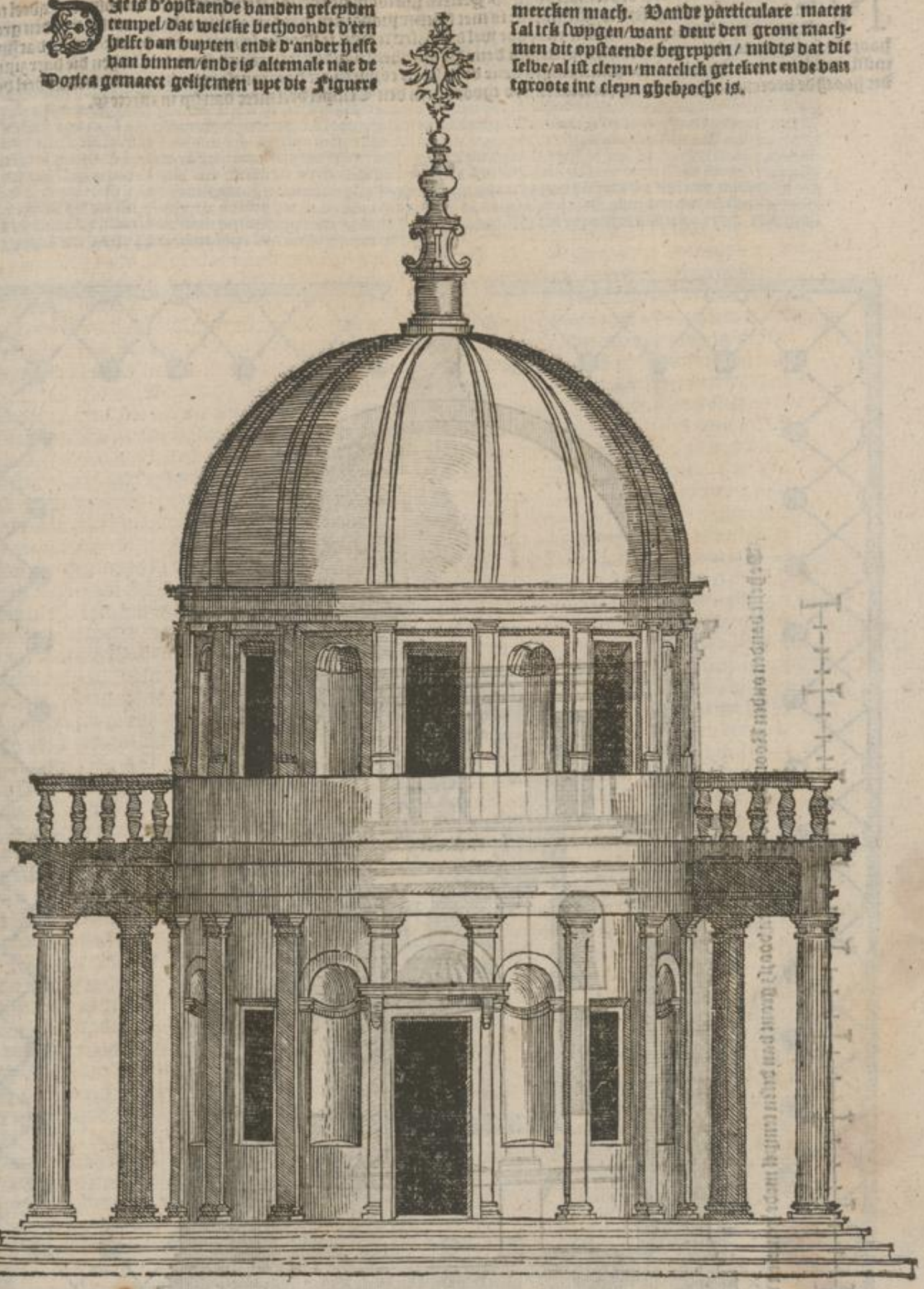

mercken mach. Vande particulare maten sal ick swygen/want deur den gront machmen dit opstaende begrypen / mids dat dit selve/al ist clepn/matelick getekent ende van tgroote int clepn ghebroeke is.

Nv ick dat binnenste deel des tempels van S. Peeters ghetoont hebbe/so sal ick hier onder dat binnenste deel toonen/dat welcke (also geseyt is) ghemaeckt is met sulcker proportien/dat den architect deur middel vanden gronde alle die maten sal moghen vinden/ende hoe wel dat desen tempel te hooghe schijnt nae de breede/ midts dat hy de hoochde van twee wijdden passeert/dies niettemin deur dit openheyt vande venisters ende deur de nichen die daer zijn en misstaet sulcken hoochde niet/ende principalijck deur de dobbele cornicen die daer contsamme liggen/de welcke veel vander hoochde bedeckende (midts der proiecturen) soo thoont hem den Tempel veel meer dan hy in effecte is.

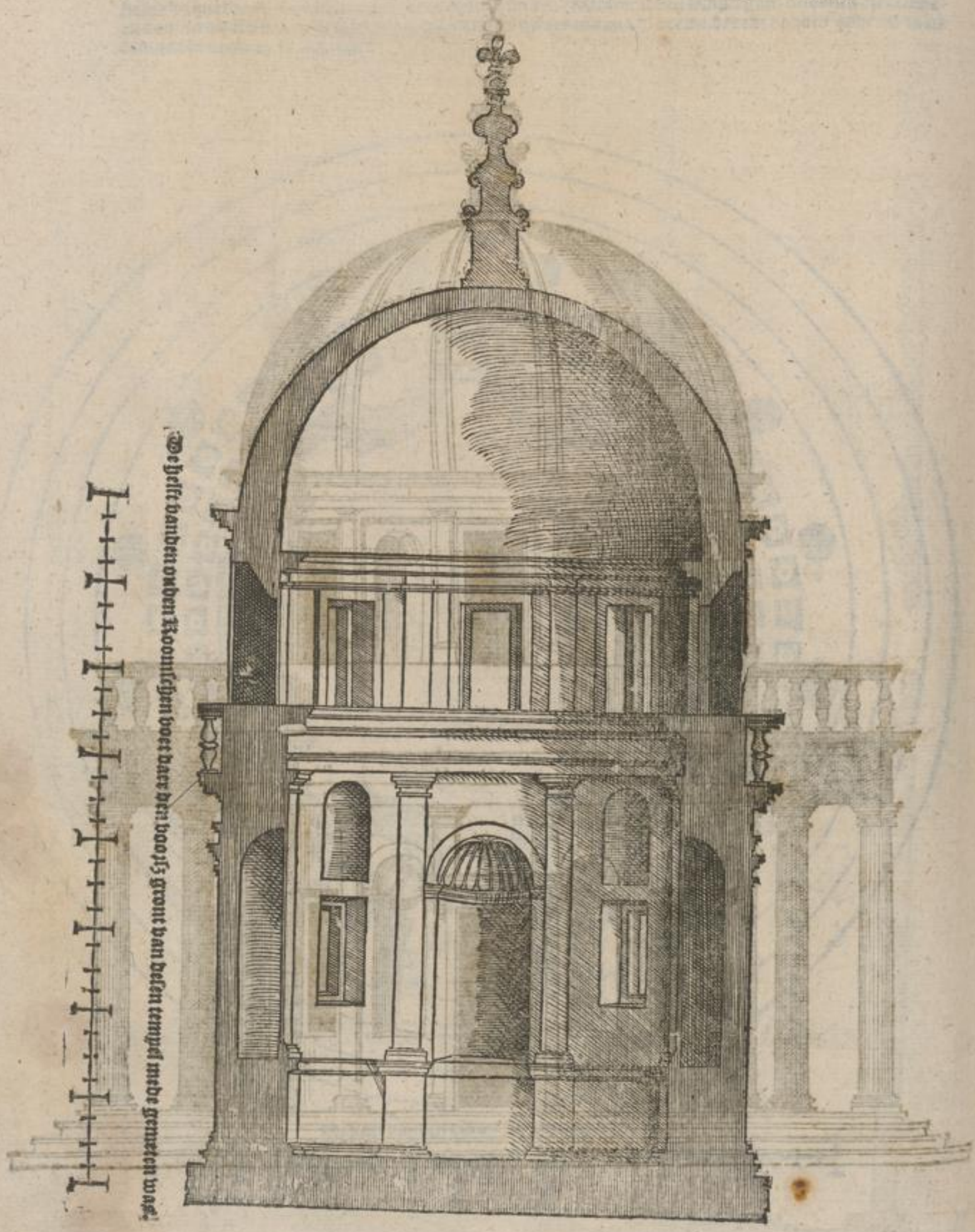

De helft vanden onderen Roomischen boet daer den hoochsten graet van desen tempel mede gemeten was.

Dese edificie is buyten Roome tot sinte Sebastiaen/eñ is al vervallen tot der aerdē toe/eñ aldermeest de logien rontsomme:maer dedificie inden middelt/mits dat het een seer vast werck is/soo is die selve noch al geheel/ eñ is gemaect van gebacken steenen:men siet daer geen ornamenten met allen/eñ is donckel/mits datter geen licht en comt dan vāder deuren/eñ boven de vier nichen sommige cleyne vensterkens. Den gront van desen werckie is gemeten met die oude Roomsche palme/eñ die lingden/met die breedden/sijn met roeden gemeten/vanden welcken een roede thien palmen houtten eersten de laghe gheteeckent met A. is lanck negenenveertich roeden eñ drij palmen/d'ander twee lanste/houden sesenvijftich roeden eñ drij palmen:de breede vander logien is van tweenderticb palmen:de d'eene vande hoeckpilaren / met allen haren leden is twaelf palmen/van welcken maten datmen de reste begrijpē can:aengaende d'edificie indē middelt/daeraf is de plaetse B. ontdect/eñ hout inder lengden seven roeden en ses palmen:eñ de breedde hout drij roeden eñ vier palmen: dat deel C. is gedect eñ hout vier roeden int vierecant:de vier pilasters/sijn dicke tien palmen:de dicte des muers rontsomme de ronde edificie/is vierentwintich palmen:die plaetse gheteeckent met E. is gewelft ende dat deel inde middelt is een masse die dat welffel draecht/ter middelt vande welcke een openheyt is/oock is dese masse ghecierd met nichen/de welcke d'ander die inden muer staen verselschappen:aengaende der hoochden middts dat rupnen en mat ick die niet, ende principalijck om datter gheen schoonheyt van architecturen en was,

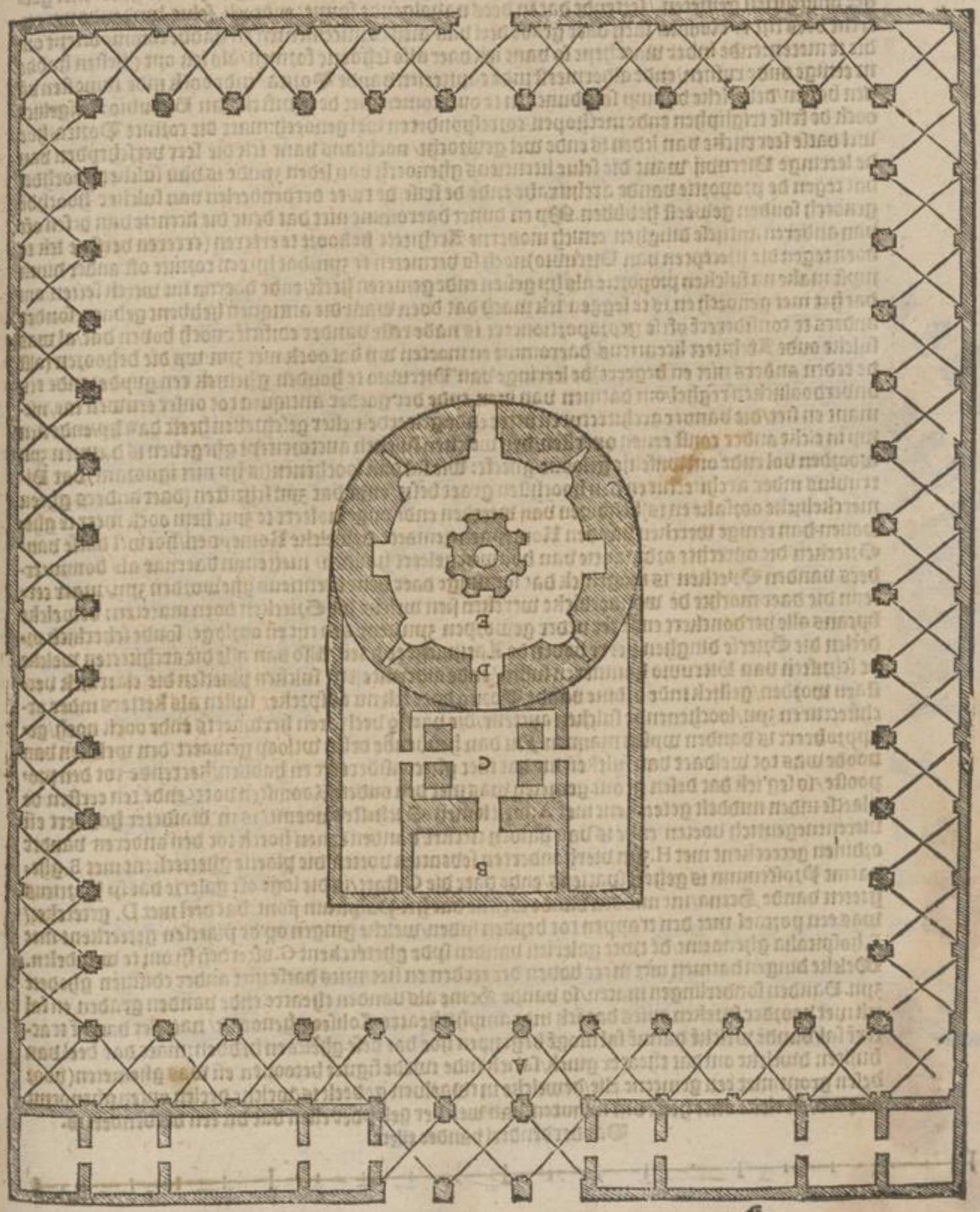

DIt theatre dede Augustus maken onder den naem van Marcello zynen neve/ eñ daerõme wort het dat theatre van Marcello genaemt/ eñ staet binnẽ Rome/ van desen theatre siet men noch eẽ deel opstaende/ te weten/ dat deel vander logien vã buyten/ eñ t'is alleenlyck van twe ordinen/ dats vande Dorica eñ vande Jonica/ een werck inder waerheyt dat seer gepresen wort/ al ist dat de colommen vande Dorica geen basen en hebben noch oock heur cierte oft eenige proiecture onder/ maer rusten also simpelyck sonder pet daer onder op dat platte vander logien Vanden gront deses theaters en hadmen niet te veel bescheets/ maer ten is niet langh geleden dat de groote patricien van Roome een huys wilden bouwen/ waer af dat de gheleghenheyt quam op een deel van desen theatre te zijne/ soo was dit huys gheordineert deur Balthazar van Sienen een sonderlinghe architect/ ende als hy de fondamenten dede graven, so vandmen daer veel reliquien van diverslye cornicementen dees theaters/ ende men ontdecte een goet deel vandẽ selven theatre: wt den welcken dat Balthazar de geheele ordinancie begreep/ ende heeft met goeder diligentien gemeten/ settende dat in dees navolgende forme/ ende ick selue vindende my ontrent dees tijt te Roome/ sach daer groot deel van dien cornicementen eñ hadde commoditeyt om die te meten: ende inder waerheyt so vant ick daer alsso schoone formen/ als ick opt ghesien hadde in eenige oude ruïnen/ ende aldermeest inde capiteelen vande Dorica/ ende oock inde imposten vãden bogen/ dewelcke dat my seer duncken te overcomen met de schriften van Vitruvio: desgelijck oock de frise triglyphen ende methopen/ corresponderen wel genoech: maer die cornice Dorica/ hoe wel datse seer rijcke van leden is ende wel gewrocht/ nochtans vant ick die seer verscheyden van de leeringe Vitruvij/ want die selue licentieus ghenoech van leden zynde is van sulcker hoochde/ dat tegen de proportie vande architrabe ende de frise/ de twee derdendeelen van sulcker hoochdẽ genoech souden geweest hebbben. My en dunct daeromme niet dat deur die licentie van desen oft van anderen antijcse dinghen/ eenich moderne Architect behoort te erreren (erreren verstae ick te doen tegen die precepten van Vitruvio) noch so vermeten te zyn/ dat hy een cornice oft ander dinck zijst make na sulcken proportie als hy gesien ende gemeten heeft/ ende daerna int werck setten/ om dat het niet genoech en is te seggen/ ick mach dat doen want die antiquen hebbent gedaen/ sonder anders te considereren oft se gheproportioneert is nade reste vander edificiẽ: noch boven dat/ al was sulcke oude Architect licentieus/ daeromme en moeten wy dat oock niet zyn/ wy die behooren (als de reden anders niet en begeert) de leeringe van Vitruvio te houden ghelijck een gulde/ ende een onverdooljycken reghel/ om datmen van dien tyde der goeder antiquen tot onser eeuwen toe/ niemant en siet/ die vander architecturen beter ende geleerdelijcker geschreven heeft dan hy/ ende sien wy in elcke ander const eenen oversten/ den welcken sulcken auctoritept ghegeven is datmen zyn woorden vol ende ontwijfelijc gelooue gheeft: wie sal dan loochenen (is hy niet ignorant) dat Vitruvius inder architecturen den hoochsten graet best/ ende dat zyn schriften (daer anders gheen merckelijcke oorsake en is) behooren van weerden ende ongevioleert te zyn/ hem oock meer te gheloouen dan eenige wercken vanden Romeynen gemaect/ dewelcke Romeynen/ hoewel datse van Grieeken die oprechte ordinantie van bouwen geleert hadden/ niettemin daernae als dowingeerders vanden Grecken/ is mogelijck dat sommige daer deur licentieus gheworden zyn/ maer ter tijt die daer mochte de wonderlijcke wercken sien welcke die Grieken doen maecten: dewelcke bycans alle verdonckert ende ter neder gheworpen zyn deur den tijt eñ oorloge/ soude sekerlijck oordeelen die Grieese dinghen verre boven de Latijnsche te gaen. Also dan alle die architecten welcke de schriften van Vitruvio damneren sullen/ ende aldermeest in sulcken plaetsen die claerlijck verstaen worden/ gelijck inde ordine vande Dorica daer ick nu af spreke/ sullen als ketters inder architecturen zyn/ loochenende sulcken aucteur/ die van so veel jaren herwaerts ende oock noch/ geapprobeert is vanden wysen mannen. Nu dan hebbende desen wtloop gemaect/ den welcken van noode was tot weldaet van sulcken die dat niet gheconsidereert en hadden/ keerende tot den propoosite/ so seg'ick dat desen gront gemeten was met den ouden Roomsche voet/ ende ten eersten de plaetse inden middelt geteeckent met A. welck men Orchestra noemt/ is in diameter hondert eñ vierentnegentich voeten/ ende is van halven circkel/ vanden eenen hoeck tot den anderen vander ordinen geteeckent met H. zyn vierhonderten seventien voeten/ die plaetse gheteeckent met B. ghenaemt Prosceniũm is geheel spatieus/ ende daer die C. staet/ is die loge oft galerie dat sy Porticus heeten vande Scena/ int midden vande welcke dat het Pulpitum stont: dat deel met D. geteeckt/ was een portael met den trappen tot beyden syden/ welcke gingen op de plaetsen geteeckent met E. hospitalia ghenaemt/ de twee galerien vanden syde gheteeckent G. vleerden sy om te wandelen. Welcke dingen datmen niet meer boven der eerden en siet/ mits datse met ander edifitien gheheet zyn. Vanden sonderlingen maten/ so vande Scene als vanden theatre ende vanden graden/ en sal ick niet voorder spreken/ mits dat ick inde amphitheatre Coliseo ghenoemt/ naerder daeraf tracteré sal/ vandẽ welckẽ datmẽ sal mogẽ begrijpen hoe dat dese gheslaen hebben: maer dat deel van buyten dwelcke om dat theater ginck/ sal ick inde twede figure betoonen/ eñ was ghemeten (voor desen gront) met een gemeene elle/ dewelcke in twaelven gedeelt is/ welcke deelen onten ghenoemt worden/ eñ elcke once heeft vijf minuten/ van welcker gesepder ellen dat dit een derdendeel is.

Dat derdendeel vander ellen.

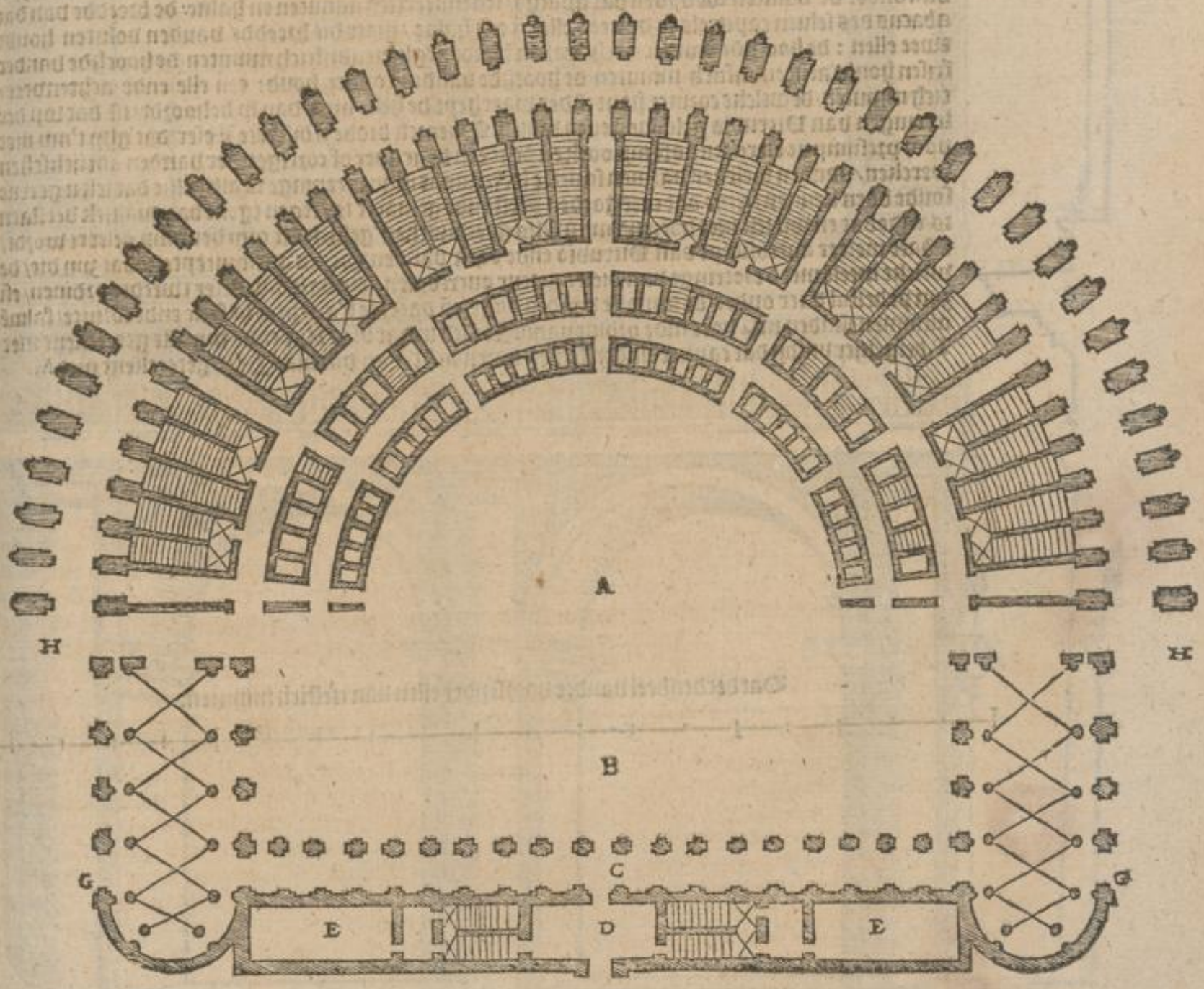
A
H
H
B
C
G
G
E
D
E

DEse navolgende figure repzesenteert dat deel van buyten des voorseyden theaters/ ende is met der voorgetoonder ellen gemeten: ende ten eersten/ so hout die dicte der colómen beneden te weten vander eersten ordinen/ een elle eñ drienveertich minuten in diameter/ ende de dicte ofte den diameter boven onder dat capiteel hout een elle eñ sestien minuten: de hoochde bãden capiteele is vande helft der colommen dicte beneden/ dat welcke capiteel perfecter ghetecckent is int vierde boeck in d'ordine vande Dorica in dat blat E.iij. ende dat selve capiteel is ghetecckent met B desgelijck oock de imposte daer den boghe op rust is vander selver hoochden des capiteels/ ende staet oock int selue blat/ te weten E.iij de pilasters besyden die colommen houden negenthien minuten. De wijdde van eenen boge is seuen ellen negen minuten min/ ende de hoochde houdt elf ellen eñ sestien minuten/ de hoochde vander architraben is negenenveertich minuten/ de hoochde vander krisen is een elle eñ acht minuten: de hoochde van gheheel de cornice hout een elle eñ veertich minuten: de wijdde vanden tweeden boge (dats vander tweeder ordinen) is gelijck de wijdde van dien beneden/ maer syn hoochde is van tien ellen eñ achtenveertich minuten: de hoochde vanden pedestale onder de de colommen van deser tweder ordinen hout een elle eñ achtenvveertich minutē: de dicte vanden colommen is een elle eñ vierentwintich minuten. De hoochde vanden seluen colommen sonder basen ende capiteelen/ is van elf ellen eñ seuentwintich minuten/ de hoochde van dien basen is vierenveertich minuten: de hoochde vanden capiteelen te weten/ binnen de voluten/ van aen dat lijstken der colommen tot bouen dat capiteel houdt sestendertich minuten/ maer de volute hangt onder d'astragal ofte bozel twintich minuten en halve/ dat welcke in als comt te syn van onder de voluten tot boven dat abacus/ sestenveertich minuten en halue: de breedde van dat abacus des seluen capiteels is van een elle eñ een halue/ maer die breedde vanden voluten houdt twee ellen: de hoochde vander architraben houdt negheneñvijfich minuten/ de hoochde vander krisen houdt achtenvijfich minuten/ de hoochde vander cornice houdt een elle ende achtenveertich minuten/ de welcke cornice hout inder waerheyt de helft meer dan hy behoordt/ ist dat wp der leeringen van Vitruvio geloone geuen willen. Maer ick bidde u discrete Leser/ dat ghy t'my niet voor presumptie en rekent/ ofte my oock en acht een begrijper of corrigeerder vanden antijckschen wercken/ vanden welcken datmen so veele leert: want mijn meeninge is alleenlijc dat ick u geerne soude doen kennen tgene dat met goeden verstande gemaert is/ tegen tgene dat qualijck verstaen is/ ende dat en wil ick niet doen na mijn selfs goetduncken/ gelijck ofte ghy deur my geleert wordt/ Maer metter auctoriteyt van Vitruvio ende oock vanden goeden antiquiteyten/ dat syn die/ de welcke meest met de leeringe van dien aucteur ouercomen. De base van deser tweeder ordinen/ eñ syn pedestal daer onder/ de imposte vanden boge/ eñ daertoe d'architrabe krise ende cornice/ salmē altsamen vinden int 4 boec inde ordine vande Ionica in dat blat K.ij. ende syn alle getecckent met T. desgelijcx vindy dat capiteel inden seluen boeck achter op dat blat J.iiij. getecckent met M.

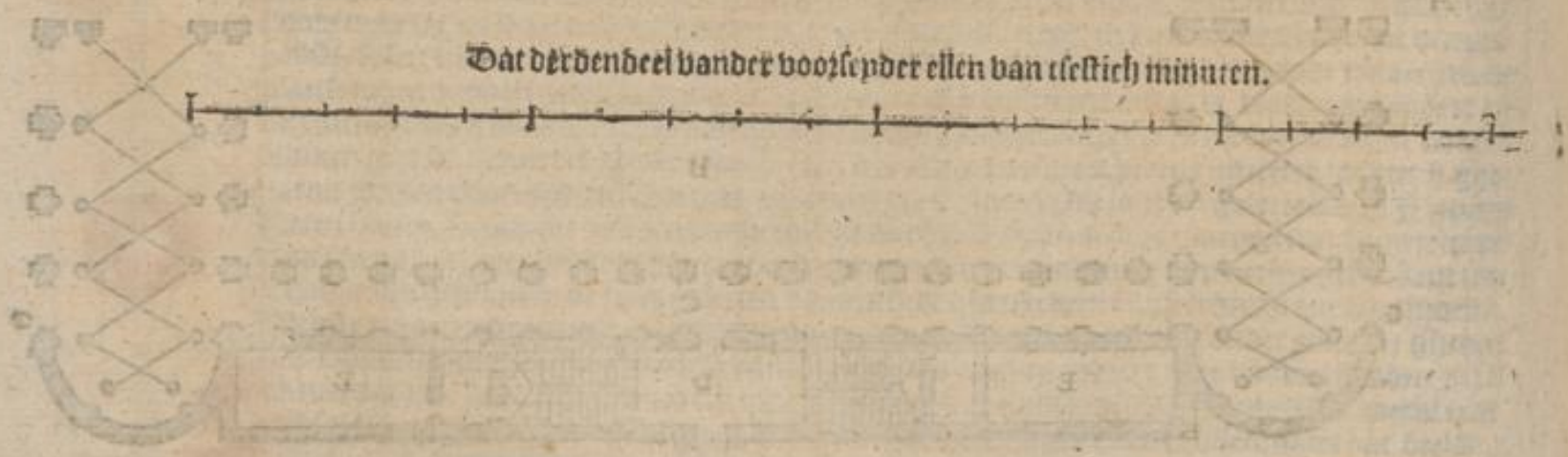

Dat derdendeel vander voorseyder ellen van tseslich minuten.

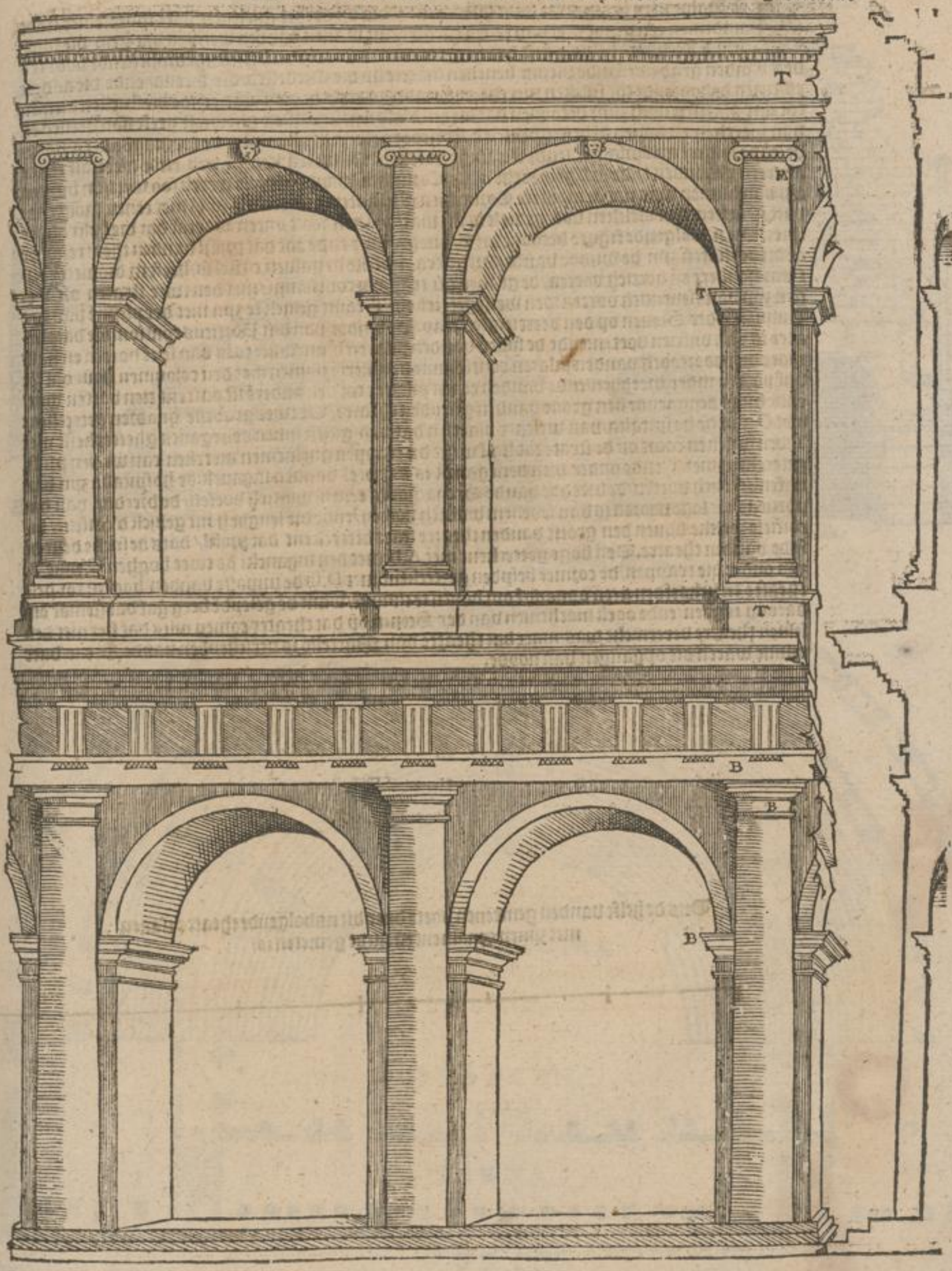
T
T
T
B
B
B

In Dalmatien is een oude stadt ghenaemt Pola by der zee ghelegen/daer inder selver stadt vindemen een groot deel van eenen theatre/int maken vanden welcken dat hem die ingenieuse Architect behielp met den berge daert aen staet/ dien bergh ghebruyckende voor een deel vanden graden/eñ inde pleyne beneden maecte hy die Orchestra/die Scena/ ende die andere edificien behoorende tot sulcken wercke:ende inder waerheyt die ruinen ende die stucken diemen tot dier plaetsen noch vint betoonen dat dit een d'alderrijcste edificie ghewerst heeft van steenen eñ van wercken/eñ bouen al begrijpmen daer groot getal van colommen/ de sommige alleen staende/ende andere met pilasters/ende sommige hoecken met vierca'nten pilaren ende met half ronde al in een gebonden ende wel gewrocht nade Corinthia/want t'gheheele werck soo wel van buyten als van binnen was naede maniere Corinthien ghemaect: dese edificie was met eenen modernen voet gemeten/den welcken voet gedeelt is in twaelven genaemt oncen/waeraf dat die helft onder staet. Die navolgende figure betoont die Ichnographie ende ook dat profil vanden theatre/waer af dit de maten zyn/de wijdde vande Orchestra/ welcke in halven cirkel is/heeft in diameter ontrent hondert eñ dertich voeten/de graden oft trappen rontsomme met den twee straten oft wegen zyn van tseventich voeten:den wech geteeckent T, comt gelijck te zyn met der pleynē van dat Pulpitum der Scenen op den veertiensten trap. De wijdde van dat Porticus rontsomme dat theatre is van vijftien voeten:ende de spyden vanden pilaren binnewaerts is van seuē voeten en half/ maer den voortooch vanden pilaren rontsomme de galerie tsamen met den colommen hout ontrēt vijf voeten inder breedden/ende vanden eenen pilaster tot den anderē ist ontrent tien voeten wijt/ ende dit is aengaende den gront vanden gesepden theatre. De twee grootste quadren geteeckent met O. zyn de hospitalia/van welcker plaetsen datmen ginck inden deurganck gheteeckent met T/den welcken comt op de strate tot half wege die trappen ghelijcmen mercken can wt den profil geteeckent met T/ende onder dien deurganck is dat deel vanden ingauck:de hospitalia zyn van vijfenveertich voeten/de breedde vande Scena/houdt eenentwintich voeten/ de breedde van dat porticus oft loge voorzen is van sevenentwintich voeten/ende die lengde hout gelijck d'edificie/ die edificie welcke bouen den gront vanden theatre staet geteeckent dat profil/ dats de snede deur de spyde vanden theatre. Den boge geteeckent met A. bediet den ingauck: de twee boghen C. ende B. zyn onder die trappen/de cornice bespden geteeckent met D. is de imposte vanden bogen: tot dese theatre en behoefden geen opgangē om bouen te climmē/want dē gesepdē berg gaf dat gemac om daer op te gaen/ende oock mochtmen van der Scenen op dat theater comen mits dat het met den selven theatre vereenicht was/maer dat theatre van Marcello is verschepden vande Scene/daer omme waren die opgangen van noode.

Dits de helft vanden gemeenen voete daer dit navolgende theatre tsamen met zyren ornament en mede gemeten is/

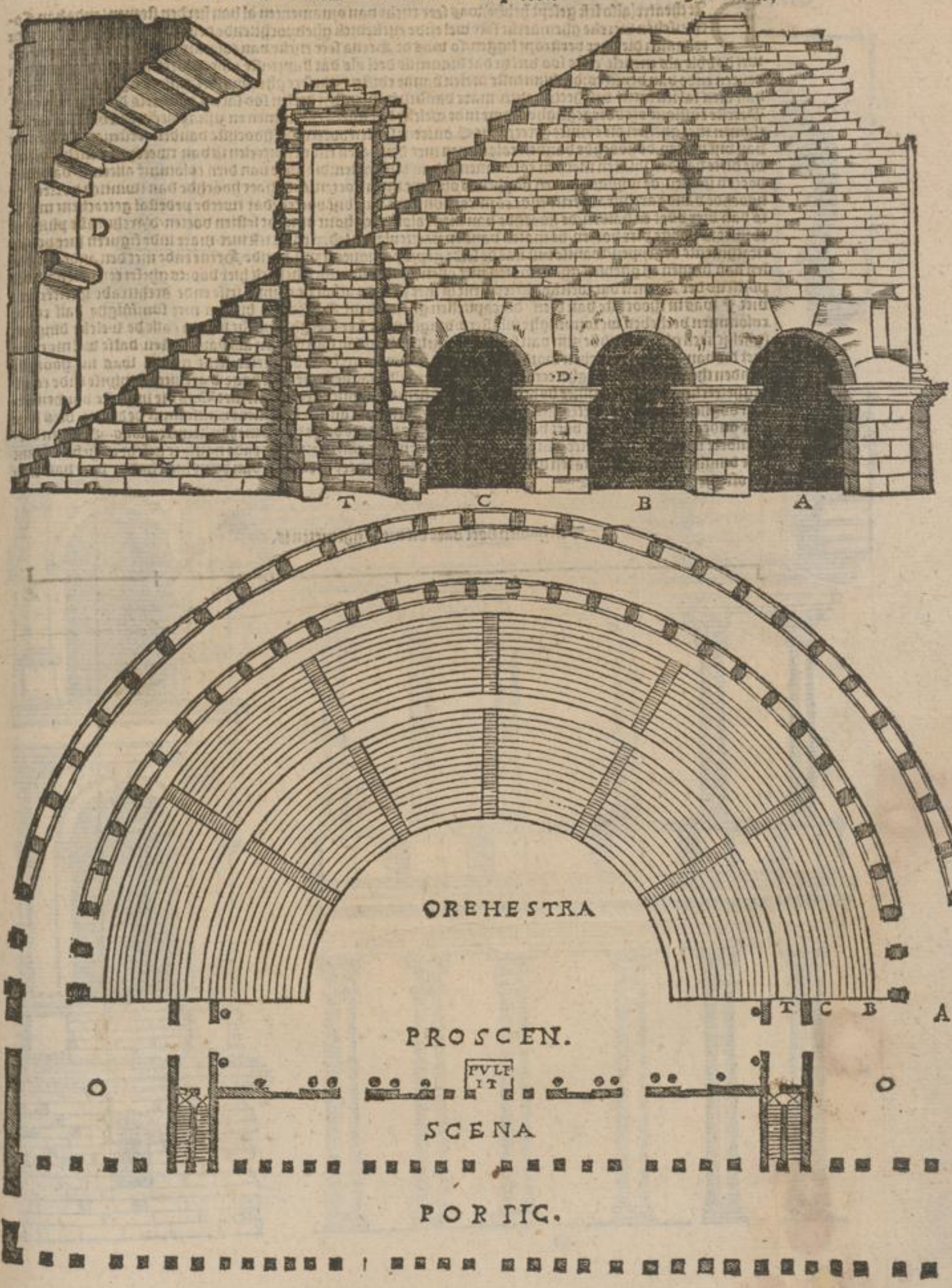
D
D
T
C
B
A
OREHESTRA
T
C
B
A
PROSCEN.
PVLPIT
SCENA
PORTIC.

DJe theatre (also ick gesept hebbe) was seer rijcke van ornamenten al van herden steenen/ ende van Corintischen wercke ghemaeckt seer wel ende rijckelijck ghewrocht: ende deur soo vele alsmen siet inde reliquien die daer verstropt liggen/ so was de Scena seer rijcke van colommen boven colommen/ soo wel dobble als enckele/ ende soo wel in dat binnenste deel als dat buytenste/ met diversichen ornamenten van deuren ende van venstersdie binnenste deelen vande edificie zijn seer ghecluyneert/ ende aengaende die maten van dien sal ick kuttel besceets geven/ maer vanden buytensten deelen soo sal ick eenigsins die maten geven. Deerste rustique oft boerachtighe ordine inde welcke dat gheen colommen en zijn/ is verheven bander eerden stamen met gheheel die cornice geteeckent E. ontrent sestien voeten die hoochste vanden eersten pedestalen/ is van vijf voeten: de hoochde vanden colommen met den basen ende capiteelen is van tweeentwintich voeten/ die dicte vanden pilaren met den colommen is van vijf voeten: die dicte van dien colomme alleen/ is van twee voet en halven/ de wijdde vanden boghen is ontrent thien voeten/ ende haer hoochde van twintich voeten/ de hoochde vande architrabe frise ende cornice is ontrent van vijf voeten/ dat tweede pedestal geteeckent met P. is van vier voet en halven/ de hoochde van dien colommen hout ontrent sestien voeten/ d'architrabe phrise en cornice is hooge vier voeten/ de maten vanden particularen leden en set ick niet/ maer inde figuren hier voorsz machmense begreppen/ want se inst nae de selve gheproportioneert zijn vande Scene ende met den anderen deelen van binnen en ghebiedt gheen maten met allen/ maer alleenlijck hebbick hier voorts gheset een deel van dat porticus der Scenen dat welcke geteeckent is met P ende also de cornice frise ende architrabe geteeckent met F was in thoochste van dien/ die capitellen geteeckent S. stonden binnen met sommighe half ronde colommen verheven wt sommighe pilasters/ dinghen die seer wel ghewrocht waren/ alle de welcke dinghen (ghelijck ick ghesept hebbe) zijn van sulcker rijckelijckheyt soo van steenen als van consten/ datse wel mochten met die van Roome ghelelijen worden/ de cornice frise ende architrabe geteeckent met A was int hoochste vanden theatre/ de cornice geteeckent B. is die imposte vanden tweeden boge d'architrabe phrise ende cornice geteeckent C. is die cornice boven d'eerste boghen/ die cornice geteeckent met D. is die imposte vanden eersten boghen/ de cornice geteeckent met E. loopt boven dat rustijck balement rontsommr de differe/ deese linie hier onder is eenen halven voet vanden gheheelen voete daer dese edificie mede ghemeten was. Ende en verwondert u niet beminde leser/ dat ick u alle die maten niet affirmativelijc ende nauwer gesedt en hebbe/ want dese dinghen van Polen waren deur eenen ghemeten/ die meer verstants van bewerpen hadde dan van maten oft ghetalen

Een halven voet daer dit mede ghemeten is.

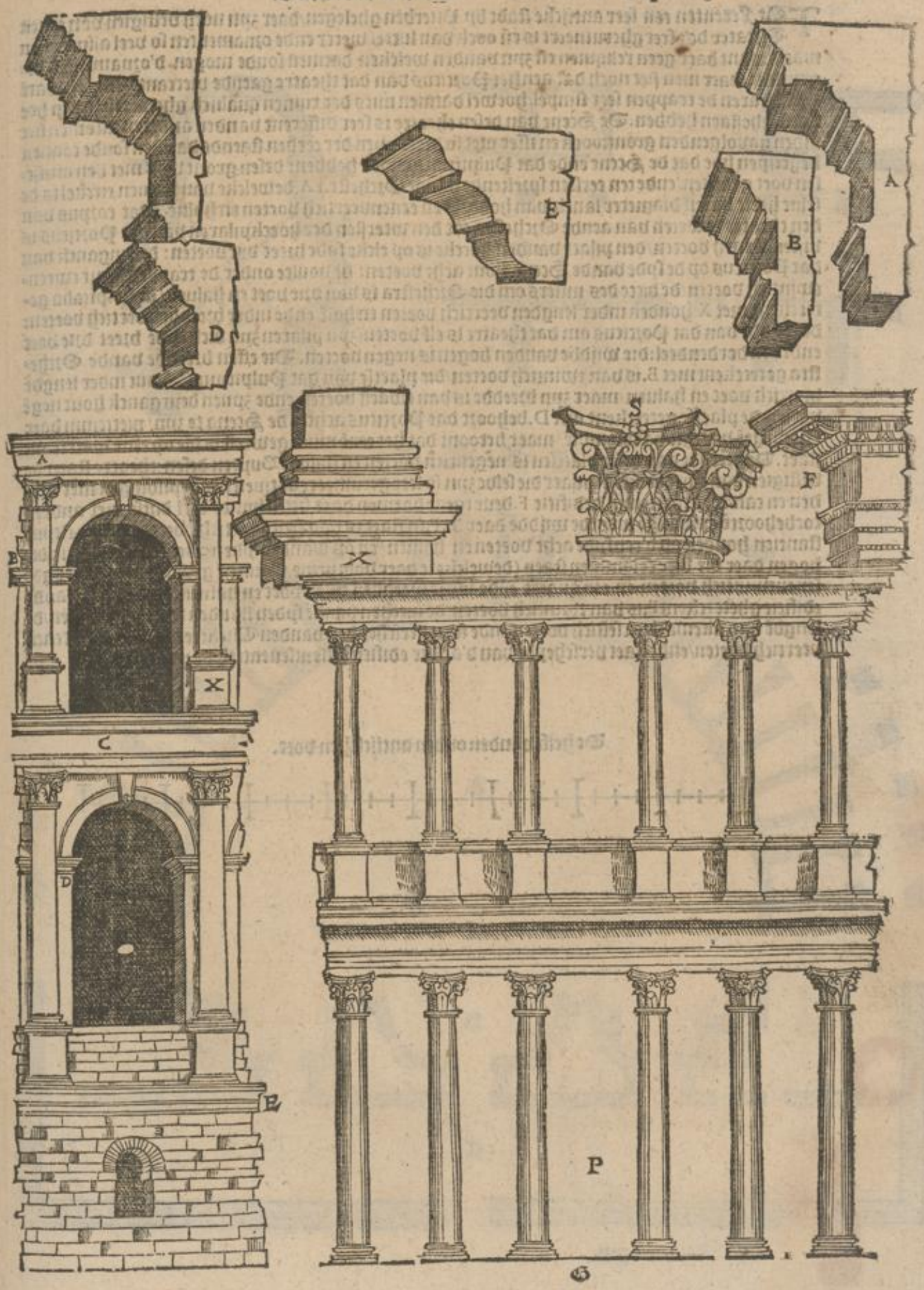
A
B
C
D
E
F
S
X
P
G

TOt Ferenten een seer antijcke stadt by Viterben ghelegen/daer zyn noch veelligien den eenen Theater dat seer ghe-ruineert is eñ oock van luttel werck ende ornamenten so veel alsmen sien mach/want daer geen reliquien eñ zyn vanden welcken datmen soude mogen d'ornamenten begrijpen: maer men siet noch dat aen het Porticus van dat theatre gaende vierrante pilaren waré oock waren de trappen seer simpel/hoewel datmen nuts der ruinen qualijck ghemercken can hoe datse ghestaen hebben. De Scene van desen theatre is seer different vanden anderen alsomen siet inden navolgenden gront: oock en isser niet so veel boven der eerden staende datmen soude connen begrijpen hoe dat de Scene ende dat Pulpitum gestaen hebben: desen gront was met den antijcsen voet gemeten/ende ten eersten sprekende vande Orchestra A. dewelcke van halven circkel is/de selue heeft haren diameter lanck van hondert eñ eenenveertich voeten en halue. Dat corpus van den theatre te weten van aende Orchestra tot den wtersten der hoeckpilaren van dat Porticus is vijfendertich voeten/den pilaer vanden hoecke is op elcke syde breet vijf voeten: den ganck van dat Porticus op de syde vande Scene hout acht voeten: de voulte onder de trappen hout tweenentwintich voeten/de dicte des muers om die Orchestra is van drie voet en halven/de hospitalia getreckent met X houden inder lengden veertich voeten en half/ende inder breedden dertich voeten: de wijdde van dat Porticus om dat theatre is elf voeten/zyn pilaren zyn dick ende breet drie voet ende een derdendeel: die wijdde vanden bogen is negen voeten. Die efken breedde vande Orchestra getreckent met B. is van twintich voeten/die plaetse van dat Pulpitum C. hout inder lengdē veertich voet en halven/maer zyn breedde is van twaelf voeten ende zynen deurganck hout negē voeten/de plaetse getreckent met D. behoort dat Porticus achter de Scena te zyn/ niettemin daer en zyn geē vestigiē vā colommē/ maer betoont dat het eenē muer geweest is die op eenē watercant staet. De breedde van deser plaetsen is negentien voeten en halue. Buyten desen theatre staen de vestigien van twee edificien/maer die selve zyn so seer geruineert datmen heur eyndingen niet vinden en can/dies niettemin dedificie F. deur tgene datmen daer siet/schijnet wel datse met andren toebehoorē omvangē was: de wijdde daer de F. in staet is van eenendertich voeten/de twe clepne stantien houden op d'eene syde acht voeten en halven/ eñ op d'ander syde 10 voeten en halven: die bogen daer die vier colommen staen (dewelcke ic daer vooz̄neme in sulckē geval) zyn inder lengdē seventwintich voeten eñ een quaert ende inder breedden thien voet en halven: die breedde vande edificie ghetreckent E. is van twintich voeten/de muchen vande syden houden seventien voeten/de lengde van altemael is tsestich voeten ende staet verschepden vanden Theatre hondert ende eenen veertich voeten/ende staet verschepdē van d'ander edificie sessentseventich voeten en halue.

De helft vanden ouden antijcschen voet.

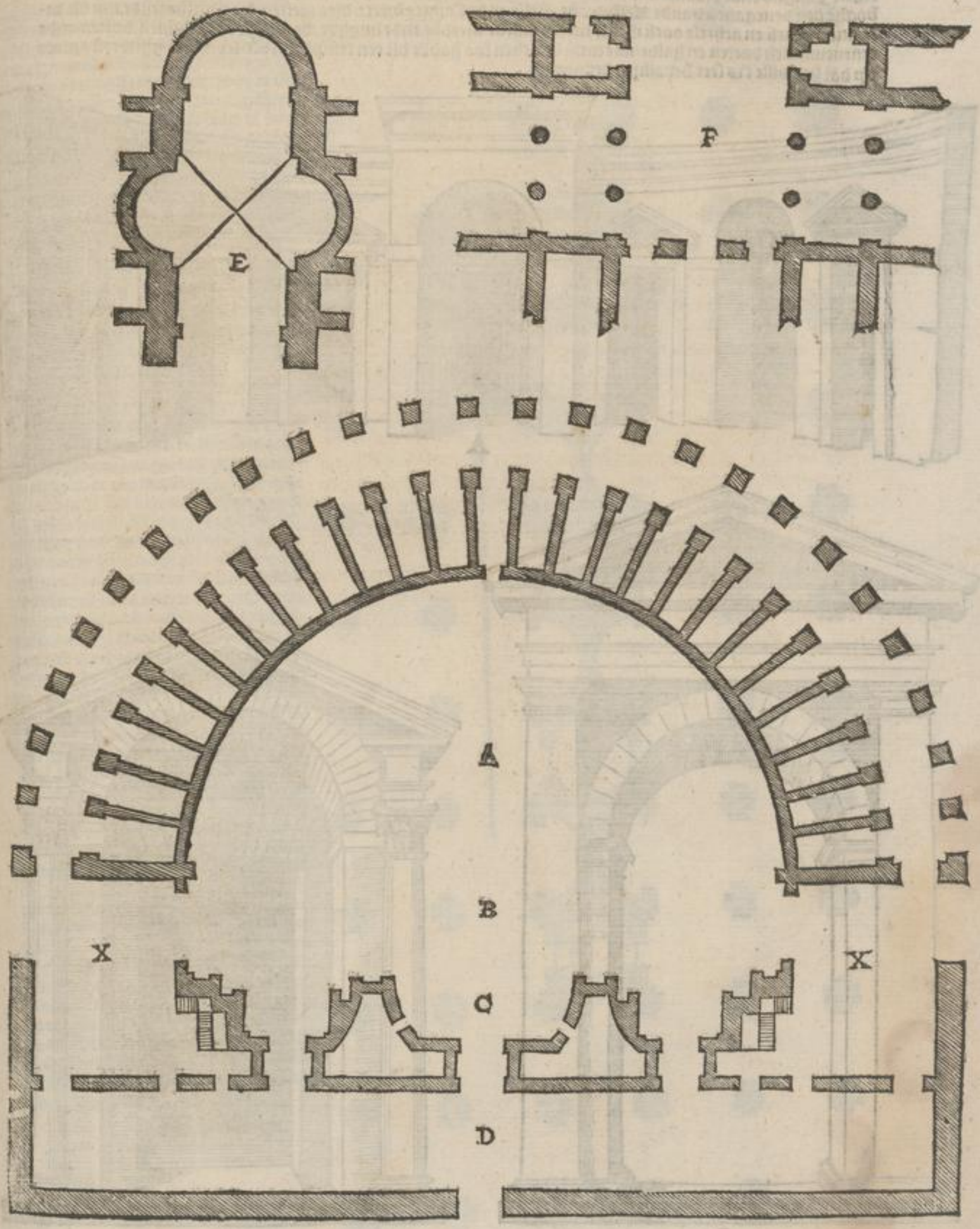
E
F
A
B
X
C
X
D

DJe figuere hier onder geteeckent met A. achte ick dat het de Scene van eenen Theatre was/en staet tusschen Fondi ende Terracina/maer vanden Theatre sijn soo luttel vestigen/dat ick't niet en mat ook en mat ick dit deel vande Scena niet/dat welcke al meer gherupneert is dant hier schijnt/maer te peerde sittende teerlien dick slechts de inventie: De pooꝛte gheteeckent B. staet te Spoleten/ende is seer out nade Doꝛica gemaeckt/die en mat ick ook niet/maer teeckende d'inventie ende somme. De pooꝛte gheteeckent met C is tusschen Foligno ende Roome buyten der straten/ende al schijnet een licentioes ofte onbehoolijck dinck/ dat den boghe den deurganck vande Architrabe/Frise/ende Coꝛnice bꝛeet/dies niettemin en misbaeckte my die inventie niet/ick en achtese ook niet te meten dan de bꝛeedde ende linghde/de welcke ick achthien voeten ende eenentwintich voeten en halve/nae mijn duncken soo hadde dit een tempelken ofte sepulture gheweest/maer t'sy dat het wille t'is seer behaliijck der oogen.

A

B

C

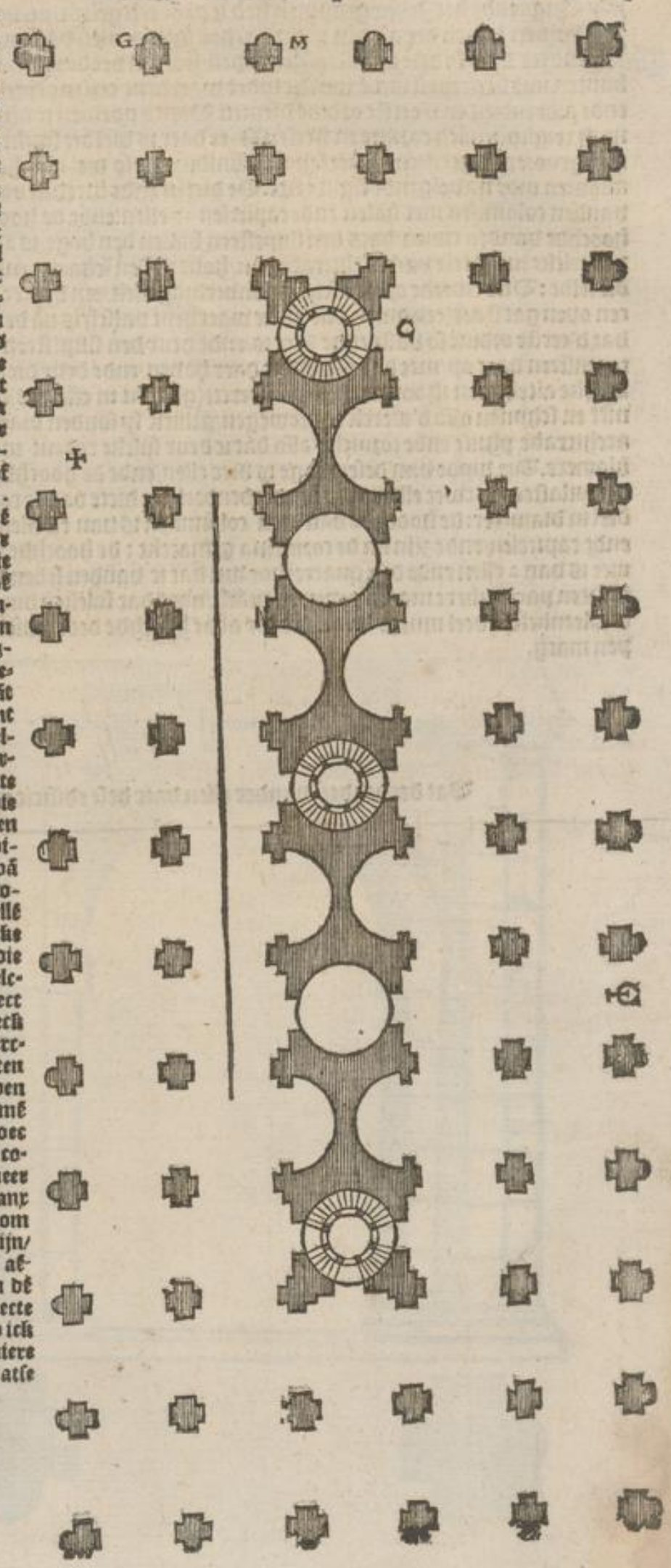

En lept dat dese edificie het porticus van Pompeo was / andere segghen dat het thuys van Mario was / maer vander ghemeenten woydet Carabario geheeten: de welcke edificie na datmen bevinden can / was alleenlijck gemaeckt om een pegelijck zijn ghevoech te doene / want daer en is gheen wooninghe met allen / ende al ist dat dees edificie nu ter tijt bycãsghecel gherupneert is / so walse nochtans seer groot ende bevinc veel plaetsen / gelijcmen tot veel huysen van deser edificien in deerde vint: daer die linie staet / is als nu dẽ weck daer mẽ van Campo floze tot der Joden plaetse gaet / esi daer dat + is / staen als nu de huysen de Sancta Croce: daer de G. staet / is de plaetse der Joden: daer de M. staet / zijn die Macellarij: daer de C. staet / is dat kerckhof van Sancto Salvatoze / eñ daer de €. deursnedẽ staet / is dẽ boztooch bandẽ huysse dan Celsus / also datmẽ van daer zijn groote begrypen mach. De dzie rondicheden waren trappen om bovẽ op de twee pdele rondicheden te climmen / ende om datmen in die twee geen vestigien van trappen en sier / so machmen begrypen dat het opẽ plaetsen geweest hebben om water te maken / wãt sulcke dingẽ zijn van node: Den gront vã desen wercke is gemetẽ met der selver ellen daer dat Theatre van Marcello mede ghemeten is / welcke mate datmen hier na vinden sal tusschen dis obilisken / eñ sal ek half el vã 30 minuten sijn / ende ten eersten / de dicte bandẽ pilasters / is dzy ellen en halve / de dicte vã den colommẽ is twee ellen / die intercolonnien sijn over alle zyden negen ellẽ en halve / de pilasters vande vier hoecke zijn so veel meerder dan dander als die wterste hoeckẽ daeraẽ staende / dẽ welcken hoec met goeder tudicien gemaect was / wandt hy onderhout dien hoeck met sterctẽ eñ met schoonhept vã werke / ende hier ak mogen veel architecten leeren hoe datmen de hoecken met den colommen eñ met den pilasters samẽ gebonden malẽ mach / op dat dẽ hoec int viercant gelijck den colommen come / dat welcke gheeft den hoecke meer vasticheyts dan oft den selvẽ hoec langs den pilastre ghetrocken ware / ende om dat die hoeckẽ welcke ingetrockẽ sijn / ist datmense overcant in Diagono aflet / daer die twee ronde colommen dẽ hoec bedecken / so sullent onvolmaecte hoecken schijnen / daeromme (alsoo ick geseyt hebbe) pzysick seer dees maniere van hoecken / ende aldermeest om datse van allen syden ghesien wozden.

AEngaende der Jchnographien heb ic genoech geſept/nu behoeckic eenige kenniſſe van zijnder fozmen boven der aerden te geven/hoe wel datmen daer niet veel veſtigien en ſiet: dies niet te min is daer ſo vele opſtaens gevonden/hoewel verborgen / dat daer ten minſten de ſchoꝛſe vā binnen upt begrepen is/de welcke inder waerheyt een ingenieuſe inventie is voor een vaſt werc/ ende aldermeeſt in d'eerſte oꝛdine diemen Doꝛica noemen mach/hoe wel datſe noch architrabe/ noch triglyph/noch coꝛnice en heeft: Maer daer is wel die fozme/eñ die ſelve ſeer ſubtilick gemaect met grooter ſtercten/ende met ſchoone bindingen/ſo wel van harden als van ghebacken ſteenen/ alſomen inde navolgende figure ſiet. De dicten ende breeden voorghezept zijnde/ſo is die hoochde vanden colommen met baſen ende capitelen 17 ellen: ende de hoochde vanden bogen is 15 ellen: de hoochde vanden cimeo/dats den ſluytſteen boven den boge/is 2 ellen: de hoochde vande bindingē/ de welcke in plaetſe van architrabe zijn/hout 2 ellen ſchaers/ende oock ſo vele hout de facie boven die ſelve: Deſe tweede oꝛdine ſchijnt onverdꝛagelick/om datter een maſſe van eenen pilaſter bovē een open gat ſtaet (een dinck dat inder waerheyt valſch is na de reden te ſpꝛeken: niettemin midts dat d'eerſte oꝛdine ſo vaſte ende ſterct is/ende deur den ſluytſteen boven inden boge/ oock mits den tegenſteen daer op/met de vaſte faſcie daer boven/ende deur die bꝛome ſchouderen vanden bogē/ welcke alteſamen thoonen alſulcken ſterctе (geliickt in effect is) dat die pilaſtren die daer op ruſten niet en ſchynen alſo d'werck te verwegen/gelijck ſy ſouden waert eenen ſimpelen boghe met zijn architrabe/phꝛiſe ende coꝛniche/alſo dat ic deur ſulcke redenē in dien ſubjecte deſe inventie niet en blamere. Die wijde van deſen boge is vier ellen/ende de hoochde hout negen ellen: de bꝛeede vanden pilaſters is twee ellen ende een derdendeel: die dicte vande colommen hout een elle ende eē ſeſtedeel in diameter: de hoochde van dien colommen is van elf ellen ende een achtſtedeel met baſen ende capitelen/ende zijn na de coꝛinthia gemaeckt: de hoochde vander architraben/friſen eñ coꝛnice is van 2 ellen ende dꝛie quaert: hoe wel dat ic vanden leden deſer coꝛnicen/ friſe ende architrabe geen particuliere maten geven en mach/mits dat ſulcken dingen in weſen niet en is/maer daer is alleenlick ſo veel muers datmen daer af de hoochde der coꝛnicen/friſen ende architrabē begrꝛypen mach.

Onder d'ander schoone antiquiteyten binnen Rome/ so zyn daer twee colommen van merber al vol historien gheſneden van seer goeder wtgroevingen/ d'eene wort ghenaemt de colomme Antoniana/ende d'ander wort genaemt die colomme Traiana: maer van dese Traiana mits dat die de gheheelste is/ so sal icker wat notitien af geuen. Dese colomme na datmen seyt/ dede maken die Keyser Traianus/ welcke colomme heel van merber is ende van veel stucken ghemaect/ maer also wel vergadert ende aen een gevoecht datse al van eenen stuck schynt te zyn/ ende om daeraf de particulare maten te geuen/ soo sal ick aenden voet van zynen basemente beginnen. Ende ten eersten de graet die int eerste rust is hooch van drie palmen/ dat plinthus vander basen is hooge een palme ende acht minuten/ de gecierde oft gesneedene base hout oock so veel: dat platte vanden basemente is hooge twaelf palmen ende ses minuten: die gesneden cornice is een palme ende een halue hooch: die plaetse daer dat festoen inhangt is hooch twee palmen ende tien minuten/ die gheheele base vande colomme is hooge ses palmen ende achtentwintich minuten/ ende is aldus gedeelt/ dat het plintus daer den arent op een vande hoecken staet/ (verstaet op elcken hoeck eenen) is hooge drie palmen ende tien minuten/ dat thorus daer boven is hooch drie palmen en acht minuten: die cincte is tien minuten hooge: die hoochde vande colomme/ te weten/ den tronck houdt hondert ende achtien palmen ende neghen minuten: dat astragal met zynen quadzetten oft listkens onder d'echine hout tien minuten. De hoochde vande echine hout twee palmen en twee minuten: de hoochde van dat abacus hout twee palmen ende elf minuten/ boue op dees colomme is een pedestal van ronder fozmen/ deur welcke datmen cruypt vanden windeltrap/ ende men macher ghemackelijck rontcomme gaen/ midts dat die plepne twee palmen en half breet is: de hoochde van desen pedestale is elf palmen in als/ maer zyn base hout twee palmen/ ende de cornice daer boven is hooghe van een palme: de crupne bouen dat pedestal is hooch drie palmen en half/ de dicte van desen pedestal is twaelf palmen ende tien minutne/ de dicte vande colomme bouē is veertich palmē/ ende haer dicte beneden hout sestien palmen: de rondichent geteeckent A. inde platte fozme betoont de dicte bouen/ ende den circkel geteeckent B. is dicte beneden: de wijdde vanden windeltrap houdt drie palmen/ ende de spille hout vier palmen. De breedde vanden basement is vierentwintich palmen en ses minuten/ in welcke spatie zyn twee victozien gesneden die een Epitaphie houden/ onder de welcke dat veel trophеen gesnedē zyn/ ende inde Epitapgie staen dese ondergeschzeuen lettren.

S. P. Q. R.
IMP. CÆSARI DIVI NERVÆ. F. NERVÆ.
TRAIANO AVG. GERMANIC. DACICO
PONT. MAX. TRIB. POT. XVII. COS. VI. PP.
AD DECLARANDVM QVANTÆ ALTITV-
DINIS MONS ET LOCVS SIT EGESTVS.

Dees colomme (also ick gesept hebbe) is gehistozieert van seer goeder sneden/ ende is met bielen gedzaept/ sy is oock gecanelleert in manieren vande Dozica/ ende inde canalen zyn die figuren gemaect in sulcker manieren dat die wtheffinghe vanden figueren/ de fozme vande colomme ende vanden canalen niet en benemen: tusschen welcke figuren staen sommige vensters die dat licht op den windeltrop geuen/ ende al ist dat deselue vensters in oꝛdinen geset zyn/ soo en letten se daerom der historien niet/ nochtans isser daer vierenveertich/ gelijck wy de gheheele colomme inde navolgende figure toonen sullen/ maer dit zyn haer leden openthijcker gheteeckent ende beschzeven. Alle dese leden zyn met de oude Roomsche palme gemeten/ ende men vintse booz by de rotonde.

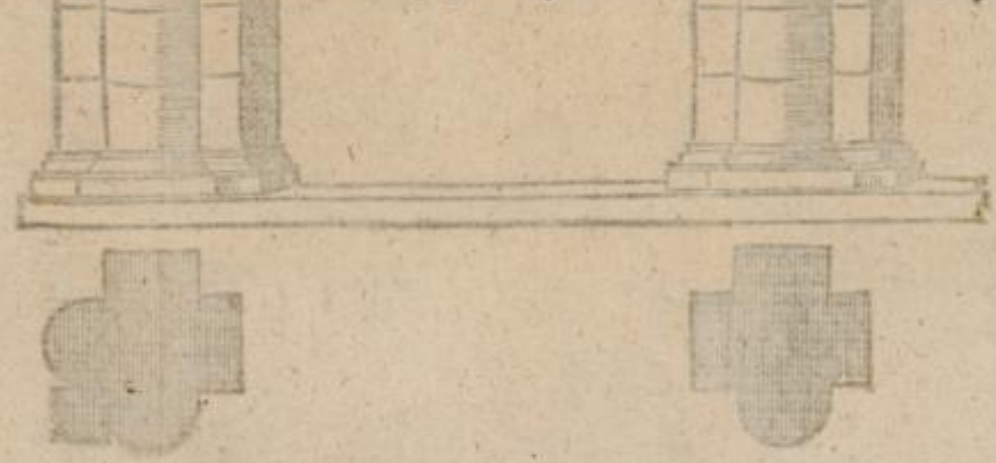

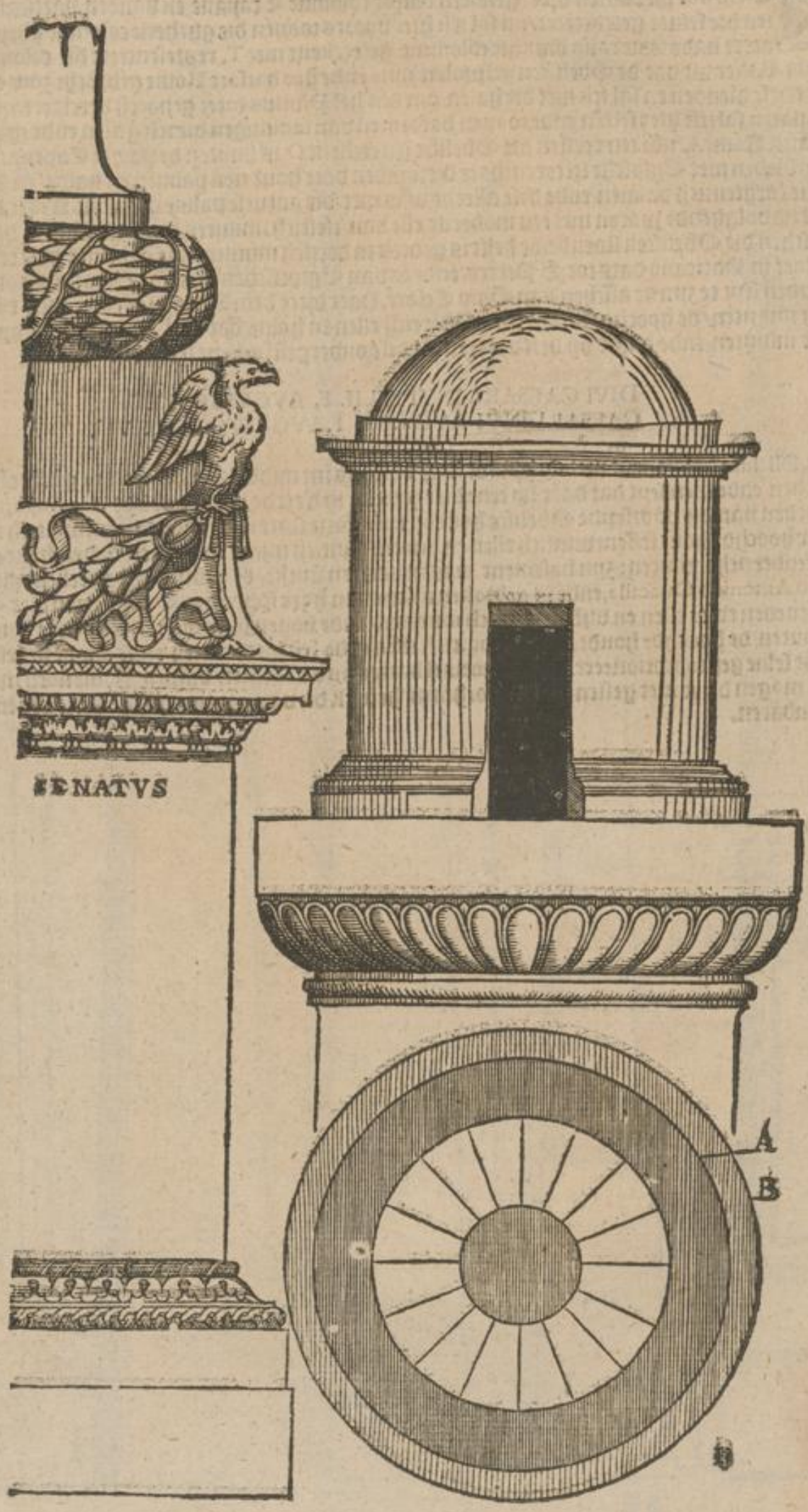

SENATVS

Ick hebbe hier vozen bzeet genoech vande colomne Trapane eñ vanden particularen ma-ten der selver getracteert/nu sal ick hier voozts toonen die gheheele colomne ghepzopoztio-neert nade selue: also dan/die colomme geteeckent met T. repzesenteert die colomme Tra-pana Waer wt dat de Obelisceen gesp̃zoten zyn/ ende hoe datse te Rome gebzocht zyn/ ende waer toe datse dienden en sal ick niet verhalen/om dat het Plinius breet genoech verclaert/maer alleen de maten sal ick hier setten ende toonen de kozmen van sommigen die ick gesien ende gemeten heb binnen Rome. Ende ten eersten die Obelisce geteeckent O. is buyten de poozte Capena/ ende is al ingesneden met Egypsche letteren: haer dicte inden voet hout tien palmen en halve/ eñ de hoogde hout tachtentich palmen/ende dese alleene was met die antyese palme gemeten. Waer die andere dzie navolghende waren met een moderne elle van tsestich minuten/ van welcke elle dat die linie tusschen die Obelisceen staende/de helft is gedeelt in dertich minuten: die Obelisce gheteeckent met P. staet in Vaticano dats tot S Peters/ende is van Egyptischen steene/int hoochste vande welke datmen sept te zyn de asschen van Gaio Cesare. Haer dicte beneden is vier ellen ende tweenveer-tich minuten/de hoochde is van tweenveertich ellen en halue/dat deel boven is dick dzie ellen eñ vier minuten/ende onder by den voete staen dese ondergeschzevene letteren.

DIVI CAESARI. DIVI IVLII. F, AVGVSTO. TI.
CAESARI DIVI AVGVSTI, F. AVGVSTO SACRVM,

De Obelisce geteeckent met Q. sept tot sinte Rochus int middel vander straten ghebzoken in dzie stucken/ende men sept dat daer by eene diergelijcke in d'eerde begrauen sept A la Augusta, de dicte beneden van die voozsepde Obelisce hout op elcke facie twee ellen ende vierentwintich minuten: haer hoochde hout sessentwintich ellen en vierentwintich minuten/de dicte boven hout een elle eñ vijfendertich minuten: zyn basement was al van een stucke/ de Obelisce gheteeckent met R. is in circo Antonino Caracalla, ende is gebzoken alsomen in haer kozme sier. De dicte van dier Obelisceen is beneden twee ellen en vijfentwintich minuten/ ende boven is sy dick een elle ende dziendertich minuten/de hoochde houdt achtentwintich ellen ende sestien minuten/ende alle de pedestalen zyn nade selue gepzopoztioneert. Ende hoewel datter by auonturen binnen Rome noch meer ander zyn mogen die ic niet gesien en heb/nochtans heb ick die van my zijn/gesiē als die bekentste willē openbaren.

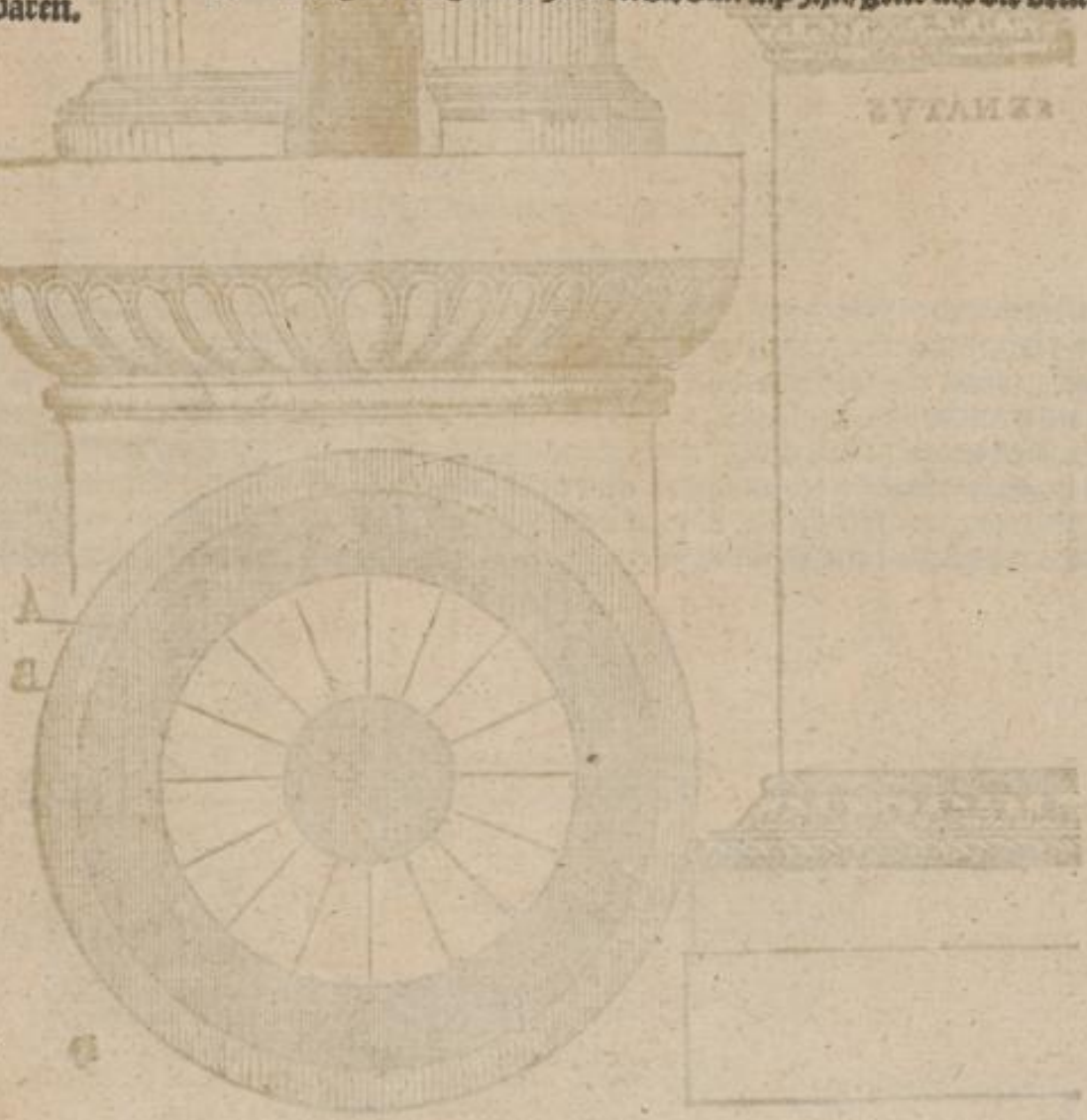

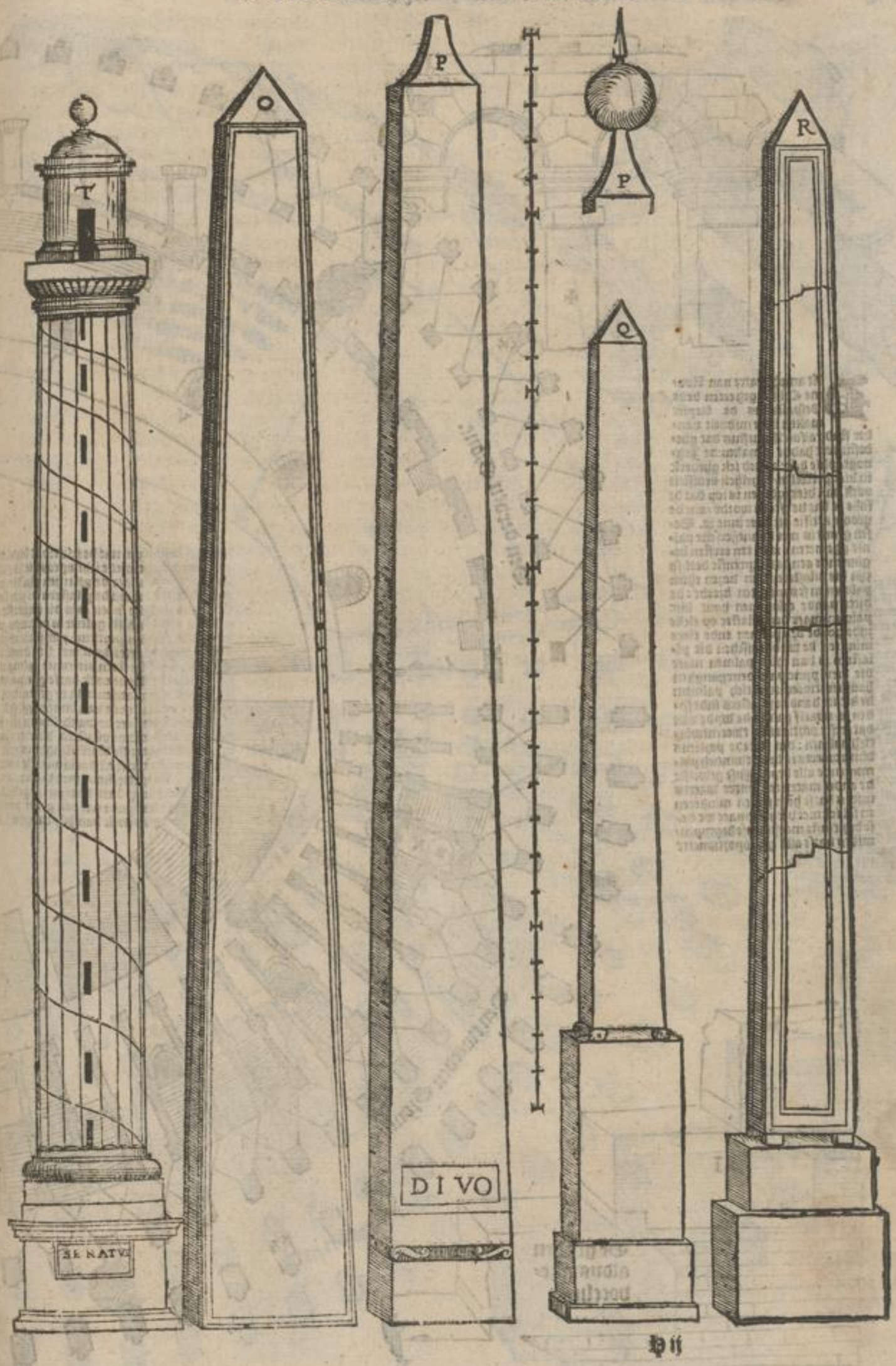
T
O
P
P
Q
R
DIVO
SENATVS

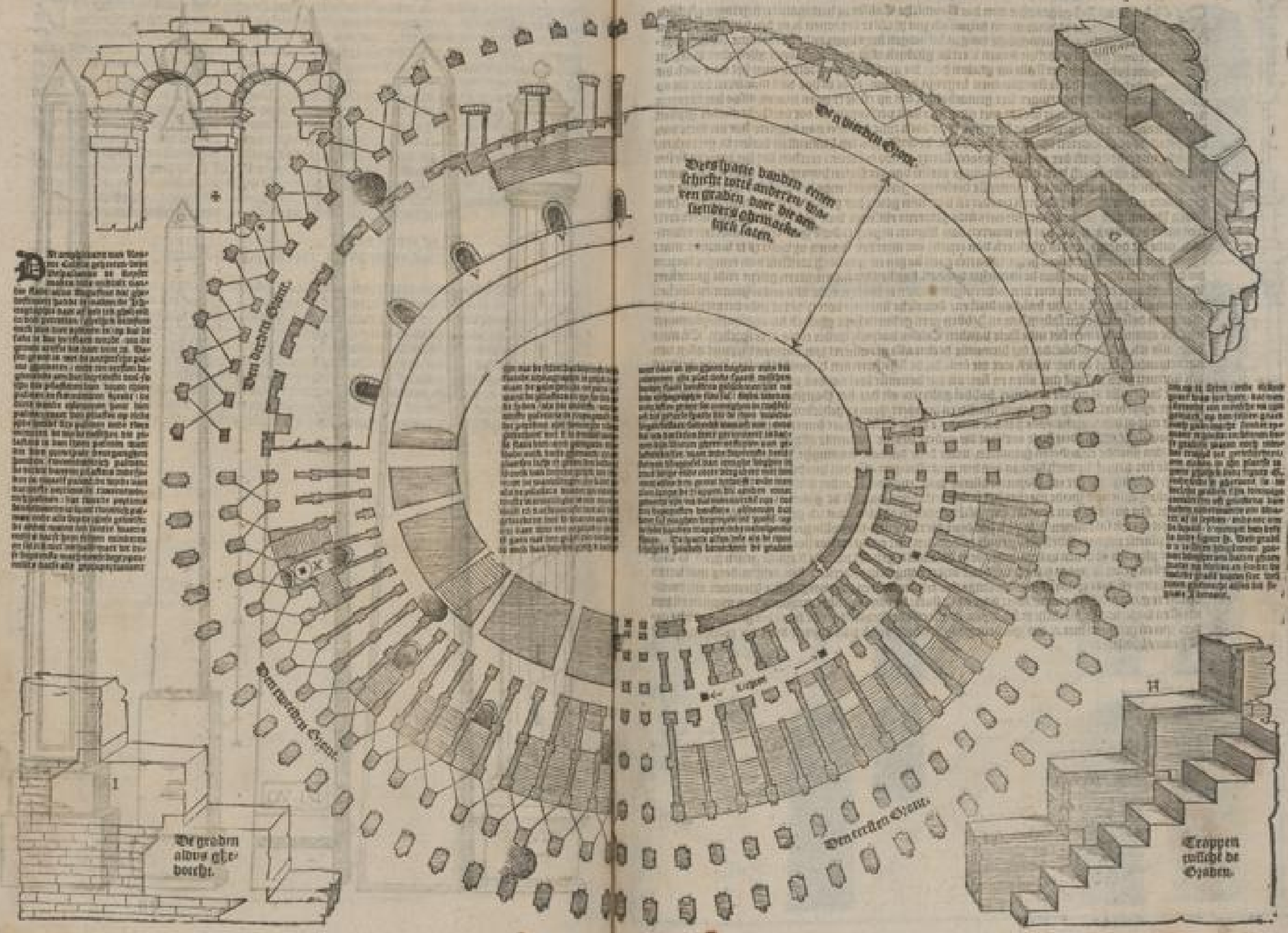
Dat vierde Capittel.
Dese spatie banden ende schricht tot anderen tijden graben dat die aenstaenders afbreken sullen.
Dat derde Capittel.
De graben alles ghebourt.
Trappen tusschet de Cyaden.

Ick hebbe die Ichnographie van dat Roomsche Coliseo in vier manieren getoont ghelijck d'edificie van vier ordinen is/nu behoeck ick zyn profil te betoonen deur den welcken datmen een groot deel vande inwendige dingen sal mogen begrijpen/ende daeromme die navolgende figure betoont geheel d'edificie bouen d'eerde/ghelijck oftse te midden deur ghesneden ware/ in welcke figure bekentmen eerst alle die graden daer die aensienders op saten/ men siet daer ock die secrete wandelinghen hoese stonden:men begrijpt daer hoe/ ende in hoe veel manieren dat die op gangen waren/welcke voorwaer seer gemackelijck om op eñ af te gaen waren/alsoo dat in corter tijt dat amphitheatre gevult worde met menichte van persoonen/ eñ oock veel lichtelijcker gepdelt sonder elcanderen te beletten:men begrijpt daer ock inne dat deel van buyten/ hoe die dicte van den pilasters ende mueren opwaerts minderde/ dewelke zyn ten binnensten deelen in getrocken/ dwelcke intrecken geeft der edificien grooter stercte. Ende tot eenen teecken dat het waer is so siet mẽ daer noch opdẽ dach van heden sommige deelen vander facien buyten noch geheel van bouen tot beneden/ende niettemin die binnensste deelen zyn gerumeert/ende dat heeft die intreckinge nae den centre gedaen/welcke t'werck teerder eñ van min gewichts gemaect heeft nemende van hem selven Piramidale forme. Maer dit en is inde gemeene edificien van Venegien niet geobserveert/ dan meer de contrarie/om dat die mueren van buyten in perpendicle zyn/ ende minderen inwendich/ende dit doense (midts ghebreck van eruen) om meerder spatien opwaerts te winnen:maer tgeene dat sulcker fabrijcken helpt/is datter geen bogen en zyn/noch welfsels van eeniger soorten die de mueren afdringen/dan de menichte vanden balcken die inde mueren gelept ende geanckert worden/comen de mueren met den solderingen tsamen te binden/ende also onderhoutmen sulcken edificien also langhe als die balcken dueren/ dewelcke datmen van tyde tot tyde vernieuwt/dies niettemin dese alsulcken fabrijcken en hebben geen geduerichept ghelijck die antiquen/ghemaect met der ordinen diemen siet inde facie vanden Coliseo daer ick weder come af te spreken. Eñ mits dien (also ick gesept hebbe) dat die binnensste deelen also gerumeert zyn/datmen niet met allen van dat inwendich deel en siet/ welck met die linie die de schichten aen d'eynden heeft/afgedeelt is/ eñ om datmen geen vestigiẽ met allen en siet/ oft dat bovensste deel vanden oppersten trappẽ opwerts tot dat buytensste al gedect was met dobbel galerien/ oft dat het Porticus alleene was/ ende dat d'ander open bleek:so heb ick in twee manieren gemaect/deen is gelijckmen siet int selue profil vereenicht met al den wercke:ende dander maniere is die welcke daer buyten de graden ghetreckent staet/dewelcke ordinadtie haer oock tot die andere voecht/ alsmense also set dat de twee leuen in de pedestalen staende elcanderen gemoeten/ maer deur datmen sommighe vestigien van ghecrupste welfsels siet/dewelcke noch binnen aen den muer hangen also den vierden gront betoont/ soo ordeel ick voor my dat het een Porticus alleene was/ ende dat d'ander deel ontdeckt was omt volck te schicken/ende also zynde mochte het volck ontfangen dan oft de galerien gedobbeleert geweest hadden. Nu om te keeren aen dat beginsel vanden graden/ op dat ick geen dinck ongeroert en late so veel als ick sal connen/so seg'ick dat deur die ruinen eñ verbullingen van materien die plegne oft die plaetse inden middelt also gevult is/datmen niet en merct hoe hooghe dat die eerste graden vander plegnen gheweven waren:maer deur die notitie gehadt van die d'eynde gesien heeft/so was den eersten graet so hooge dat die wilde eñ andere ongetemde beesten/ den aensienders niet letten en mochten/ eñ daer was een horstweringe met eender straten van voegelijker breedden om rontsomme te gaen gelijck betoont wort daer de C. staet/ de twee openheden bouen den minsten eñ den meesten boge/waren om licht te scheppen: de plaetse verheven staende bouẽ die graden welcke gedect zyn eñ geteken met A/dat zyn deurganghen die t'volck van buyten deur die trappen op dat Theatre brochten.

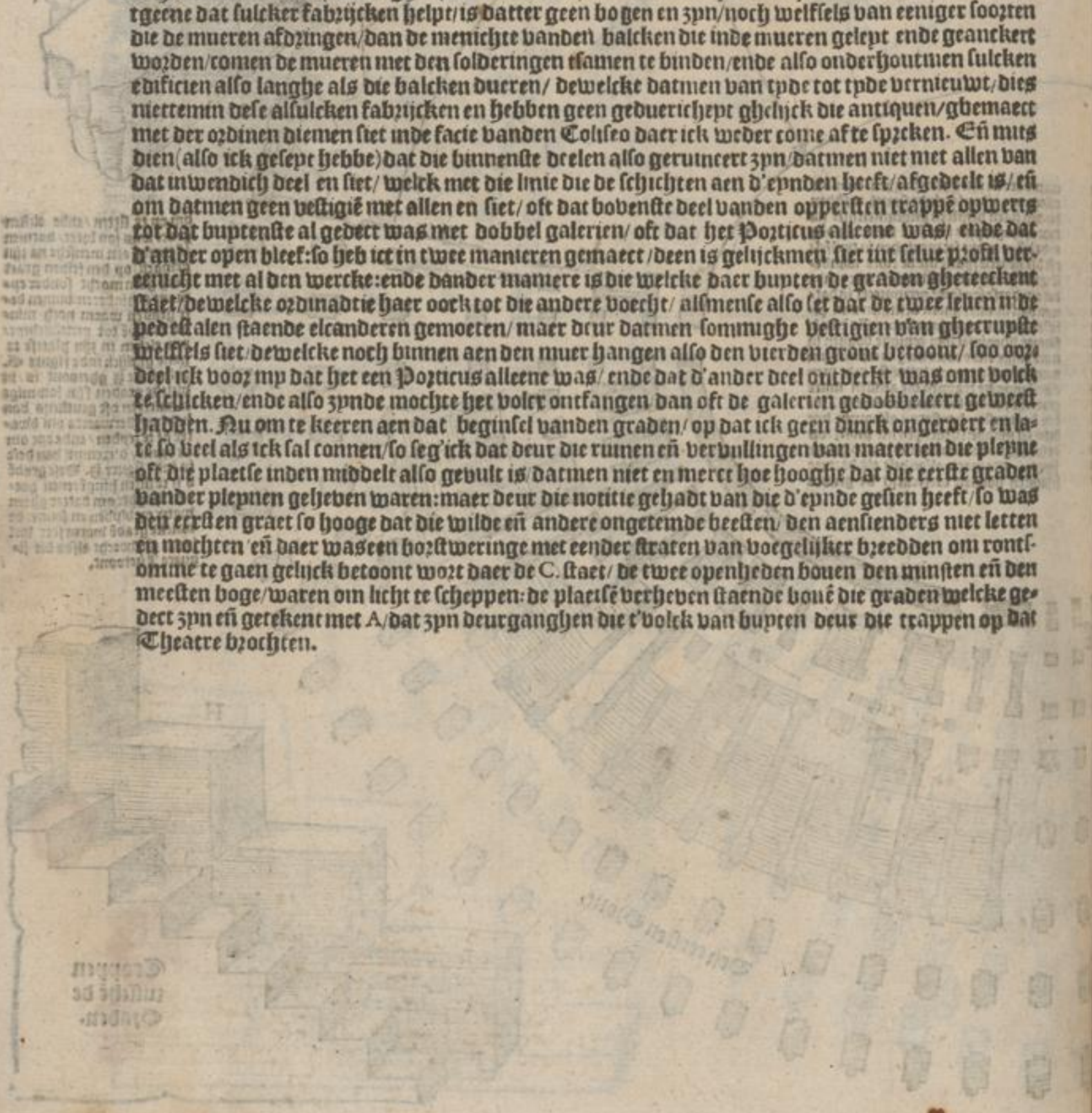

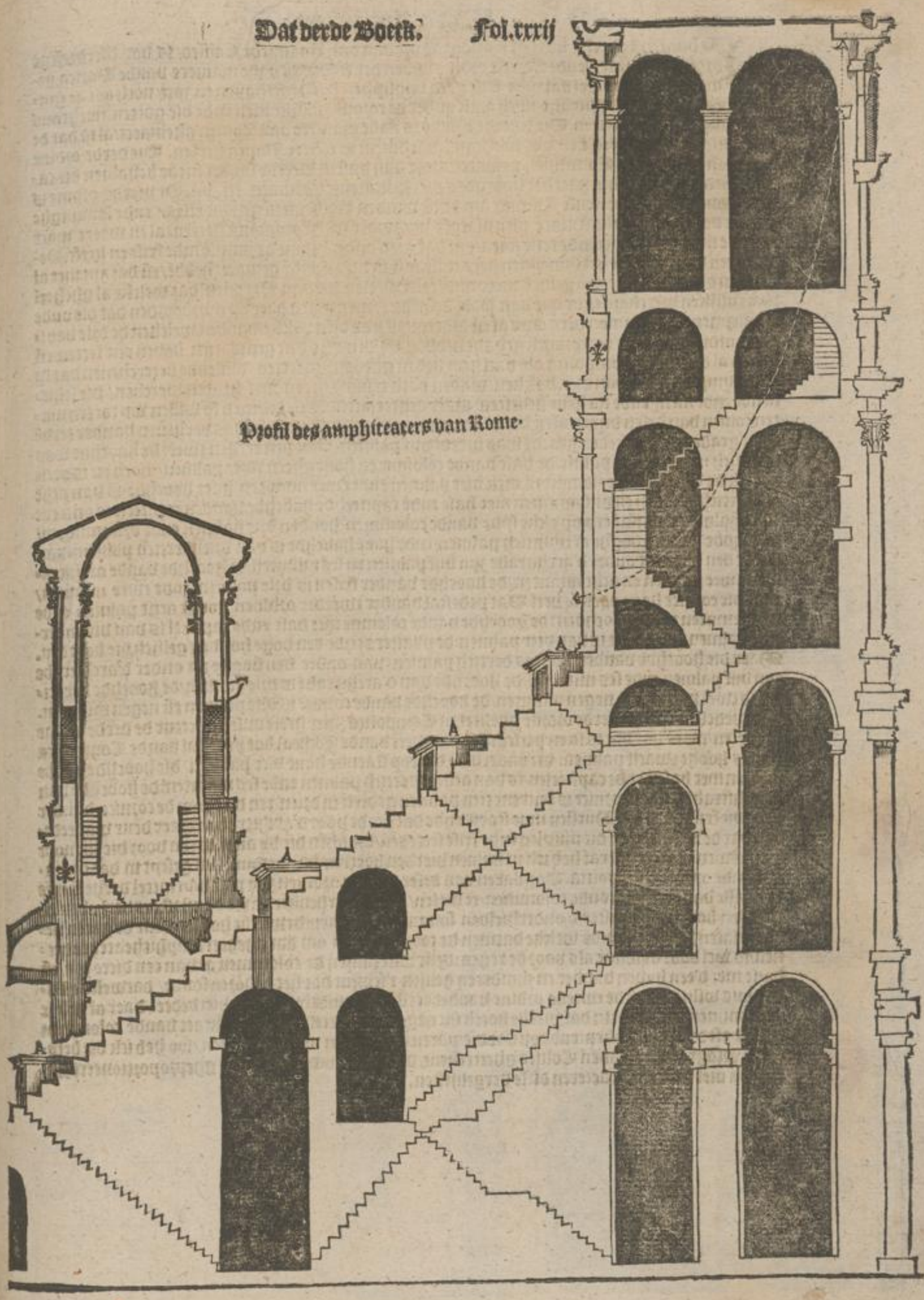

Pzofil des amphiteaters van Rome.

De buytenste deelte weeten d'ortographie van dat Roomsche Coliseo/is van vierderleyt ordinen gemaect/ende d'eerste ordine boven der eerden is nade maniere vande Dorica gemaect: ende hoewel dat inde frise geen triglyphen noch methopen en zyn/ noch oock de gutten inde epistilie oft architrabe/noch oock onder de cornone de lauwinnen ende die gutten/nochtans machment Dorica heeten. Die tweede ordine is nade maniere van Jonien ghemaect/al ist dat de colommen niet gestreept en zyn/nochtans machment in effecte Jonica heeten. Die derde ordine is nade maniere van Corinthien gemaect/maer van vasten wercke sonder snede behalven die capiteelen dewelcke mids haer der hoochden niet delicatelijc ghemaect en zyn. De vierde ordine is Composita/andere heetense Latina/ om datse vanden Romeynen gevonden is/ ende sommighe andere noemense Italica: maer men machse voorwaer wel Composita heeten/ al en waert maer deur de mutulen welcke inde frise staen/om dat geen ander ordine de mutulē inde frise en heeft. Vele vragen waerom dat de Romeynen dees edificie van vier ordinē gemaect hebbē/eñ dat zyt niet al van een ordine en maecten gelijck meer andere/te weeten die van Veronen/dat welcke al ghcheel van rusticken werche is ende dat van Pola desgelijcr: men mach daer op antwoorden dat die oude Romeynen/als dommeerders over al eñ aldermeest van dien volcke/vanden welcken de drie voorsepde ordinen hyeuren oorspronck gehadt hebben/wilden dees drie generatien boven een setten/eñ bouen al de ordine Composita als van hem lieden ghevonden setten/ willende betreckenen dat sy als triumpheerders van dien volcken/wilden oock triumpheren met heuren wercken/ die schickende ende mengende na heur beliefte: maer achterlatende dese redenen so willen wy totten maten comen van desen buytensten deele ende ortographie. Dese edificie was verheuen vander eerdē twee graden. den tweeden graedt was breedt vijf palmen/ ende den eersten twee: de hoochde was wepnich min dan een palme/de base vande colomme en hout ghcen twee palmen/ noch en is oock gelijck de Dorica: die colomme is dick vier palmen ende twee minuten/haer hoochde is van achte en dertich palmen en vijf minuten met base ende capiteel/de hoochde vanden capiteele is ontrent twee palmen: de pilasters op elcke syde vande colommen houden drie palmen ende drie minuten/ de wijdde vanden boghe is twintich palmen/ende haer hoochde is vāñ driendertich palmen: van onder den boge tot onder d'architrabe zyn vijf palmen en ses minuten/de hoochde vande architrabe is twee palmen en acht minuten/de hoochde vander frisen is drie palmen ende twee minuten/ ende die cornice hout oock so veel. Dat pedestal vander tweeder ordinen houdt acht palmen ende tien minuten inder hoochden: de hoochde vande colomme met base ende capiteel is van vijfendertich palmen/haer dicte is van vier palmen: de pilasters ende den boge houden gelijck die beneden. Maer die hoochde vanden boge is dertich palmen/ van onder den boghe tot onder d'architrabe zyn vijf palmen ende ses minuten/de hoochde van d'architrabe is drie palmen/de hoochde der frisen is twee palmen eñ negen minuten/de hoochde vande cornice is drie palmen eñ negen minuten. Dat pedestal vande vierde ordine ghcheeten Composita (hier heeft onsen auctеur de derde ordine vergeten/maer hoe dat is so en verschilt sy niet veel vande Jonica) dat pedestal vande Composita dan is hooge twalf palmen: die onderbase daerop staende hout vier palmen/ die hoochde vande pilaren met basen ende capiteelen/is van achtendertich palmen ende ses minuten: de hoochde van d'architrabe frise eñ cornice is ontrent tien palmen gedeelt in drien/ een deel voor de cornice/dander voor die frise daer die Mutilen inne staen/ende dat derde voor d'architrabe. Maer deur wat redenen dat de Architecten die mutilen inde frise setteden/dinghen die by auonturen voor die tijt nopc gemaect en waren daeraf heb ick in mijnen vierden boeck mijn goetduncken gesept in dat beginsel vande ordine Composita. De pilaren van deser vierder ordinen zyn plat van luttel verheffinge ende alle dandere zyn ronde colommen/te weten/ de drie derdendeelen wt de pilasters verheven: de mutilen bouen die vensters/ onderhielden sommighe balcken/dewelcke houten deur de gaten neder gelaten werden/aende welcke datmen de coorden tracken om dat ghcheel amphitheatre te decken/so wel voor de sonne als voor de regen: deur wat causen de colommen al van een dicte zyn/ esi datse niet d'een boven dander en minderen gelijck t'schijnt dat het behoren soude/ datweleke Vitruvius wilt/als dat de tweede ordine vander eerster gemindert zyn dat vierdedeel/daer ak heb ic ock mijnen sin gesept in dat vierde boeck int negenste capittel/ in dat tractaet vande colommen langer oft corter te maken: ende op dat die particulare leden worden mogen/soo heb ick die beyden d'ortographie vanden Coliseo ghetreckent/dewelcke nade principale ghcproportioneert zyn tsamen met heuren caracteren diese vergelijcken.

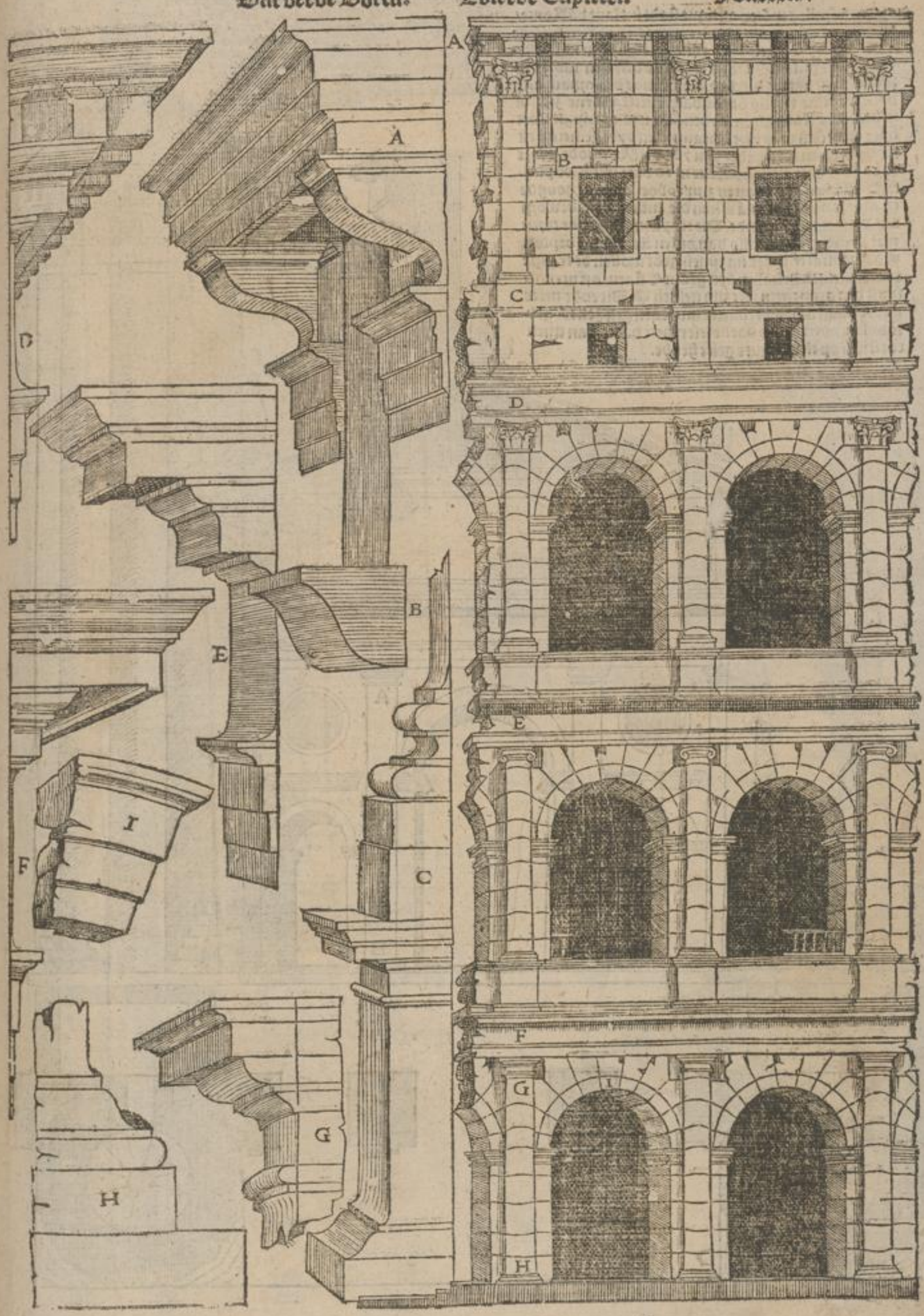
A
A
B
C
D
E
F
G
H
I
A
B
C
D
E
F
G
H

Hpello een leer antique stadt int lant vã Rome/ heeft een poorte die leer out is/ende van wellie na de Dorica/al en zijnder triglyphen noch methopen oft gutten. De twee tozens belpben mothien moderne genaemt werden/aengaende den ornamentē boven/ welke tozens beyde van eenen fatloene zijn/ al heb ich den eenen afghesneden. De ichnographie staet daer onder/ eñ was met den antijcken voet gemeten/ eñ vã d'een tozen tot dander zijn 70 voetē/ de mode poort is 20 voet wijt/ elcke posterne is 10 voet wijdt/ de pilasters tusschen de 2 poorten zijn 10 voet breet/ de hoogde en mat ic niet/ maer nã alleen die inventie int bewozp om datse mp behaechde, Die trapkens onder de tozen met de gront C zijn also van onsen Auteur tot beyden zyden gemaect/ maer na zynen grõt mosten de trappē comen gelijck sy boven den gront C staen/ oftneen/ so most den gront gemaect zijn gelijck D. Dit ende meer ander dingen/ hoewel datter luttel aen gelegen is/ heb ic willen noteren/ op dat de leser wete dat ic van stuck tot stuck op elck figuer gelet hebbe.

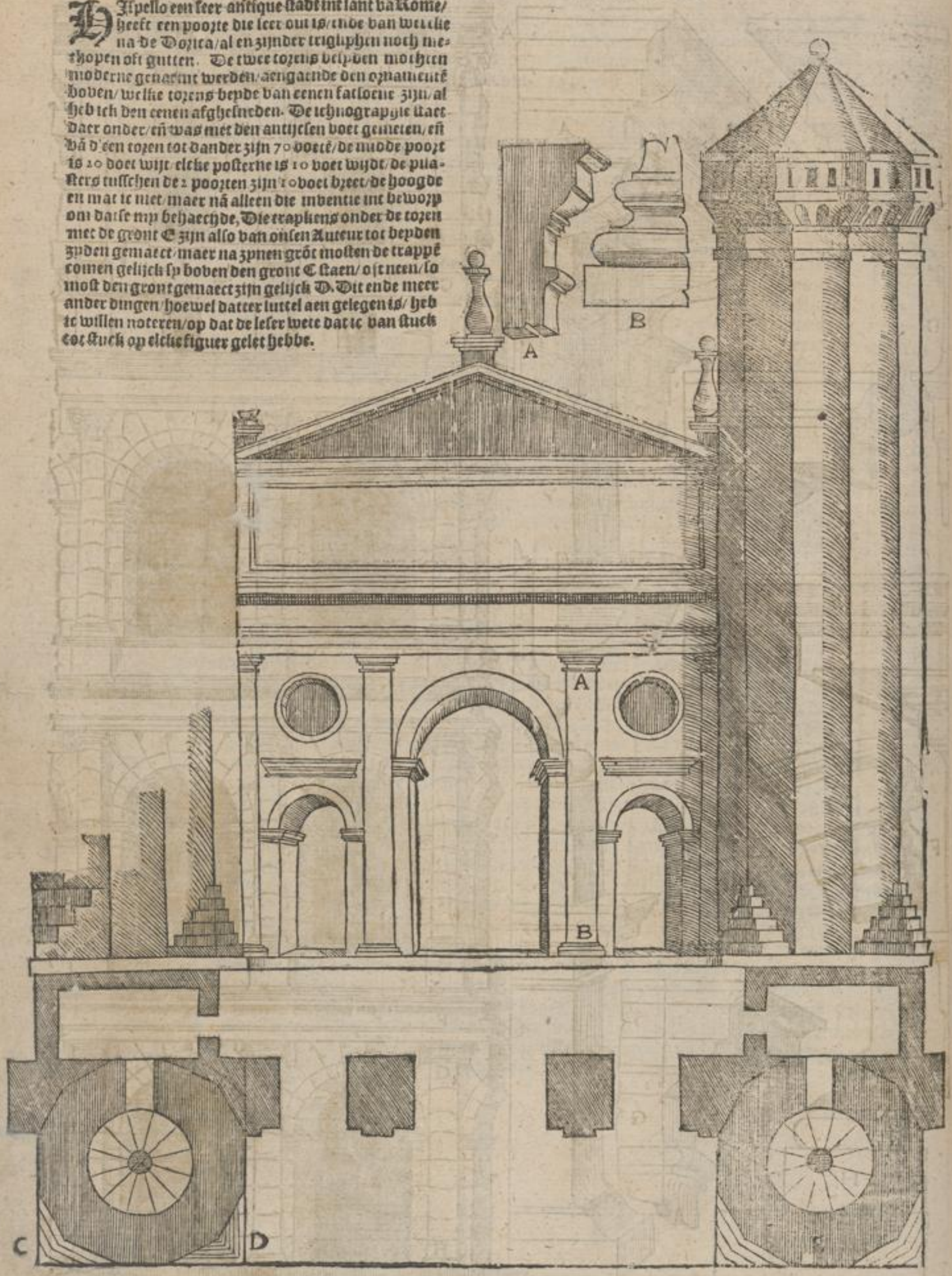

Dese cornicen/basementen ofte basen/zijn reliquien vander antiquiteyt/ende die daer geteke̅t is met A te weten een stuck der colo̅mnen met der architraven/phrisen/ende cornicen/ende oock met den basemente daer boven op/was al van eenen steene:haer hoochde is van xi. antijcsche voeten alsoo gheproportioneert/sy was gevonden binnen Roome bynden Tyber. De ordine geteke̅t met B. was inde fondamenten van S. Peters gevonden/ende Bramant dedese weder begraven inde self plaetse: alle de leden waren oock van eenen stucke/ende was inder hoochden van vi. antijcsche voeten/ende sy is nade selve gheproportioneert: de base geteke̅t C. is tot S. Marcus seer wel gewrocht van Corinthischē werckt/maer niet seer groot sy mach inder hoochden anderhalven voet houden/ende is oock gheproportioneert nae de selve: dat base nent geteke̅t met D. was gebondē inde plaetse Capranica/seer wel gewrocht: de hoochde der basen sonder cplinthus is van twee palmen ende is oock gheproportioneert: de base geteke̅t met E. en was niet seer groot dewelcke gevonden was onder seker ruynen/ende dese dastragalus dese bat̄ dat tyonus heeft/soo ordelijck is te compolita/ende hoe wel dat ick van allen den leden geen naerder noticie en gebe. so sijnse nochtans vande groote ingh cleyne materlijck over gheset.

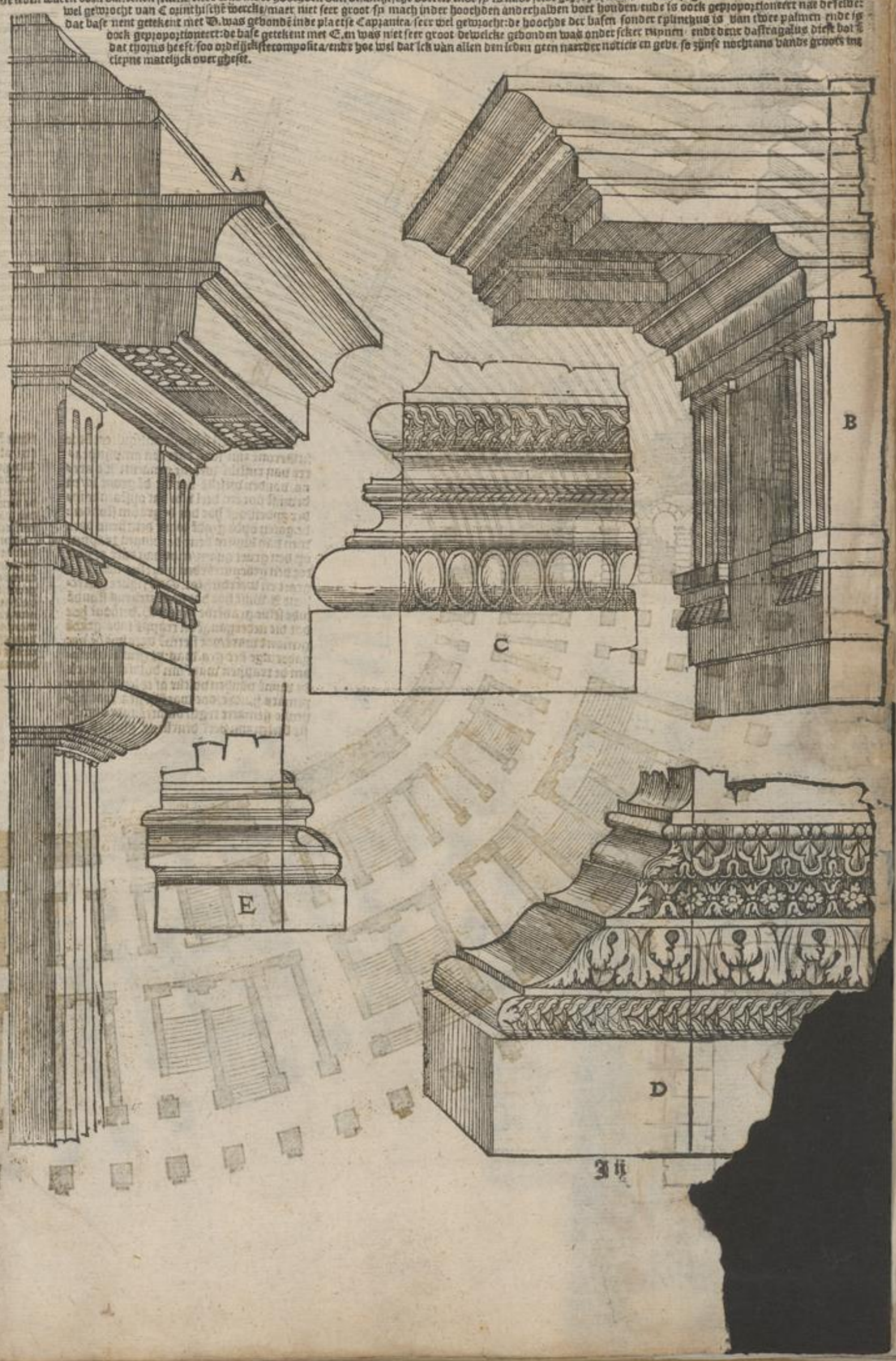

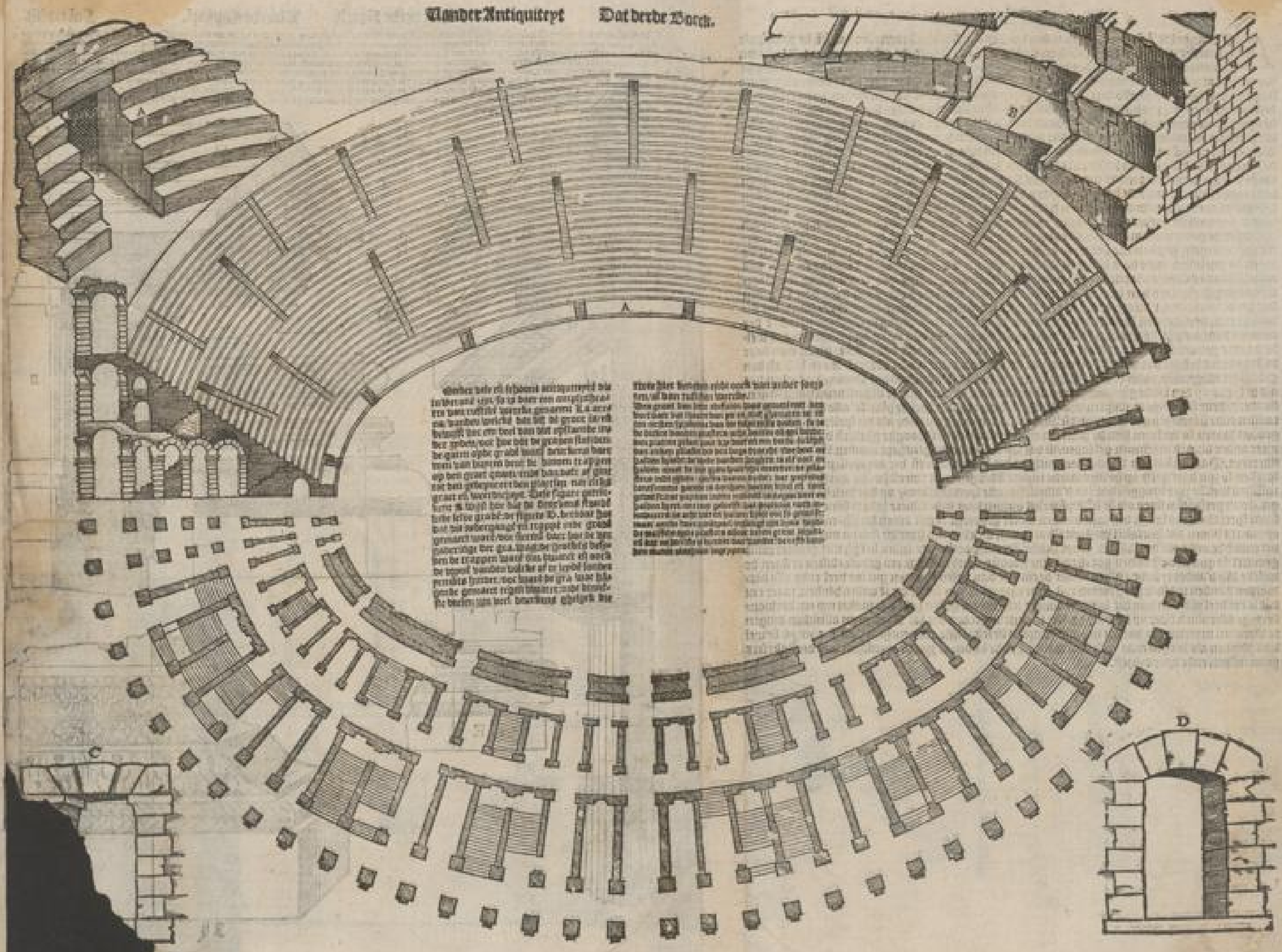
A
B
C
D

Angaende die Tetnographie vanden voorseyden Amphitheatre/ soo heb ick de principale maten gegeuen/ende hebbe oock eens deels van dat opstaende ghetracteert: nu sal ick van buyten te kennen gheuen/ dat welcke werck en mach anders niet dan rustijck ghenoempt worden/ende gesept hebbende vande dicten ende breedden/so en sal ick niet meer verhaelen/ maer vanden hoochden sal ick also veel kennissen geuen als ick mach. Ende ten eersten/de hoochde van den eersten boge hout drientwintich voeten/de hoochde vanden pilaren hout sevenentwich voete: de corme vande architrabe frise ende coznice is ses voeten hooge: de borstweringe boven de coznice is twee voet en halven hooge/ de hoochde vanden tweeden boge is vierentwintich voeten/ ende sijn wijdde van twalf voeten voeten/de hoochde vanden pilaren is sevenentwintich voeten en halve: de hoochde vander coznicen frisen ende corme der architraben is vijf voeten en halve: de borstweringe vander derder ordinen/is vier voeten en halve hooge: de wijde vanden boge is van neghen voet ende een derdendeel: de hoochde vanden boge is van seventien en halven/de hoochde vanden breeden pilaren is van twintich voeten halven/tegen dese pilaren so veel alsmen gemercken can/ waren statuen van goeder grooten geset/ de derde ende leste coznice is vijf voeten hooge: maer ick en sal hier de particulare maten vande coznicen niet setten mits dat ick deselue met grooter neerstichept ouergeset hebbe nade groote in dees clepne corme/ welcker figuren inde navolgende syde die eerste syn sullen/ ende daer beneven sal dat profil oft die snede vanden buytensten deele des amphitheaters staen: ende ten derden volcht daer by de ortographie van eenen stucke des voorseyden amphitheaters van buyten/dat welcke al rustikelijck gewrocht is met steen van Veronen seer hardt synde: maer die coznicen syn een wepnich lieflijcker gemaect/ de welcke coznicen dat diverssche ende verschepden formen hebben vande Roomsche/ ende ghelijcken seer die maniere der coznicen vant amphitheatre van Pola. Aengaende der plepnen van desen amphitheatre dat welke vander gemeenten genoemt wort La arena, genomen vande arena/dat is sant/ dweic men daer in stropde tot behoef van diuersche spelen ende genoechten diemen daer bedreef/ soo en heb ick den gront niet mogen sien/maer so veel als my verteit was van sommige ouden Veronesen/seyden dat als de spelen op den sande ghedaen waren/ so quam daer terstont water in presentien vanden aensienders/deur sommige condupten/ende vulde in corter tijdt geheel de plaetse/ also dat sy daer battaillien ende steeckspelen te water met schupten maken mochten/ende als die spelen eñ geneuchte gedaen waren/so verlozen hem de wateren/ende de plaetse bleef drooghe ghelijck vozen. Dit ende meer ander dingen machmen gelooven/ist dat wy willen de magenthept vanden Romepnen considereren. Maer na dat wy vander magenthept der Romepnen eñ der antiquitept van Veronen spreken/so syn daer noch op de vermaerde riviere Adix genaemt twee schoone antijcse bruggben/ tusschen welcke twe bruggen dat een d'alderschoonste spectakel was/ op dat welcke mocht groot getal van persoonen staen om de scheepspeelen diemen daer inde riviere dede te siene/ende dat ghesepde spectakel was langs den cant vanden water gevoecht tegen eenen bergh/ende wat hooger opwaerts bouen dat spectakel was een theater/van welcken dat haer die Scena met den spectakel vereenichde: ende om dat (also ick gesept hebbe) het gesepde theatre inden bergh met grooter const gemaect/so quam noch boven dat theatre int hoogste vanden berge een groote edificie te staen/de welcke alle d'ander te boven ginck: maer de ruinen van desen edificien syn soo veel ende also verwozpen vanden tijt/ dat het grooten cost ende tijt verlies syn soude die te willen vinden: maer om dat ic tot veel plaetsen van dē berge sommige ledē daeraf gesien hebbe/so maket my een verwonderinge alleenlijck daer op denckende. Het is oock wel reden dat die Romepnen alsulcken dingen te Veronen maecten/om dat het na mijn duncken de schoonste gelegenthept van Italien is/ so wel van plepnen als bergen ende oock van wateren/ende bouen al syn de menschen van die stadt seer gemeensaem ende vriendelijck.

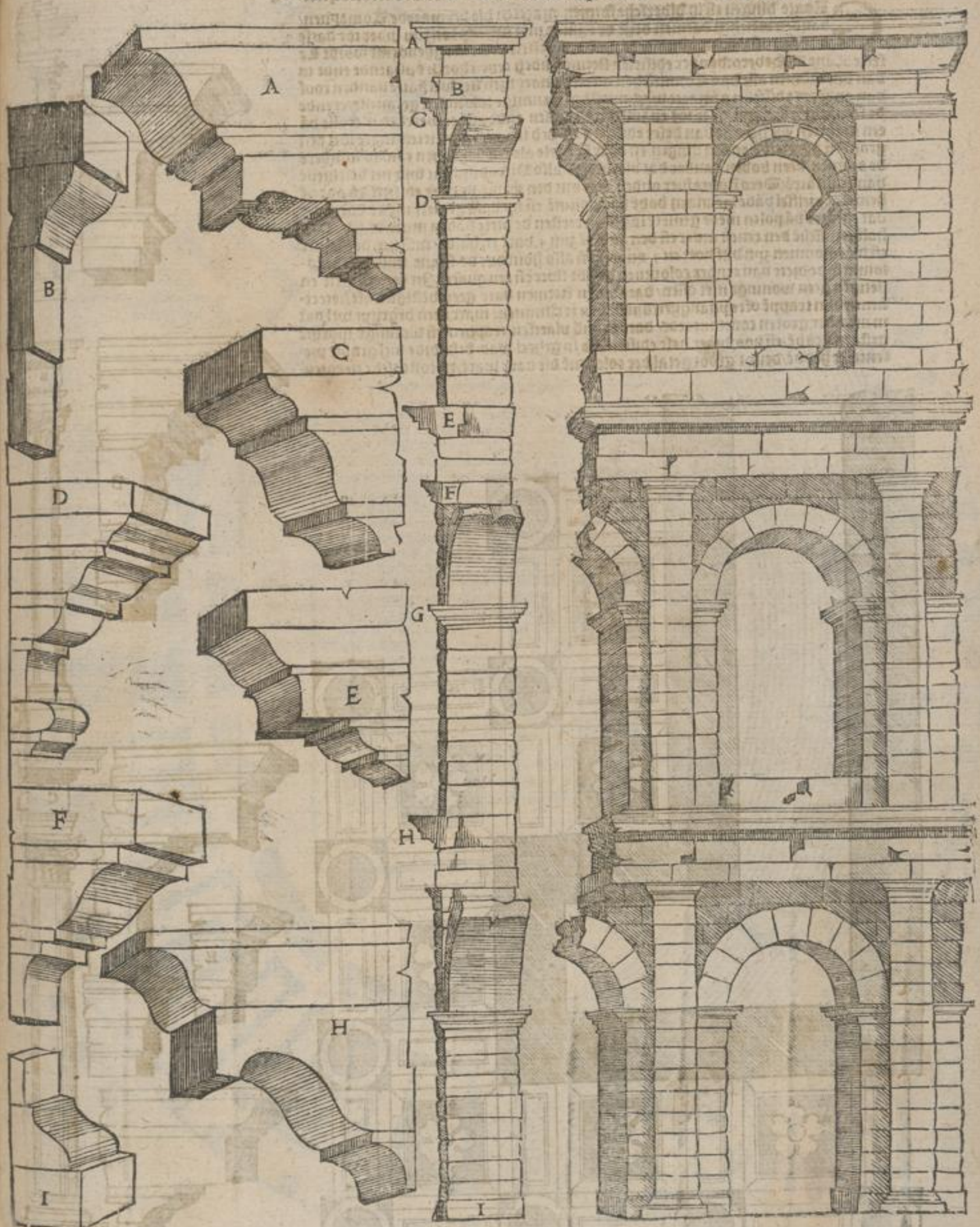
A
B
C
D
E
F
G
H
I
A
B
C
D
E
F
G
H
I

Groote dingen eñ in diverschę konsten maecten die vermaerde Romeynen/ vanden welcken datmen deur de ruinen niet begrijpę en can waer toe datse dienden/eñ principalijcb dees presente edificie de weelie ghenoemt wordt Le sette Sone di Severo: vander edificien sietmen noch eenen hoech opstaende ende is van drie ordinen alle dan Corinthischen wercke/maer men siet wel datse vanden roof van anderen edificien gemaect was/mits dat sommige colommen gecanelleert ende de sommige effen zyn/daer toe en zyn de capiteelen ende ander wercken niet alle vā een mantere. De hooghe van deser edificien en heb ich niet ghemeten/maer wel den gront eñ die dicte vanden dingen/eñ deur so veele als ich begrijpen can/ so mynderę de ordinen deen boven dander dat vierdedeel/also Vitruvius dat wilt int beschrevę vande theatrę. Dees figure hier onder betoont den gront vander edificie/eñ ooc dę hemel of welfsel vādelacunarij bovę de colommę/eñ hy was gemetę mz dę voet daer dat theatre vā polen mede gemetę is/eñ ten eersten de dicte vāden muer/is 3 voet en halve: tusschę den eenen muer eñ den anderę zyn 4. voet en halve/ tusschen den muer eñ die colommen zyn vijf voet en 3 quaert/eñ also houdt ooc de spatie tusschen die colommen/de dicte van ender colommen houdt twee eñ een quaert. In dees edificie en sietmen geen woninge met allen/daer toe en sietmen daer geen vestigien ofte ieteeren dan trappę ofte opganghen om boven te climmen/ maer men begrijpt wel dat in meerder groten continueerde/ daer m anđ plaetsen trappen eñ woningę mochte gestaen hebbę/eñ voorwaer dese edificie als sy gheheel was/behoorde wel groote pretentie te hebbę/deur t'grootgetal der colommę die daer warę/eñ costelijcke cieraten.

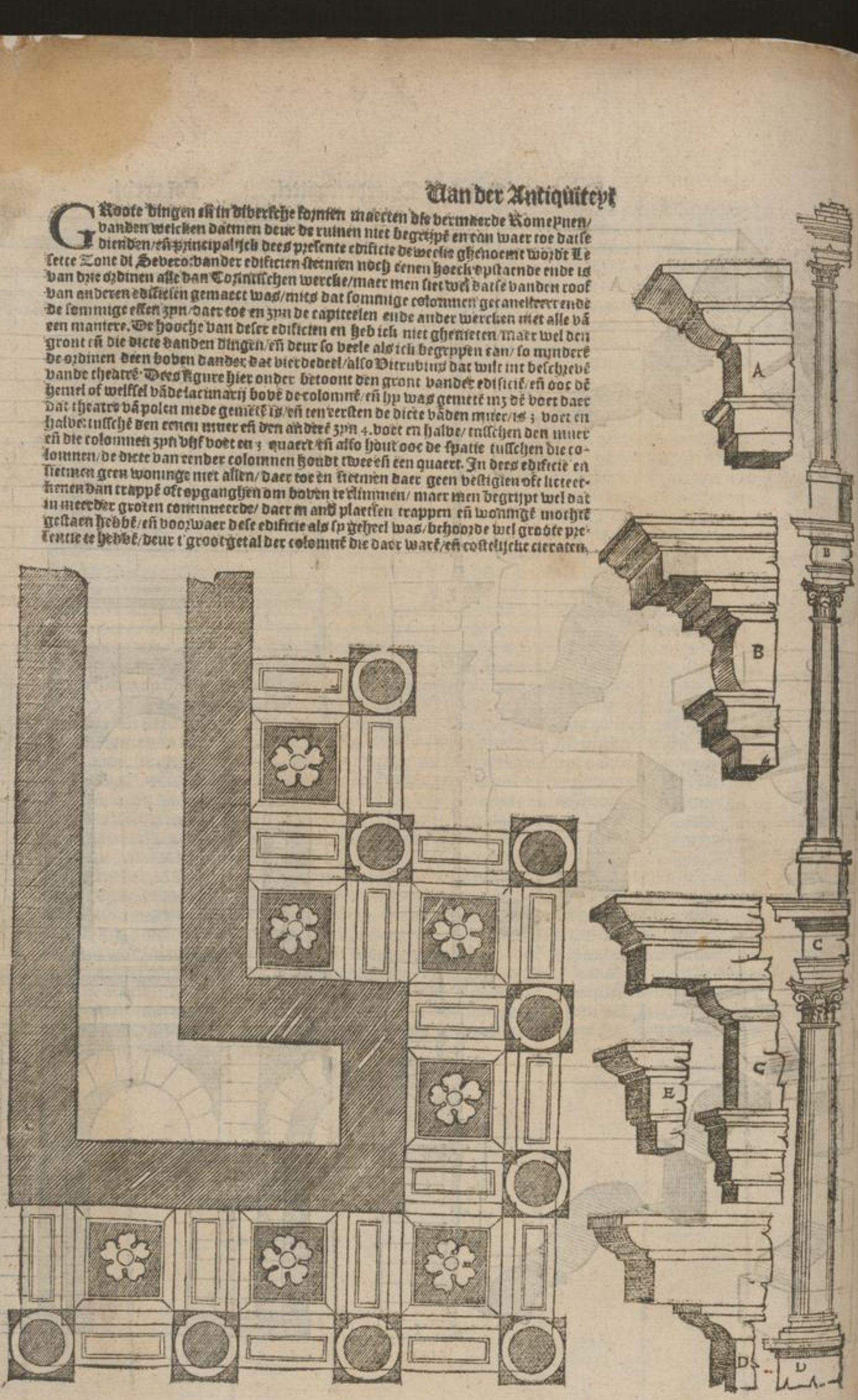

Den gront des Amphiteaters vā Polē.

Tot Pola een stadt in Dalmatiē is dit amphitheatre int middel vander stadt ende is noch seer gheheel/dewelcke edificie en heeft anders niet dan den eersten vleugel van buyten/met de vier conterfoyten elck van drie pilastren gemaect/dewelcke te gelooue datse tot stereten ghemaect waren/midts dat desen muer aldus verlaten alleene stont/ alsoo dz vander edificien binnē niet met allē gemaect en was dan de buytenste muren met zyne bogen geteckent met A. maet deur aengeuinge van sommige gaten die van binnen inden muer staen/ machtien gelouen datmen daer de graden eñ sitplaetsen van houte maecte als sy heur festen eñ sperlen hielden: diesuiettemin/tot een cieraet vander figuren heb ic dat deel van binnen daer in geteeckent/ alsoo men soude mogen maken na mijn aduijs. Dit amphitheatre was met eenen modernen voet ghemeeten den welcken hier onder den grondt staet/de wydde vanden bogen is negen voet en twe oncē/ maer de vier principale bogen zyn vyftien voeten wijt: den voortooch vanden pilasters is vier voet en twee oncen: den platten pilaer is breet twee voet en twee oncen: dus comen de pilasters op elcke sode eenen voet breet/de pilasters inde soden houden vijf voet en drie oncen/ tusschen de pilasters vande conterfoyten eñ dander pilasters is drie voet en 4. oncen.

A

A

AEngaende de Oztographie oft den gront van dat amphitheatre van Pola/ heb ic genoech geretteert/maer nu behoef ick die Oztographie oft dat opstaende te bewijsen/ende beginnende aende benedenste deelen/als aengaende den basemente dat en heeft gheen terminen van maten: de oozsake is dat den berch niet gelijck en is/want inden berch en comt hem niet alle dat pedestal te verhelen/maer oork die gheele eerste ozdine vanden bogen met alle zynen cozniten daeroppe/waerafdat den berch de hoochde vanden pleyne der tweeder ozdinen is/ daeromme en sal ick vande hoochde des basements geen maten met allen geuen/maer ick sal van daer opwarts beginnen. So dan die hoochde vanden pedestale onder den pilaer is twee voet en halue: de hoogde vanden pilaer oft platte colomme met den capiteele is ontrent van sesthien voeten/ de hoochde vanden boge hout seuenthien voet en halue: d'architrabe is hooge eenen voet ende negen onces/ de hoogde vander frisen is negen onces/de hoogde vander cozniten is eenen voet ende tien onces: de hoogde vande bozstweringe (ofter anders een is) bouen de coznice is hooge gelijck de coznice: de hoochde vanden pilaer is eenentwintich voeten ende neghen onces met den capiteele: de hoochde vanden boge hout achtien voeten endee en once/de dicte des boechs hout eenen voet ende neghen onces/ d'architrabe frise ende coznice zyn vander seluer hoochden dat de onderste is/dat basement geteeckent X. hout vier voeten en vier onces. Vanden basemente tot onder de coznice is negentien voeten: de hoochde vander cozniten is eenen voet en halven. Ende dit is aengaende d'oztographie vanden Amphitheatre/diwelcke oztographie is inde navolgende spde gheteeckent met P. Ende om dat (also ick in dat tractaet vander Zchnographien gesept hebbe) dit amphitheatre op vier spden sommige pilasters heeft/dewelcke tot versterckingen ende contrafozten des muers gemaect waren/den welcken muer sonder gesellschap daer binnen also alleen stont/so heb ick willen betoonen hoe datse gestaen hebben: daeromme de figuere gheteeckent met Q bewijst de spden van dien contrefozten/ende dat deel geteeckent H. repzesenteert een pilaster/ dat deel gheteeckent met I. bitoont pzofil vanden muer des amphitheaters/tusschen den pilaster H. ende den muer oft pilaster I is eenen deurganck van dzie voeten ende een derde wijdt/also datter twee personen gelijckerhant deurgaen mogen. Dese contrefozten hebben op eicke ozdine haren gront daer volc op staen mocht/ maer daer en zyn geen opgangen noch oock litteeckenen van trappen/ maer sy wozden van houte gemaect/also men mercken can deur sommige gaten booz de vensters. Ende op dat de cozniten vã deser tegenwoordiger edificien tè bat verstaè mogè wozdè/so heb icse in groter kozmè daer beyde geset op datmense meten ende heur leden kennen mach deur de caratteren oft letteren die eleanderen roepen. De maniere van desen cozniementen is seer different vanden Roomschen alsomen sien mach/ende ick booz my seluen en soude sulcken cozniten niet willen in mijn werck maecken/ maer van den Theatre deser seluer stadt soud'ick my dienen/mits datse van beter manieren ende bat verstaen zyn/eñ ick houde booz waer dat dit een ander Architect was/different vanden anderen/het mocht oock wel zyn dat dese Architect een hoochdupts was/om dat die cozniten seer der duptscher manieren gelijcke.

Den halven gemeenen voet/daer dit Amphitheatre mede gemeten is.

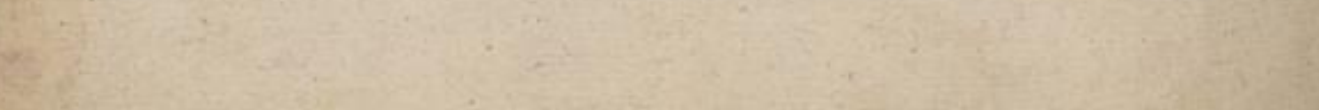

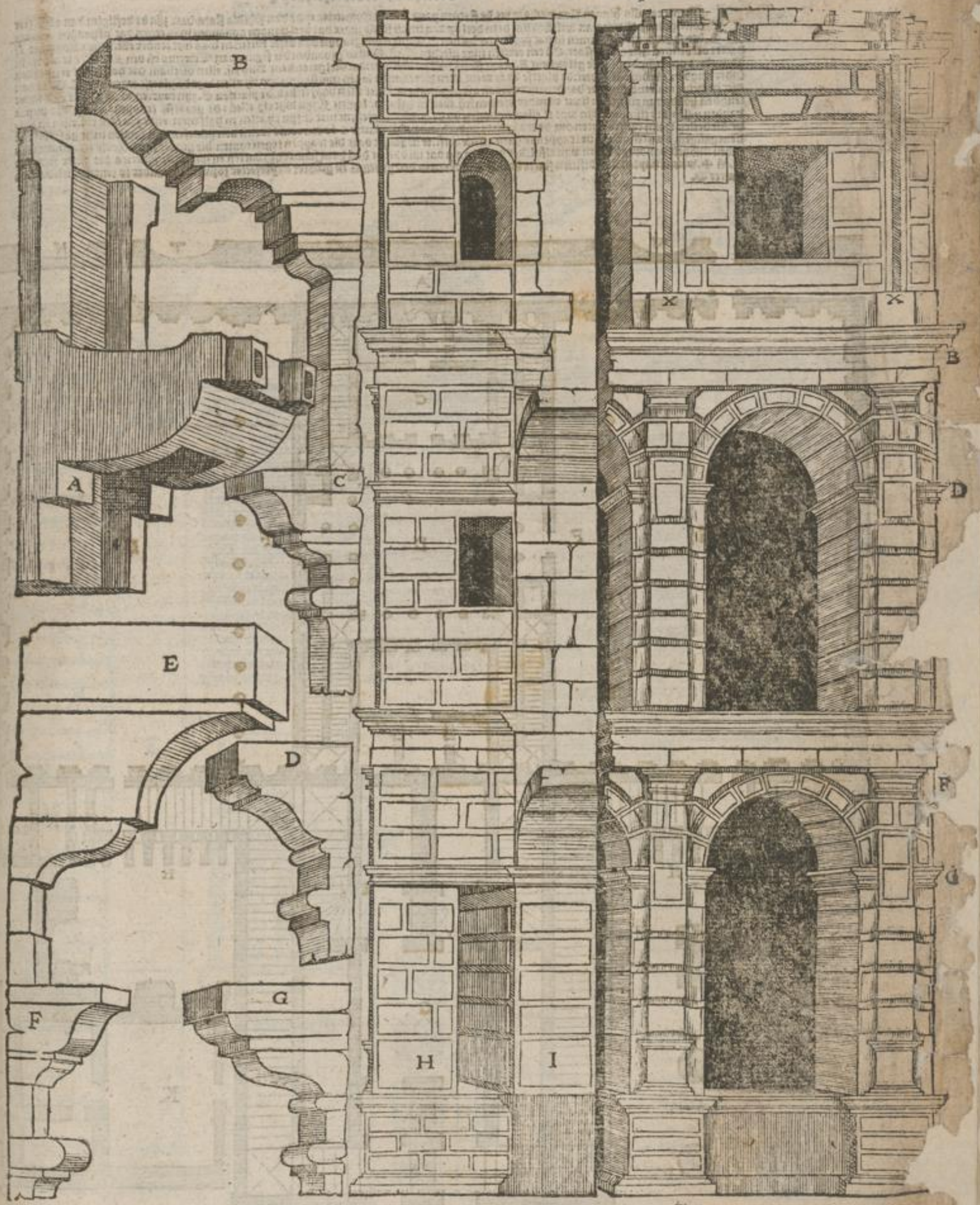
B
A
C
E
D
F
G
H
I
X
X
B
C
D
F
G

Monte cauallo binnen Roome/daer m̃ de steenen peerden van Praxiteles ende van Phidia staen/daer zijn de beestigen dan eenē seer costelijcken palleyse van welcken dat deen deel op den breetz stont/maer dat deel vanden opgangen was tegen dat afhangen vanden berge gevoecht gelijckmen in dat profil hierna sien mach:de ichnographie van deser edificien was met eender ellen ghemeten waer af darter derdendeel hier onder staet. Eñ ten eersten inde nieuchen C. eñ Hadrianus gevonden die figure van Tiberius eñ den Nilus/die als nu in Belvederes geset zijn:de plaetse getecknet A. is een straete van x. ellen wijt:dat deel getecknet B. is xij. ellen vierdant dat deel C. is xxvij. ellen lanc tingden eñ xvij. ellen breet:de plaetse D. is xxvij. ellen vierdant:de logen comt̃samen zijn iij. ellen wijt de plaetse tegen over C. B. is van dier gelijcker maten:de twydde banden iij. trappen of opgangh̃en vier ellen dooz elcken:de plaetsen E. zijn couerten waer af dat eick inder lengden hondert en xiiij. ellen lanc eñ inder breedenij. ellen en halve:de logien F. zijn wijt xij. ellen: de grootste trappen om op die plaetse vanden palleyse te clim̃en zijn wijt xj. ellen:de deelen by de boecken geteckent met G. zijn xij. ellen en half breet/ende zijn lanc xvj. ellen en half:die deelen zijn contrafoyten om de trappen te onderhouden:die plaetse C is een couert weech dem plaetsen van binnen licht gaf:die twee deurgangen I waren om op de trappen te gaen eñ die edificie de gantse daer die trappen tegen comen:die groote superbieuse frontispice was funden middelt vander edificien van alfulcker breeden als dat middelste deel dunt sonder de couerten eñ sonder de galerien:die twee figuren M. eñ +. welcke buyten der edificien staen/daraf bevoudt dem den voech m̃ in grooter eñ perfecter formen/eñ dander is eenen voech vanden courte D.

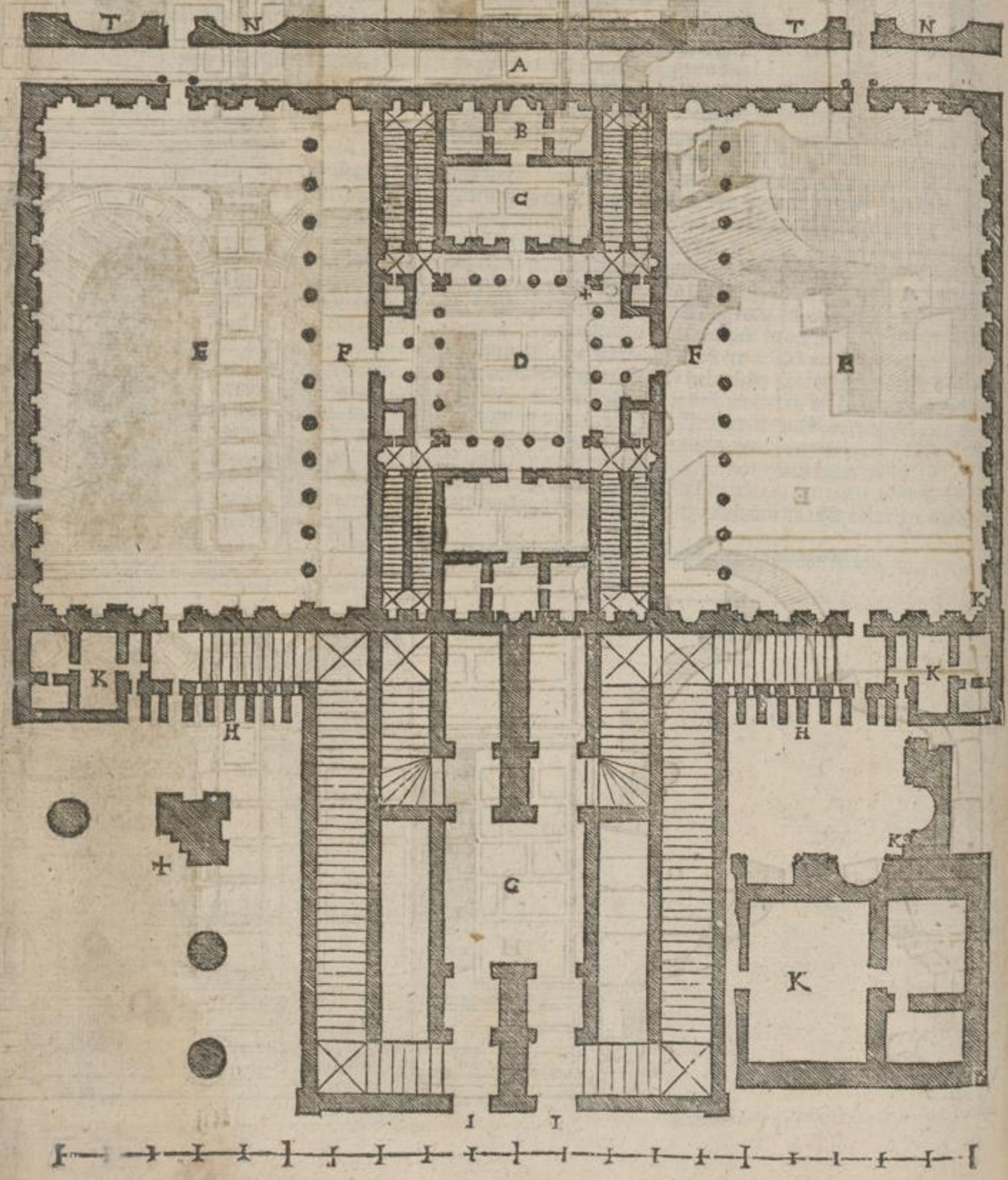

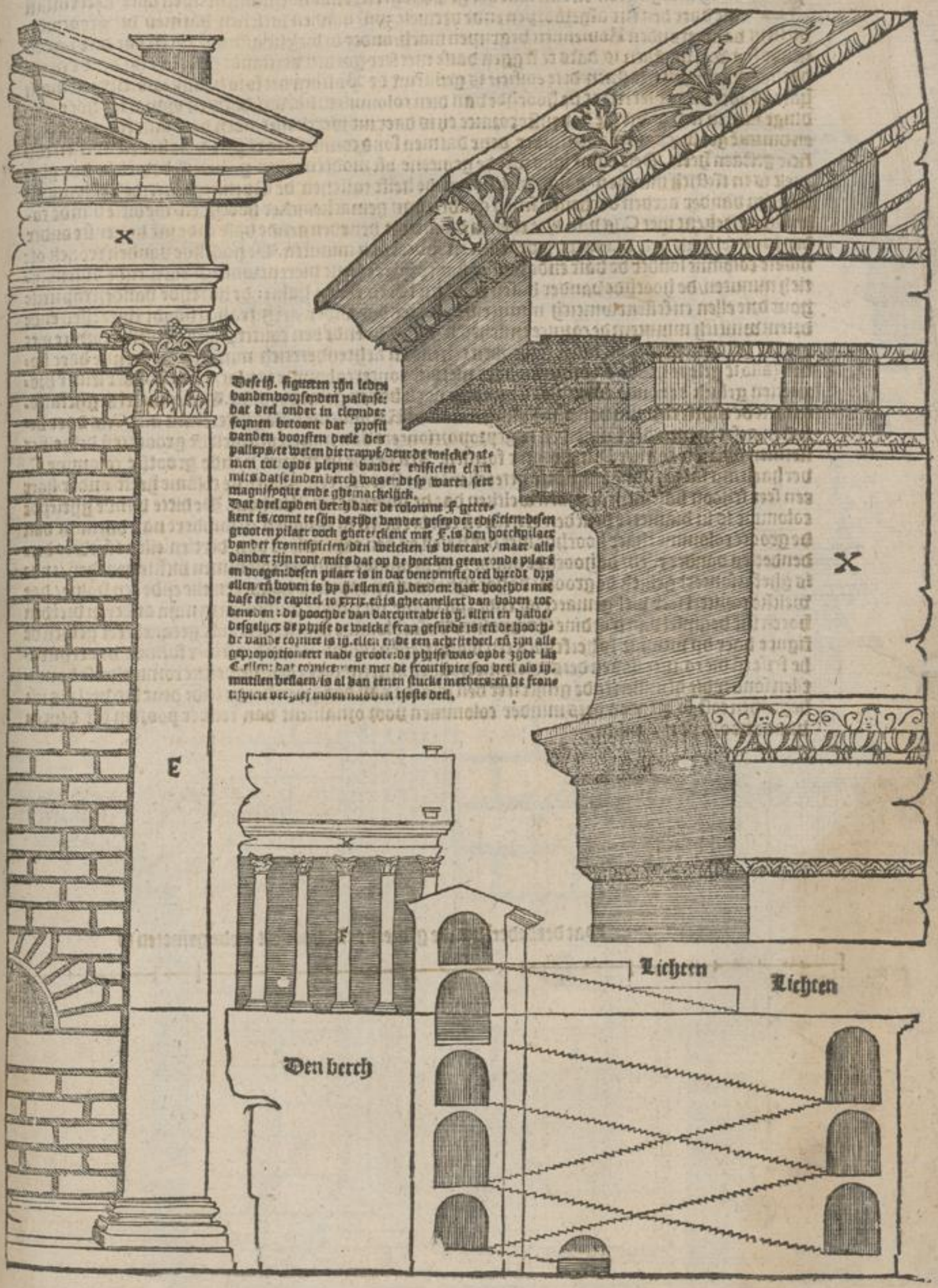

Dese cijf. figueren zijn leden vanden hooftsepden palmse: dat deel onder in clepnde: formen betoont dat profil vanden hooftsten deele des pallepsste weten die trappe/deur de welcke men tot opde plepne vander edificien clim mits dat se inden berch was endesp waren seer magnifique ende ghemackelijck.

Dat deel opden berch daer de colomne F gere- kent is/comt te zijn de zijde vander gesepder edificien: desen grooten pilaer ooch ghereckent met F. is den hoeckpilaer vander frontispicien/den welcken is vierecant/maer alle vander zijn ront/mits dat op de hoecken geen ronde pilaers en voegen: desen pilaer is in dat benedenste deel xxedt dijs ellen/en boven is hp ij. ellen en ij. derden: haer hoochde met base ende capitel is xxxix. en is ghecanelleert van boven tot beneden: de hoochde van dat epitrabe is ij. ellen en halve/ desgelijcx de phrise de welcke crap gesnede is en de hooch- de vande cornice is ij. ellen ende een achtstedeel en zijn alle geproportioneert nade grootte: de phrise was opde zijde lis E. ellen: dat cornicement met de frontispice soo veel als ij. mutilen bedaen/is al van eenen stucke merbers: en de fronti- spicie verzijert moet men met dese deel.

Onder de ruinen van Rome vintmen veel dingen/ wt den welcken datmen niet gemerckē noch imagineren en can wat het geweest heeft/ ende nochtans siemmen daer veel ruinen die daer den tijt afgeworpen ende vernielt zijn/ vanden welcken datmen die grootmoedicheyt vanden ouden Romeynen begrijpen mach/ onder dewelcke antiquiteyten dat dese navolgende seer wel verstaen is/ dats te seggen datse met seer goeden verstande gemaect is/ deur t'geene datmen daer noch siet staen/ dese edificie is genaemt de Basilica del fozo transitozio: eñ men mach haer groote imagineren wt de hoochde van dien colommen: hoewel datmen opwaerts haer eyndinge niet en siet/ want die bovenste coznice en is daer nt werck niet/ noch daer ontrent inde ruinē en vintmē geē stuckē met allen/ waer deur datmen sou connen begrijpen wat boven sulcken edificie gestaen heeft. Dese ruine was met de gemeene oft moderne ellen gemeten/ dewelcke dat ghedeelt is in sestich minuten/ vande welcke dat de helft tusschen de Obelisceen staet: dese colommen stonden vander aerden verheven seven graden van gemackelijcker hoochden/ die dicte vande colomme getreckent met C. is van drie ellen in diameter: beneden aende base ende nt bovenste onder dat capiteel hout den diameter twee ellen en de veertich minuten. De hoochde vanden troncK oft bloote colomne sonder de base ende sonder dat capiteel/ hout vierentwintich ellen ende vijfenvijftich minuten/ de hoochde vander basen beneden is een elle en halue: de hoochde vanden capiteele hout drie ellen en sessentwintich minuten/ de hoochde vander architraben houdt twee ellen ende drientwintich minuten: de coznice tusschen de colomne ende den conterpilaer/ dewelke coznice met een D. geteeckent is hout inder hoochden een elle eñ achtenveertich minuten/ de coznice daer boven (alsoic gesept hebbe) en vintmen daer niet: die contercolomne is plat/ eñ is vander selver pzopozrien gelijck de ronde colomne eñ mindert oock boven gelijc de ronde. Dat capiteel is ghefatsoeneert gelijck de capiteelen zijn van dat Pantheon oft de Rotonde: de base ghetreckent met C. is daer bespyden geset in meerder fozmen/ eñ is gepzopozrioneert van maten ghelijck de groote/ eñ desgelijcx sietmen daer die coznice D. in grooter fozmen. Ick hebbe de maten vande grootste colomme C. verhaelt/ nu sal ick vande mindere getreckent met B. tracteren/ dewelcke colōme heeft onder haer een seer schoon basement/ vanden welcken dat de hoochde ses ellen hout. De dicte vande ghesepde colomme is in diameter beneden een elle eñ een derde/ eñ sy is boven gemindert na advenant van de groote colomme: haer hoochde met der basen eñ den capiteele is van dertien ellen eñ twee derdendeelen vander ellen/ de hoochde vande base is vander helft der colommen dickte beneden/ ende is ghefatsoneert gelijck de groote: de hoochde vanden capiteele houdt een elle ende een halue/ dat welcke capiteel seer wel gemaect is/ ende zijn fozme int groote vintmen in mijn anderen vierden boeck int beginsel van d'ozdine Composita. Dese colomme is gestr peert oft gecanelleert gelijck de figure daer bp wtwijst/ sy heeft oock een platte tsegen colomme vander selver fozmen/ de architrabe krise eñ die coznice boven dees colomme houden ontrent vier ellen: dewelcke coznice heeft de mutulen sonder die dentillen ende gelijct seer den wercke van dat Pantheon/ ende deur soo veel als ick begrijpen cost so dienden dees minder colommen vooz ozname nt van eender poozten oft deuren vande voozsepde Basilica.

Dat derdedeel vande gemeene elle daer dit mede gemeten is

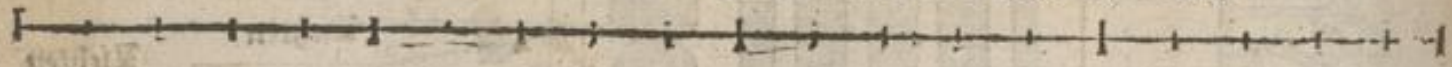

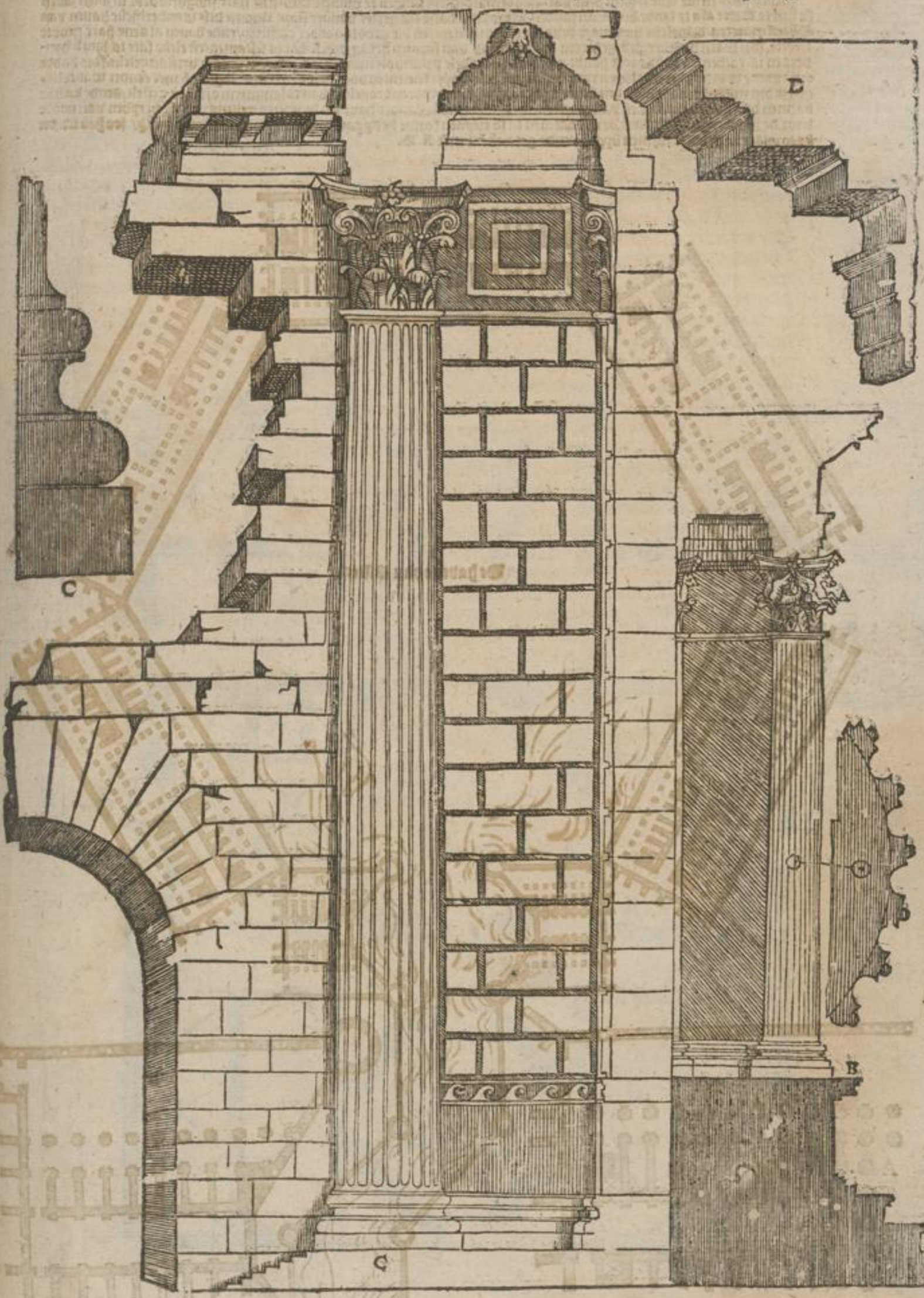
D
D
C
A
B
C

Vander Antiquiteyt

Alsoo sochten die Romeynen deur haer grootmoedicheyt dingen te maken/dewelcke haer mogentheyt in assen saben so wel te water als te lande betoonen souden: waer deur datse tot gerief vander stadt Roome dese wonderlijcke hauen van Ostien maecten/dewelcke voorwaer deur die commoditeyt/eñ die groote vander edificien/ende bouen al deur haer groote sierete/wel mach wonderlijck geheeten worden: so is van formen hexagonijck/dat is sescantig/eñ elcke face is lanck honderd en 16. roeden/eñ elcke roede houdt 12. palmen/van dese principale mare mächinen zyn groote verstaen: elcke face hadde een ruyme wandelinge met logen rontsomme/eñ vier appertementen oock behangen met logen eñ met eender wandelingen inden middel: ende langs den ouer aen den waterkant waren touchen van tolommen in ordinen gestelt/aende welcke datmen die schepen mierde eñ vastmaecte: ende aenden mont vander hauenen waren torrekens om die in tyden van noode voor de vianden te wachten: ende om datmen in so cleynen somme de appartementen qualijck kennen mach/ soo heb ick die daer onder in grooter formen bygeset ende geteeckent met A. B.

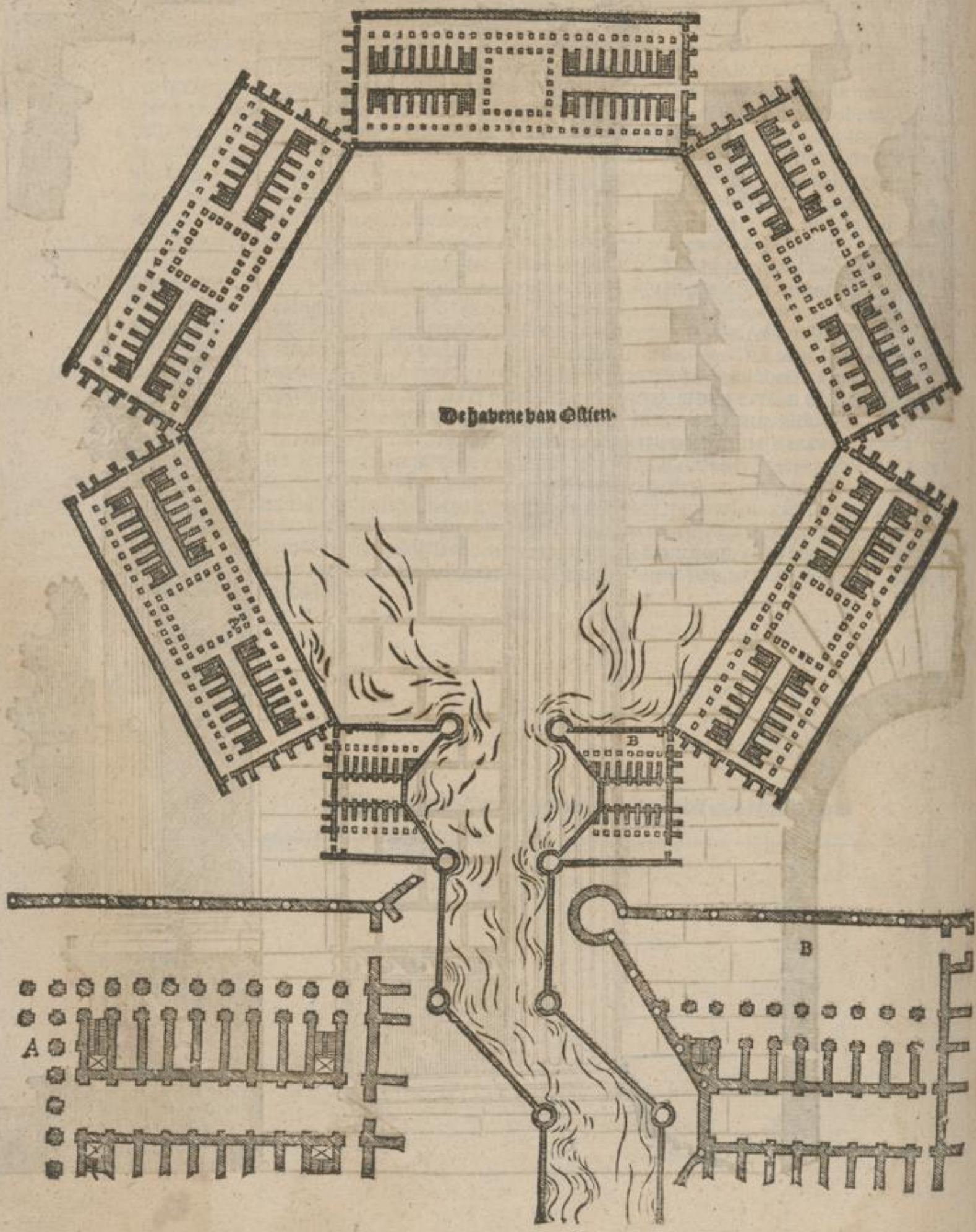

DJe Thermen van Tito zyn minder dan die anderen/daerom wozdense bäden dolche Therme minozi genoemt/niettemin
sp zyn(na mijn dunckenen)wel geozdineert/die Jchnographie van desen thermen is met die antijcse palme ghemeten/ eñ ten
eersten so hout den diameter vande ronde fozme geteeckent A.ontrent hondert ende vijstich palmen dat deel B hout inder
lengden tachtentich palmen/ende inder bzeedden eenenvijstich palmen/ dat deel C.houdt tachtentich palmen inder lenghden/ eñ
de bzeedde houdter ckstich.Die fozme D.is ontrent hondert palmen in diameter/ende dat pozтael E houdt vijstich palmen/ dat
deel F is lanck hond... ende twintich palmen/ende de bzeedde tseuentich/ dat achteantich deel geteeckent G is ontrent van hon-
dert palmen/dat ronde deel H.is hondert en vijstich palmen in diameter.Dat deel J.is hondert palmen ende is ontrent van twee
biercanten/ die twee deelen elc geteeckent met K houden dertich palmen op elcke spde.Dat deel L is inder lengden van hondert
vijfenetwintich palmen ende haer bzeedde is van dertich palmen. De rondichept ghetreckent met M.is ontrent van hondert en
twintich palmen in diameter.Dat deel geteeckent N. is lanck hondert en achtenveertich palmen/
eñ is bzeet seuenvijstich palmé/dat deel O.is dat selue/de conserue vanden wateren volcht hierna.

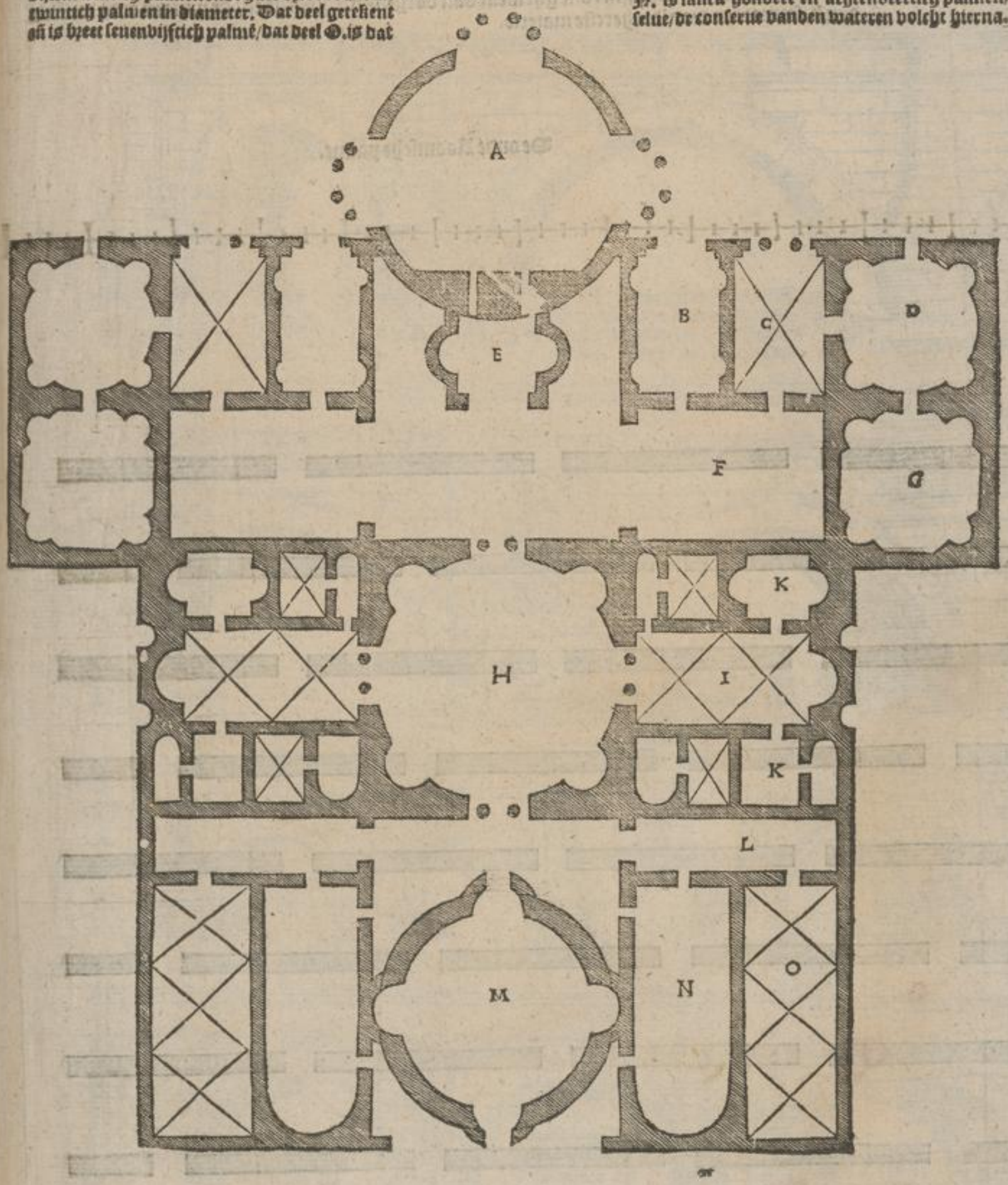

DJe conserue ofte die plaetse daermen dat water in hielt vande Thermen van Tito den sone van Vespasiano/is seer wonderlijck gemaect ende van grooter artifitien: ende dat/mits dat de bogen van deser conseruen met sulcker ordinen gheset zyn/ dat staende een persoon inden deurganck vande eene/so siet hy die alremael overdwaers/ende dit is de plaetse die 't volck gemeenlijck noemt die seuen salen/ende dat daerommme/mits dat de spatien in getal van seuenen zyn/ende by dien siemen overdwaers/achterwaerts/ende voorwaerts altyts 't ghetal van seuen deuren/die dicte vanden mueren is vier voet en halven: de wijdde vanden bogen is ses voeten vanden eenen boghe tot den anderen zyn seuentwintich voeten/de wijdde vanden eenen muer tot den anderen hout vijftien voeten/ende zyn ront gheweift van voorgelijcker hoochden/ de mueren ende weikiels zyn beset met een die alderhertste materie.

De oude Roomsche palme.

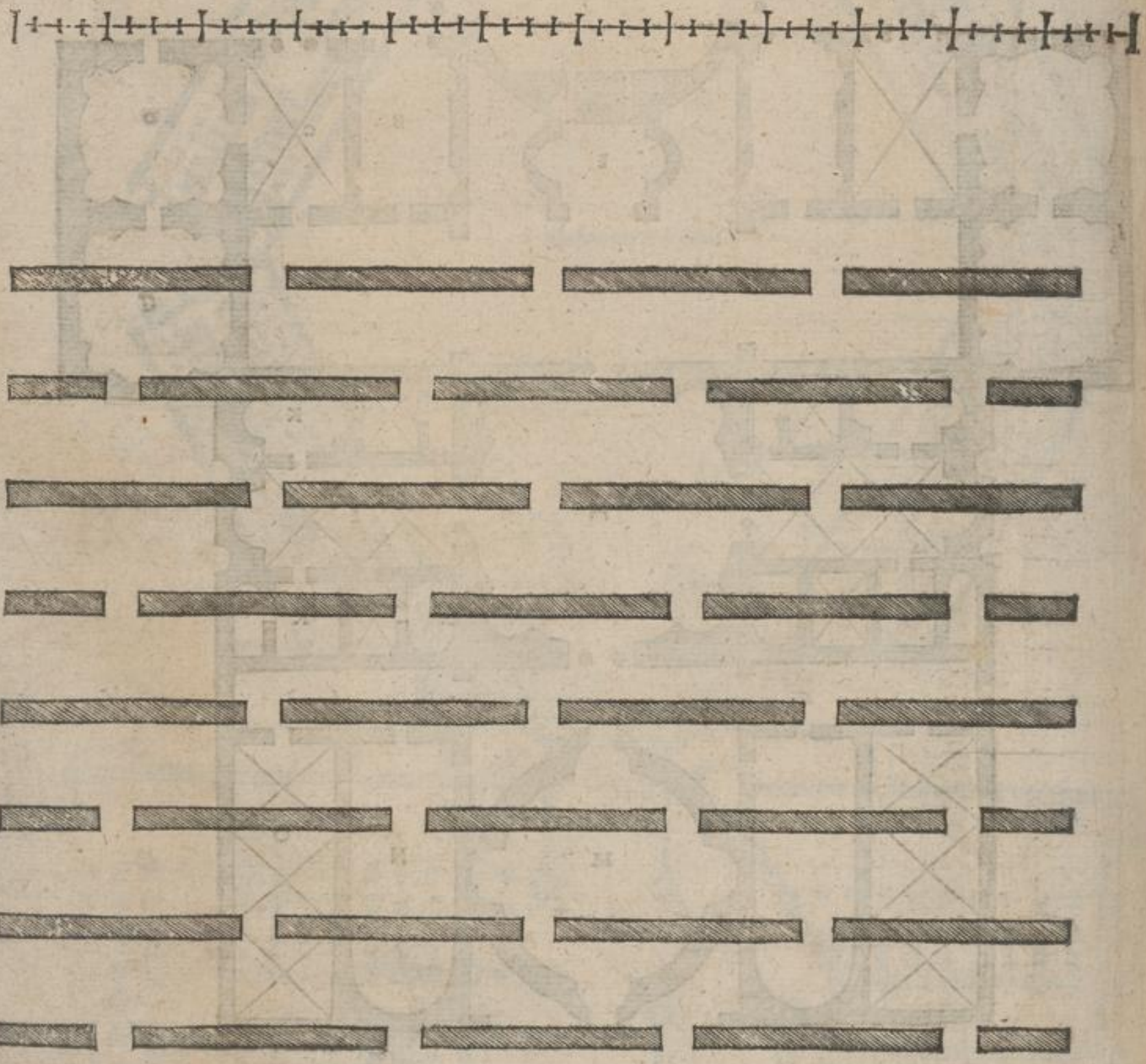

In Rome ende elders zyn veel bruggē vanden Romeynen gemaect/maer alleenlijc sal ick die inventie van vier hier toonen/op dat men haer mode inde maken der bruggen sien mach.

Dees brugghe heetmen Ponte S. Angelo/om dat se op den Tyber by Inghelenborch staet. Vyden Antiquen was dees brugge genoemt Ponte Elio/van Elio Adriano.

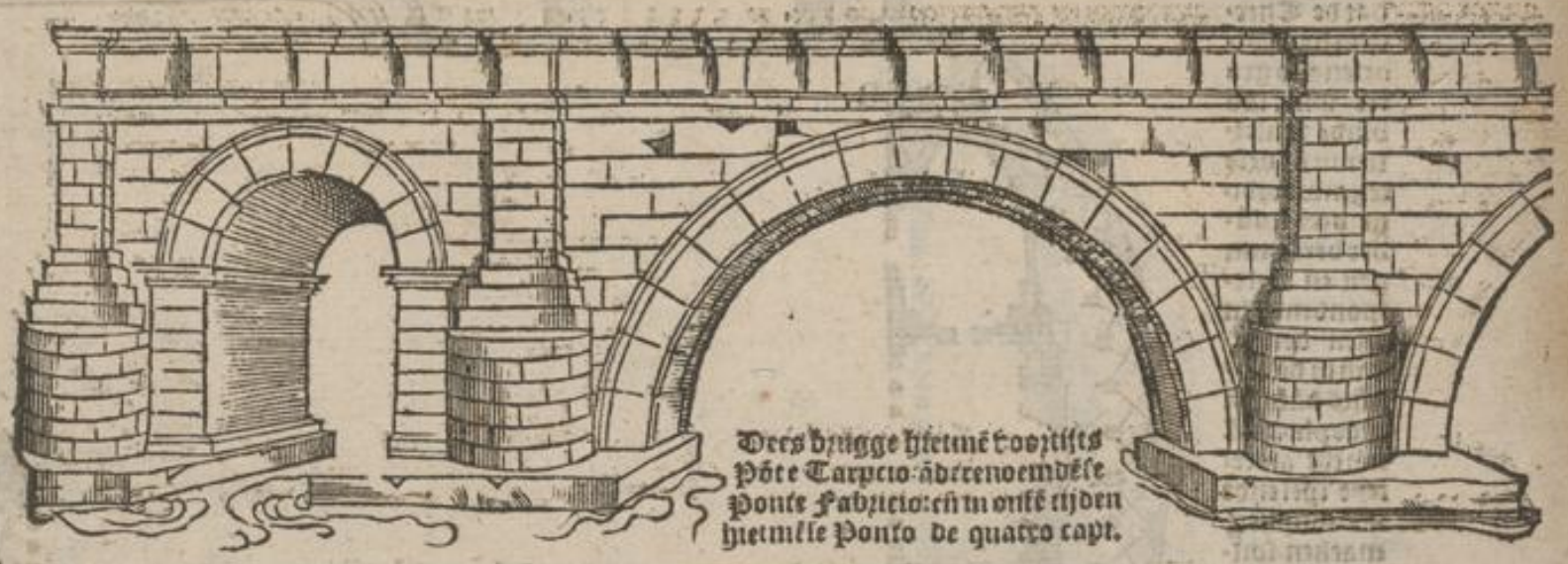

Dees brugge heetmē voortijts Pōte Tarpeio: ādermen noemdese Ponte Fabricio: eñ mē ontē tijden heetmese Ponto de quatro capt.

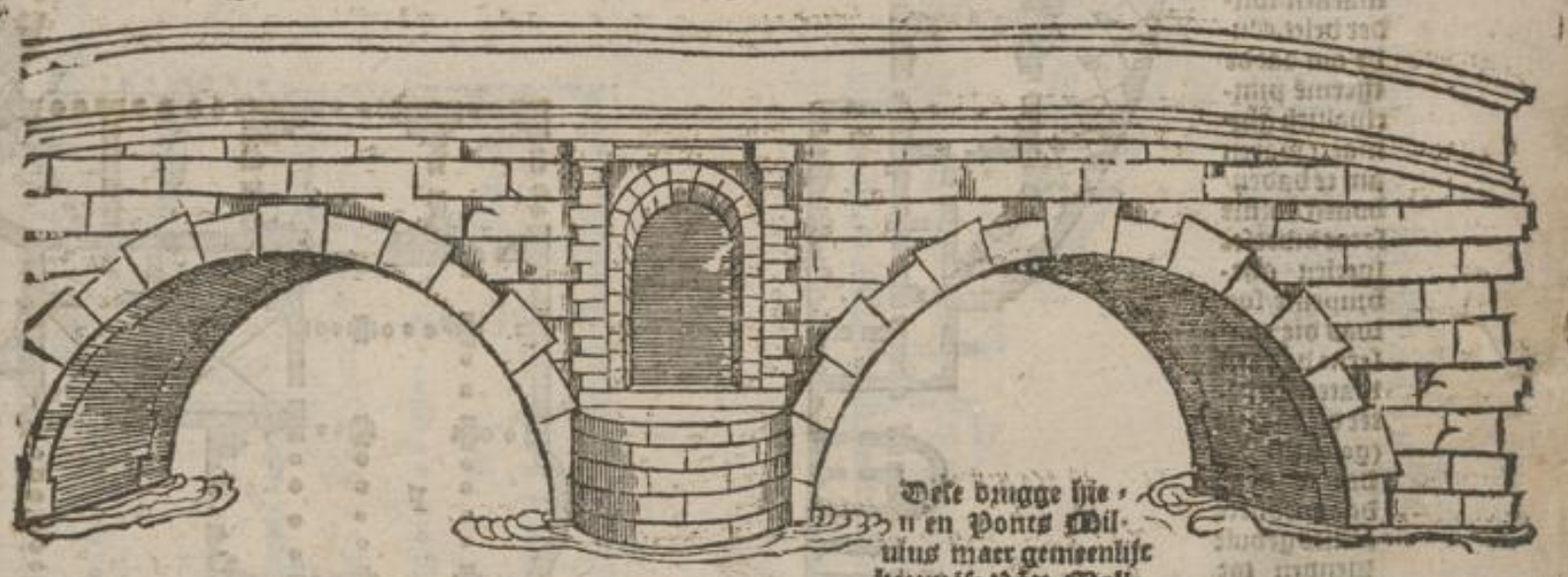

Dese brugge hie- ten Pons Milvius maer gemeenlijc heetmese Pōte Molle.

Dese brugge heet voortijts vanden Senatozen.

Andere noēdese Ponto Palatino: maer als nu heetmense.

Pōte S. Maria/ endeoock Ponto Sisto.

Ouerdan
der Thermi
die in Rome
ynn/ so vinde
ic dese Anti-
quiteyten beem
derstaf te ynn
dan die ande-
re: eñ herteuil
dat de Ther-
men dan Dio-
cleciano gro
ter ynn/ soo
vinde ic nieten-
min in dese
tegenwoordige
dat stadt-
der verfamm
gen eñ exer-
cytemen in
allen deelen
dan in bädre/
mits dannen
inde plaetse C
merckt oûder-
lange spel eñde
Triumphan
merken sonder
der beer. Ende
ynn dat de
gheruest ynn-
cipalijck ghe-
maect waren
ynn te badre/
houen dattic
de andere
spelen ghe-
bruyckt/ soo
langt dat men
Cerme penden
waeren eñ-
der die stadicie
(gemerckt K.)
daer de
de aquaduct
alsnoch gebuy
wonden/ ist
claer bescheet

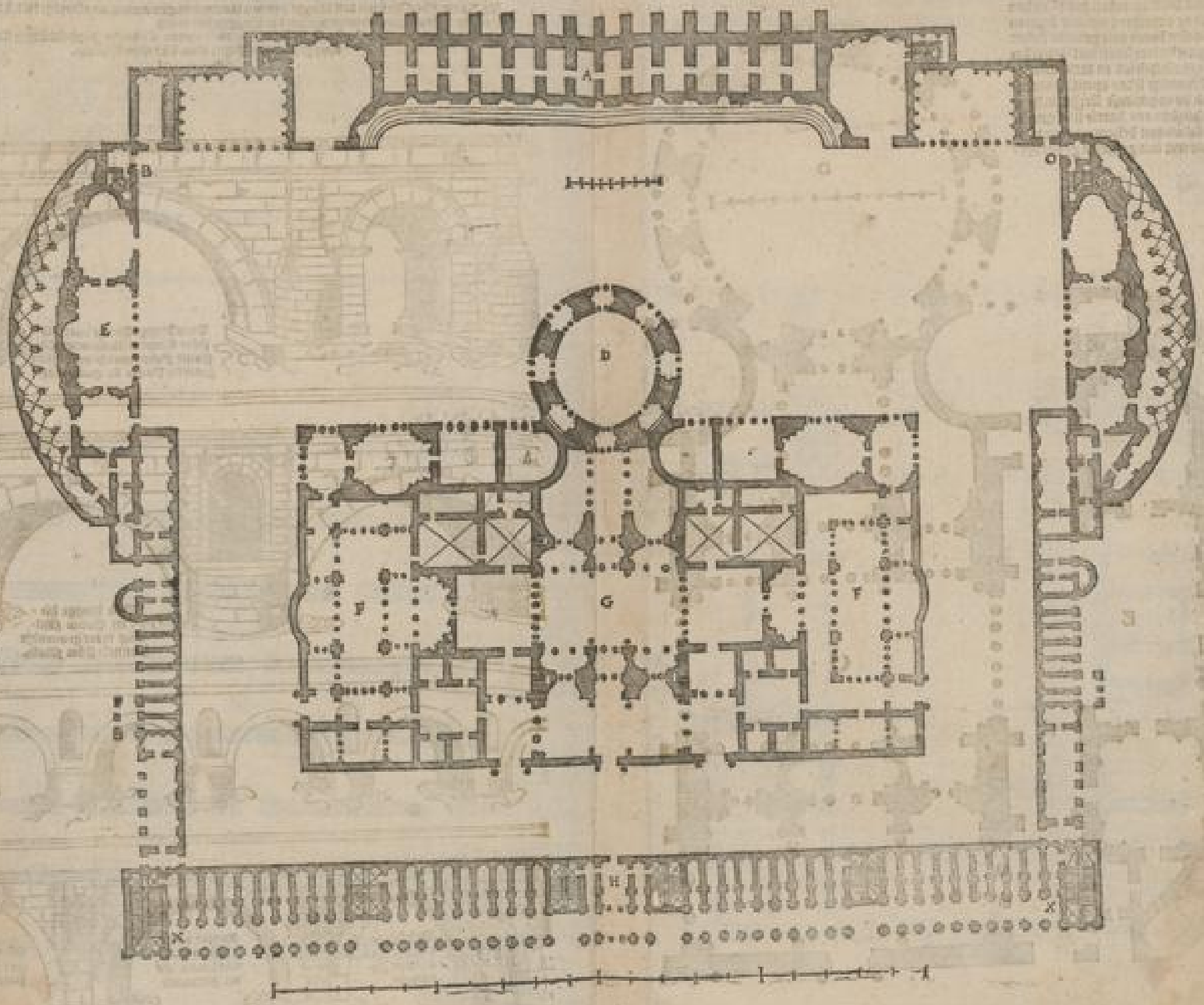

Desen gront
is ghemeten
met de gemet
ellen/ daer
bouen
beschreuen
dat het verbeurt
hare Lengden
die Cirkelrie
ghet/ be-
ginnt te meten
den plaetse is
dan honderd
ellen/ maer de
wille daer
beyckt eñ de
maet sal mo-
ghen vinden/
banden beste-
den een cop-
pere valle by
eñ cop-
te met legge
en sal/ maer
wel bidde pyn
eyndt
een eersten eñ
dan tot plaet-
sen dande be-
waernge der
waeteren is
dertich ellen
lanc/ eñ tiental
elle breet/ dan
heet de sa-
cerdotiegen-
schap ellen/ en-
de dpeet twee
eenentwintich
ronde cirkels
D. is in Dia-
meter achtte-
hondert ellen/
plaetse B. C.
de lenen C. el-
len lanckdat
heeft in dit
dat gecirckelt
O. is onder
langhten en
veerchondert
en dpe ellen/
eñ ander wy-
den ghelijck.

Overmits dat men inden gepasseerden grondt deur de cleynheyt vander figuren (diemen in desen boeck niet grooter stellen en cost) de particulare leden niet so wel bekennen en can: so heb ick in dees twee syden willen sommige leden openlijcker tonen/ghelijck de ingenieuse Architect deur middel vanden letteren daerse met geteeckent staen/ sal mogen bekennen ende vinden als hy die met den geheelen gront vergelijct.

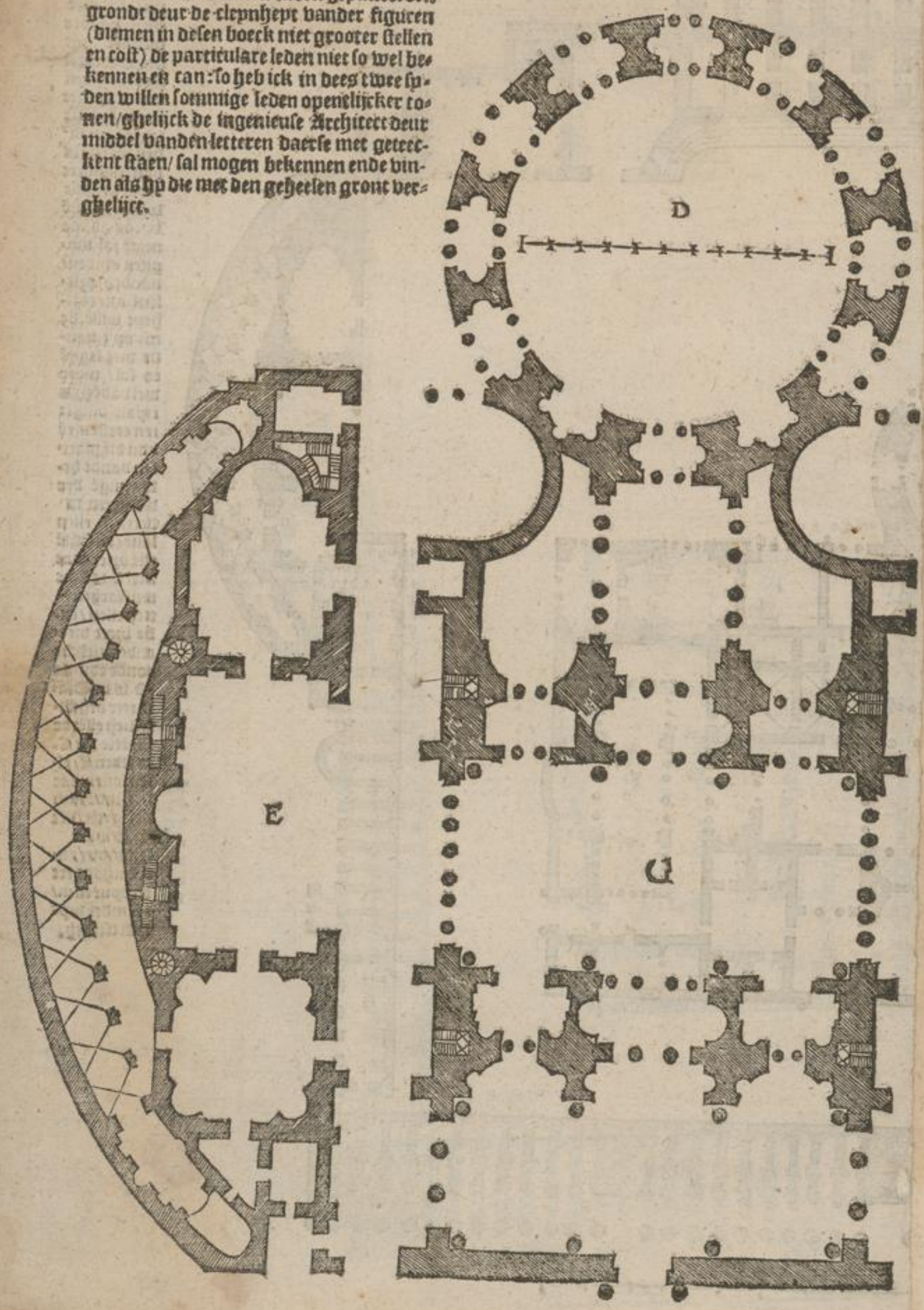

ALstaen dese figuren aldus sonder ordine ende in veel stucken/ soo sal nochtans de voorsienige Architect weten/ dat het leden vande ghepasseerde Thermen zyn/ aensiende oock de letteren die daer inne gestelt zyn/ dewelcke vergelyckende met den anderen/ so sal hy vinden wat deelen dat het zyn/ oock sal hy weeten dat de deelen H. ende X. niet en behooren aen dat deel F. want de figuren hier onder zyn drie besonder leden/ al zynse van noots weghen by malcanderen gheset. Ic en heb ooc die particulare maten hier met gegeuen/ want die Architect sal hem meer behelpen met der inventien dan met den maten.

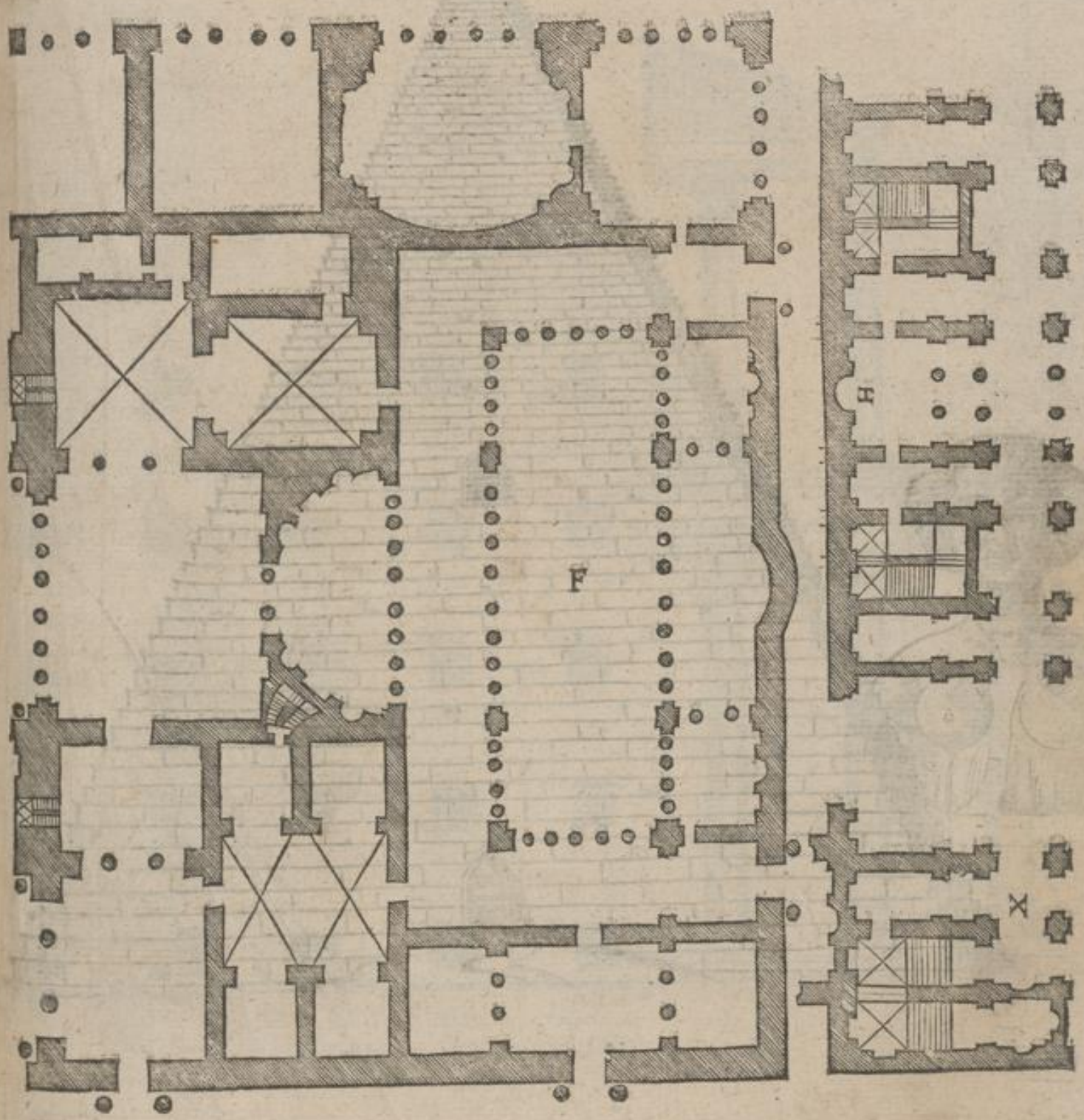

Ontrent seuen mylen van Alexzen vintmen een Piramide vande welcke dat ick de lenge toonen ende voe de maten geven sal/alsulcke als ick die van eenen eedelen man van Venegien gehadt hebbe/ de welcke in persone die gemeten/daerop ende daer in geweest heeft. Dese Piramide was met schreden gemeet/ ende elcke schrede comt wat meer dan drie antijcse palmen te zyn/de bale is op elcke syde tweehondert seventich schreden ofte passen/ende is rechte vierecant. Dese is al van herden gewassen steenen ghemaect/ ende men mach daer van buyten opclimmen(maer niet gemackelijck)tot int hoochste/ want elck stuck is drie palmen en halue hooge/ maer daer en is so veel pleyns niet datmen daer gemackelijck den voet op setten mach/ dat getal vanden stucken ofte trappen vander balen tot de Scima oft dat hoochste is tweehondert ende tien/ende sy zyn alle van eender hoochde also dat de hoochde vãde geheele masse so vele hout als de bale. Mẽ gelooft dat de Piramide eẽ sepulture was/ om dat daer binnẽ eẽ stantie is/int middẽ vande welcke dat eenen grooten steen is/ daerop men pzesumeert dat daer eenige begravinge van weerden ghestaen heeft: om hier in te gaen soo vintmen aen die slincherhant eenen opganck van steen/den welcken leert hem om die Piramide van binnen/deur den welcken datmẽ tot der stantien compt. Ontrent den middel van dees Piramide is noch eenen inganck/maer hy is vast ghesloten/in dat hoochste van dees Piramide is een schoon pleyne ende breet op elcke syde ontrent acht passen/daermen bekent dat het noch dese pleyne is die int volbzingen der Piramiden gemaect was. Niet verre van daer vintmen een hooft van herden steene met een deel vander bozst al van eenen stucke/ ende dat aensicht is lanck thien schreden oft passen/ende in dees figure staen sommige Gotwelsche letteren Van deser Piramiden eñ desen hooft de schry-

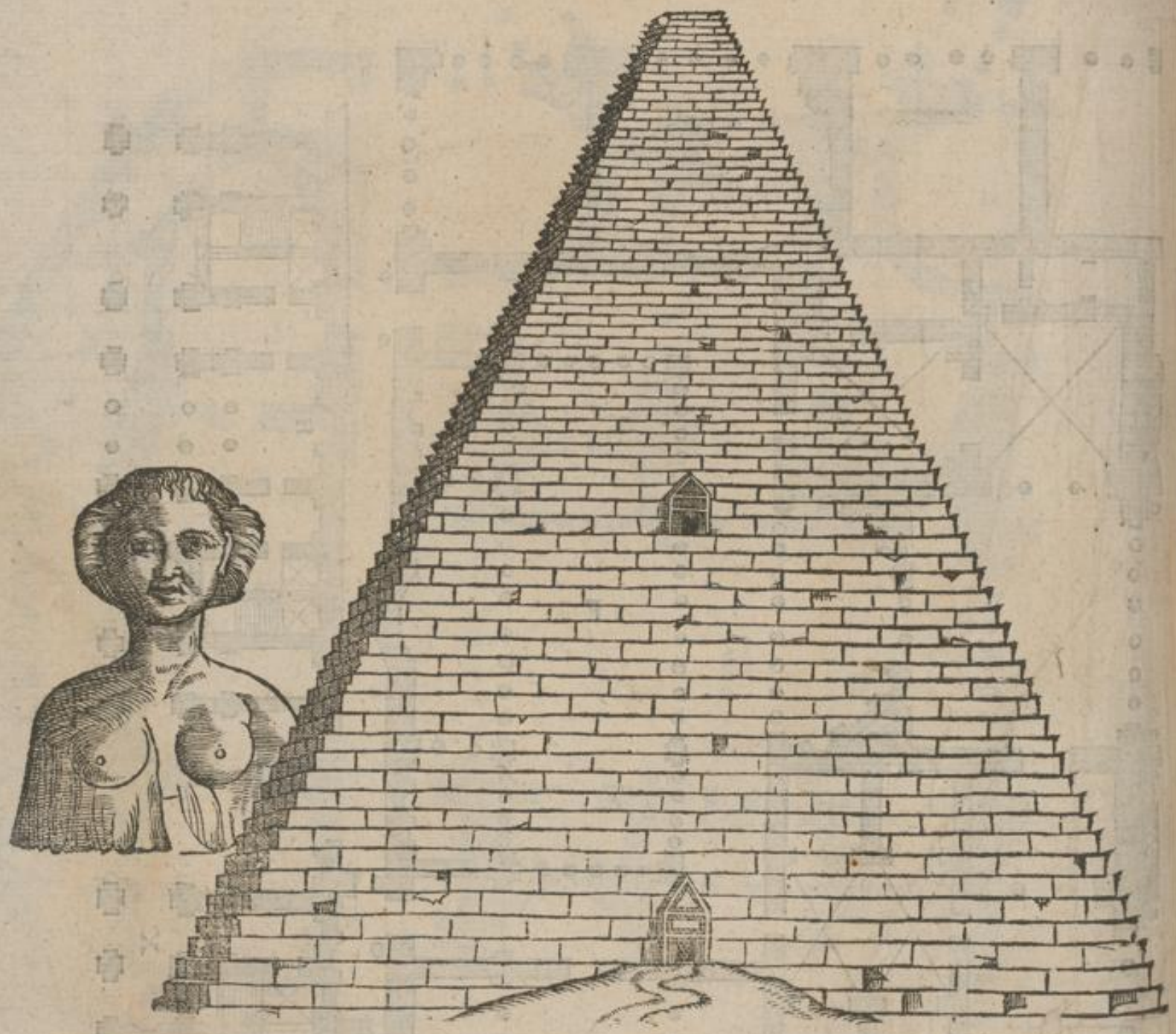

HOewel dat de Griecken de principale vinders vander goeder Architecturen waren gelijck onse præcepteur Vitrubius ende ander diversche Auctoren betuyghen/dies niettemin deur de groote oirloge/ende dat die natien van een ander machtiger verheert zyn/so zyn de plaetsen alsoo berooft/datmen in al Griecken luttel goet werck bouen der aerden siet. Maer deur so veel als my van sommigen verteit is/so zynder noch vestigien van een edificie/dewelke so veel alsmen begrijpt was van hondert colommen/vanden welcken dat de hoochde niemant met woorden reycken en can. Maer (met oorlof van onsen Auteur) aengesien dat hy dit hier van hooren seggen gemaeckt ende anders geen mate daerak en heeft/so heb ick alleenlijck dat vierdedeel vanden grondt by de helft vander edifitien (die hy daer toe versiert heeft) geset/waer wt dat de Architect den gheheelen gront ende die geheele figure sal mogen begrijpen:

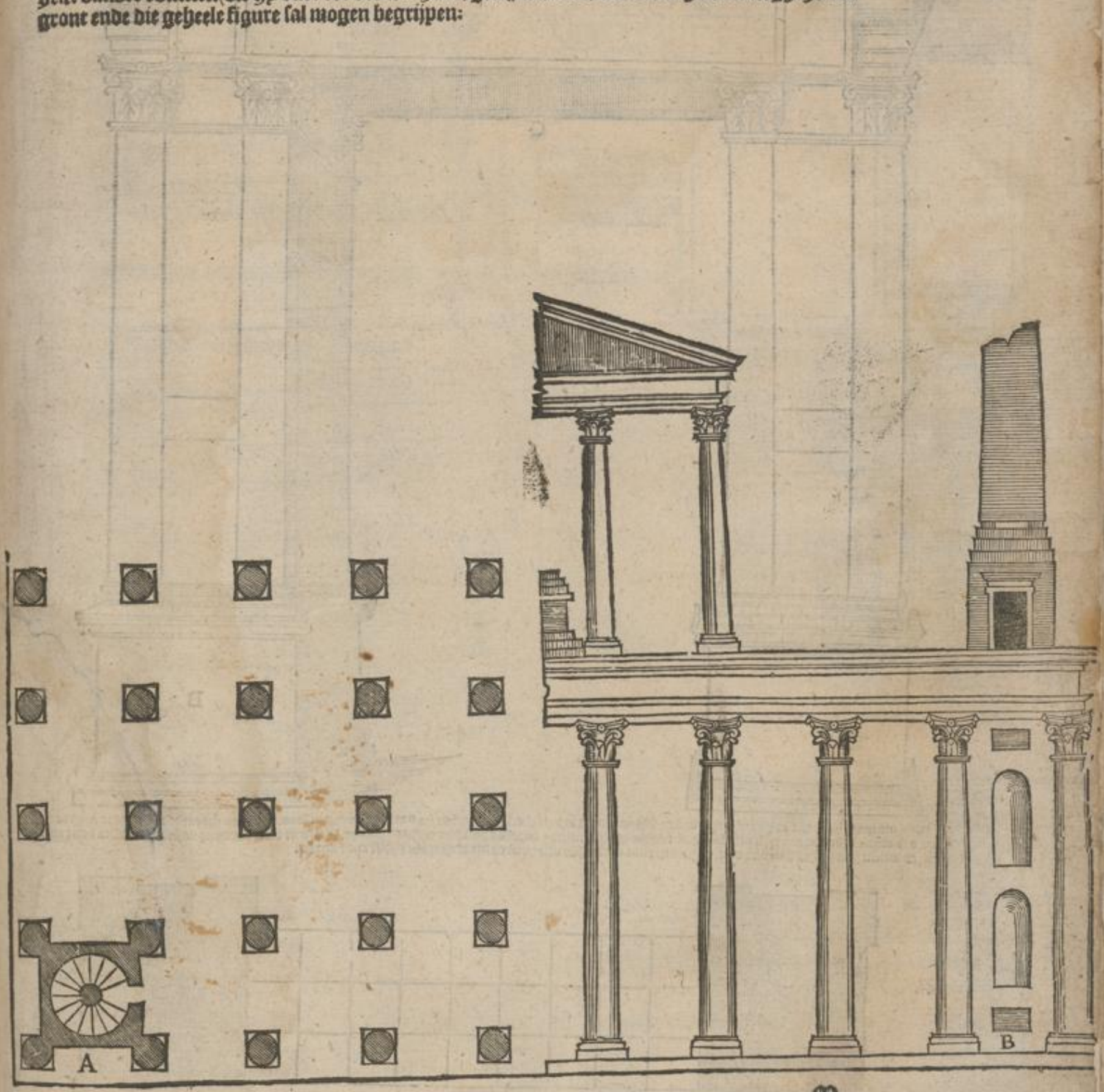

By S. Joris in Velabro plantmen deze pilastre corintheo de welcke d'anden banckiers ende handen offencoopers ghemaeckt was ten tyde van Lucio Septimio Severo en van Marco Aurelio Antonino. De welcke edifficie is van wercke Composita seer wel en allen zyden geciert met schrijnuren: niemant en verwondert hem dat de physe ende grechtgrave bedeckt zijn met deser cassen/om dat behoudende dat veel schrijfmeters de physe met gelooven en was tot seecken groten getal van letteren/daeromme Iulius Cesar Caretjaren als oock andere/en byaes by die ouden bander architecturen niemandt meer volcomen formen inde sorcken.

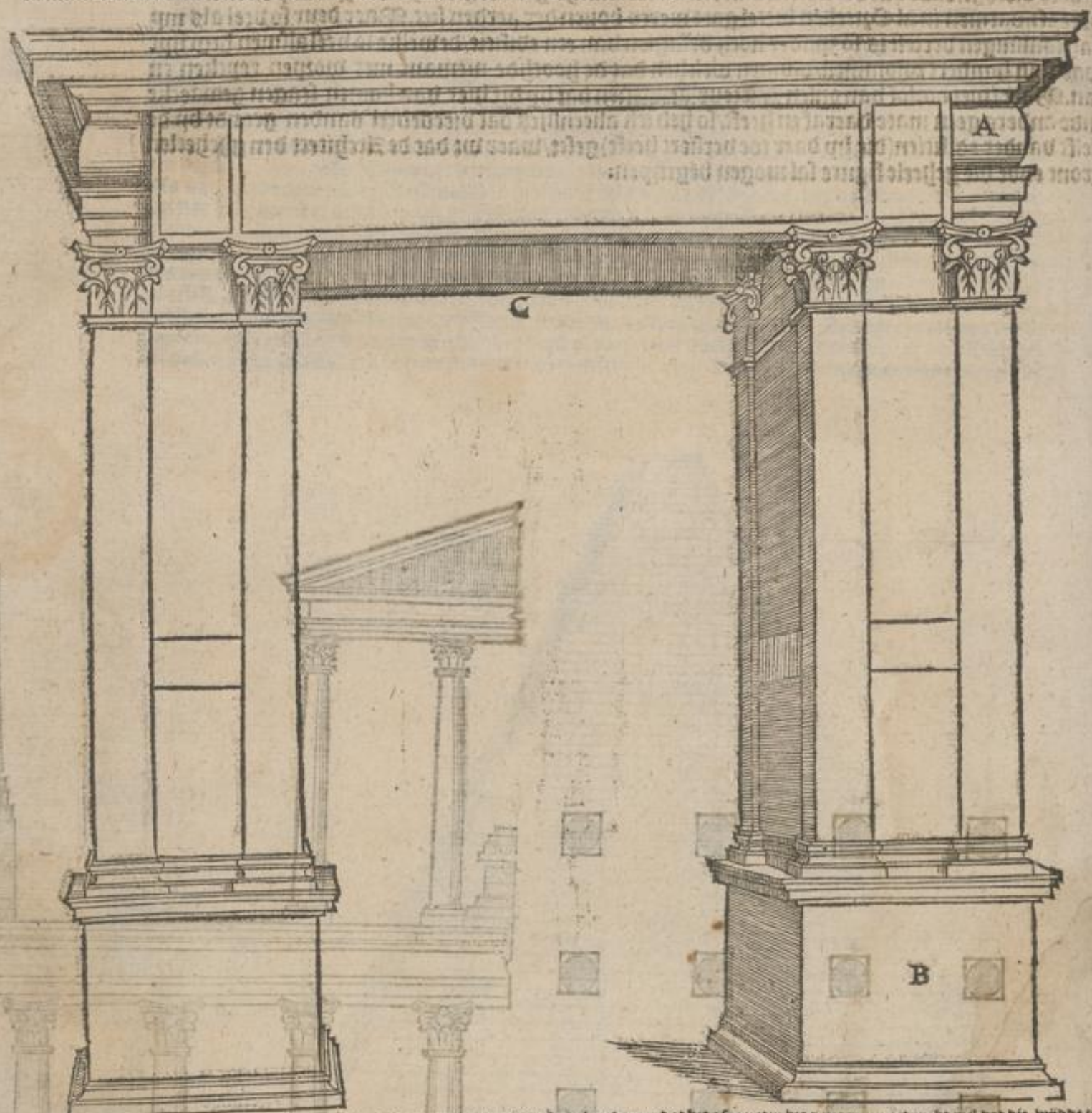

Dit sal die maet vandeser edificien niet te vollen schrijuen/mids dat se verloren worden na dat het afgemeten was: maer my gedenckt wel dat die wydde tusschen den eenen ende den anderen pilastre xij. ausgesche voeten hielt: de hoochde van dier wydden was xx. voeten de diete vanden pilasteren met allen den colomnen (de welcke plat zijn) is van vier voet en halven ende oock alsoo vele houden die architrabe phrijst ende cornice.

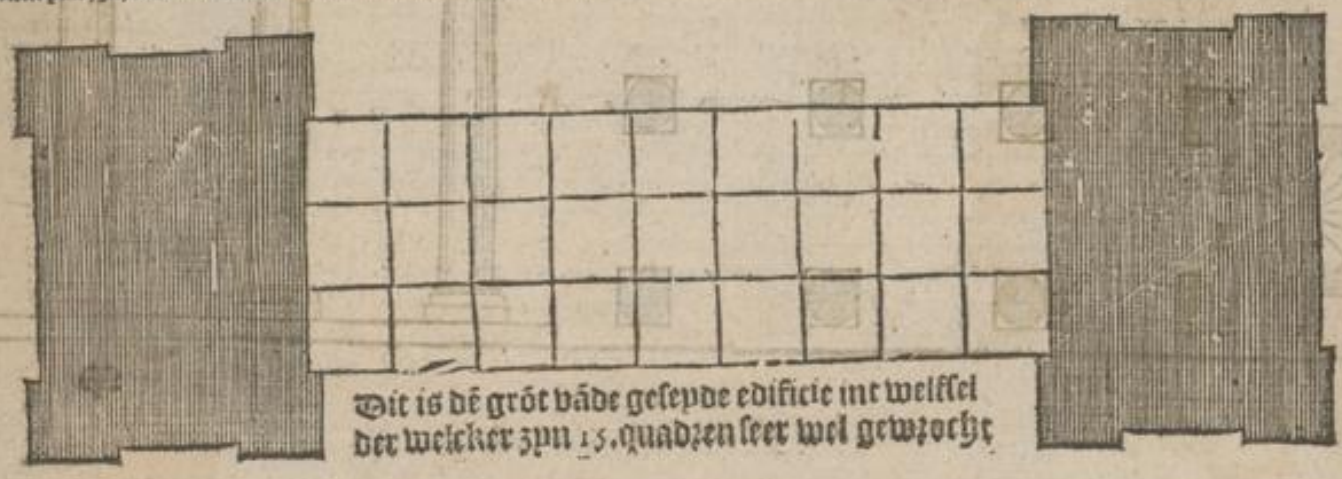

Dit is dē grōt vāde gesepde edificie int welcke der welcker zyn 15. quadzen seer wel gewzocht

De wercken hier onder zijn de ornamenten vander voorseyder edificien/de welcke voorwaer alsoo seer geciert is als eenich ander werck binnen Roome/ want daer en is gheen spatie sonder sculpture ende is oock wel genoech gemaect oock correspondeeren alle dingen genoech sonder die bovenste cornice / de welcke deur de dentille gheen affscheyden van lystkens oft cimatie en is dat nochtans seer van noode is om een vande anderen te scheyden/ ende bysonder als sy alle gesneden zijn: die andere een noch meerder cause is/ dat onder die dentille zij. wercken van eenē aerd: ende oock gelyck van sneden zijn: dat welck: ick alleenlyck niet maken en soude/ maer se ze: ge expresselyck dat het onverdraechlyck is/ [illegible] sulcken dingen en behoorden nemmermeer te maken.

Dbinnenste deel daer den Hemel op rust.

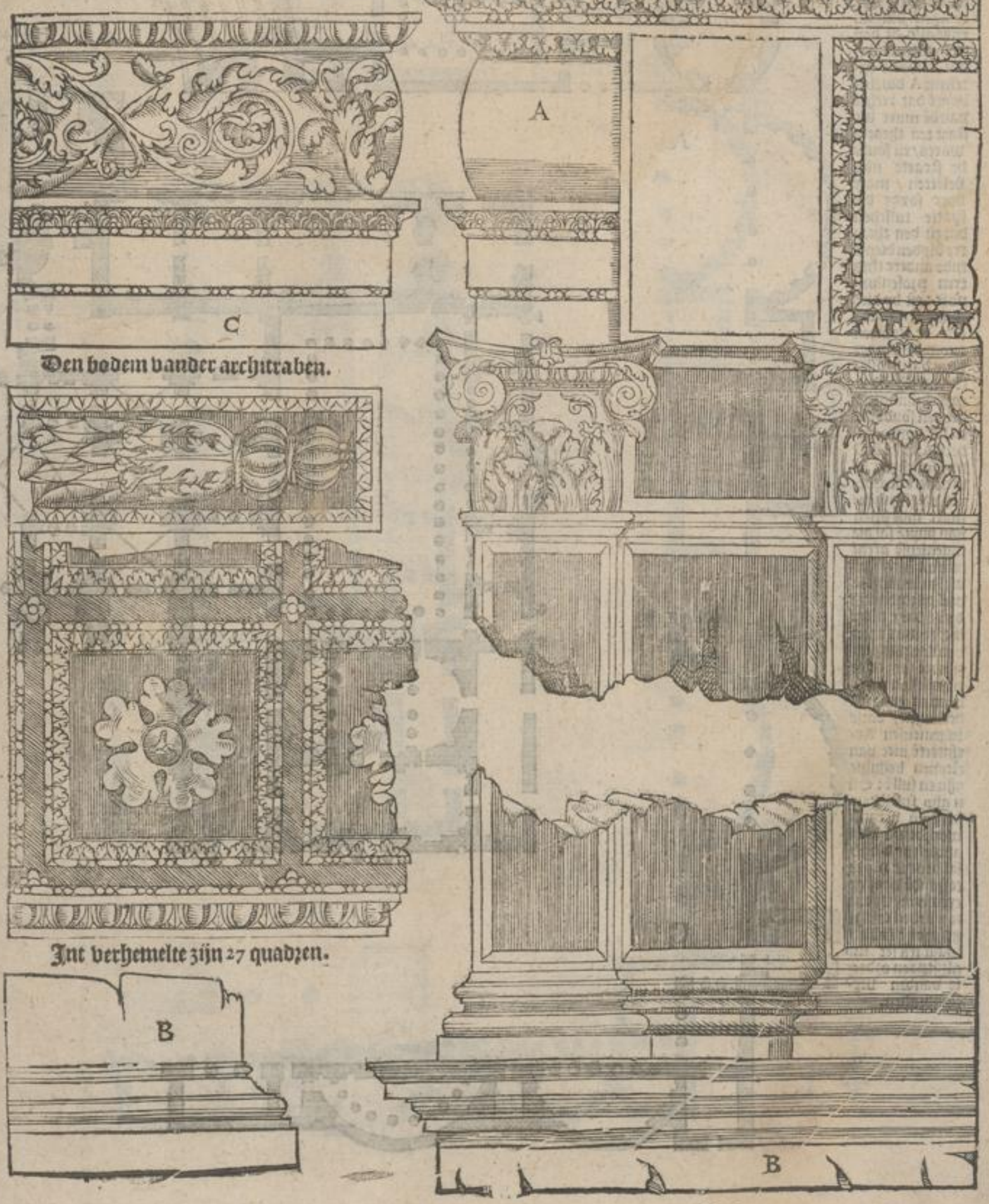

Den bodem vander architraven.

Int verhemelte zijn 27 quadzen.

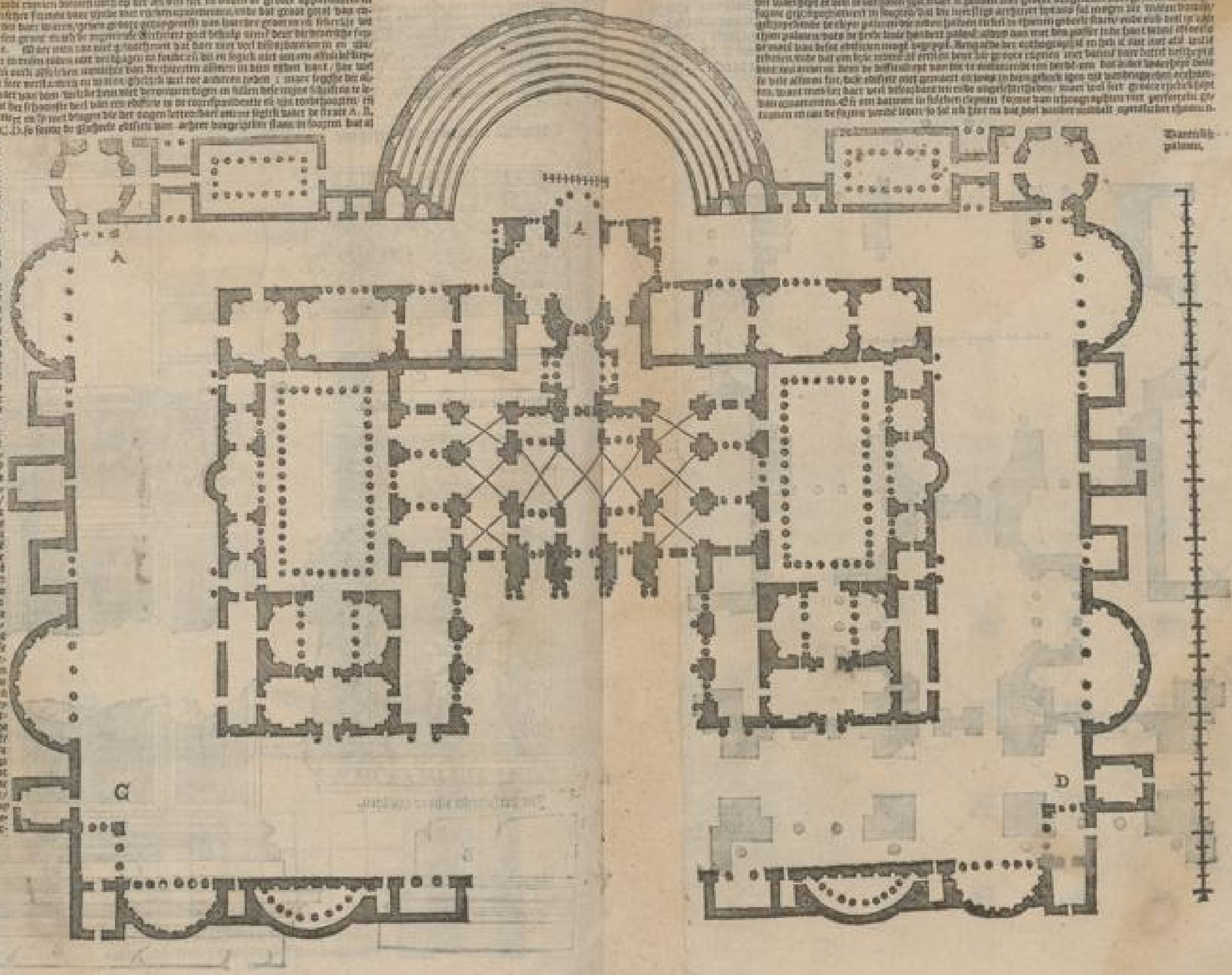

Theatrijck palleys.

OM dat alle ick gheseyt hebbe/den gront vande Thermen des keysers Diocletiani overgesedt zijn in alsoo cleynen form/so machmen daerinne qualijck alle dingen van lede tot lede begrypen: ende daerom hebick ten minsten willen een deel een weynich grooter betoonen/ dat welcke hier onder is/ende comt dat deel vander middelt te zyn gelijck de letter A. betoont: en die linie daer inden middelt is oock van hondert gelijck de andere/ waer wt dat de neerstighe Architect sal mogen met den passer bycans alle de maten vinden.

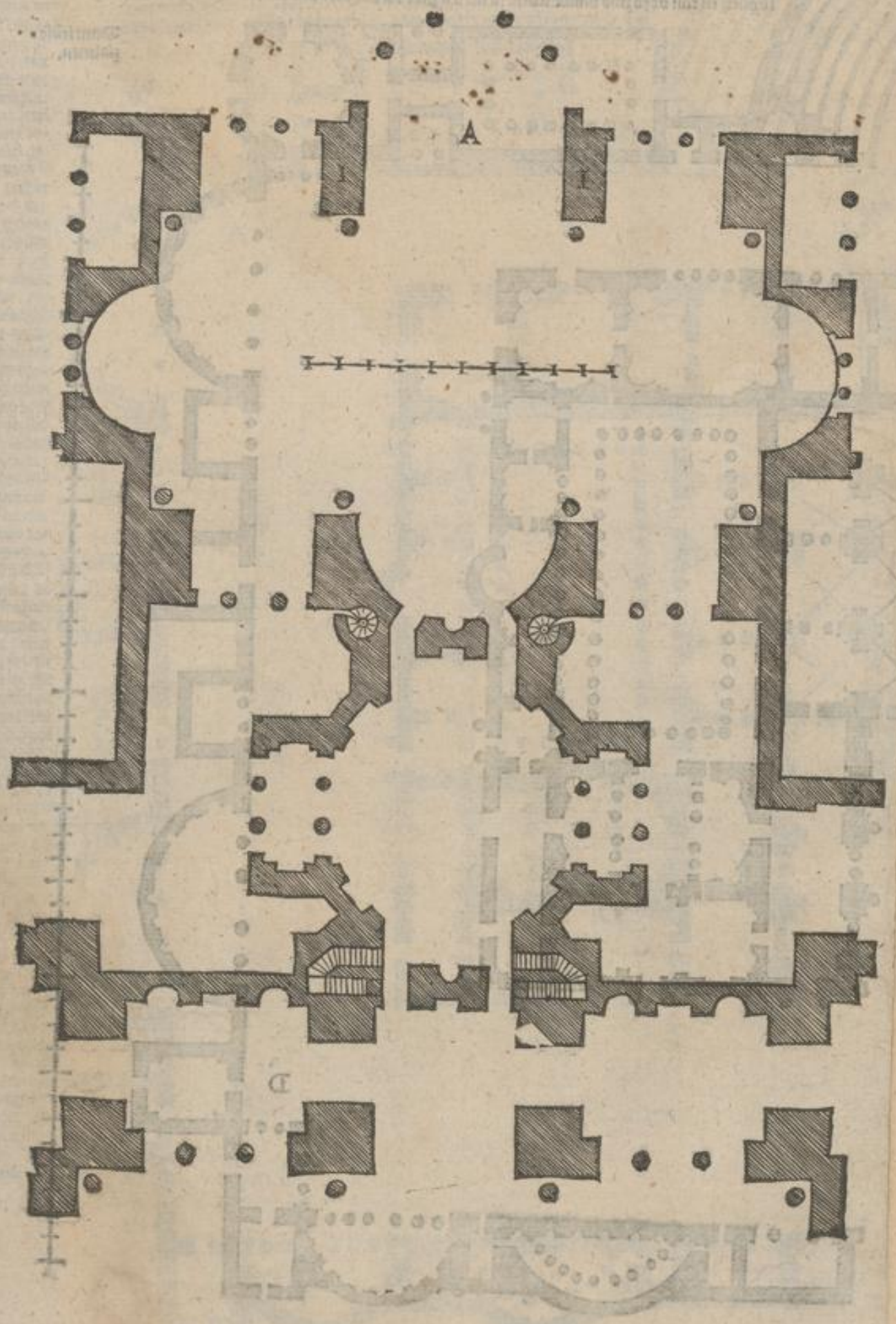

DJe Thermen van Diocletiano (gelijck ghenoech verhaelt is) ghebruyctemen tot diverssche openbare genoechten ende bouen al tot baden/ daer toe datmen groote menichte van wateren behoorde/ dewelke wateren datmen deur condupten van verre daer brocht/ ende daer na werdense in sommige seer groote cisternen ende conseruen verwaert: de conserue vande Thermen van Diocletiano stont in manieren gelijck hier onder ghetoont wordt/ sy was met pilasters gemaect/ boven dewelcke datse met cruycen gewelft was/ met haeren mueren daeromme seer wel beset met goeder materien/ alloo vaste dat het noch hedendachs in wesen staet/ de dicte vanden pilasters is op elcke syde vier voeten: tusschen den eenen pilaster ende den anderen is twaelf voeten ende is te verstaen oude Romeynsche voeten/ hoewel dat de voorseyde Thermen met palmen gemeten zyn/ ende dese lime hier onder is eenen halven onden voet.

Den halven antijcksehen voet.

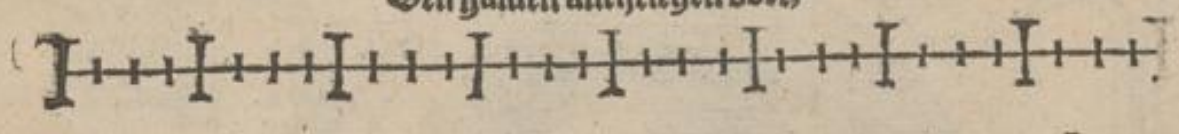

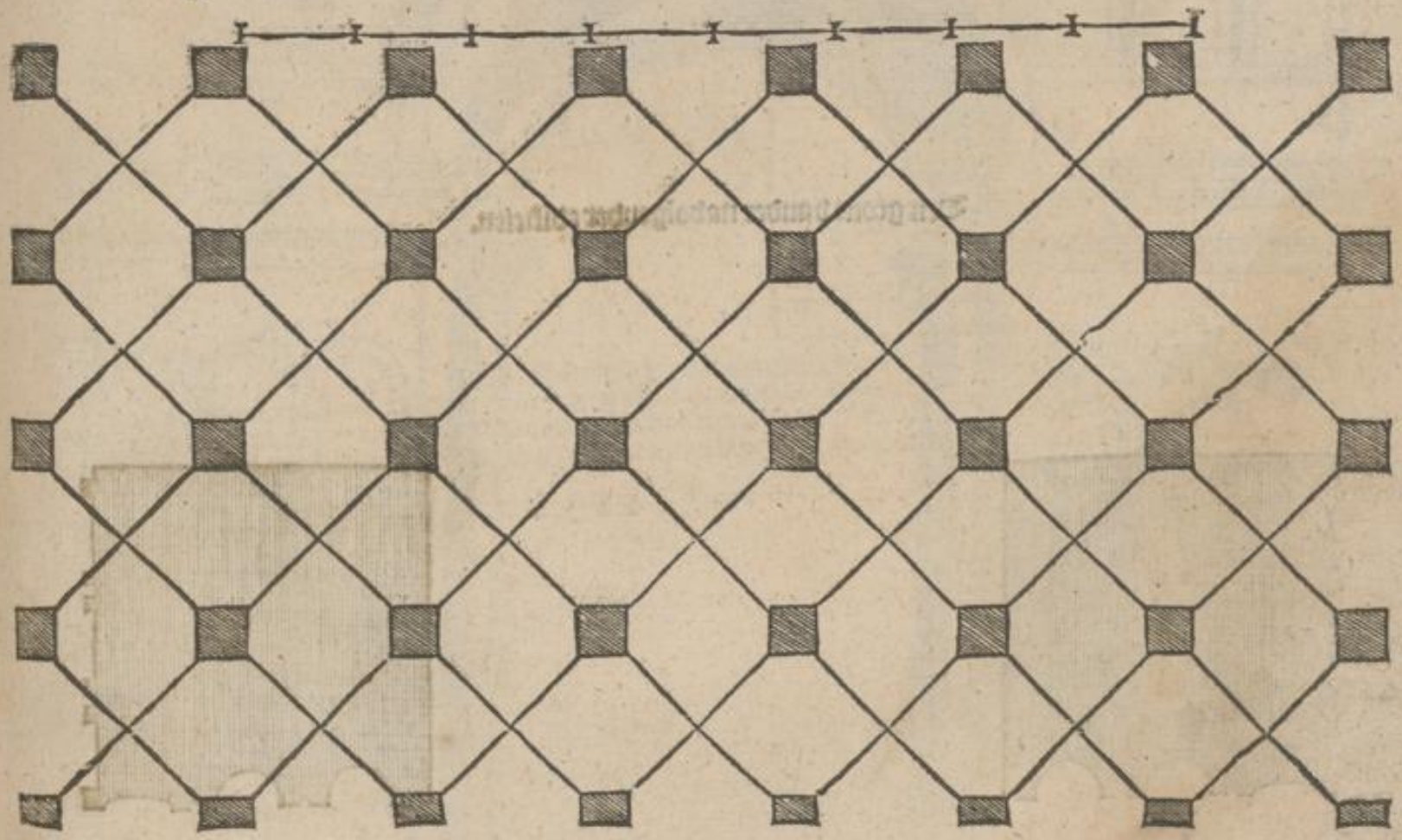

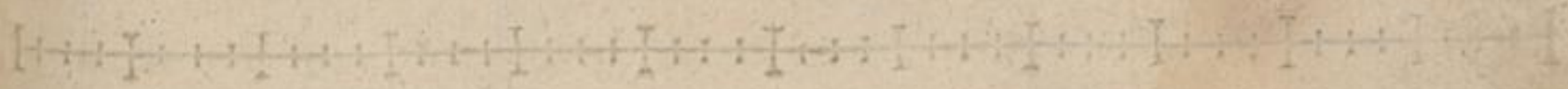

IN Rome zyn veel antijesche Archen-triumphael/ onder de welcke dat dees edificie vander meester menichte vooz een Archetriumphael ghehouden wozt: niettemin deur so veel kennisse alsmen daerak heeft/so waert Pozticus oft loge gelijck een bozse van Cooplieden/ende by auonturen datse van eender natien alleene ghemaect was/ghelijck noch inde groote steden de natien besondere plaetsen hebbē/ hoewel datse daerom niet geschepden en zyn. Dit Pozticus was Nel fozo boario/ende by den Antiquen was t'geheeten den tempel van Janus/ den welcken met de antijesche palme gemetē is. Dese edificie heeft vier poozten gelijc den gront hier onder wtwijst/ tusschen den eenen ende den anderen pilaster zyn tweentwintich palmen: rontsomme dit Pozticus zyn achtenveertich nicchen/maer daer en isser maer sestiene om statuen oft beelden inne te setē/eñ alle d'ander en zyn maer schijnsels/te wetē niet diep genoech indē muer gecaueert/dewelche gesepde nicchen waren met pilaerkens van clepnder wtheffingen geciert/na datmen bevint/ende waren van Cozintischen wercke/maer sy is nu al berooft van sulcken oznamenten.

Den gront vander nabolgender edificien.

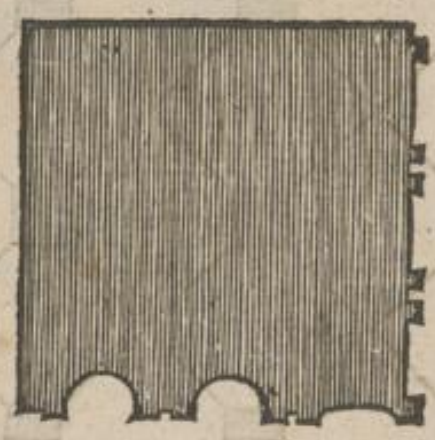

De hoochde band en bogen is 44 palmen: de hoochde vander basen beneden/ geteken't met C. is een palme en een derdendeel: de facie D. welcke inde hoecken in de cornice verandert wort/ is van gelycker hoochden: de iudicie vanden Architect behaechde my seer wel in dat stuck/ dat hy dese cornice inde binnenste deelen en mackte/ op datse den lieden niet en letteden die daer te doen hadden: de hoochden vanden ander en cornicen en zijn niet gemeten/ maer de formen daer af neer stigck gheconterfept zijnde/ volghen hier nae.

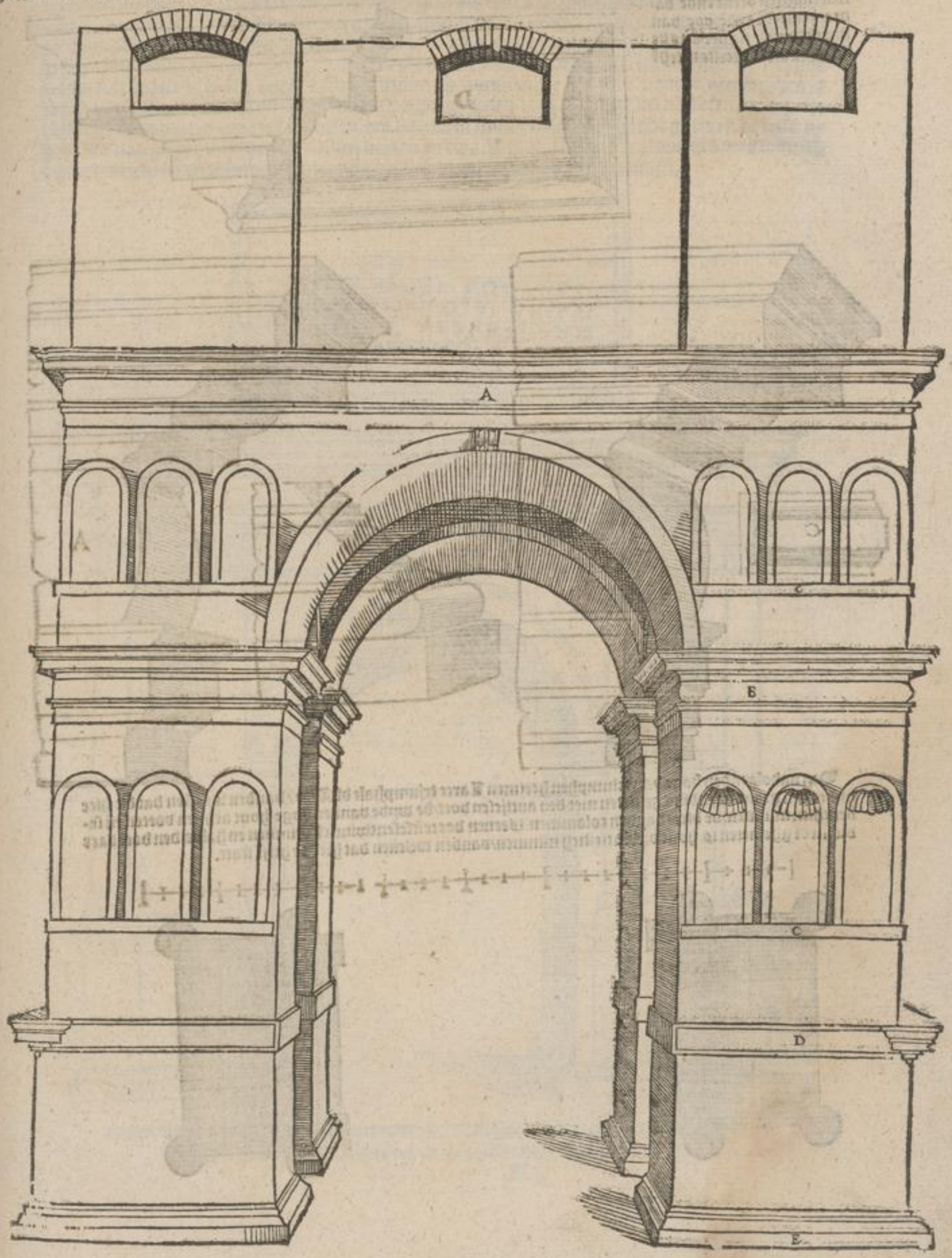

Dese vijf stucken van cornicementen hier onder getrocleert zijn de ornamenten van dat voorgetoonde portiteliick overgeset maer die andere waren alleenlijck tpten gelichte geconterfeyt mits der hoochdē daerle ghe

Die figure D is de kalcie onder die eerste nicchē

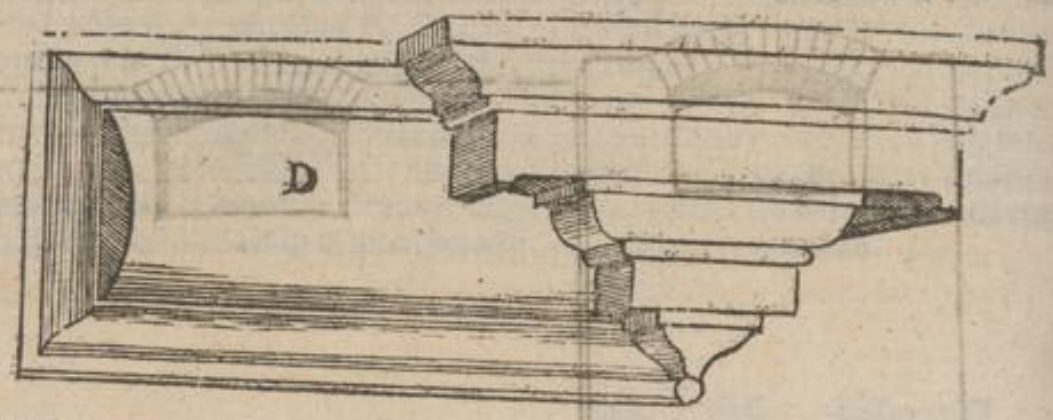

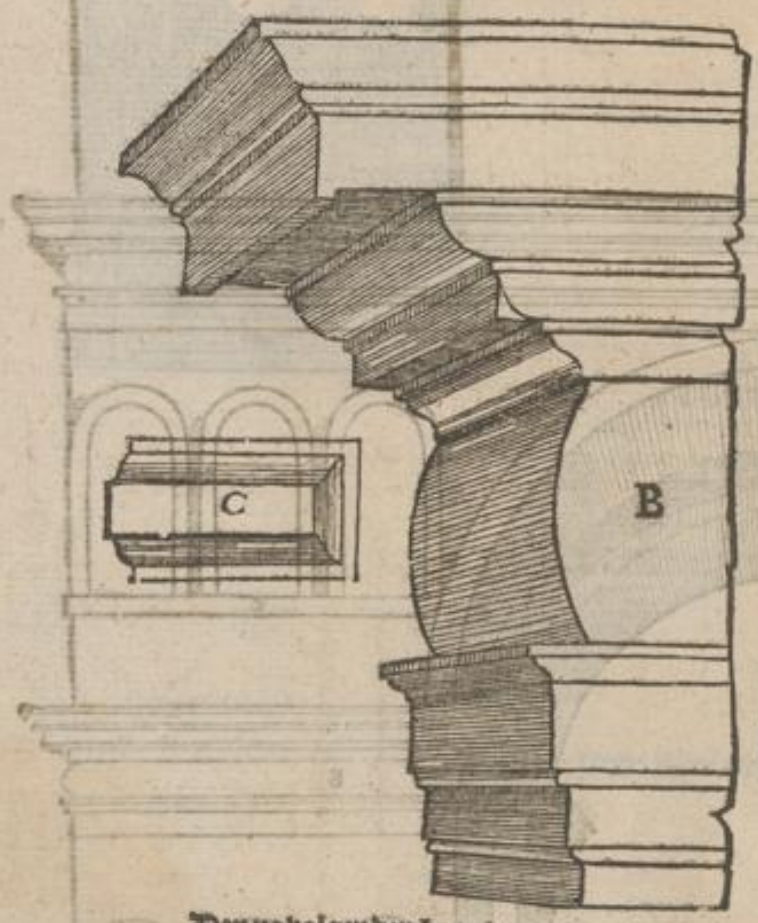

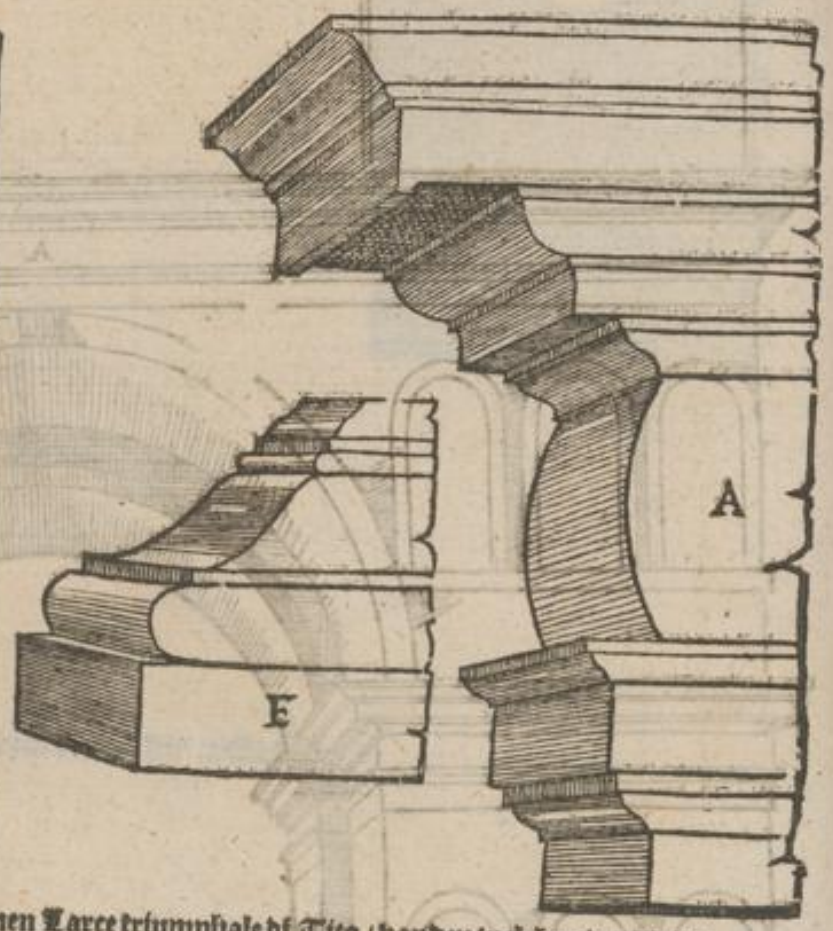

Den nabolgenden boge van triumphen heetmen Arce triumphale di Tito / vanden welcken dat dit hier onder den gront is/ende is gemeten met den antijcken voet/de wyde vanden boge hout achtien voeten ēn seventhien minuten/de dicte vanden colommen/is eenen voet ēn seventwintich minuten en halve/den voet daer die mede gemeten is/hout vierentseftich minuten/vanden welcken dat hier de helft staet.

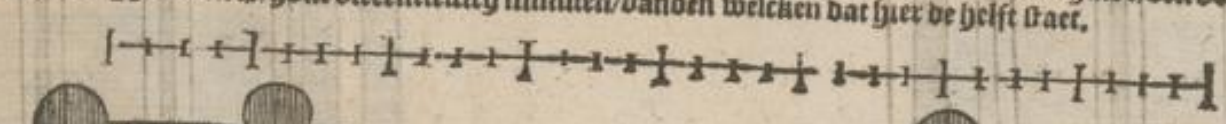

VAnden wijdden ende dicten heb ick gheſept/ nu ſal ick verhalen vande hoochden: ende ten eerſten/ de hoochde vanden boghe is dobbel teghen de breedde/ de baſe vanden pedeſtale is hooge twee voet vier minuten min: de cornice van dien pedeſtale is hooghe vijfendertich minuten: de hoochde vande baſis der colommen is ontrent van eenen voet, ende alſe deſe leden eñ oock dat capiteel vande colomme wel geproportioneert van maten/ ſtaen int begunſel vande ordine Compoſita in wpuen vierden boeck. Dat platte vanden pedeſtale is hooge vier voet en halue: de hoochde vande colomme ſonder baſe ende capiteel ſeuentien voet en dertien minutē / de hoochde vanden capiteele is eenen voet en ſevenentwintich minuten: de hoochde vander architraben is eenen voet ende negentien minuten: de friſe is hooge eenen voet en ſeuentien minuten/ de cornice is hooge twee voeten ende ſes minuten/ dat balement vande epitaphie houdt ghelijck de friſe/ de hoochde van dier epitaphien is neghen voeten en twaelf minuten/ zyn breedde is drientwintich voeten/ welcke leden openlijcker hier na getreckent ende geſchreuen zyn ſullen.

Onder deſen boge zyn vijftien viercante percken ſeer geciert/ ende inden middelſt is een groot viercant met eenen Iuppiter daer in geſneden.

HEt soude den schrijver ende oock den leser verdrietelijck zyn/wild'ick alle de deelen van desen cozmicenieten van lede tot lede verhalen/ gelijck sy nauwe ende neerstelijck gemeten zyn/ en dat niet alleene met voeten ende minuten/maer oock met stucken van minuten: maer ic heb alleenlijck den arbeyt ghedaen om die selue met alder neerstichept ouer te setten vande groote in dees cleyne cozme/in manieren dat de discrete Leser met de passer inde hant sal de pzopozcie mogen vinden. Wel is waer dat de ornamenten vanden meesten deel der Archen triumphael van Rome verre buyten de schrijften van Vitruvio gaen/ ende dit meyn ick de oozsake te zyn/ dat die gesepde bogen meest alle gemaect zyn met den roof van anderen edificien/ dat is van alderhande gerapte stucken: oock ist mogelijck dat die Architecten in dien tyden moetwillich waren ende dats niet seer op de observantien en achteden/om dat het dingen waren tot gebruyck van triumphen/ende mogelijck(gelijct wel te gebeuren pleecht)met haesten gemaect. Dat deel hier beschreven geteeckent met A.is(ghelijck voorsept is) de base vande Epitaphie:dat deel B.is de hoochste cozmice frise ende architrabe/dewelcke cozmice na mijn duncken seer licentieus is mits veel redenen/ten eersten is sy veel te hoge pzopozcie vã denade architrabe eñ noch boué dat ister te veel getals van ledẽ/eñ alder meest de mutilẽ eñ die dentillẽ/dewelcke gelijc staendein een cozmice van Vitruvio versteken zyn/ dies niettemin so isse seer wel gewrocht ende aldermeest de Scima boven/ ende had'ick een alsulcken cozmice te maken(obseruerende de rechte ozdine)so soude ick de Scime minder maken/ende de cozone meerder/de mutulen soude ick in wesen laten/ende dat denticulus en soude ick niet snyden/ maer wel de cimatie/de architrabe hieraf behaecht my genoech/ die twee leden ghetеeckent C. betoonen de face ende dat pzofil/vande mensola dats den sluytsteen boven den boge/ die leden geteeckent met E.betoont de imposte vanden boge/ende d'ander is vooz de facie tusschen de colommen: de ghesepde imposte E. is voorwaer rijcke van cieraten/maer oock also rijck dat d'een dander verdonckert/ende waren de leden also wtgedeelt/dat d'eene gesneden ende d'ander effen ware/so soud ict meer pzijsen. Ende hier in was de Architect die dat Pantheon hermaecte seer judicieus/ want men siet daer sulcken confusie in zyn ornamenten niet: de wercken onder desen gesepden boge zyn seer wel gemaect ende wtgedeelt/ende t'is oock een schoon compartiment ende rijck van wercke. Den genen die deurdroncké inde antijcse dingen van Rome zyn/sal by auonturen duncken dat ic te stout ben/in te willen oozdeelen tgeene dat van sulcken verstandigen ouden Romeynen gemaect is/maer in desen gevalle begeere ick datse myne woozden vooz goet nemen/om dat alle mijn neerstichept is alleene die t'onderwysen dies niet en weten/ende die hem vernederen sullen om te hozen tgene dat ick segge: want ten is niet genoech de antijcse dinghen te maken gelijc sy staen/ maer is een ander dinck het schoonste met der auctozitept van Vitruvio te connen wtkiesen eñ dat leelijke verwozpen. T'is waer dat het schoonste deel van eenen Architect is/ dat hy hem niet en misgaet int oozdeelen gelijcker veele doen/ dewelcke obstinaet in haren opinien maken alle dingen alsoo sy die binnen Rome gesien hebben/seggende/die Antiquen hebbent ghemaect/ende decken hier met huer ongeleerthept/sonder eenige ander reden vanden dingen te geuen: noch isser daer sómige andere die seggen dat Vitruvius maer een man en was/ende dat sy oock mans zyn gesciet om nieuwe inventien te maken/sonder regart te nemen dat Vitruvius belijdt dat van so veel verstandige mannen geleert te hebben/eensdeels in zynen tijt/ende oock deur achtergelatene schrijften eñ wercken van anderen goeden meesters.

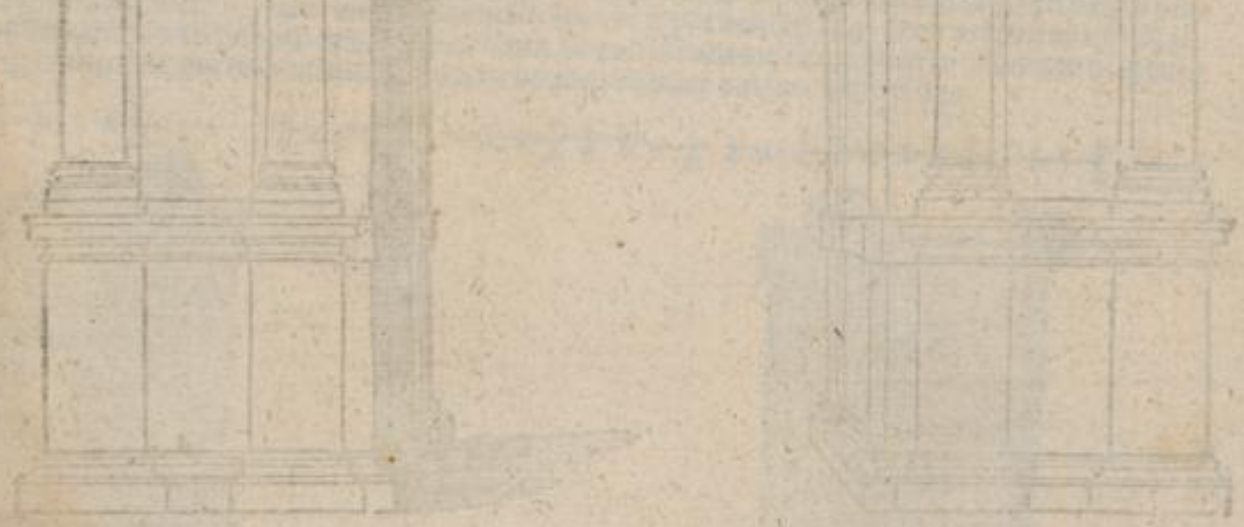

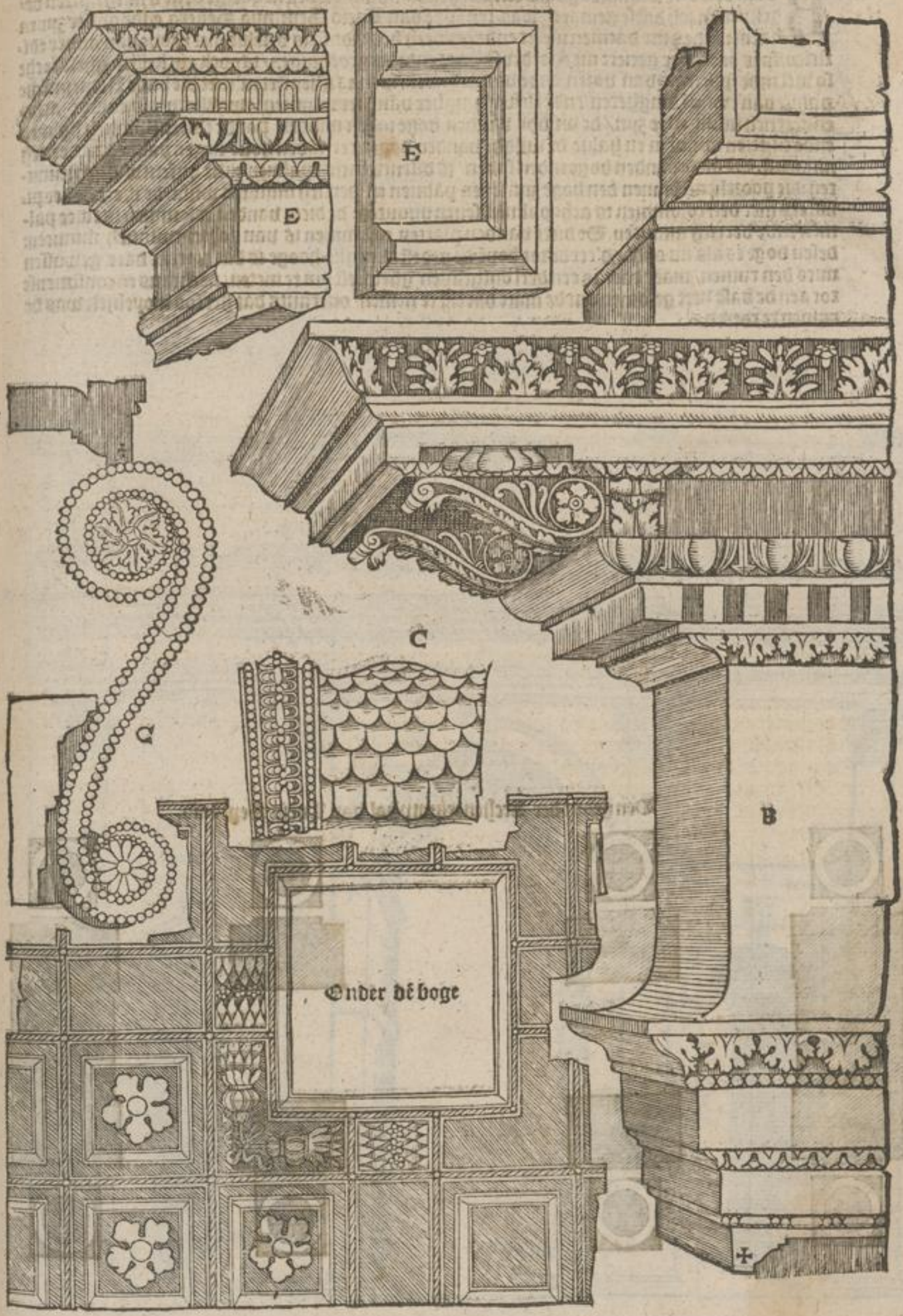
E
E
C
C
B
Onder dē boge

BEneden den Campidoglio is een Archetriumphal/dewelcke datmē deur d'inschriptien bei grijpen macht datse gemaect was ten tijde van Lucio Septimio Seuero ende onder zijnen naem: ende deur datmen meect ende genoech bevindt/so is deselue met roove van ander edificien/sp is ock seer geciert met goeder snieden ende wtgroevingen/is ock rijckelijck ghewrocht so wel inde spden als van vozen ende van achteren/sp was ghemeeten met die oude Romeynsche palme van twaelf vingheren/ende elcken vingher van vier minuten / welcke in als compt achtenveertich minuten te zijn/ de wijdde vanden boge inden middelt houdt tweentwintich palmen ende vijftien minuten en halue/de wijdde vanden bogen der spden hout negen palmen en dertich minuten. De dicte vanden boge inden spden/ is dzientwintich palmen ende vijfentwintich minuten: die poozkens binnen den boge zijn seuen palmen en dertich minuten wijdt/de breedde der pilasters met den colommen is acht palmen seuen minuten: de dicte vanden colommen is twee palmen ende dertich minuten. De dicte vanden platten colommen is van achtentwintich minuten: desen boge is als nu onder d'eerde tot bouē de pedestalen/also hooge is dat eertrijc daer gewassen uits den ruinen/ maer daer is een deel ontgraven ghewest om te meten/ nochtans en constmense tot aen de bals niet gecomen om de mate daeraf te nemen/ ouermits dat het soo mopelijck was de ruinen te roeren.

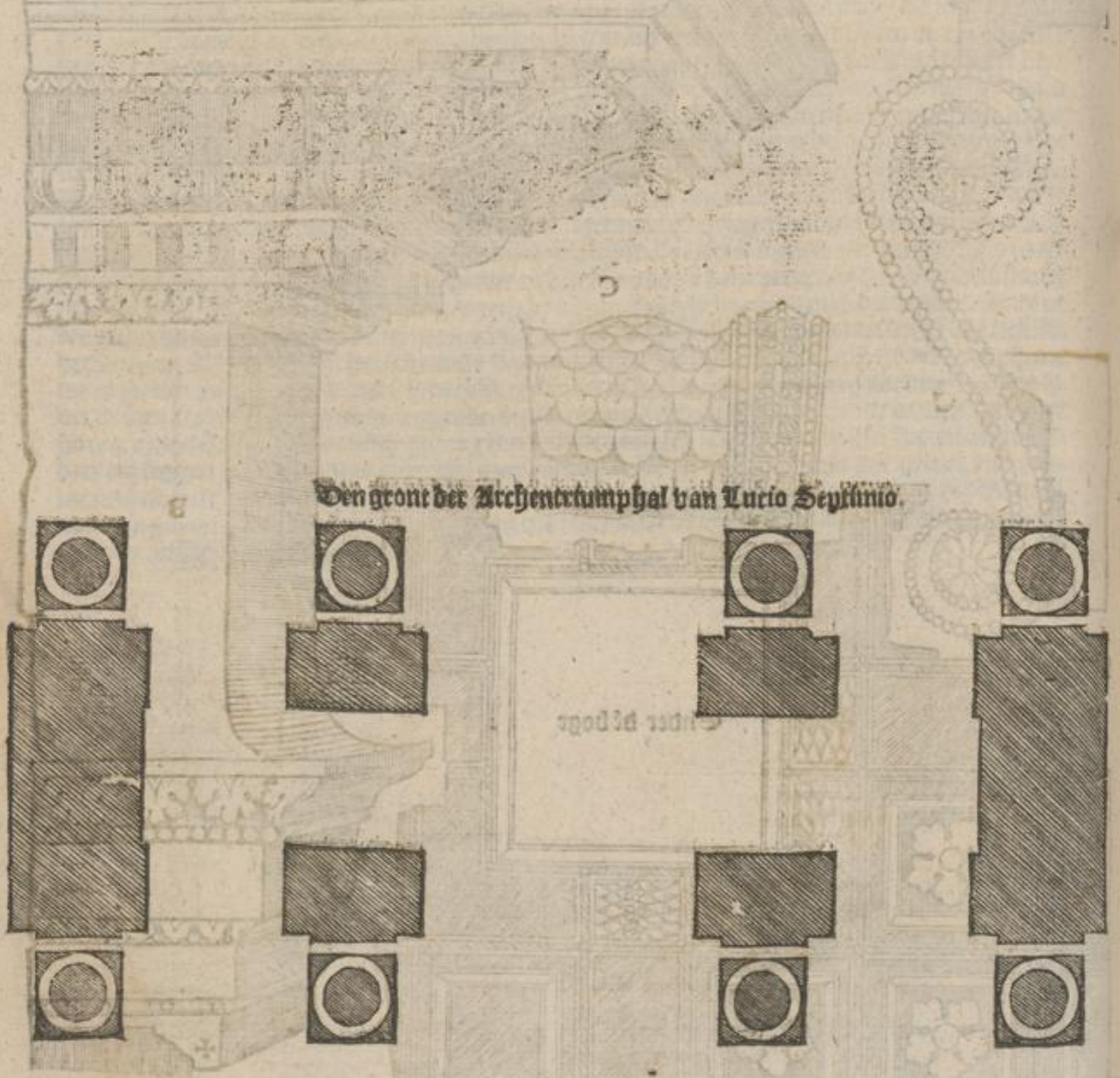

Den gront der Archentriumphal van Lucio Septimio.

Hier bozen heb ick alleen de maten van desen boge verhaelt aengaende der Jchnographien/te weten de dicten ende die breeden/nu salick tracteren vanden hoochden de hoochde vanden middelsten boge is vijfentwintich palmen en dzp menuten/de hoochde vanden bogen bespden is vijfentwintich palmen/de hoochde vande pedestalen/is ontrent thien palmen/de dicte vanden colommen/also gesept is/hout twee palmen ende dertich minuten in diameter beneden/maer boven onder d'capiteel houtse twee palmen en sestien minuten/en haer hoochde is van dzpentwintich palmen en vijfentwintich minuten de hoochde vander architraven/hout een palme ende dertich minuten/de hoochde der phrisen/hout een palme en dzp minuten/de hoochde vander cornicen/is twee palmen ende veerthien minuten/de hoochde van dat plinthus/boven de cornice geteeckent met een + is van negenentwintich minute/de base op dat plinthus hout een half palme/de opperste cornice/houdt een palme ende twee menuten/de particulare leden sullen hier na claerlijck verhaelt worden ende sullen oock in grooter cozmen dat gepzopozttioneert zijn.

IMP CÆS LVCIO SEPTIMIO M. FIL SEVERO. PIO. PERTINACI AVG.
PATRI PATRIÆ PARTHICO ARABICO ET PARTHICO ADIABEN CO
PONTIF. MAX. TRIBVNIC POTEST XI IMP XI COS 3 PRO.
COS ET IMP CÆS M AVRELIO L FIL ANTONINO AVG.
PIO FELICI TRIBVNIC. POTEST. VI. COS. PROCOS. P.P.
OPTIMIS FORTISSIMISQVE PRINCIPIBVS
OB REMPVBLICAM RESTITVTAM IMPERIO POPVLI ROMANI PRO-
PAGATVM INSIGNIBVS VIRTVTIBVS EORVM DOMI FORISQ. S.P.Q.R.

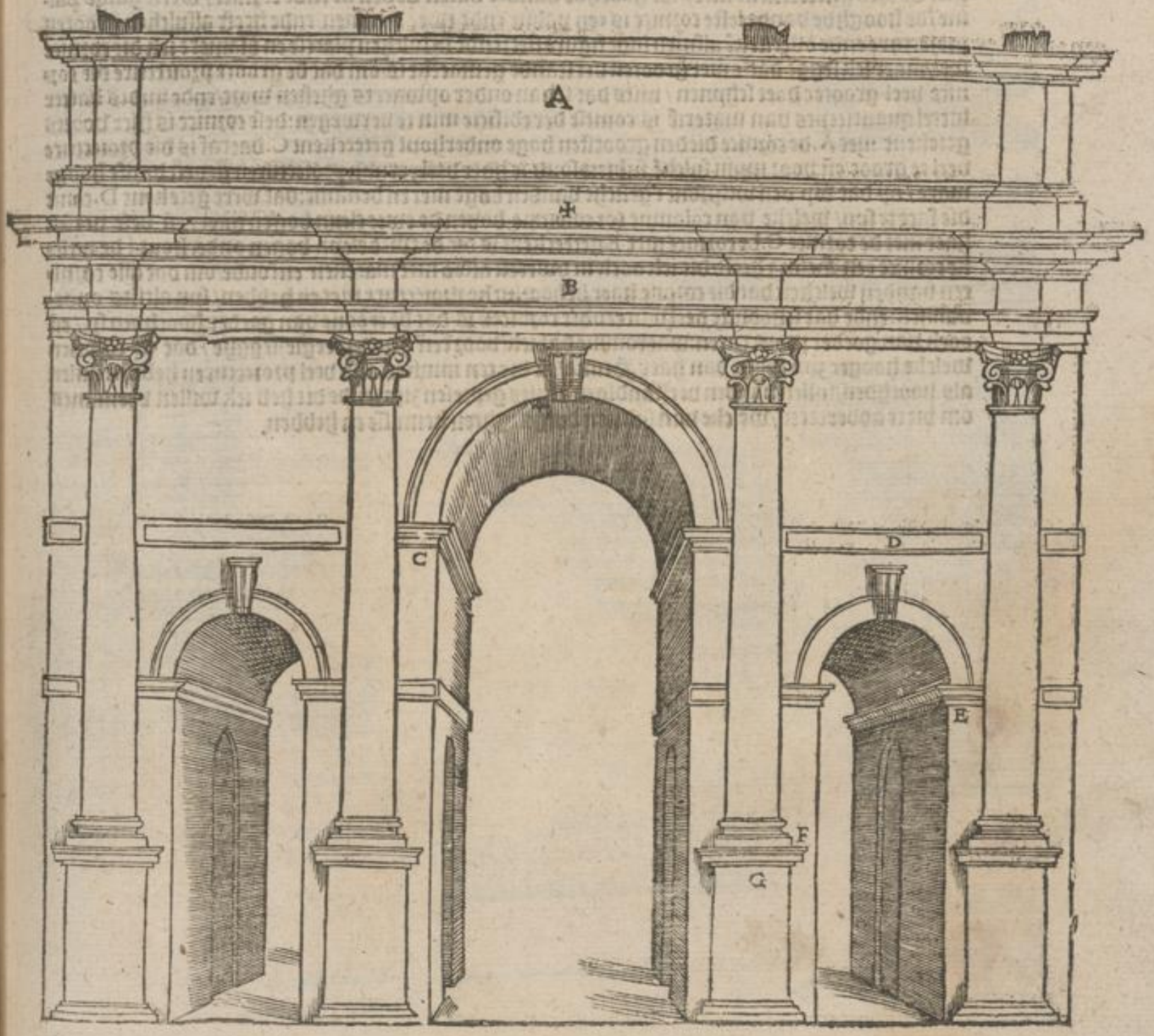

Inde gepasseerde spden hebick alle de hoochden ende die breedē des boochs van triumphē bō Lucio Septimio Severo getrackteert/nu sal ick die particulare ende bysondere leden verhalen: alsoo ick voorgesept hebbe/soo en isser gheen mate vander basen des pedestaels/maer men mach dencken datse ten minsten soo veel hout als de cornice van dien pedestale: welcke cornice en palme hout ende also veel mach de base oock houden/van welcken leden dat de forme hier voorts inden middelt staet getreeckent met G. de base vande colommen staet daer by getreeckent met F. de welcke vase heeft eenen steen oft conterbase onder dat plinthus: ende dit mach by aventueren gedaen syn/om dat de colomnen tot sulcker hoochden niet repken en mochte alsmen behoefde. Dat capiteel en heb ick hier niet gesedt/om datmen een diergelijcken vinden sal in dat beginsel vandē ordine Composita in mynen vierden boeck/want desen boge is van wercke Composita: de hoochde vande architrabe is een palme ende dertich minuten: daer tegens is die phrise van negen palmē ende drp minuten: de welcke phrise overmits datse vol van sculpturen is/van clemder hoochdē schijnt ter plaetsen daerse staet/oock nae de auctoriteyt van Vitruuio behoordese dat vierde deel hooghер te syn dan d'architrabe/ende dese is minder: de hoochde vander cornicen is twee palmē ende veerthien minuten/de welcke inder waerheyt veel te hooghe is na de proportie van d'ander leden/ende sy toont haer noch veel te grooter/midts datse meer projecturen dan hoochden heeft ende dit doet my besonder ghelooven/dat desen boghe van diversche edificien geraept ende versaempt is/midts de verscrimpinghe der leden: de forme vande architrabe phrise ende cornice staet hier voorts gheteeckent met B. de hoochde vander basen boven de selve cornice/is een halve palme/de hooghde vande leste cornice is een palme ende twee minuten/ende heeft alsulcken grooten projecture ende oversteckē alsmen inde figure siet: ende in sulcken plaetse en blamere ick die cornice niet/maer ick segge datse met grooten verstande gemaeckt is/om dat de groote projecture die cornice veel grooter doet schynen/mits dat seyan onder opwaerts gheslen wort/ende midts datter luttel quantiteyts van materiē is/comtse der edificie min te verwegen: dese cornice is hier voorts geteken met A. de cornice dieden grootsten boge onderhout geteeckent C. daerak is die projecture veel te groot/eñ voor myn sulckē subiect sould ic haer veel eermin projecturen geven danse hooge ware/op dat wp den wtspronc'gesicht vanden boge niet en benam: dat werc getekent D. comt die face te syn/welcke van colomne tot colomne boven de twee clepn bogen gaet/eñ dese verselt haer met de cornice C. de cornice met E. geteeckent is die de twee clepn bogen onderhout: de welcke cornice een Scima heeft/die ick oock in dwerck alsoo niet maecken ensoude/om dat alle cornicen vanden welcken dat die corone haer behoorlijcke projecture niet en hebben/syn altijts onbevallijck: ende dat schoonste deel van eender cornicen is/dat de croone van goeder hoochden sy/eñ oock van goeder projecturen: waeromme dat ick (voor een gemeen regle) segghe/dat de coronen welcke hooger zyn sullen dan haer Scima/eñ die ten minsten also veel projecturen hebben sullen als hoochden/sullen vanden verstandigen altijts gepresen zijn/ende dit heb ick willen vermanen om dit te adverteren/welcke van sulcken dingen gheen kennisse en hebben.

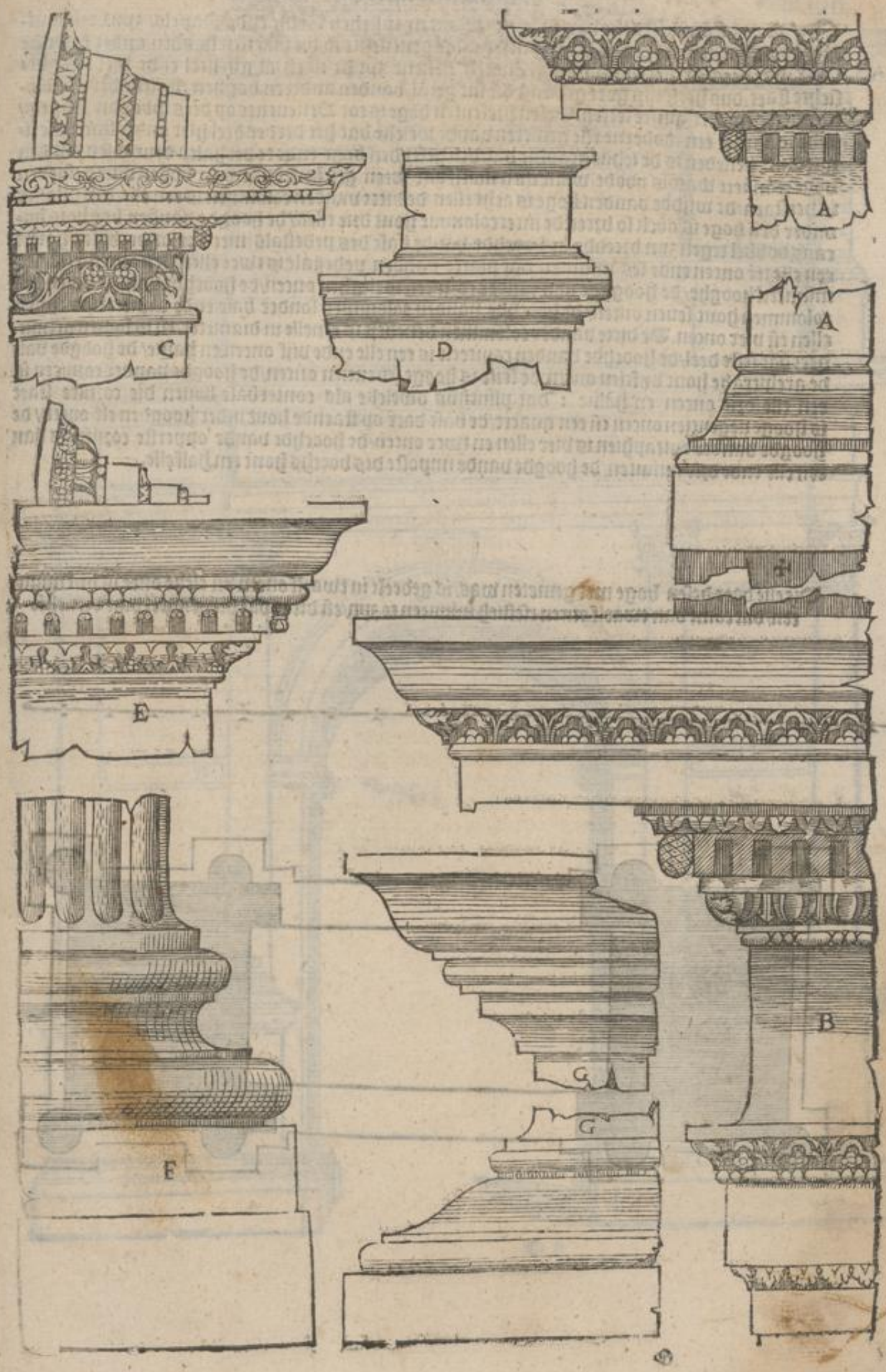
A
C
D
A
E
B
G
G
E

IN dat Coninckrijcke van Napels/ te weten tusschen Rome ende Napels/ zyn veele antiquiteyten/ mits dat de Romeynen groote genuechte in die plaetsen hadden/ onder dewelcke dat dees Archer triumphael ghenoech bekent zynde noch al ghheel ende wel ten ghesichte staet/ dus heeft my goet gedocht die int getal vanden anderen boghen (welcke deur de Romeynen gemaect zyn) te setten. Desen presenten boge is tot Beneuente op dees syde van Napels/ ende was met een moderne elle gemeten vande welcke dat het derdendeel hier onder staet. De figure hier beneden is de ichnographie vanden gesleyden boge ende te verhalen deur wien dat den boge gemaect was/ is noode/ want men mach dat wten geschrifte dat daer boven inne gesneden is verstaen: de wijdde vanden boge is acht ellen/ de dicte vanden colommen is een elle/ den pilaster onder den boge is ock so bzeet/ de intercolomme hout drie ellen/ de hoogde vanden boghe is bp rans dobbel tegen zyn bzeedde/ de hoochde vande base des pedestals met der onderbasen houde een elle tien onces ende ses minuten/ dat platte vanden pedestale is twee ellen tien onces ende ses minuten hooghe/ de hooghde van zynder cornicen is neghen onces/ de hoochde vander basen der colommen hout seuen onces/ de hoochde vanden colommen sonder base ende capiteel is neghen ellen en vier onces. De dicte vander colommen beneden is eenelle in diameter/ en is boven gemindert dat sesde deel/ de hoochde vanden capiteele is een elle ende vijf onces en halue/ de hoogde van de architrabe hout vijftien onces: de frise is hooge seuentien onces/ de hoogde vander cornicen is een elle drie onces en halue : dat plinthus dwelcke als conterbase boven die cornice staet is hooge negentien onces en een quaert/ de base daer op staende hout inder hoogden elf onces/ de hoogde vander epitaphien is vier ellen en twee onces/ de hoochde vande opperste cornice is van een elle ende drie minuten/ de hoogde vande imposte des boechs hout een halfelle,

Die elle daer desen boge met gemeten was/ is gedeelt in twaelf onces/ en elcke once in vijf minuten/ dat comt van twaelf onces sesticy minuten te zyn/ en dit is dat derdendeel van dier ellē.

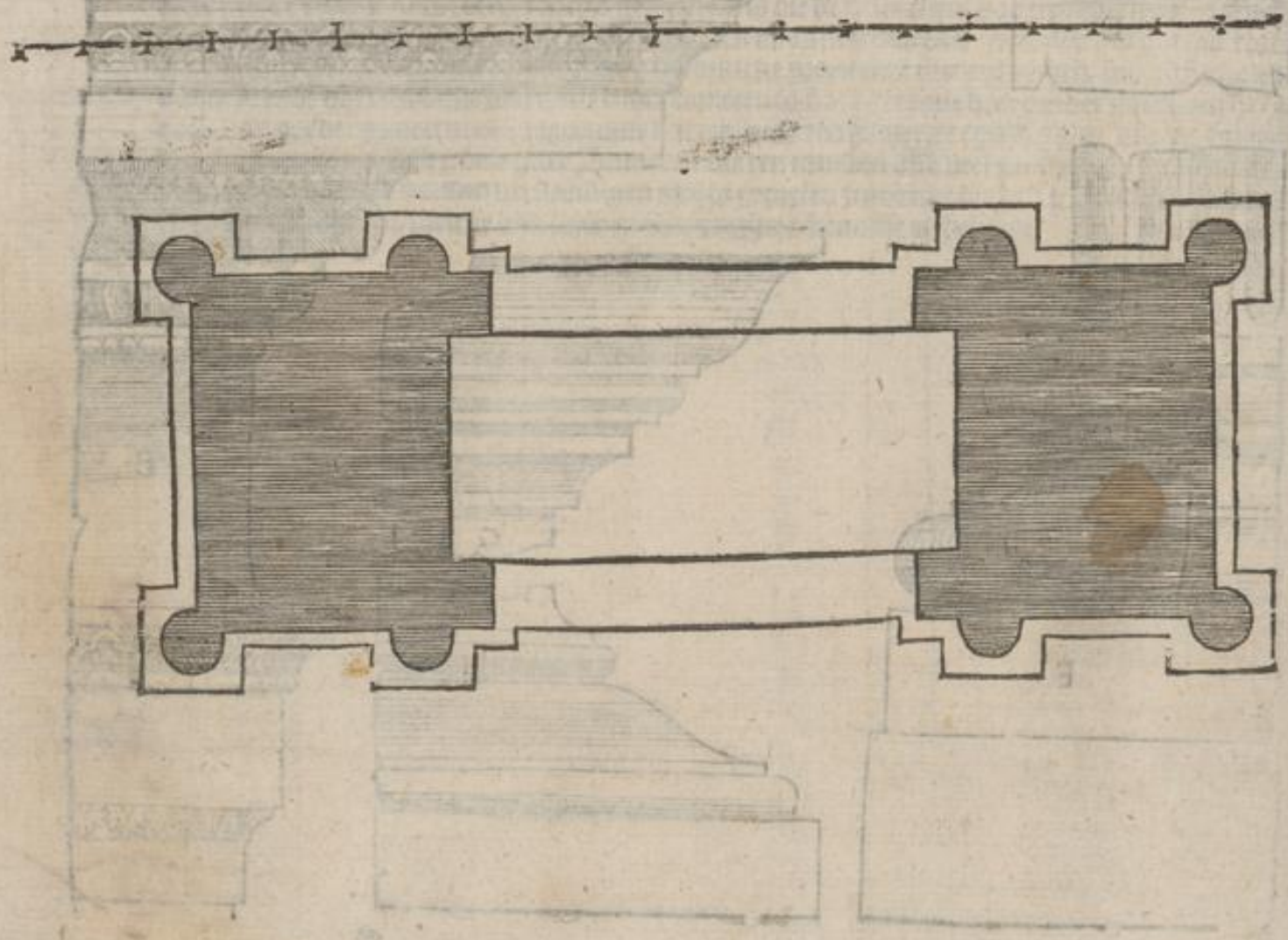

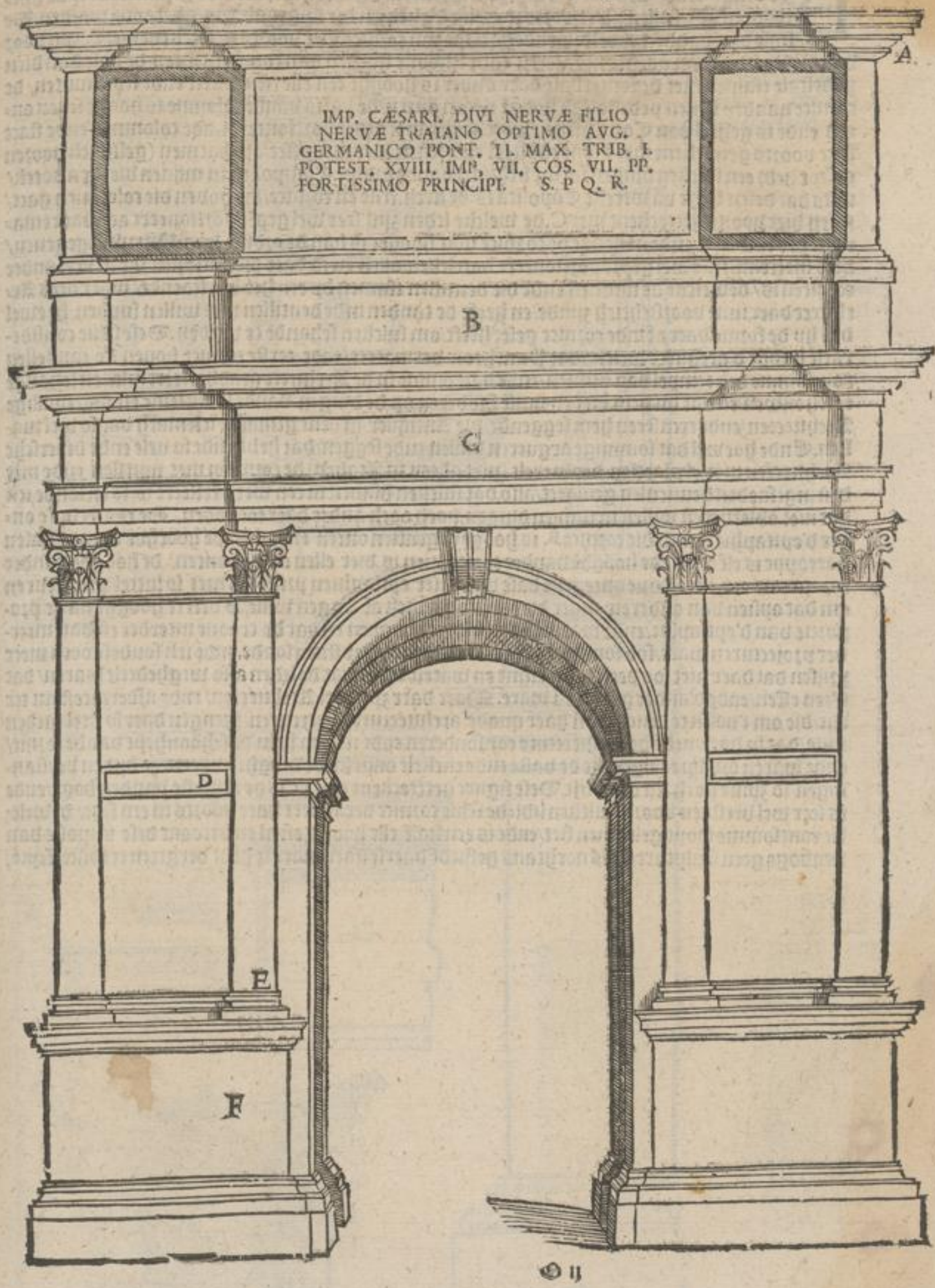
A
IMP. CÆSARI. DIVI NERVÆ FILIO
NERVÆ TRAIANO OPTIMO AVG.
GERMANICO PONT. II. MAX. TRIB. I.
POTEST. XVIII. IMP. VII. COS. VII. PP.
FORTISSIMO PRINCIPI. S. P Q. R.
B
C
D
E
F

DJe ornamenten des boechs van Beneventen/ den welcken ick inde gepasseerde syde ghetroont hebbe/sullen hier voorts matelijck ghelijck die origenale syn/ghetoont worden. De base dan vanden pedestale ende daertoe syn cornice hier voorts geteeckent met F. syn voor waer twee leden van goeder manieren/ende schoone stucken van cornicementen/de base van dien pedestale tsamen met de conterbase daer onder is hooghe een elle tien oncen ende ses minuten/ de cornice vanden selven pedestale is hooge negen oncen/de balis vande colomne is hooge seuen oncen ende is geheel van Corintischen wercke seer wel gheproportioneert nade colomne/ ende staet hier voorts geteeckent met E. dat capiteel en heb ick hier niet gheset/om dat men (gelijc ick voorsecyt heb) een sulcken vinden sal int beginsel vande ordine Composita in mijnen vierden boeck/ mits dat desen boge vã wercke Cõposita is: de arch. frise eñ cornice/die boven die colomnen gaet/ staen hier voorts geteeckent met C. de welcke leden syn seer wel gheproportioneert aen dat remanant der edificien/ende al ist dat de cornice wat hooger is dan de ordine van Vitruvio gegeuen/ dies nietteminne isse wel gheproportioneert van leden/oock en is daer die vicie niet die in veel ander cornicen is/ dewelcke de mutulen ende die dentillen tsamen by een hebben staende/ maer dees Architect daer inne voorsichtich synde/en heeft de tanden inde dentillen niet willen snyden/ hoewel dat hy de forme daer af inde cornice gheset heeft/om sulcken schande te vlieden. Dese selue consideratie hadde d'architect welcke dat Pantheon vermaecte/ inde eerste cornice boven de cappellen rontsomme den tempel van binnen/ende daeromme sy de Architect geadverteert sulcken schande te schouwen/eñ dat hy hem niet en wille fonderen op de dingen vande licentieuse eñ moetwillige Architecten/ende excuseren hem seggende/die Antiquen hebent gemaect/ick mach dat so wel maken. Ende hoewel dat sommige argueren willen ende seggen/dat hebbende so vele ende diversche Architecten in veel plaetsen der werelt (niet alleen in Italien) de cornicen met mutilen ende met den ingesneden denticulen gemaect/also dat sulcken plantien een wet verkeert is/so en soude ick dat niet observeren willen in mijnen dingen/noch oock ander daer toe raden. De conterbase onder d'epitaphie boven die cornice B. is hooge negentien oncen en halue/ de hoochde vander balen daeroppe is elf oncen: de hoogde vander epitaphien is vier ellen en vier oncen/ de hoogde vander cornicen is een elle eñ drie oncen/de base van deser epitaphien prijse ick met soluttel projecturen om dat oplien van anderen: maer die cornice daer ick af seggen wille/is veel te hooghe na de proportie van d'epitaphie/ende waerse van minder hoogden eñ dat de croone meerder eñ van meerder projecturen ware/soo soude ick ghelooven datse beter staen soude/ende ick soudese oock meer prijsen dat daer niet soo veel sneden inne en waren/maer dat de leden also wt ghedeelt waren/ dat d'een effen/ende d'ander gesneden ware. Maer daer syn veel Architecten/ ende aldermeest nu ter tijt/die om t'volck te believen eñ haer quade architecture te vercieren/brengen daer so veel sneden inne/dat sy dattmede de architecture confonderen ende nemen hem de schoonheyt vande forme/ ende waren opt by eeniger tijt de vaste ende enckele ongesnede dinghen in ertijne bynden verstandigen/so synse noch nu deser tijt. Dese figure geteeckent met D. is de imposte vanden boge/ende is seer wel verstaen voor alsulcken lidt: de selue cornice verandert haer voorts in een face/ dewelcke rontsomme loopt gelijcmen siet/ende is een half elle hooch/ eñ al en betoont dese imposte van den boge geen sculpture/sy is nochtans gesnedē daerse staet/ maer ic hebt vergeten te conterfepte/

Dese Figure behoordt te staen Fol.lxiij. ende de Figuere die aen Fo.lxiij.staet/behoordt in deese plaetse te staen.

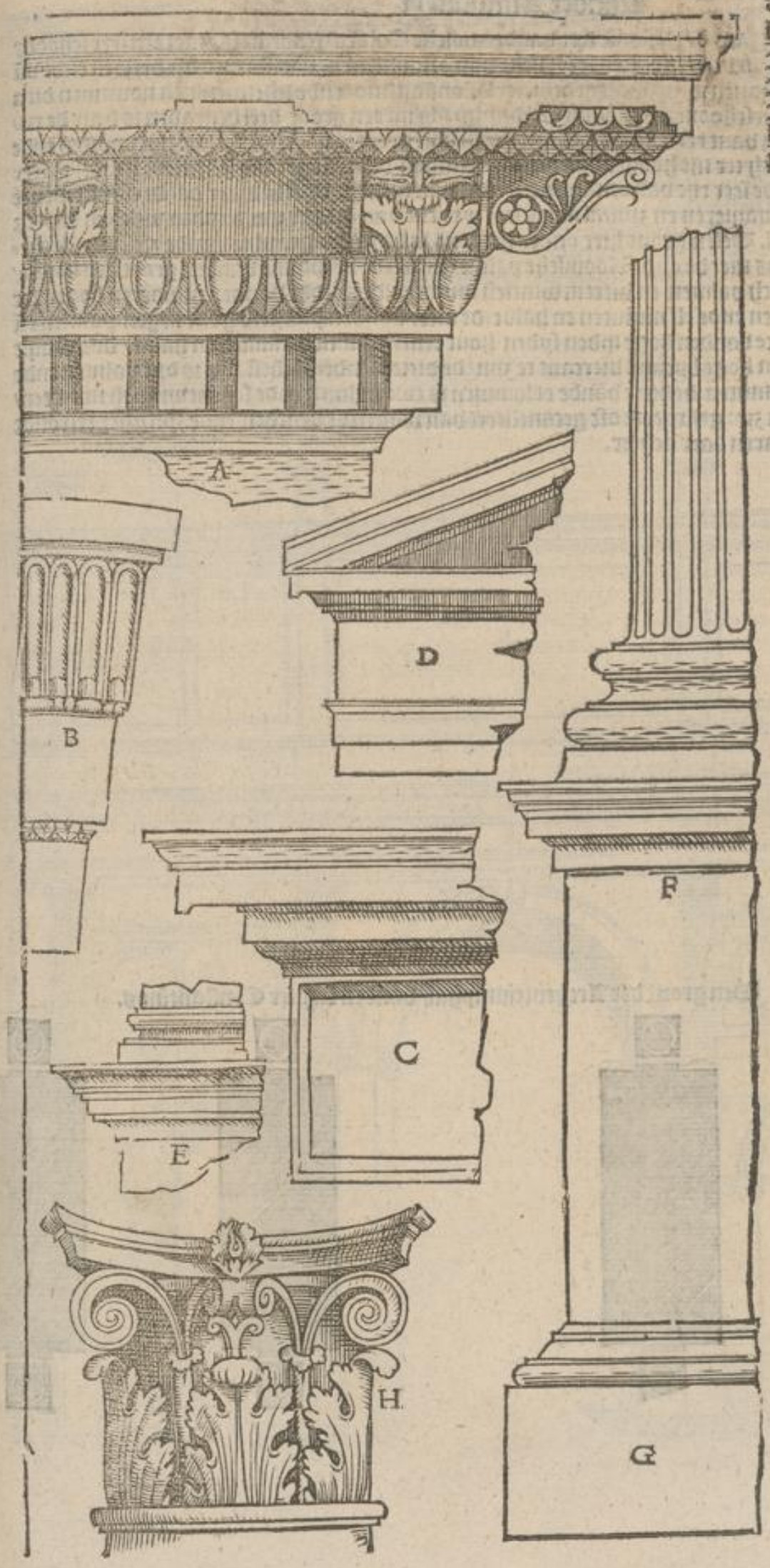

BY dat amphitheat[illegible] tot Rome dat vanden volcke Coliseo genoemt is/staet een seer schoone Archetriumphael [illegible] welcken seer rijcke van ornamenten/ van statuen oft beelden ende vã diversche historien is/hy was gedediceert Constantino/ ende ghemeenlijck nomtmen dien Larco de Trafil. Desen schoonen boge/hoewel dat hy als nu een groot deel begraven is deur de ruinen ende wallingen vant eertrijck/ en is nietemin van grooter hoochden/ende zyn poorten ende deurgangen zyn noch ter tijt hooger dan twee vierranten/desen boge (also ick gesept hebbe) is seer schoone int ooge ende seer rijc van ornamenten ende van sneden. Wel is waer dat de coomtementē niet van schoonder manieren en zyn/al ist datse seer rijcke van sneden zyn/vanden welcken dat ick hier na tracteren sal. Desen gront hier onder getoont is de Jchnographie vande gesepde Archetriumphal/ende was met de oude Roomsche palme gemeten: de wijdde vanden grootsten boghe/ is van tweentwintich palmen en vierentwintich minuten:de wijdde vanden minderen bogen ter syden hout elf palmen ende elf minuten en halve:de dicte vanden pilasters hout negen palmen eñ vier minuten/de dicte vanden boge inden syden hout eenentwintich palmen en halue/ dus compt de plaetse binnen den boge bycans vierkant te zyn/ de dicte vanden pedestalen is drie palmen ende negenentwintich minuten:de dicte vande colommen is twe palmen ende sessentwintich minuten/ dewelcke colommen zyn gestrpeert oft gecanelleert van bouen tot beneden/ende zyn gheheel rondt met haren tegenpilaren daer achter.

Den gront der Archentriumphal/ vanden Keyser Constantinus.

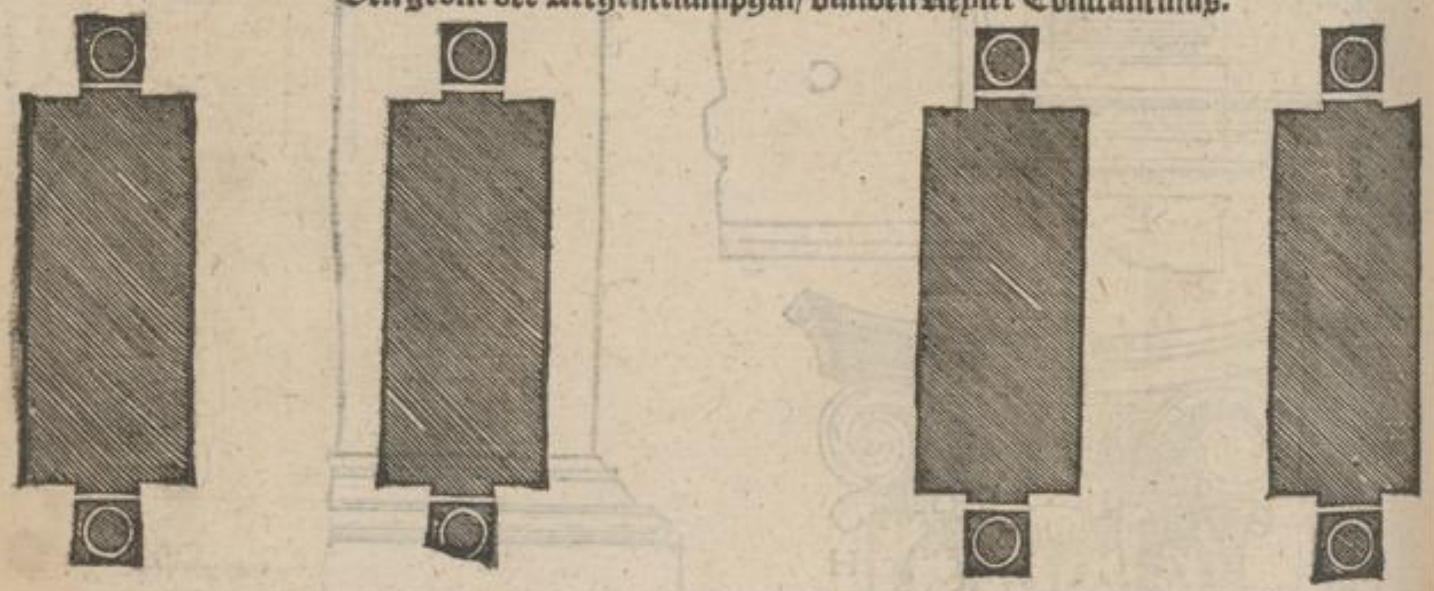

DE wijsden ende dicten van desen boge zijn genoech verhaelt/maer ick sal nu van zijn hoochden tracteren: ende ten eersten. De base vanden pedestale met den plinto/is hooge een palme ende dertich minuten: de hoochde vanden platte des pedestaels/is seven palmen en vijf minuten: de hoochde vander cornicen des pedestals is van 42 minuten: de hoochde vande conterbase/ onder de base ofte dat plinthus vande colomne/is 32 minuten: de hoochde vanden base is 60 minuten: de hoochde vanden tronc der colomnen sonder base ofte capiteel/is van 26 palmen ende 25 minuten / De hoochde vanden capitele is twee palmen ende 35 minuten/ende sy composita/ De hoochde vande architrabe houdt een palme en elf minuten/ maer de phrise hout veel min/ende is nochtans gesneden/dat welcke(also ander tyden gesept is) der leeringe van Vitrubio contrari is/ De hoochde vande cornice hout een palme ende 21 minuten / De hoochde vande conterbase onder de tweede ordine/is drie palmen ende 9 minuten/Van daer tot int hoochste vander cornicen zijn 12 palmen/maer de hoochde van dier cornicen hout 33 minuten / De pedestalē boven dieselve cornice en waren niet gemeten/ende daeroppe hebben beelden gestaen/ende boven de cornice getreckent B/ waren oock beelden gevoecht tegen de vier pilasters/dewelcke presenteerden de ghevangenen daer hy af triumpheerde/de letteren welcke hier onder staen zyn bovē dē boge inde plaetse getreckt A sonder noth veel andere die in diversche plaetsen vanden boge staen.

IMP. CÆS. FL. CONSTANTINO MAX. P. F. AVGVSTO. S. P. Q. R,
QVOD INSTINCTV DIVINITATIS MENTIS MAGNITVDINE CVM EXERCITV SVO TAM DE TYRANNO, QVAM DE OMNI EIVS FACTIONE
VNO TEMPORE IVSTIS REMPVBLICAM VLTVS EST ARMIS AKCVM
TRIVMPHIS INSIGNEM DICAVIT.

VAnden proportien ende maten der Archen vanden Keyser Constantinus heb ick ghetracteert/ ende nu sal ick vande bysondere leden ende cornicementen de maten setten: ende ten eersten/ de base gheteeckent F. is vanden pedestale des ghesepden boechs de hoochde vande welcke hout een palme en dertich minuten/ de hoochde van dat plinthus onder de base hout achtentwintich minuten: de reste vanden ledē is mateliic gedeelt ende geproportioneert nade selue. De hoochde der cornicen vanden pedestale/ welcke onder de base E. gheteeckent staet hout tweenveertich minuten/ ende is ock na de principale geproportioneert: de conterbase onder de base vander colommen (de welcke ick dencke dat daer accidentelijck gheset was/ om die colomme te verhoghen) hout inder hoochden tweendertich minuten/ gheheel de hoochde vande base der colommen houdt drienvijftich minuten/ vande hoochde der colommen is vorzen gesept/ ende diesgelijck vanden capiteele/ van welcken capiteele dat de forme hier niet en staet/ mits dat dierghelijcken int vierde boeck inde ordine Composita staen/ vande hoochde der architraben frisen ende cornicen is ock voorzen gesept: ende die cornice is ock seer manierlijck/ want daer en is die licentie niet mee/ welke in sommige andere van desen boge is/ gelijck daer is de imposte vanden middelsten boge geteeckent met C. de welcke imposte grooter eñ van meer leden comt te zyn dan die groote ende principale cornice/ ende sy is geheel confuys van leden/ ende dat d'meeste ende onverdragelijckst is/ so zyn die dentillen ende mutilen d'een boven d'ander. Al en waren daer ock de dentillen niet/ so en behoefdemen sulcken cornice niet om eenen boghe te draghen/ ende hier inne was de Architect vanden Theatre van Marcello voorsienigher van dese/ want die impoften vanden boghen des ghenoemden theaters zyn de schoonste ende best verstandene impoften die ick opt gesien hebbe/ ende vanden welcken datmen leeren mach/ hoemen diergelijcken dinghen behoort te maken. De imposte vande mindere boghen geteeckent D. is hooge een palme eñ drientwintich minuten en halue/ de welcke impoſte soude veel beter staen/ dat de twee platten tusschen d'astragal boven ende d'eschine onder/ verkeert waren in plevne alleen: dat welcke dan voor abacus dienen soude/ oft ock voor een croone hebbende haer behoorlijcke projecture/ de base onder de tweede ordine geteeckent A. is hooge sestien minuten/ de hoochde vande opperste cornice is 43. minuten / welcke hoochde te luttel zyn soude aen so groote distantie/ en ware dat haer gaillaerde projecture oft ouersteecken haer niet en hielpe/ om dat se van onder op ghesien zynde/ haer veel grooter toont dan sy is daeromme prijse ick seer dees cornice in sulcken gevalle: eñ voorwaer alle de cornicen/ vanden welken dat die corone meer projecturen heeft dan hoochden/ respondieren altijts beter/ eñ men machse dunder van steenen maken/ ock lyden die edificien veel min gewichts: niettemin en behoefmense daeromme van te veel licentieuser projecturen te maken/ maer men sal in Vitruvio daeraf lesen inde coronen vande Jonica eñ vande Dorica/ want hy leert daer claerlijck genoech af.

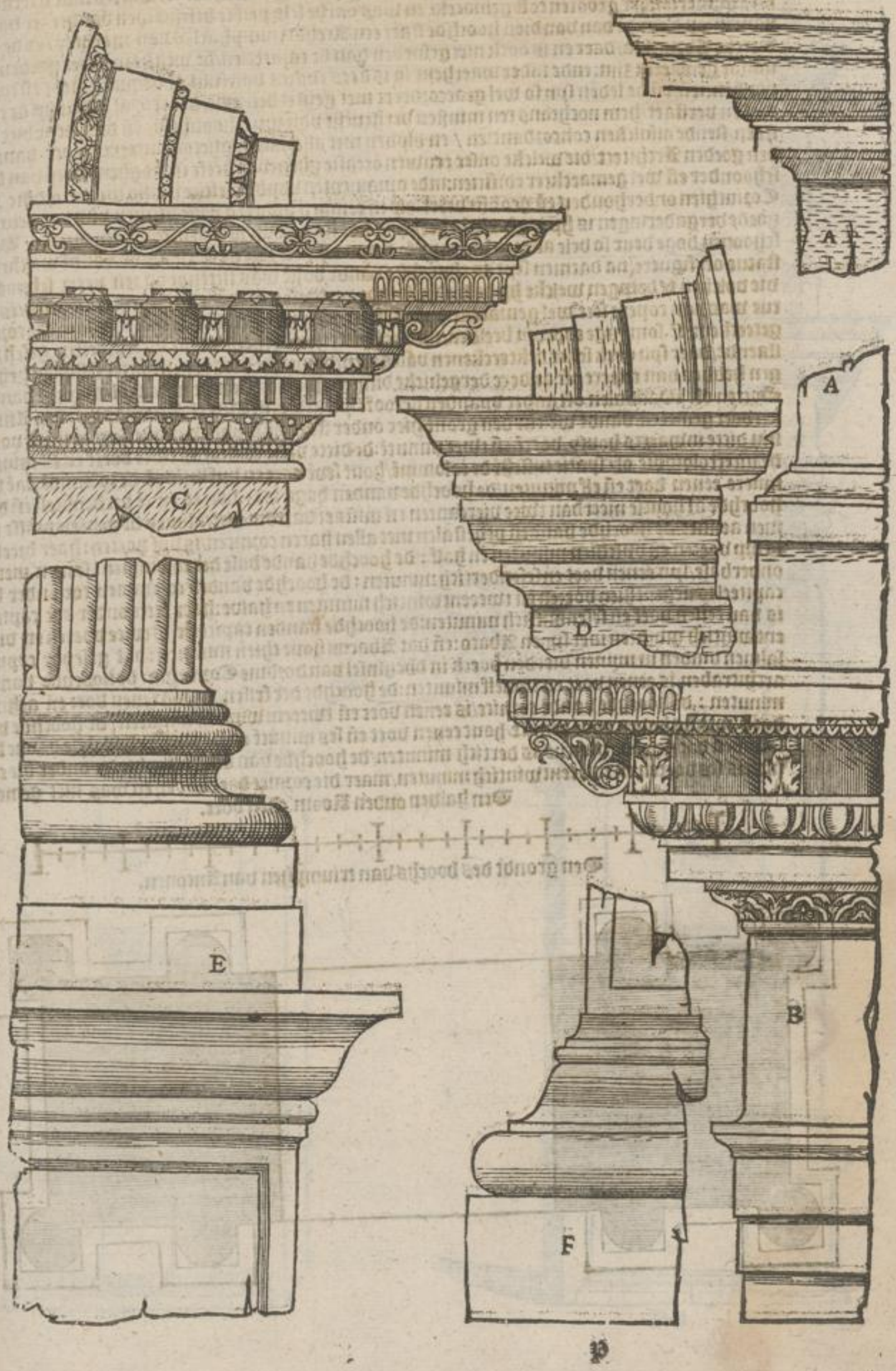
A
A
C
D
E
B
F

Buyten Anconen opde haven is een hooft dat hem een goet deel ter zeewaerts inne streckt/dat welcke niet sonder grooten cost gemaeckt en was om de schepen te beschermen vander zee van lebanten:op d'eynde dan van dien hoochde staet een Arche triumphael al van marbere / ende van werche Cozinthia/daer en is oock niet gesneden dan de capiteelen/de welcke met seer goeden verstande gemaeckt zijn: ende inder waerheyt so is dees edificie van sulcker bequaemheyt eñ cozrespondentien/eñ de leden syn so wel geaccozdeert met geheel den hyve/dat een/al ist dat hy de const niet en verstaet/hem nochtans ten minsten verheucht van zijn schoonheyt/ eñ die ghene diet verstaen/siende alsulcken concozdantien / en blyven niet alleenlyck ghecontenteert / maer dancken den goeden Architect/die welcke onser eeuwen occasie ghegeven heeft te moghen leeren van deser schoonder eñ wel gemaeckter edifitien:inde ornamenten vande welcke is also wel de ordine van Cozinthien onderhouden eñ geobserveert/als in eenigen anderen boge diemen vint / eñ deur syn goede vergaderingen is hy noch al gheheel/dan dat hy berooft is van vele ornamenten. Deser schoonen boge deur so vele allsmen begrypt/so deden maken Herua Traianus/ vandē welcken de statue ofte figuere(na dat men seyt)in thoochste vandē boge was sittende op een peert schynende die volcken te dzeygen welcke hy bestreden hadde/op datse niet weder en rebelleerden:eñ dees statue was van copere seer wel gemaeckt:daer waren oock tusschen de colommen boven dié cozniee geteeckent E.sommige coperen beelden/na dat de letteren bethoonen tot dien plaetsen geschreve staende/daer syn oock seker lickteeckenen ván gaten/de welcke bethoonen datter festonen gehangen hebben van copere ofte andere dergelycke dingen gheweest syn/de welcke al moghen vanden Gotten ofte Wandalen ofte ander vpanden gerooft syn geweest. Dese edificie was met den Antijsen voet gemeten/vande welcke den gront hier onder staet/de wydde vanden boge is thien voetē/ syn dicte inwaerts hout 9. voetē eñ twee minutē:de dicte vāde colōmē/is twee voetē en elf minutē/ de intercolomnie ofte spatie tusschē de colommē/hout sevē voet en vyf minutē/de colommē staē wtē muere eenen voet eñ elf minuten/de hoochde vanden boge/is 25. voeten eñ ē derdendeel/ eñ dees hoochde al houtse meer dan twee viercanten en mistaet daerom niet/allsmen de gheele masse tsamen aensiet/de hoochde vanden pedestalen met allen haren cozniceu/is vyf voeten: haer breedde is dzy voeten eñ vyfthien minuten en half : de hoochde vande base der colommen tsamen met de onderbase/syn eenen voet en sesendertich minuten : de hoochde vanden colommen tot onder dat capiteel is negenthien voeten eñ tweeentwintich minuten en halve: haer dicte onder dat capiteel is van eenen voet en sesenvyfftich minuten:de hoochde vanden capiteele/is twee voeten en vierentwintich minuten met synen Abaco:eñ dat Abacus hout thien minuten: dat gesepde capiteel allsmen vinden in mynen vierden boeck in dbeginsel van dozdine Cozinthia: de hoochde vandes architraben is eenen voet en twaelf minuten:de hoochde der frisen/ is van eenen voet eñ achtien minuten : de hoochde vande cozniee/is eenen voet eñ tweeentwintich minuten / de hoochde van dat plinthus boven opde cozniee/hout eenen voet eñ ses minutē en halven/de hoochde vande base boven dat gesepde plintus/is dertich minuten/de hoochde van dat epitaphie tot onder die cozniee/is ses voeten en tweeentwintich minuten/maer die cozniee daer boven en was niet gemetē.

Den halven ouden Roomschen voet.

Den grondt des boochs van triumphen van Anconen.

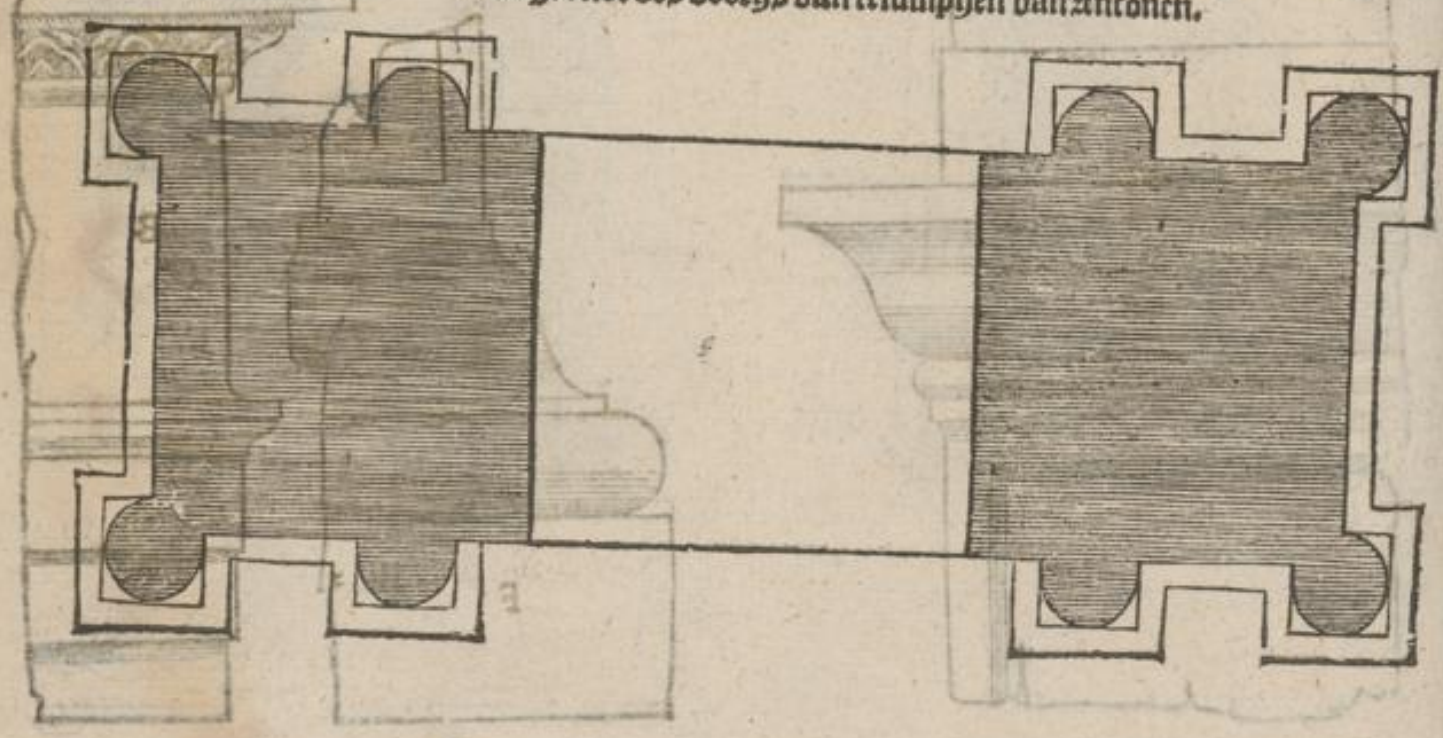

Q

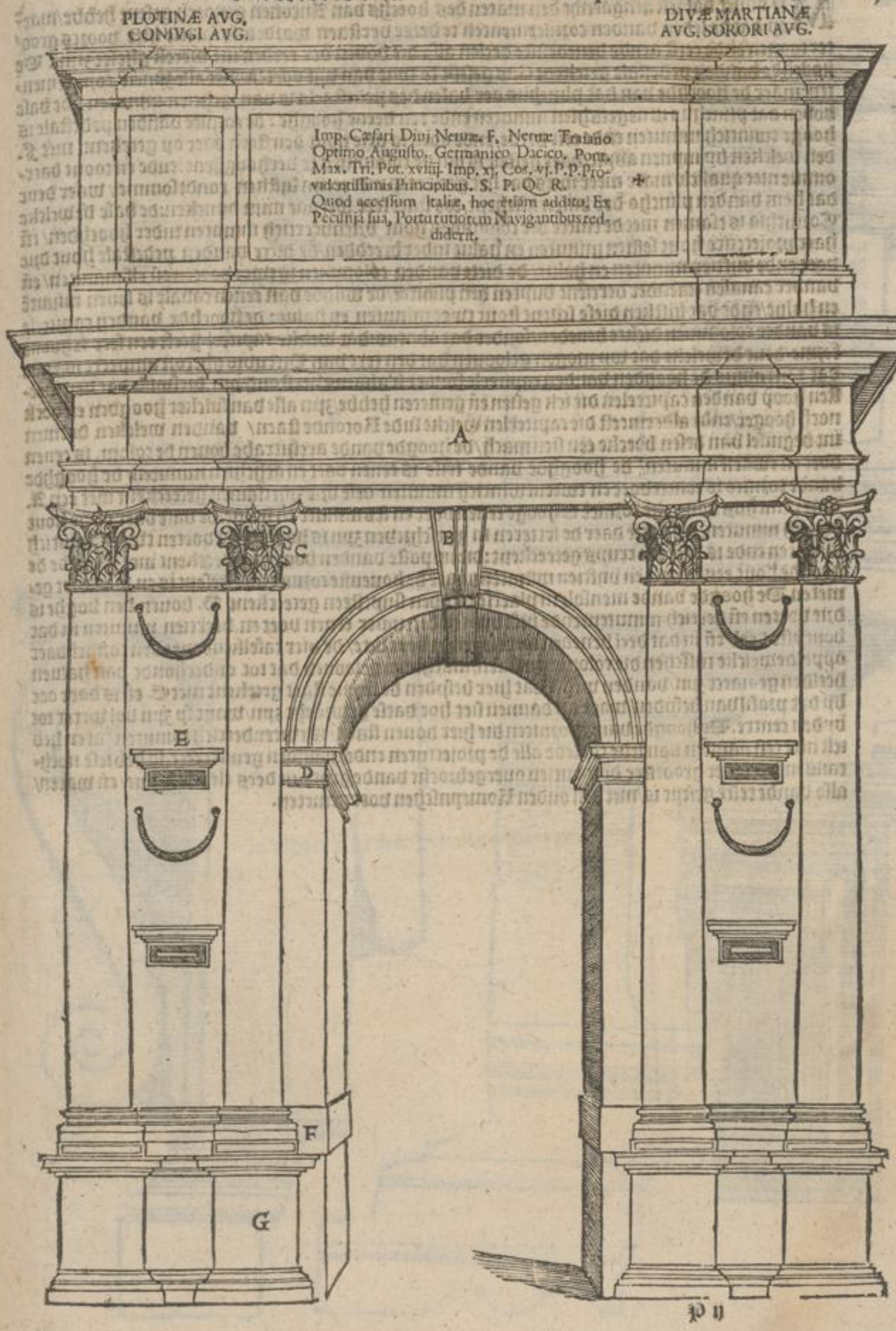
PLOTINÆ AVG.
CONIVGI AVG.
DIVÆ MARTIANÆ
AVG. SORORI AVG.
Imp. Cæsari Diui Nervæ. F. Nervæ Traiano
Optimo Augusto. Germanico Dacico. Pont.
Max. Trib. Pot. xviiij. Imp. xj. Cos. vj. P.P. Pro-
videntissimo Principibus. S. P. Q. R.
Quod accessum Italiæ, hoc etiam addito, Ex
Pecunja sua, Portu tutiorem Navigantibus red-
diderit.
A
B
C
D
E
F
G

MYn duncket dat ick aengaende den maten des boechs van Antonen genoech gheseyt hebbe/maer op dat de leden vanden cornicementen te beter verstaen worden/so salick hier voorts grooter tooninghe eerst aende benedenste deelen also die boven der eerden int werck gheset zijn: De hoochde vanden pedestale geteekent G. is gheset te zyne van vijf voeten/met alle zynen cornicementen: maer de hoochde van dat plinthus der balen des pedestaels is van achtien minuten; de base boven dat plinthus is negenthien minuten ende een derde hooghe: de cornice vanden pedestale is hooge twintich minuten ende een derde/ende oock so vele hout den steen daer op geteekent met F. den welcken bp mynen advyse/daer gestelt is om de colommen te verhooghene: ende en toont daer omme niet qualick/maer meer mits dat het geciert is met eenen lystken rondtsomme/ waer deur dat hem vanden plinthe der balen afscheyt/soo staet seer wel na myn duncken: de base de welcke Corinthia is samen met de cincte der colommen hout drienveertich minuten inder hoochden/ en haer projecture hout sestien minuten en halue inder breedden/de dicte vanden pedestale hout drie voet ende vijftien minuten en halue/ de dicte vanden colommen is twee voeten en elf minuten/ en vander canalen staende dertiene bupten den pilastre/de wijdde van eenen canale is seuen minuten en halue/ende dat lystken diese scheyt hout twee minuten en halue: de hoochde vanden capiteele is vander colommen dicte beneden/sonder dat abacus: dat welcke capiteel heeft een seer schoone forme/deur dewelcke dat wy mogen gelooven dat den text van Vitruvio ghecorrumpeert is/ende dat Vitruvius de hoogden vanden capiteele sonder d'abacus verstont/ om dieswille dat den meesten hoop vanden capiteelen die ick gesien en gemeten hebbe/zyn alle van sulcker hoogden en oock noch hooger/ende aldermeest die capiteelen welcke inde Rotonde staen/ vanden welcken darmen int beginsel van desen boecke een sien mach/de hoogde vande architrabe boven de colom. is eenen voet en twaelf minuten/ de hooghde vande frise is eenen voet en achtthien minuten/ de hooghde vande cornice is eenen voet en tweentwintich minuten/ dese drie zyn samen geteeckent met een A. Dat plinthus boven de cornice is hooge eenen voet en ses minute en halue/de base daer oppe hout dertich minuten/de spatie daer de letteren in ghescheven zyn is hooghe ses voeten tweentwintich minuten ende is met een trupp geteeckent: die imposte vanden boge is geteeckent met D. ende de hoogde hout eenen voet en vijftien minuten/maer de bouenste cornice also gheset is en was niet gemeten. De hoogde vande mensole in plaetse vanden sluptsteen geteeckent B. boven den boghe is drie voeten en dertich minuten/ende heft bupten den under eenen voet en veertien minuten in dat bouenste deel/en in dat deel beneden comtse eenen voet wte/ de vier tafelkens met den cornice daer oppe/dewelcke tusschen die colommen staen/mathmen gelooven dat tot onderhondt van halven beelden gemaect zyn/vanden welke dat hier beyden de forme staet geteeckent met E. en is daer oock bp dat profil van beyden/ waer bp darmen siet hoe datse gewrocht zyn/want sy zyn vol weers tot bynden centre. De hoogde vande cornicen die hier bouen staen/ is tweendertich minuten/ al en hebick niet ten naesten van lede tot lede alle de projecturen ende hoogden genaerteert/so hebicse nochtans met d'alder grootster diligentien ouergebrocht vande grote in dees cleyne forme/ en waren/ also vande reste gheset is/met den ouden Romeynschen voet gemeten.

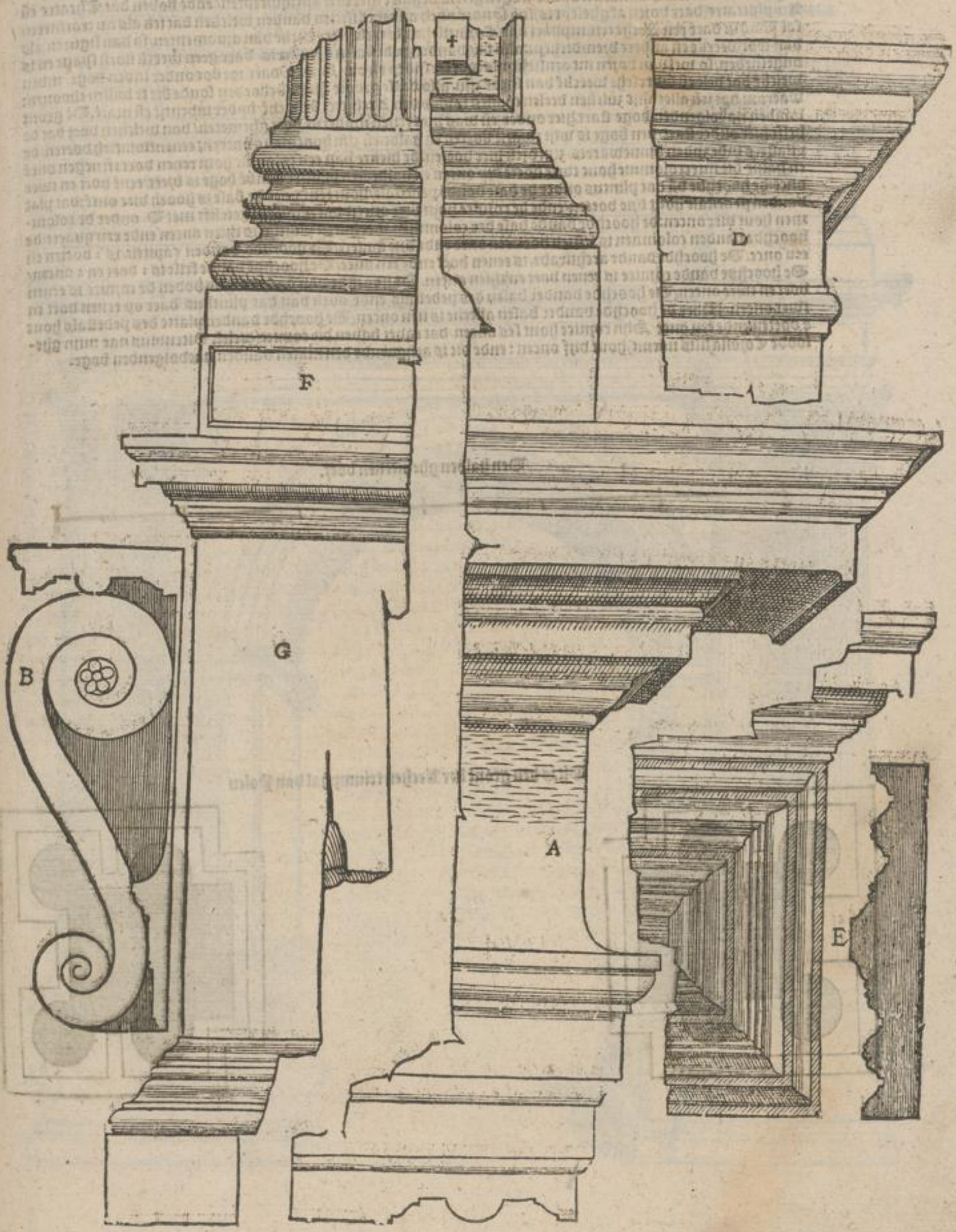
D
F
G
B
A
E

Pola een stadt in Dalmatien byder zee gelegen is begaeft met veel antiquiteyten/ ende boven dat Theatre eñ Amphiteatre(daer vozen af gheseyt is)soo spnder noch ander edificien vanden welcken dat ick als nu tracteren sal Dus is daer een Arche triumphael van Cozintischen werche/seer rijcke van ozamenten/so van figuren als van loofwerche eñ andere vzemdicheyt:also dat vanden pedestalen opwaerts/ daer geen werck noch spatie en is ongesneden/so wel van vozen int aensicht/als van ter spden eñ van binnen/daer toe ooc onder inden boge/ inden welckē dat vele eñ diverlche werckē van snedē zijn/also datse groote spatie behoeven soude die te willen thoonen: waerom dat ick alleenlijc zulcken deelen toonen sal/als den Architect behoevē byder inventiē eñ matē. Dē gront vanden navolgenden boge staet hier onder/eñ was met eenen moderne voet ghemeten/ van welcken voet dat de helft hier onder staet/den boge is wijc twaelf voeten en halve:eñ zijn hoochde is ontrent eenentwintich voeten: de pilasters inde zpden binnewaerts/zijn dick vier voeten/de dickte van een colomne hout eenen voet eñ negen oncē en halue die intercolomnie hout twee voetē dzp oncen en halve:den pilastre vandē boge is vzeet/eenē voet en twee oncē:de hoochde vā dat plintus onder de base vandē pedestale/hout eenē voet:de base is hooch vier oncē:dat plat vanden pedestale hout dzie voeten/ende de coznice hout vier oncen:dat plinthus geteikt met D. onder de colommen hout vier oncen:de hoochde vande base der colommen met haren plintho is thien oncen ende een quaert:de hoochde vanden colomnen is seftien voet/een once ende dzie quaert/De hoochde vanden capitele/is 2 voeten eñ een once/De hoochde vande architrabe/is eenen voet ende een once/De hoochde vande krise is 1 voet en 2 oncen/ De hoochde vande cozнice is eenen voet en sthien oncen/De hoochde van dat plinthus boven de cozнice is eenen voet en twee oncen/De hoochde vander balen des pedestals ende ooch van dat plinthus daer op eenen voet en twee oncen/Maer de hoochde vander balen alleene is tien oncen/De hoochde vanden platte des pedestals hout 2 voeten ende een once/Sijn cozнice hout ses oncen/dat cavet boven die cozнice(welck Vitruvius nae mijn gheloove Cozonalis noemt)hout vijf oncen: ende dit is aengaende den maten vanden naebolgenden boge.

Den halven ghemeenen voet.

Dit is den gront der Archen triumphal van Polen

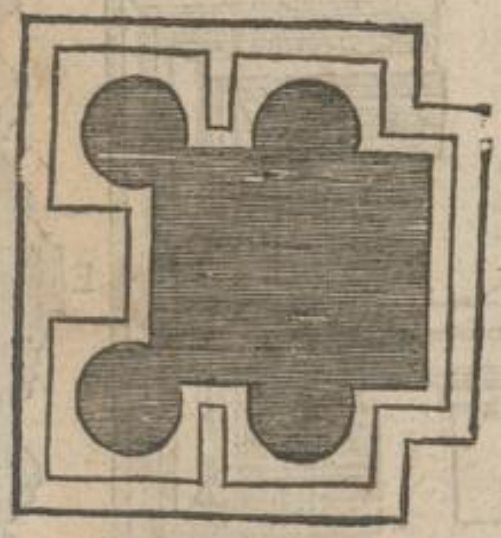

De maten vanden presenten boge zijn vozen genoteert: in de nabolgende spde sullen dse particulare le' den openlicker getoont wozden. Dese groote letteren hier onder staen inde frise met Y ghèteikent.

SALVIA. POSTVMA. SFRGI,DE SVA PECVNIA.

Dese onderghèteikende mauskulen staen inde drie pedestalen geteikent X. H. ende A.

Inde ghepalleerde syde heb ick ghetractiert vanden vnderſalen maten der Archentrium-
phael van Pola/oock heb ick daerat de figure ghetooont/ ende eenſdeels verhaelt vanden
alderſchoonſten ende rijckſten ornamenten derſelluen: nu ſal ick vande particulare maten
der leden tracteren/ende eerſt ſal ick beghinnen aen dat onderſte deel ghelijck dat eerſt boven der
aerden geſet was: de hoogde van dat plinthus onder de baſe vanden pedeſtale is eenen voet/ hoe
wel dat noch onder dit een ander lept van veel meerder hoogden maer dis onder deerde: de hoog-
de vande omgekeerde cimatie daer bouen met dat aſtragalus is vier oncen/ het platte des pede-
ſtaels is drie voeten hooghe: syn cimatie bouen hout vier oncen/oock ſo veel houdt de onderbaſe
bouen de cimatie: de hoochde vande baſe der colommen is tien oncen/ende is ſeer wel ghewrocht
van ſneden/ende hoewel dat haer forme Dorica is/nochtans betoonen die delicate cieraten datſe
voor een Corinthia gemaect is/de colommen syn gecanelleert van bouen tot beneden/ ende daer
romen alſo veel canalen buyten den pilaſter/als de figure hier onder betoont/die hoogde vanden
capiteele met synen Abaco hout twee voeten ende een once/dat welcke capiteel is hooger dan die
dicte vande colomne beneden is: nietteminn iſt ſeer gratieus tſi behaelt der oogen wel/voe iſt alder-
rijckelijcſt gewrocht/gelijck hier voorts in syn eyghen figure ghetoont wort/ ende altijts als dat
capiteel van Corinthien in ſulcker proportien tegen die colomne syn ſal/ dan ſal ict behaelijcker
der oogen achten/dan oft het tſamen met den abaco maer de hoogde vanden diameter der colom,
en hadde/ende hoewel dat het Vitruvius alſo beſchrijft/dies nietteminn (gelijc ic tot meer plaetſen
geſeyt hebbe) ſoo mocht den text ghecorrumpeert syn. Die hoogde vande architrabe houdt eenen
voet eñ een once/de hoogde vande friſen is eenen voet ende twee oncen: de hoogde vande cornice
is eenen voet ende tien oncen/dewelcke cornice ſeer licentieus is/al iſſe rijck van wercke/ om dies
wille dat ſulcken rijckheyt haer confondeert/maer tgene dat hem meeſt miſtaet dats d'echine
met den eyeren bouen op de Scima/een dinck dat voorwaer der oogen miſhaecht: ende dat noch
meer lachterens weert is/dat is dat die geſeyde echine in dat bouenſte deel deurgeſnedē is ſonder
met eenich lit gedect te syn/op datſe vanden wateren niet gheconſumeert en worde. Maer altijts
hebbender licentieuſe Architecten geweeſt/gelijct noch syn in onſen tyden/dewelke om dat volc te
believen brengen veel ſneden in heur wercken/ ſonder regart te nemen aen die qualitept vander
ordinen ende sy ſullen alſo wel inde wercken vande Dorica/ dewelcke vaſtichept ende grauitept
begheeren/veel ſneden ſetten/als in die wercken van Corinthien/ die welcke deur haer teederhept
diverſche ornamenten epſchen: maer die verſtandige ende juditieuſe Architecten ſullen altijts dat
decor verwaren/ende ick datſe wercken na de Dorica maken/ſo ſullenſe de goede Antiquen volgē/
welcke meeſt met de leeringe van Vitruvius overcomen: ende ick datſe eenige wercken nade Co-
rinthia maken/ſo ſullen sy die cleeden met ornamenten ghelijck ſulcken ordine behoeft. Ende dit
heb ick willen verhalen om die te adverteren dies niet en weten/ want die wetende en behoeven
mijns goetdunckens niet. Nu om ten propooſte te keeren/ ſo is boven dees cornice een baſement
dat welcke drie pedeſtalen wtmaect: dat plinthus onder dat baſement/dwelck daer geſet is tegen
de projecture vander cornicen/want anders ſoude int opſien de baſe verdupſtert worden/is eenen
voet hooge: bouen dat ſtaet de baſe/waer af de hoogde tien oncen houdt/dat platte vanden baſe-
mente is hooge twee voeten eñ een once/ de cornice bouen is eenen halven voet hooghe/dewelcke
cornice ſeer gratieus is/ende haer leden ſchepden hem wel van malcanderen/midts dat tuſſchen
de twee geſnedene leden een onghegneden ſtaet/ bouen die cornice is dat lidt datmen Corona lisis
noemt/ſo als ick Vitruvium verſtae/waerat dat de hoogde vijf oncen hout: bouen deſe syn noch
sommige ſteenen die geen eynde met allen en hebben/ maer men mach gelooven datter ander din-
gen opgeſtaen hebben/ de hoogde van deſen ſteenen is tien oncen/ de hoogde vanden impoſte des
boechs is tien oncen: dewelcke impoſte geheel licentieuſelijck ghemaeckt is/ ende hoewel dat die
drie leden deen bouen d'andere diverſch syn/ ſo gelijcken sy nochtans elcanderen en projecturen/
waerom datſe int werck gheen goet effect en doen/ d'ander leden ſalmen bynden caracteren inden
grooten boge kennen,

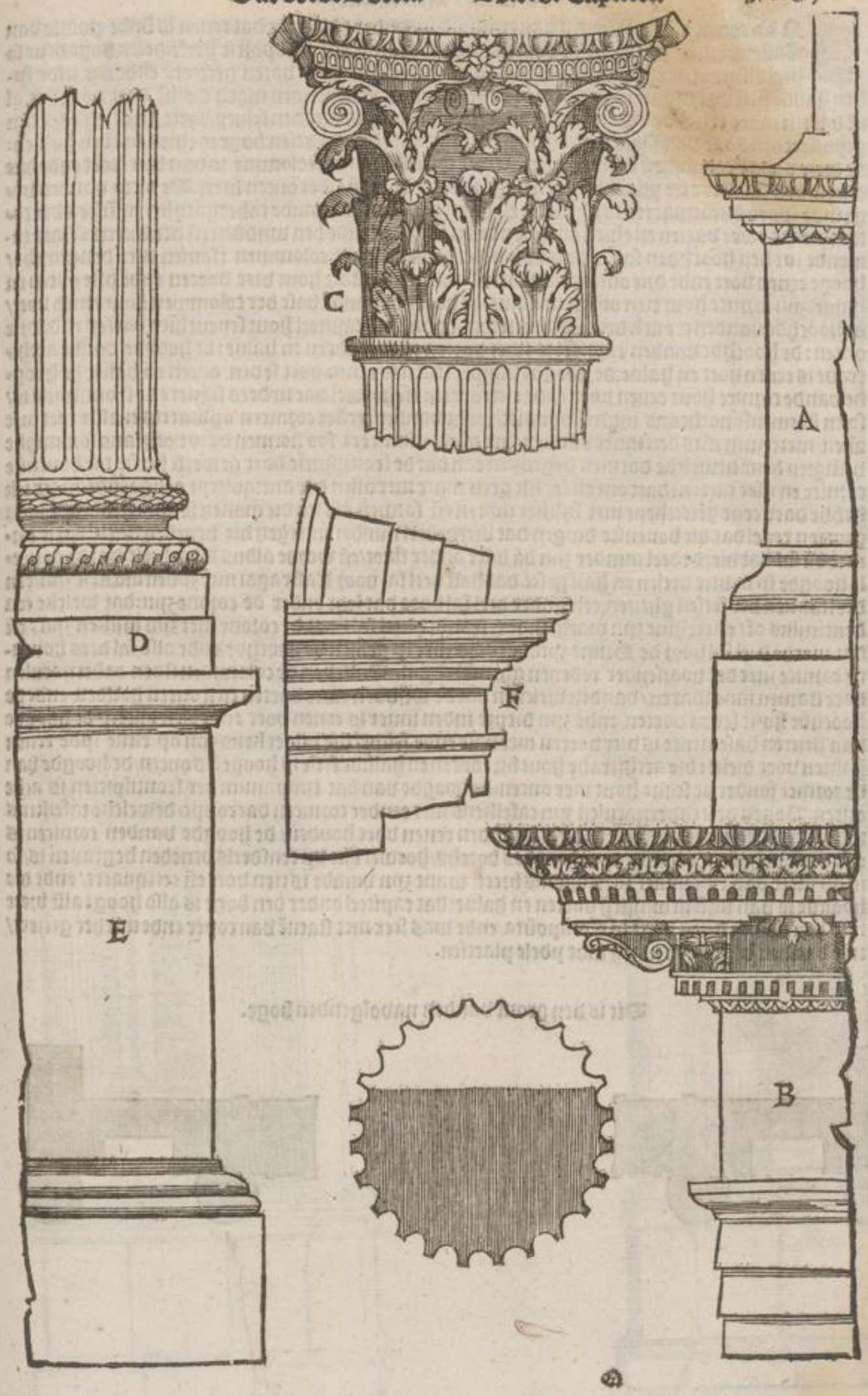
C
D
E
F
A
B

IN Veronen zyn veel bogen van triumphen/ onder dewelcke dat eenen is byde poorte van Castelvecchio/ den welcken voorwaer goede kozme ende proportie heeft: desen boge deur so veel alsmen begrijpt/ was also wel van achteren als van vozen geciert / ende ooc inde syden hadde hy twee ingangen gelyemen deur de vestigien bekennen mach diemē daer noch siet/ al ist dat ick maer een syde alleene en toone. Dese edificie was met den selven voete gemeten daer den gepasseerden boge van Pola mede gemeten is: de wijdde van desen boge is thien voet en halven: de diete vande colommen is twee voet eñ twee onces/ die intercolomnie is van vier voet ende drie onces/ den pilaster ofte pilaer vanden boge is twee voet eñ twee onces breet. De dicte vanden boge inde syden binnewaerts is vier voet en halven/ de wijdde vande tabernaculen tusschen die colommen is twee voeten eñ thien onces/ ende dit is aengaende den wijdden eñ den dicten Maer comende tot den hoochden soo is de base vanden pedestale der colommen tsamen met den plintho/ hooge eenen voet ende drie onces: dat platte vanden pedestale hout vier voeten ende drie onces en halve/ syn cozmce hout tien onces en halve: de hoochde vandt base der colommen hout eenen voet/ de hoochde vanden tronck der colommen sonder base eñ capiteel hout seuenthien voeten ende drie onces: de hoochde vanden capiteel is twee voeten eñ vier onces en halve: de hoogde vande architrabe is eenen voet en halve: de hoogde vander frisen is eenen voet seven onces en halve/ de hoogde vande cozmce hout eenen voet ende tien onces: eñ hoewel dat in dees figuere de frontispicie is/ so en sietmense nochtans inden boge niet/ want vander eerster cozmcen opwaerts en isser niet met allen/ nettemin al is den muer vanden jare gheconsumeert/ soo sietmen daer nochtans sommighe vestigien deur dewelcke datmen begrijpen can dat de frontispicie daer geweest heeft: die bouenste cozmce en isser niet: eñ daerom en set ick geen mate met allen der antiquitept aengaende/ maer ick hebbe daer eene geteeckent met sulcker maten eñ fozmen als ick die maken soude/ hebbende voor gemeen regel dat die bouenste dingen dat vierdedeel minderen tegen die beneden staen. Dese cozmce dā sal dat vierdedeel minder zyn dā daer onder staet/ eñ woorde aldus wtgedeelt/ dat de geheele hoogde sy in vier deelen en half geset/ dat half deel sal voor d'astragal met zynen lijstken zyn/ een deel salmen der frisen gheuen/ een ander deel sal voor dat ledt onder de cozone zyn: dat welcke een denticulus oft een echine zyn mach/ ende een ander deel sal voor de cozone met zyn lijstken zyn/ eñ dat vierde deel sal voor de Scime zyn: de prozecture sy gelijck de hoochde/ ende also sal dees bouenste cozmce met der voorseyder redenen ghemaect zyn. Tusschen de colommen staen tabernaculen daer statuen inne waren/ vanden welcken dat de wijdden twee voeten tien onces houden/ ende de hoochde hout seuen voeten/ ende zyn diepte inden muer is eenen voet ende tien onces/ de hoogde van heuren basemente is vier voeten met base ende scime/ die pilaerkens zyn op elcke syde eenen halven voet dicke: die architrabe hout vijf onces en half: de frise is hooge ses onces/ de hoogde van de cozmce sonder de scime hout vier onces: de hoogde van dat timpanum der frontispicien is achte onces. Bouen dese tabernaculen zyn tafelkens met eender cozmcen daeroppe/ dewelcke tafelkens inder breedden twee voeten/ eñ inder hoogden eenen voet houden/ de hoogde vanden cozmcen is elf onces: de hoochde vande openhept des boechs/ hoewel dat hy eensdeels beneden begrauen is/ so is hy meer dan tweemael so hooge als breet/ want zyn wijdde is tien voet eñ een quaert/ ende die hoogde is van vijfentwintich voeten en halve: dat capiteel onder den boge is also hooge alst breet is/ d'werck van desen boge is Composita/ ende was seer met statuē van coper ende merber geciert/ nae datmen begrijpen mach inde ydele plaetsen.

Dit is den gront vanden navolgenden boge.

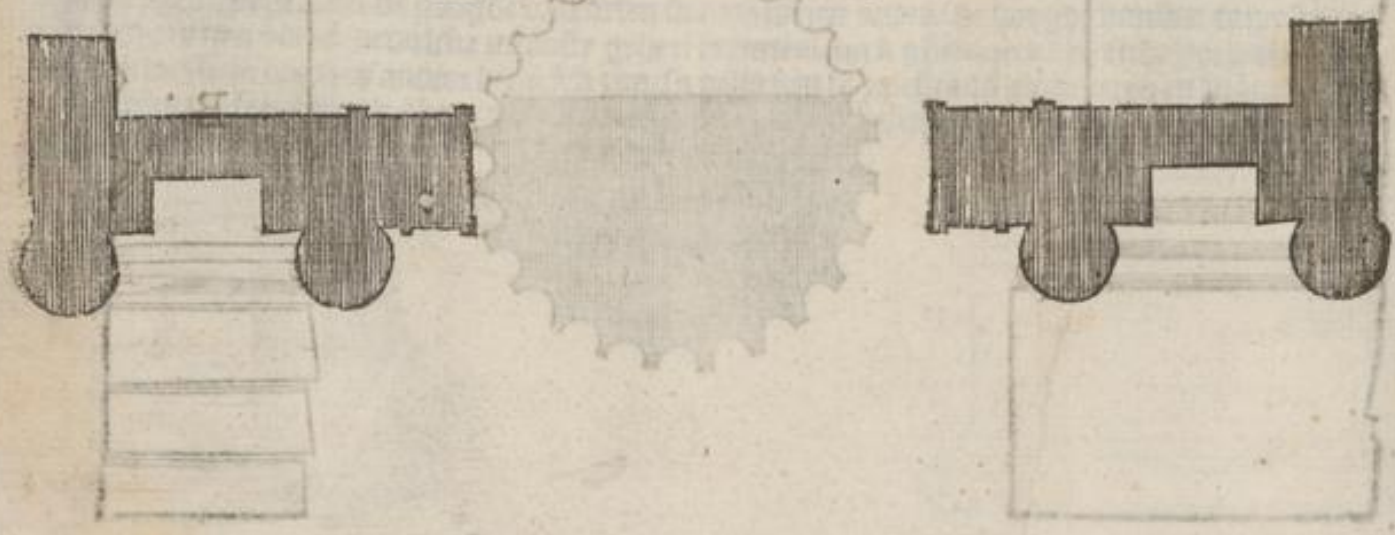

De fozme der Archen triumphal van Caſtel vechio in Veronen is gekatſoneert gelijc hier onder getoont wozt/ eñ al iſt dat daer vander phzijſen opwaerts geen litteecken van oznamenten en zijn / dieſullettemin mocht het ſoo gheſtaen hebben:eñ om dat de leden van deſen ſo cleyn zijn datmenſe qualijck verſtaen can/ſo ſalmenſe inde navolgen de zyde opentlijcker gereleert eñ beſchzeven ſien. Deſen boge van triumphen deur datmen in d'binnenſte deel des boechs geſchzeven vint/willen ſommige leggen/dat Vitruuius dien ſoude hebben doen maken/maer ic en geloofs niet ende dat om twee redenen:ten eerſten en ſie ick niet dat de inſcriptie Vitruuius Polio.ſcpt/ maer was mogelijck een ander Vitruvius dien dede maken:dander opentlijcke reden is deſe/dat Vitruvius Polio in zijn ſchzijften van Architecturen die mutilen eñ demullen tſamen in een ſomme ſtaende damneert eñ verwozpt/eñ een ſulcken ſomme vintmen hier in deſen boghe daeromme en affirmeer ick niet dat Vitruvius (ick meyne den grooten Architect) deſen boge geozdineert heeft/maer tſy hoe dat het wille/ſo heeft deſen boge een ſchoone fozme.

Deſe letterē ſyn onder den tabernakel in dat pedeſtal.
C.GAVIO,C.F.
STRABONI

Deſe letterē zyn inde binnenſte ſyde vanden boge geſneden.
L.VITRVVIVS. L.L. CERDO ARCHITECTVS.

Deſe letteren ſyn oock in dat pedeſtal des tabernakels.
M.GAVIO.C.F.
MACRO.

In Veronen ande poorte Dei Leoni/is een Arche triumphal met twee ghelijcke deurgangen d welcke ick tot gheender plaetsen meer gevonden en hebbe/maer wel met dry boghen/welcke edificie al heeft sie die figure van ses vensters boven/sy en zijn daerommie met deurgaende noch ooch seer diepe inden muer/waer uyt dat men begryppen mach datter ronde beelden in ghestaen hebben. Boven d'eerste cornice inden middelt is dees edificie ghecanteert in manieren van een nicche/maer niet seer diepe inden muer/nietteminn met hulpe vande proiecture oft dat oversteken vander cornicen/so mochten daer menschen staen eenige officie doende/die wyle datmen triumpheerde/maer want hier den Architect luttel aen gelegen is/ so wil ic vanden maten tracteren. Ende ten eersten soo is die openheyt vanden eenen boghe elf voeten wydt eñ achthien hooghe/den block onder dat pedestal/is eenen voet hooge/die base vanden pedestale hout dry oncen/dat platte des pedestaels/hout twee voeten ende een once inder hoochden/ende zijn cornice hout dry oncen/de hoochde vander basen der colomnen is acht oncen en halve/die hoochde vander colommen sonder base oft capiteel/is van twaelf voeten een derdendeel/haer diete is van eenen voet ende vier oncen/de hoochde des capiteels/is van eenen voet ende acht oncen/die hoochde vande architrabe/hout eenen voet en vijf oncen/de hoochde vander phrisen is eenen voet ende acht oncen/ende ooch soo vele hout de hoochde der cornicen/vander cornicen tot der tweeder ordinen/zijn dry voet en halven/waer op dat seker mutilen syn daer beelden mogen gestaen hebben gevoecht tegē die seven pilastren/tusschen die welcke syn die vensterkens verciert met pilaerkens/maer niet seer verheven/de wydde van een venster hout twee voeten ende twee oncen/ haer hoochde is van vier voeten ende dry oncen/ de hoochde vande grootste colommen/is vyf voeten ende vier oncen met basen ende capiteelen/ende zyn plat niet seer verheven/de hoochde vande twee de architrabe/hout ses oncen en halve/de hoochde vander phrisen is eenen voet en half/de hoochde vander cornicen is thien oncen en halve/die Corona lijs boven die selve cornice/is hooge thien oncen/de base vanden tweeden pedestale is van eenen voet/ dat platte desselfs is hooghe dry voet seven oncen en halve/de base vander tweeder colommen is van acht oncen/ de hoochde der colommē is acht voeten dry oncen en halve/de dicte der selver colommen is thien oncen en halve/ die hoochde vanden capiteele/is eenen voet ende een once en halve/de hoochde vander architraben/hout eenen voet ende een once/ de hoochde der frisen/is eenen voet ende twee oncen de hoochde vander cornicen is eenen voet/ op de welcke dat noch vanden muer staet/maer men siet niet wat het wesen wilt. Desen boge en is niet seer dicke/noch mē siettet die ander syde niet verciert/midts datmen achter desen boge noch eenen anderen vint also nae by een staende datmen nauwelijcks tusschen beyden gaen can/alsoo ick hier na seggen ende den anderen in figuren thoonen sal/de vensters en staen soo niet in ordinen/maer staen een luttel ongeschickt/want die twee vensters en comen niet recht in perpendicle op tscherpe vande frontispitien/maer staen te syden dat welcke der oogen mis haecht/ende om dat ick sulcken discordantien niet lyden en coste/hebse in ordinen geset/de capiteelen van desen boge zyn eendeels Compositen ende sommige Corinthien also ick hier na seggen sal eñ in figuré toonē.

Beminde leser alsoo Carottus een schilder van Veronen desen boghe ooch gheconterfeyt heeft/soo en is de cornice onder dat timpanum daer niet ende hy set daer sommighe ordinantien van figuren inne rustende opde architrabe/de welcke architrabe(verstaet tusschen de twee colommen boven ticken boghe) ooch eendeels plat is/ter causen vanden navolghenden gheschrifte.

Boven desen boghe ter rechter hant staen dese navolghende letteren.

T. FLAVIVS P.F.NORICVS, IIII. VIR. ID. V. F.BAVIA. Q. L.
PRIMA SIBI,ET POLICLITO SIVE SERVO,SIVE LIBERTO MEO,
ET L.CALPVRNIO VEGETO.

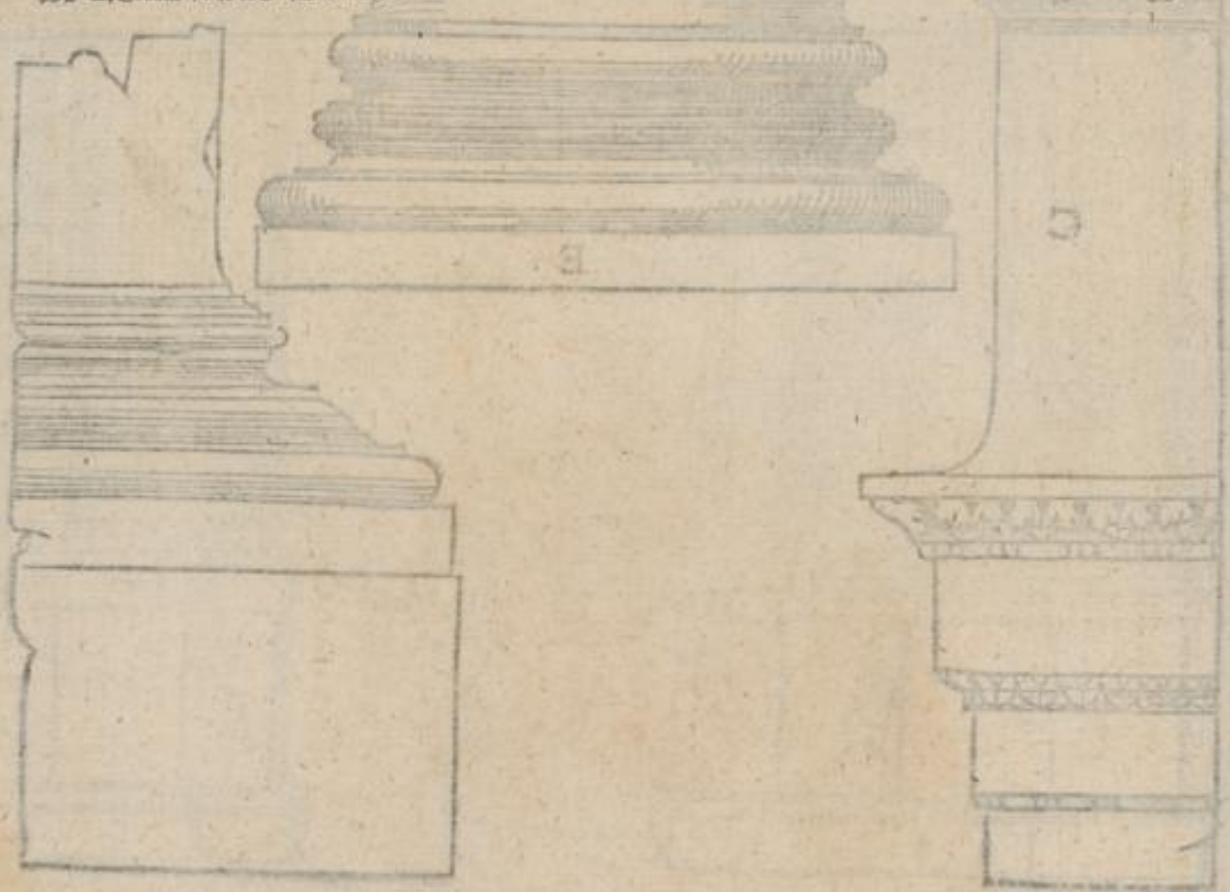

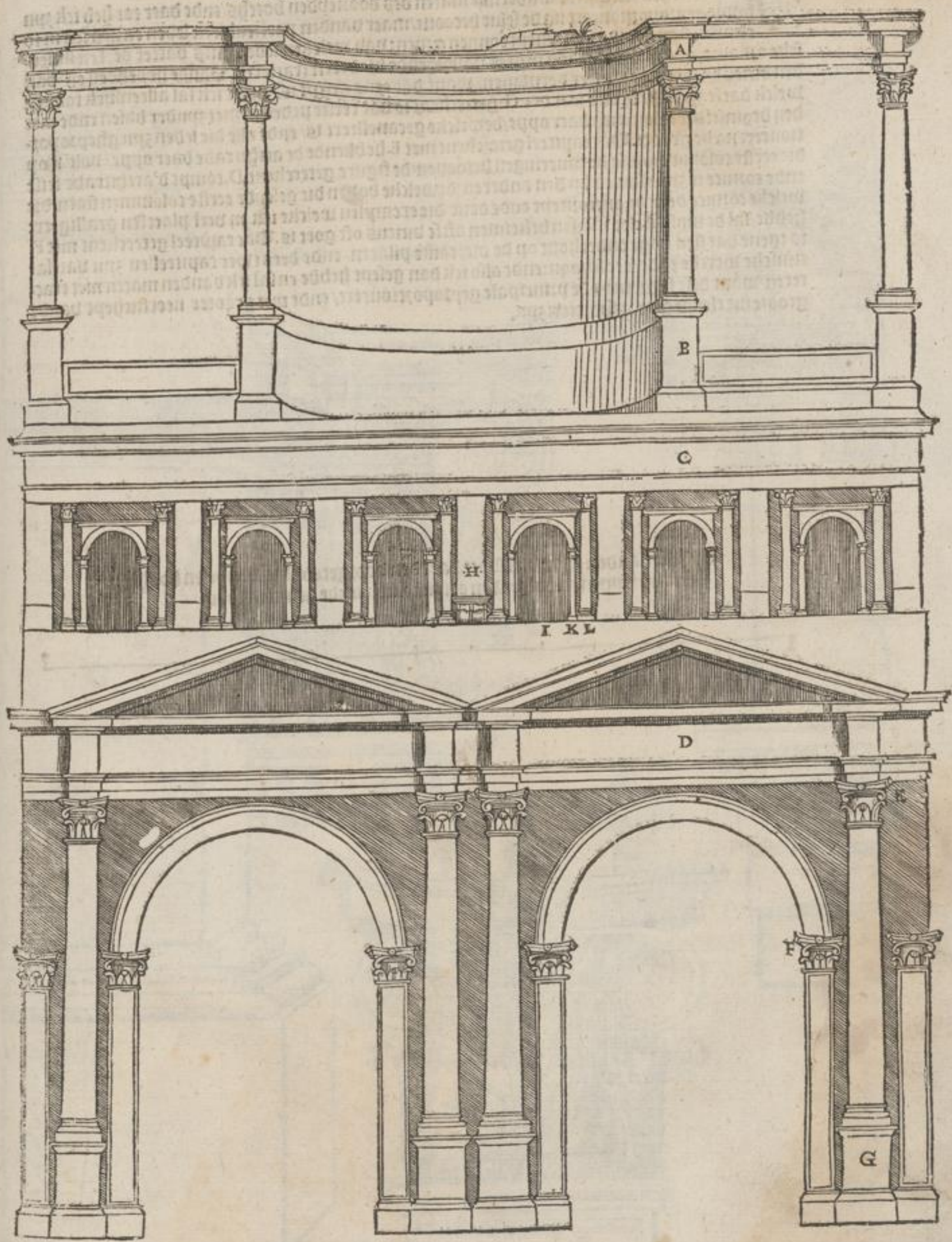
A
B
C
H
I KL
D
F
Q

HIer vozen heb ick vande universale maten des voozseyden boechs/ende daer toe heb ick zyn
kozme gepzopoztioneert na de selue betoont/maer vanden particularen leden en heb ick in so
clepnen kozme eenige sekerheyt connen geven: van welcken leden mits datter veel eñ diver-
sche oznamenten zyn/willen wy in dees navolgende bladeren tracteren. Vande hoochden eñ van
den dieten en sal ick niet meer vermanen/ want dat eens gesept is/ maer ick sal alleenlijck toonen
welck datse zyn. De figure met der G. geteeckent is dat eerste pedestal met zynder basen ende met
den beginsel der colommen daer oppe/dewelcke gecanelleert is/ ende alle die leden zyn ghepzopoz-
tioneert na de groote. Dat capiteel geteeckent met E. hebbende de architrabe daer oppe/ volcht op
die eerste colommen/also de caueringen betoonen: de figure geteeckent D. compt d'architrabe frise
ende cozonice te zyn tsamen by den anderen/dewelcke boven die gesepde eerste colommen staen/die
welcke cozonice deur de auccozitept ende deur die exemplen welcke ick in veel plaetsen gealligeert
hebbe/sal de wyse Leser mogen bekennen oft se vitieus oft goet is. Dat capiteel geteeckent met F.
is tgene dat den boge onderhout op de viercante pilaren/ ende dees twee capitellen zyn van la-
tijnsche wercke ende seer schoon: ende also ick dan gesept hebbe en sal ick vanden maten niet trac-
teren/want dese figuren nade principale gepzopoztioneert/ ende met grooter neerstichept vande
groote int clepne getranspozteert zyn.

De helft vanden gemeenen voet daer den voorgetoonden dobbelen boghe/
met zynen navolgenden oznamenten mede gemeten was.

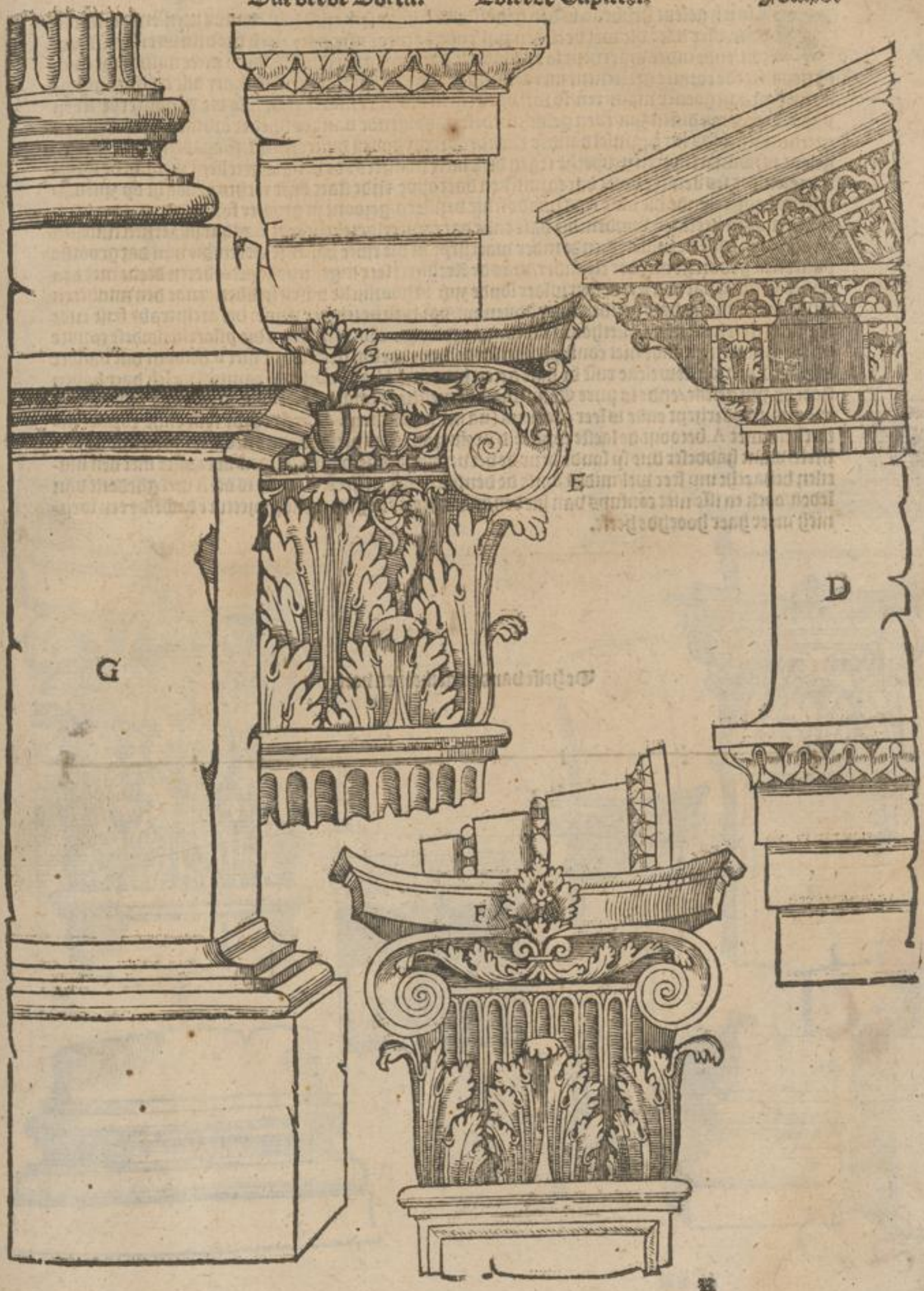

K

Also ick geseyt hebbe/so is den gepasseerden boge seer rijck van ornamenten/ende onder so velen isser daer die wel verstaen syn/ende daer toe isser daer ock die vitieus eñ misnaect syn/ende inder waerheyt so en vind'ick daerinne geen dinck dat my meer mishaecht/ dan de gepasseerde cornice getreckent met D.mits der voorgeseyder redenen/ maer alle d'ander gepasseerde syn van goeder manieren/so wel de cieraten als de cornicen:ende also die gepasseerde leden vander eerster ordinen syn/even gelijc syn dese navolgende vander tweder ordinen. Dat mutulus geteken met H,is int beginsel vander tweeder ordinē boven die frontispitiē/op welke mutilē (also geseyt is)waren figuren gevoecht tegen die platte pilasters: de venstre geteken met I.is de forme vaneene der ses vensters met dat cornijsken daeroppe/ende staet daer rechts gevolcht op syn maete.Dat capiteel ende die base K,is vande selue vensters/getoont in grooter formen op dat die leden te bat mogen verstaen worden:die base ende dat capiteel geteken met L.is dat pilaerken tusschen de pilasters ende de vensters:ende inder waerheyt in die twee basen/te weten/die van dat grootste pilaerken gevoecht met der cleynder/was de Architect seer ingenieus te accorderen deene met den anderen/alsoo dat den grootsten pilaer soude syn behoorlijcke basen hebben/ ende den minderen soude ock minder base hebben naer aduenant/dat welcke ick seer prijse: die architrabe frise ende cornice geteeckent met C. bethoont die vander tweeder ordinen bouen die pilaerkens:dese cornice is seer manierlijck ende niet confuys van snede/dat pedestal geteeckent met B.betoont dat vander lester ordinen/op dewelcke rust de base geteeckent met M.also ock dat capiteel welck daer boven staet/is syn geselle/ende is pure Corinthia/dat welcke is conformeert aent principale/van wercke ende van teederheyt ende is seer gratieus (na mijn duncken). D'architrabe frise ende cornice geteeckent met A.betoont de laeste cornice/d'architrabe en is niet vitieus om datse alleen twe fascien heeft/want haddese drie sy soude deur de ververringe te becommert staen:de cornice met den mutilen behaecht my seer wel/midts datse de dentillen niet en heeft / ende is ock wel ghedeelt van leden/ock en isse niet confuys van sneden/maer heeft een gracelicke projecture dewelke een wenich meer haer hoochde heeft.

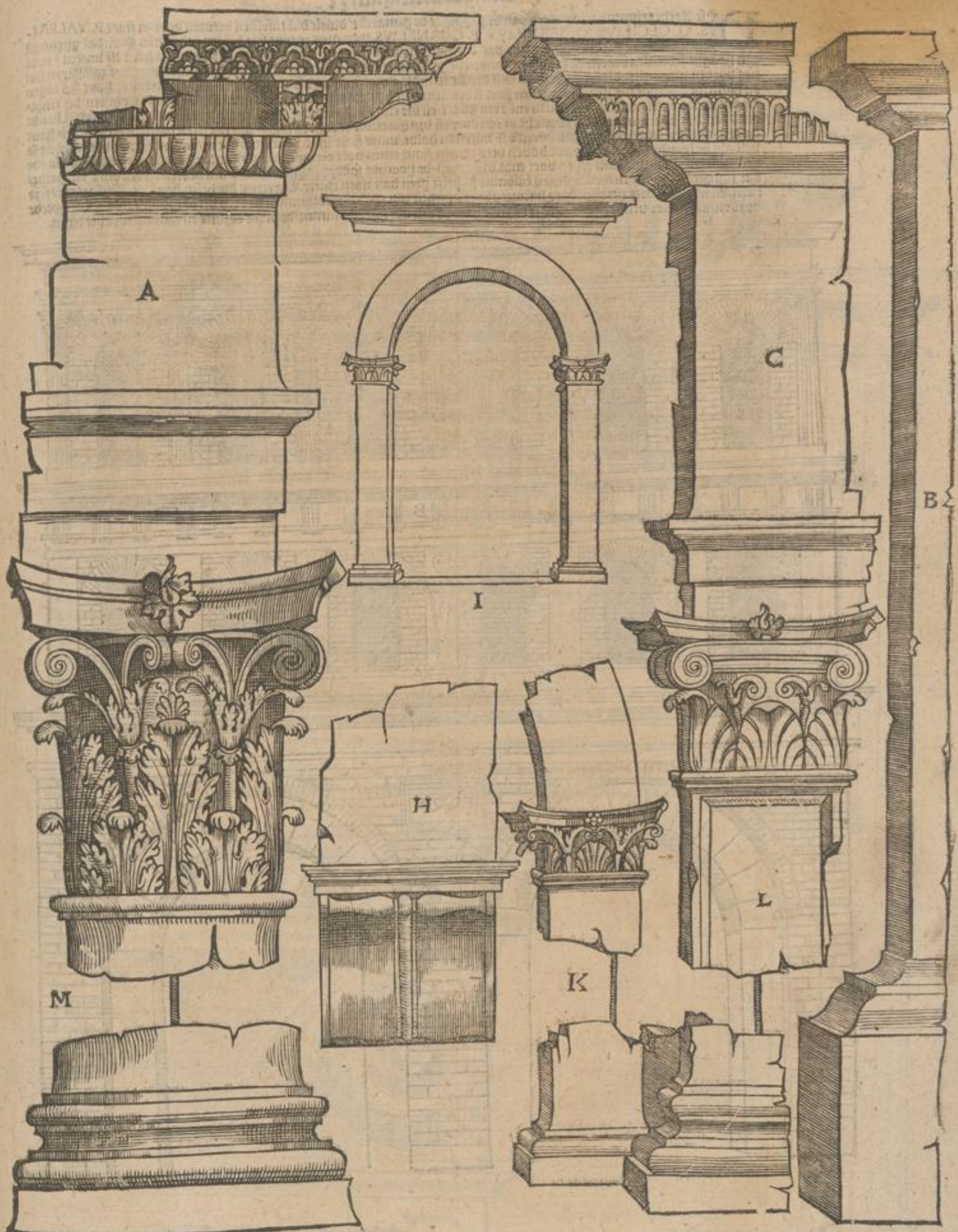
A
I
C
B
H
K
L
M

DEse Arche triumphael was eer van de gepasseerde gemaeckt/dwelc dat tafelken betoont daer in staet P. VALERIVS. Q. CECILIVS. Q. SERVILIVS: P. CORNELIVS.ende men meynt dat het ten tyden van Hanibal gheweest is:desen boge is metter selver mate vanden anderen boge gemeten:de wyde van elcken boghe hout elf voeten / ende zijn hooghe seventien voeten:de pilastren vanden bogen/syn eenen voet en acht ouceu breet:tusschen die twee pilasteren syn vyf voet en vier ouceu:die syden houden elck dry voeten:die cimatie onder die C.in plaetse van architrabe / hout ses ouceu en halve:de hoochde der phrisen/is eenen voet seven ouceu en halve:dat lystken boven die phrise hout twee ouceu/ die cimatie onder dat dentieulus is vier ouceu ende een quart/eñ die cimatie daer boven/is van een ouce en halve:dastragael houdt een ouce:die cimatie onder die croone hout een ouce eñ dry quaert:die croone is hooge dry ouceu en halve/ haer cimatie hout twee ouceu een quaert/de seime is hooge dry ouceu en halve/maer haer lyste hout twee ouceu/ de prospecture van al hout so vele als de hoochde. Dat basement boven dees cornice hout eenen voet een ouce en halve ryder hoochden / de dikte vande geeanelleerde colomne hout eenen voet ende dry ouceu/de hoochde sonder capiteel hout seven voeten eñ een ouce en halve/ dat capiteel is hooge tien ouceu/dees colomne en heeft geen base noch cimete.Carettus die desen boge ooch gheconterfeyt heeft/en set maer vier perchen daer historien in gheseden syn ende vyf colommen in dees derde ordine / ende inde tweede oorden/maer vier venstersy vyf pilasters ende daer boven ooc vyf colommen/de derde cornice en cammen niet beromen.

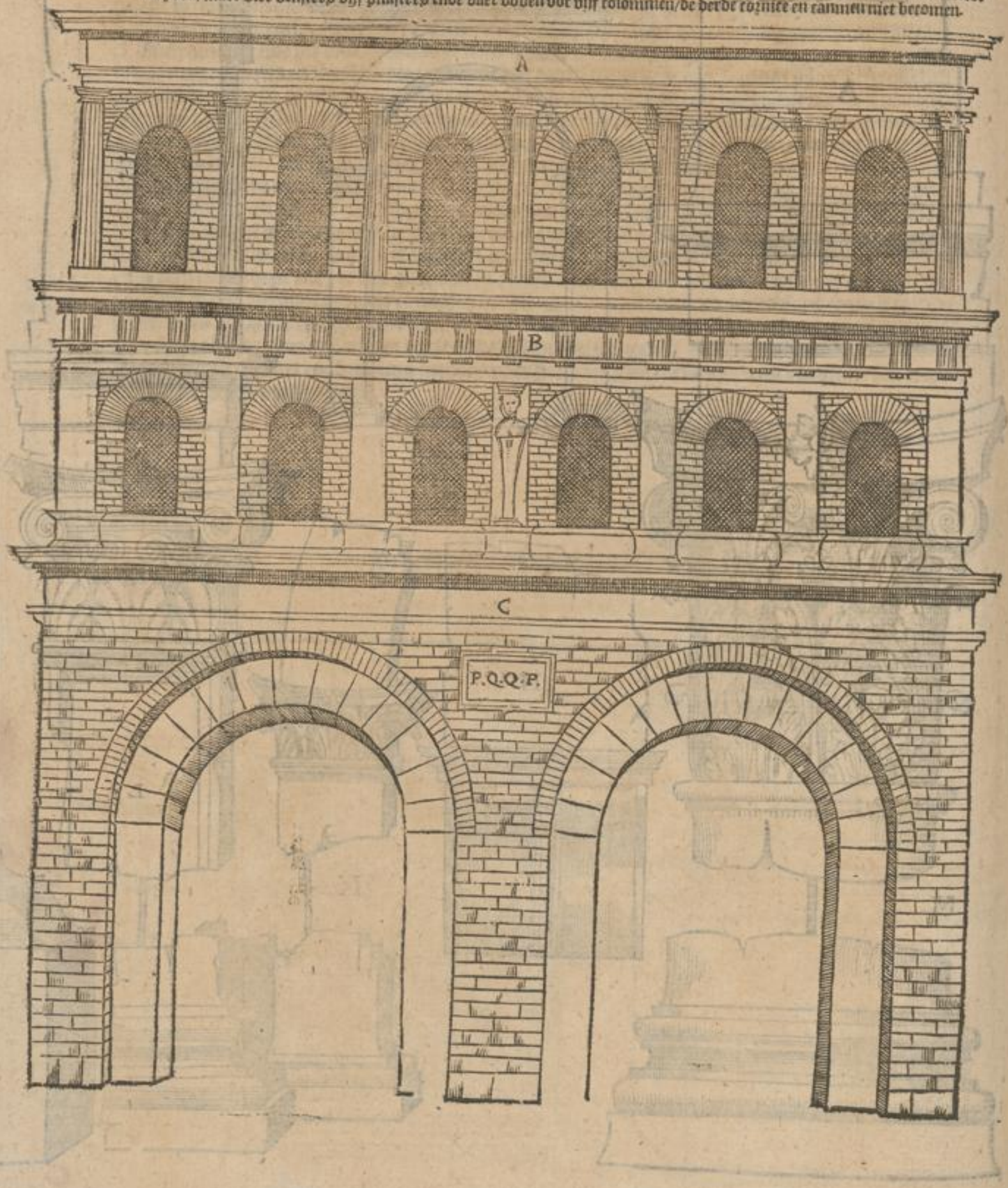

De figure B. is d'architrabe plinse ende cornise bouē de vensters: de hoochde vande eerste fascie der architrabē is 8 onc̄e/m. quart. de tweede fascie hout ir. oncen en halve: de derde hout iij. oncen: de plinse is hooge eenen voet iij. oncen de breedde des erpglijsijs hout eenē voet: dat lijstkē daer boven hout ij. quaert vander oncen: d'ander boven datte houdt een once ende een quaert de cimatie onder de dentile is vanᵹ. oncen een quaert: de hoochde der dentilē is vier oncen ende ij. quaert: dat caveet daer boven hout een once: de astragalen zijn ij. quaertē van oncē: de cimatie bovē die hout eē once i. quaert: de hoochde der corone is iiij. oncen: haer cimatie is ij. oncen: de hoochde vāde Scime is iij. oncen: haer lijstken is ij. oncen en halve: de pzoiecture van al hout gelijck de hoochde: geheel den boghemach Dorice genoemt wozden sonder den gesneden astragael: maer dat was een ydelheyt die dē architect over quam. Veelander dinghen in Veronen salick swygen mides dat se seer licentioes zijn ende aldermeest de Architrinnphal Dei Bozsari mitsdatter een barbarisch werck is.

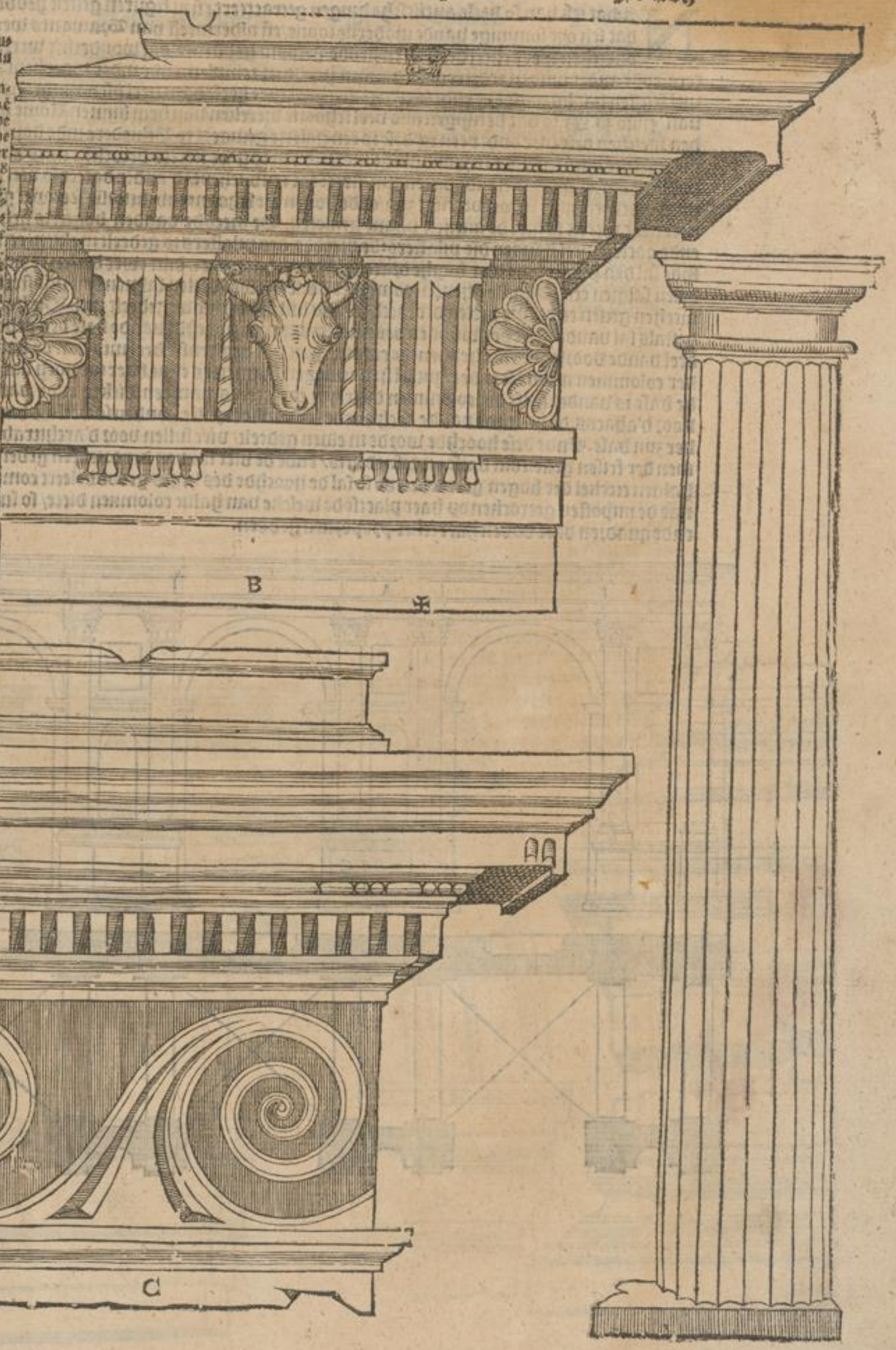

NA dat ick van so veele antijcsche dingen getracteert eñ in figuren gestelt hebbe/ so ist reden dat ick ooc sommige vande moderne toone/ eñ aldermeest van Bramants wercke/ hoewel dat icken niet achtergelaten en hebbe/ getoont hebbende dat wonderlijc werck van S Peters/ ende ander dingen tracter ende vanden heyligen templen: ende inder waerheyt so machmen wel seggen dat hy de goede ende perfecte Architecture heeft doen verrijsen/ nochtans deur middel van Julio P.M. so dat betuygen also veel schoone wercken van hem binnen Rome gemaect/ van den welcken dese hier onder een is/ dese is een galerie gemaect te Beluedere inde houen des Paus/ in d'welcke datmen twee schoone dingē merct: d'een is haer stercte/ dewelcke mits dat de pilastren van so grooter breedden ende dicten zyn/ strect tot eenwichept/ d'ander datter so veel scoone acompagnementen ende so wel verciert zyn/ ende houen die schoone inventie isse seer wel ghepropoztioneert: dit werck is met de antijcse palme gemeten. De breedde vanden bogen is achtien palmen/ ende oock so veel houden die pilasters: de breedde des pilasters is gedeelt in eluen/ een deel op elcke syde sal den pilaster die den boghe draecht hebben/ dat comen dan twee deelen te zyn: ander twee delen salmen een colomne gheven/ comt vier deelen: twee deelen salmen den pilasterkens vanden nicchen geuen ende drie deelen der nicchen/ also sullen die elue wtgedeelt zyn. Die hoochde des pedestals sal vande helft der wijdden des pilasters zyn/ de hoochde vande base des pedestaels sal een deel vande voorsepde elue hebben: de cornice hout dat neghenste deel min dan de base/ de hoochde der colommen met base ende capiteel sy van negen diameters ende daer toe noch dat seventste deel: de base is vander helft der colommen dicte/ dat capiteel is van een dickte ende dat seventste deel voor d'abacus/ de hoochde vande architrabe frise ende cornice houden so veel als dat pedestal sonder zyn base. Ende dese hoochde worde in elven gedeelt/ vier sullen voor d'architrabe zyn/ drie sal men der frisen geuen om datse ongesneden is/ ende de vier salmen der cornicen geben: als dan den haluen circkel der bogen getrocken is/ so sal de hoochde des lichts gedobbeleert comen: ende daer nae de imposten getrocken op haer plaetse de welcke van halue colommen dicte/ so sullen de nicchē ende quadzen daer boven haer seker proportien hebben.

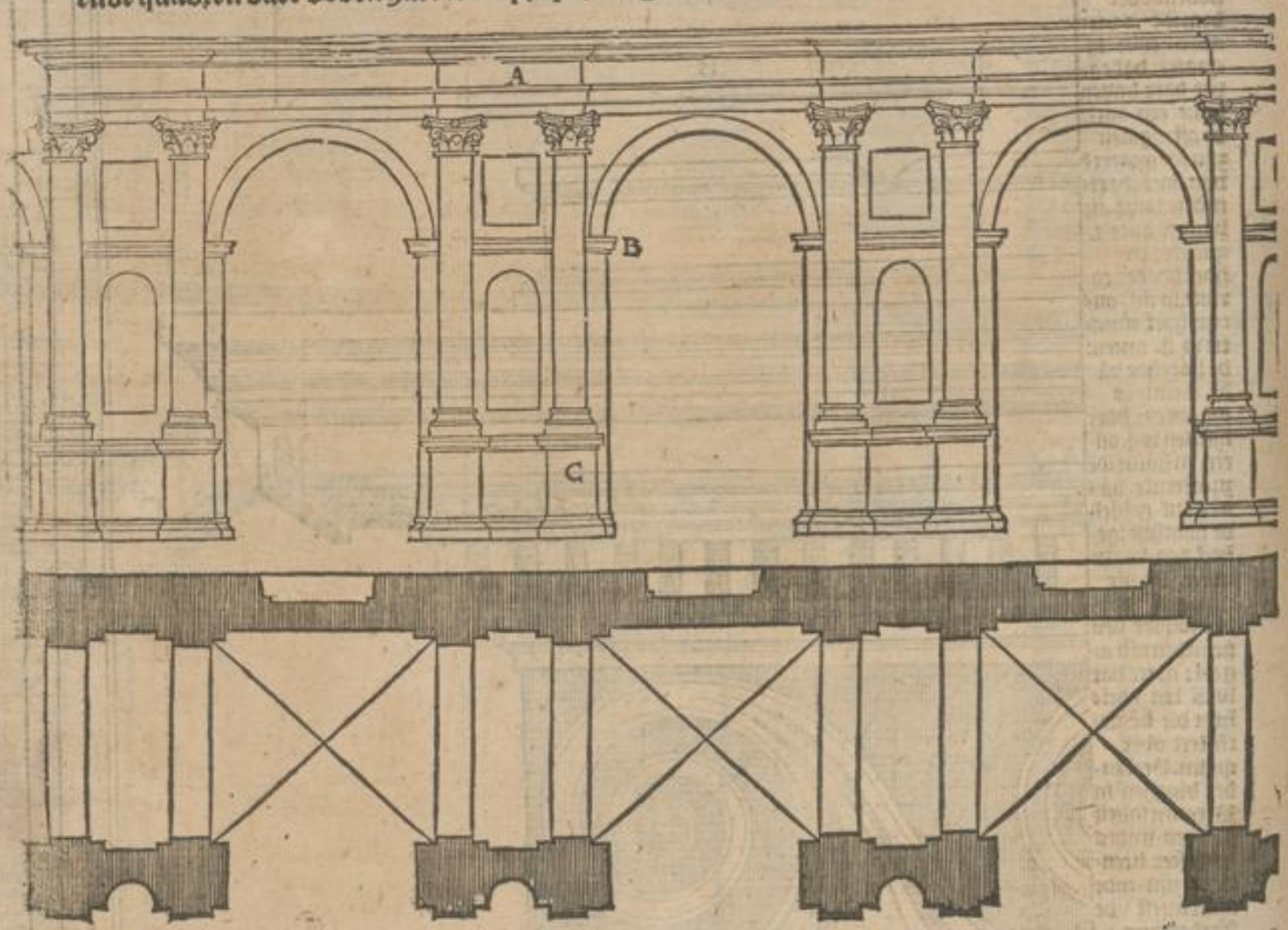

OM dat ic hier beſpden mits dat de figure ſo clepne is/ niet perfectelijc en heb connē toonen de leden der logien voorſept/ſo heb ick die hier onder in grooter formen willen toonen/dat deel C. is dat pedeſtal van dier logien/ oock ſtaet daer de baſe vander colommen oppe ghe-proportioneert nade groote: de figure B. betoont dimpoſte vandē bogē met een deel delleuen. De figure getreckent met A. betoont d'architrabe friſe ende cornice boven de colommen: de generale maten aengaende de hoochden zyn eens geſept/daeromme en ſal ieſe nu niet verhalen/wantſe na de groote ghe-proportioneert zyn. In dees cornice hadde die Architect ſchoone judicie/dat hy de corone ongebroken deur liet loopen/ende dat hy de ander leden vander coronen neder waerts liet wtſpringen/dat welcke comt ſeer gracelijc te ſtaen/ende de croone is te ſtercker ende bewaert dat geheele werck vanden wateren: met welcker inventien dat de Architect hem ſal mogen behelpen in diverſchen accidenten/want die wtſprongen der cornicen en ſtaen alroos niet wel/maer in ſommige plaetſen wel ende in ſommige qualijck/ oock zyn de wtſprongen onverdraghelijck/ daer die colomme geen pilaſters vande ſyden en heeft/maer van deſen wtſprongen heb ick breeder getracteert inden vierden boeck in dat tractaet van vierderlepe Simmetrie der colommen.

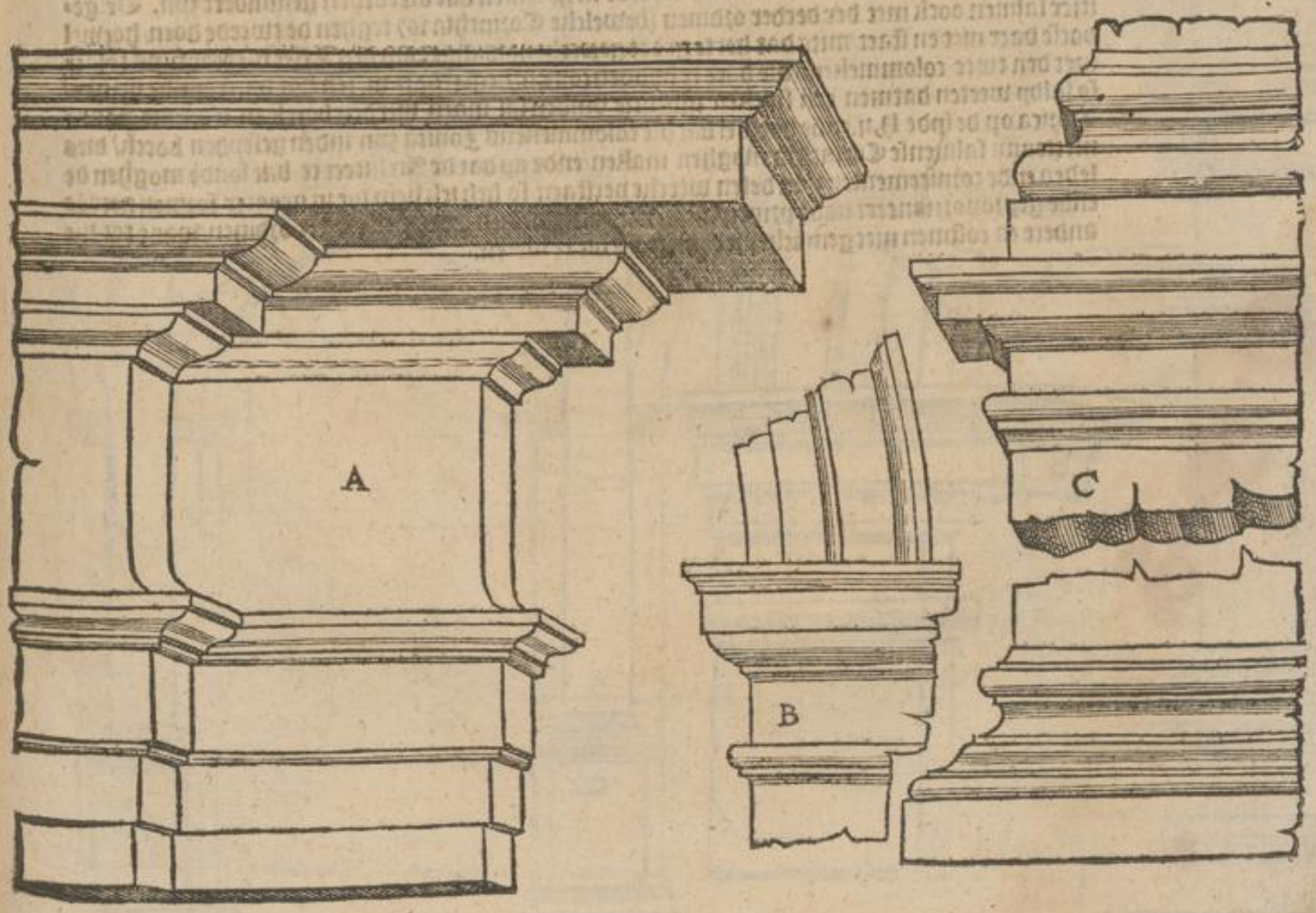

HIer vozen heb ick vanden Architect Bramant een werck getoont/ dus sal ick nu noch een ander toonen vanden seluen meester gemaect/ vande welcke de voorsienige Architect sal mogen groot behulp nemen deur die diversche verciermgē die daer inne zyn. In dese logie wilde die Architect drie ordinen deen bouen d'andere thoonen/te weeten/die Dorica/Jonica ende Corintia: ende inder waerheyt so waren die ordinen schoone/wel vereiert eñ verselschapt: dies niet temin mits dat die pilastren vander eerster ordinen Dorice te cranck waren/ eñ de bogen te wijdt nade proportie der pilasters/daer toe deur dat massijf vanden muer der Jonischer ordinen daer op staende/so heeft dit werck in navolgende tyden begost te rumeren. Maer Balthazar van Sienen een seltsaem eñ verstandich Architect repareerde sulckē ruine/ maekende noch tegenpilasters met haren onderbogen: ende daeromme heb ick gesept/ dat de wyse Architecten van deser fabryken leeren mogen: leeren seg'ick/niet alleenlijck te imiteren de schoone ende welgemaecte dingen/ maer hem te wachten van errozen/ende altoos in consideratien te hebben/ wat quantiteyt van gewichte dat die benedenste dingen te onderhouden hebben/ dus sy die Architect lieuer vresende dan cloeck: want is hy vresende so sal hy altijts het seker nemen ende zyn dingen met consideratie maken/ooc sal hy raets plegen/ja van minderen dan hy is/ vanden welken datmen dickwils leert/ maer is hy te groots ende dat hy hem te seer in zyn const ende wetenheyt betrout/ so en sal hy den raet van anderen niet willen/waer deur dat hy dickwijl vergaen sal/ dats dat zyn dingen qualijck wtcomen sullen. Nu willen wy weder tot der logien keeren vande welcke dat ick sprake/eñ geven sommige regelen van haer proposrtien/de wijdde des boechs sal in achtē gedeelt worden: drie vā dien deelen sullen voor de breedde vanden pilasters zyn/ende de hoochde vanden boge sal sesthien sulcken deelen houden/den voortooch des pilasters worde ghedeelt in vieren/twee salmen den pilastren vanden bogen geven/ende d'ander twee sullen voor de dicte der colomnen zyn/de hoochde vanden pedestale sal vander wijdden des lichts de helft houden/ de hoochde vander colommen sal van achte haerder ditten zyn met der basen ende den capiteele/die hoochde vande architrabe frise ende cornice sy van dat vierdedeel der colomnen lengde. Die tweede ordine sal vander eerster ghemindert zyn dat vierdedeel/te weteē/dat vanden pauimente der ordinen Dorica/tot aent hoochste vā zyn cornice gedeelt worde in vierē/eñ drie van dien seluē sullē zyn voor die geheele hoogde vāder Jonischer ordinē/eñ also sullē alle die ledē in hē seluen dat vierdedeel gemindert zyn. Desgelijcr salmen oock met der derder ordinen (dewelcke Corinthia is) teghen de tweede doen/hoewel datse daer niet en staet/mits dat het te groot geteeckent is: maer om den Leser niet confups te laten met den twee colommekens die daer te midden comen/begerende te weten hoe datse eynde nemen/ so suldy weeten datmen een sulcken inventie vinden sal inden vierden boeck in d'ordine vande Dorica op de spde H,ij. ende hoewel dat die colommekens Jonica zyn inden gesepden boeck/ dies niettemin salmense Corinthia moghen maken/ende op dat de Architect te bat soude moghen de leden ende cornicementen van desen wercke verstaen/so heb ick hem die in grooter formen gestoffeert ende geproportioneert nade principale/ ick segghe vanden leden der eerster ordinen/want tot die andere en costmen niet gemackelijc comen om die te meten.

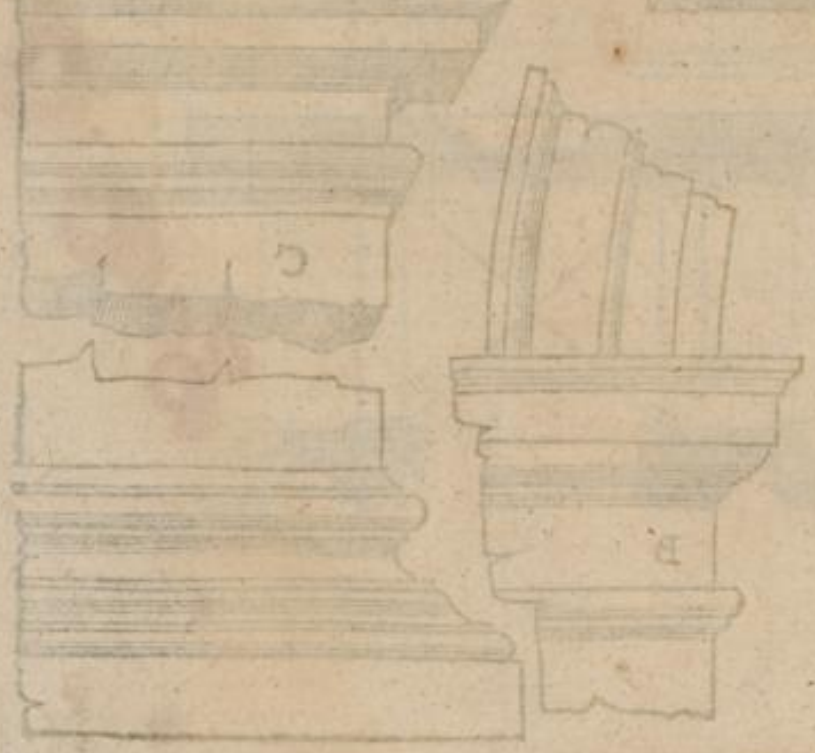

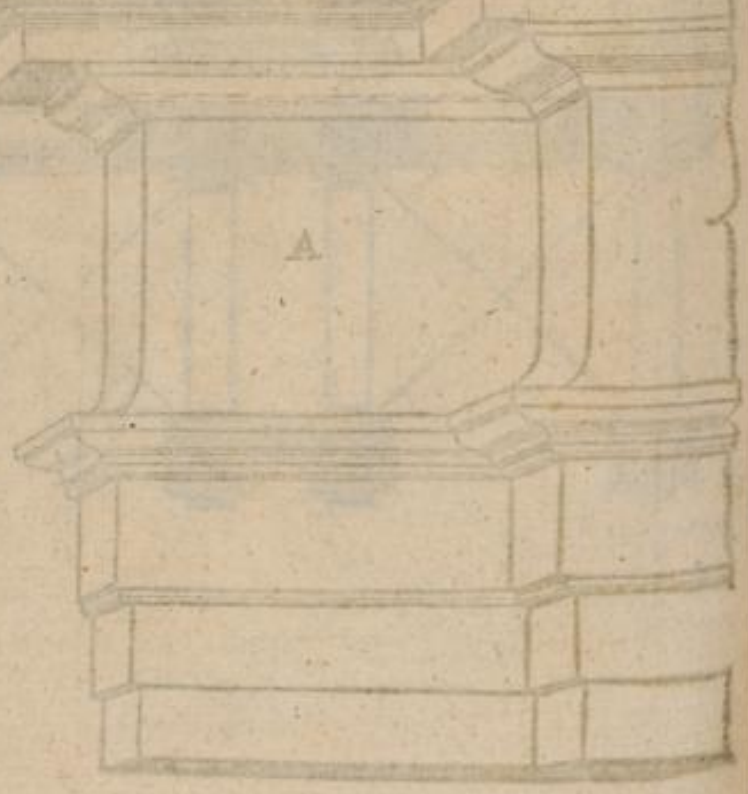

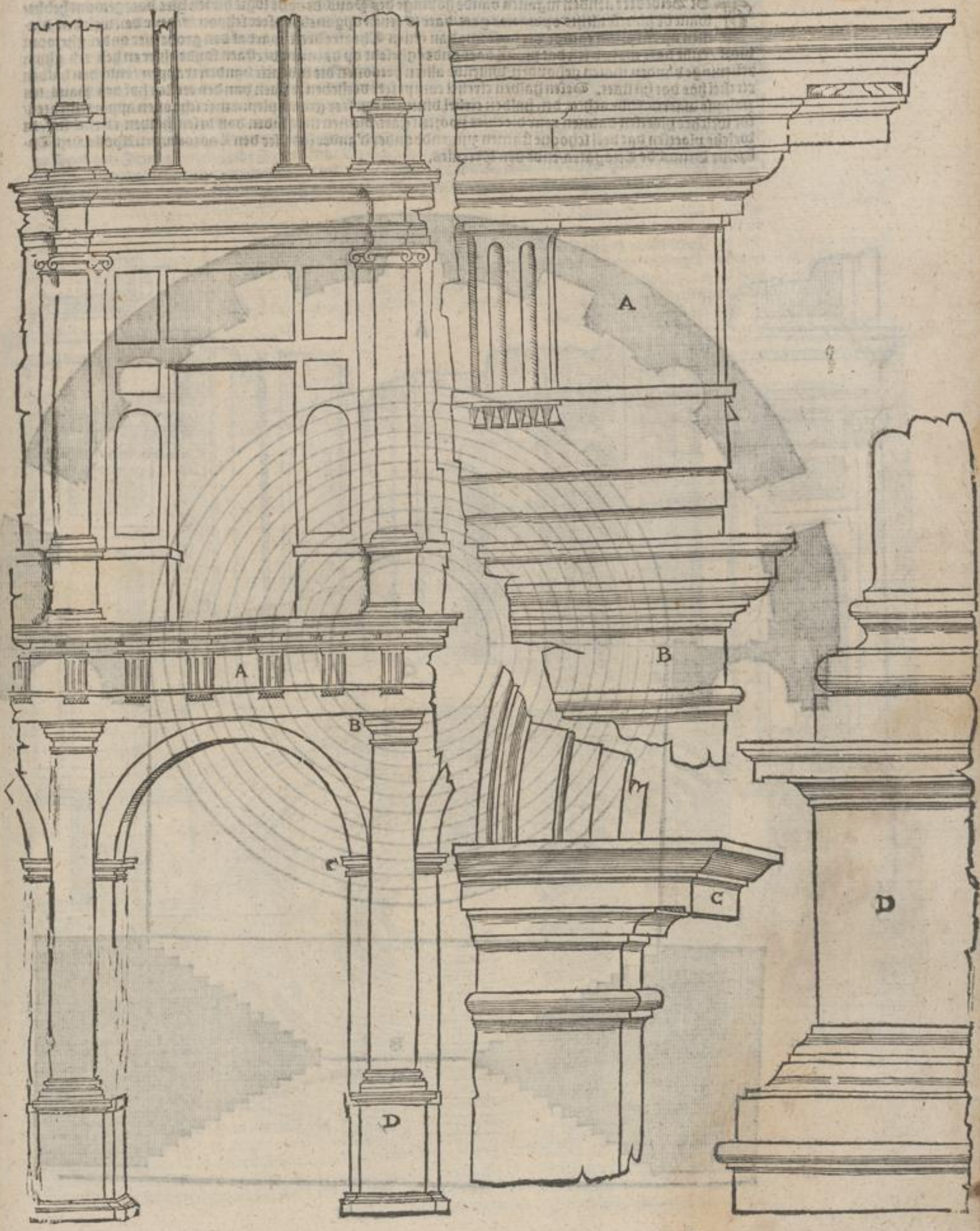
A
B
C
D
A
B
C
D

TOt Belvedere aenden ingancku vande hovinge des Paus/deur de logie die ick hier voorgetoont hebbe/ want de plaetse altijts opwaerts gaet/daer is eenen opganck die seer schoon is/deur den welcken datmen op een plein compt/die de forme van eenen Theatre heeft/waer af den gront hier onder ghetoont wort/ende daer toe heb'ick dat profijt daer onder gheleedt op datmen verstaen soude/hier en heb ick gheen reheninge vanden maten gehouden/willende alleen betoonen die inventie vanden trappen/ende den halven circkel hoe dat hy staet. Desen halven circkel compt seer verheven te staen vanden eersten hof des Paus ten palayse waerts/ende achter den halven cirkel bintmen een seer groote pleyne met schoonen appartementen/ tot welcker plaetsen datmen deur die twee poorten gaet/diemen inde syden van desen halven circkel siet/in welcke plaetsen dat veel schoone statuen zijn/ende onder d'ander soo isser den Laocoon/den Apollo/den Typhe/de Venus/de Cleopatra/ende den Hercules.

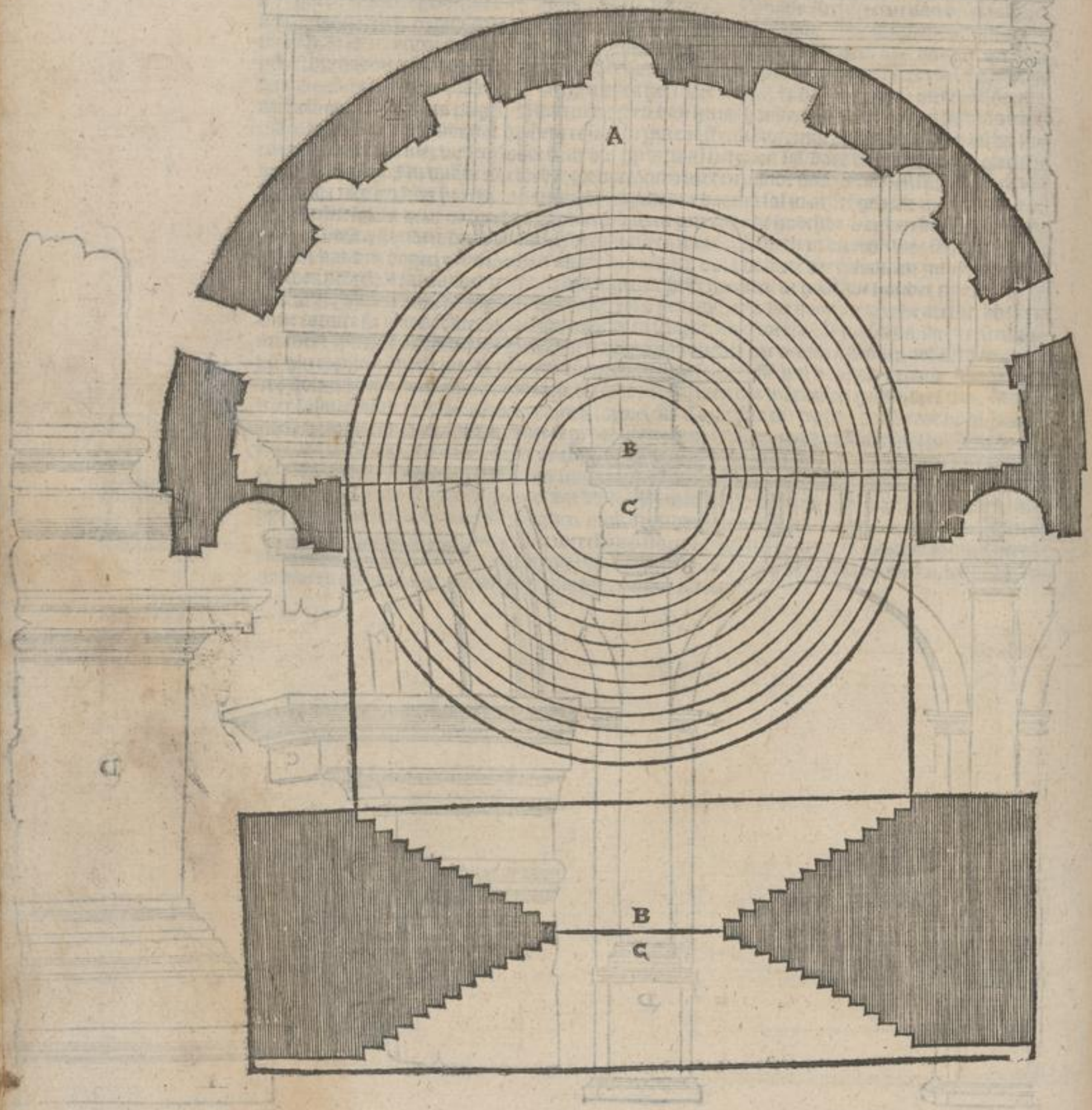

DIe is dat opstaende oft oztographie vanden gheteonden gronde/ende alsoo ick ghesept hebbe en salick vande maten niet tracteren achtende alleene opde inventie:ende hoe wel dat hier op elcke zijde alleen eenen pilastre met syn twee colommen getoont wozt/nochtans verstaen sy met sommighe logien daer bozen af getracteert is/ende dat blyckt byde dobbele colommen ende de muechen met den quadzen daer boven. Inde plaetse van Belvedere syn noch veel meer ander dinghen die ick en verhoone/ende onder andere dinghen isser eenen wonderlijcken windeltrap/inden gront vanden welcken een fontepne staet seer overvloeynde van wateren/den welcken opganck is al omvanghen van colommen in dat binnenste deel/de welcke colommen syn van vier ozdinen/te weten/Dozica/Jonica/Cozinthia/ende Compositra:maer dat te verwonderen ende alder ingenioest is/dats dat tusschen d'eene ofi d'ander ozdinen gheen afscheyden gestet en wozt:maer men gaet vande Dozica in Jonica/ende vande Jonica inde Cozinthia/ende vande Cozinthia inde Compositra/met sulcker const dat een mensche niet gewaer en wozt waer dat een ozdine eyndet ende in d'anger gaet:alsoo dat ick nozdeele dat Vzamant nopt schoonder noch costelijcker Architecture ghemaeckt en heeft dan dese.

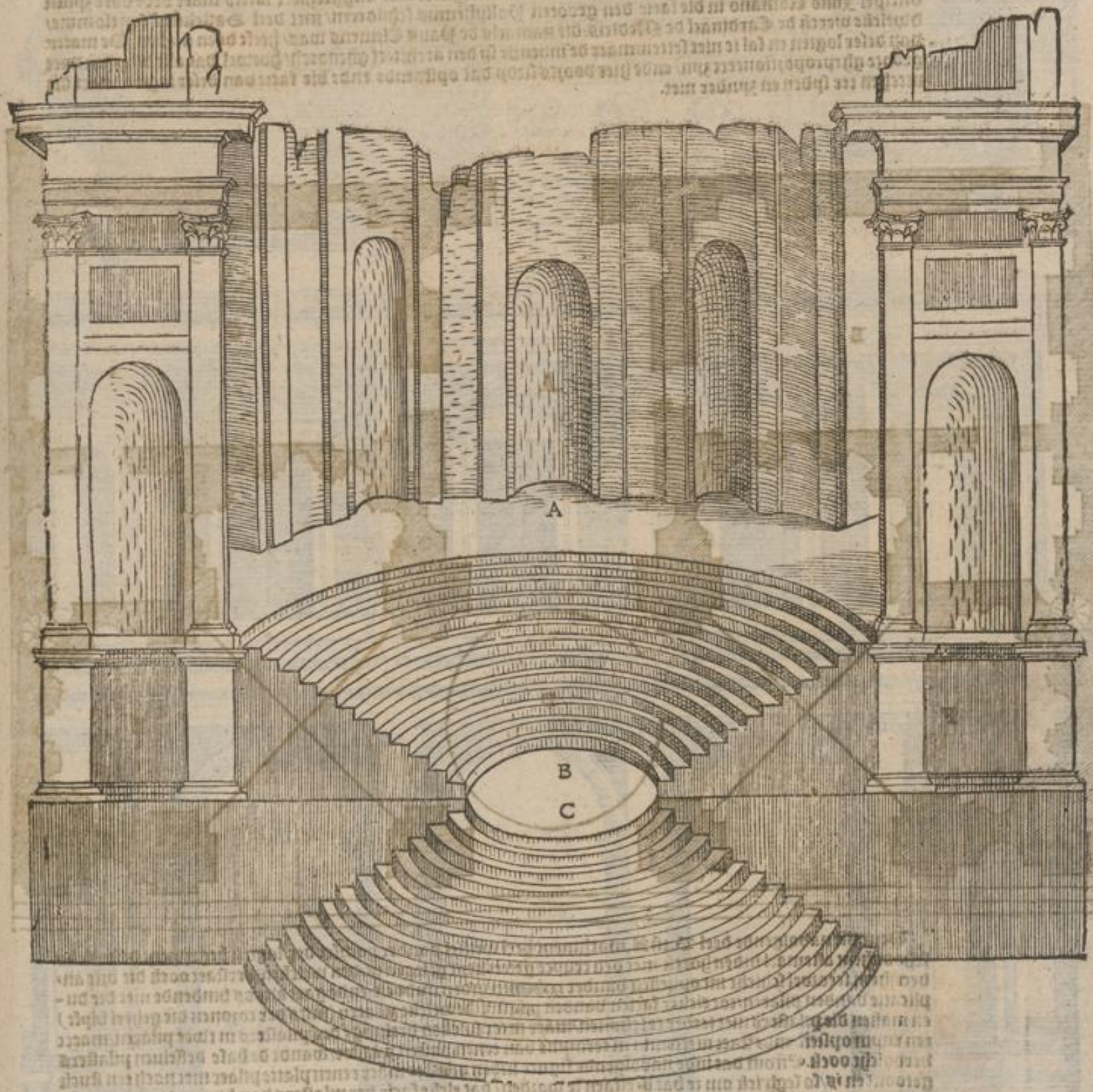

Buyten Rome/Al monte mario/is een seer schoon plaetse met alle den deelen die tot een ruitplaetse behoren/dewelcke singulare deelen ick hiuer swijghen dan daer luttel af segghen wille/ maer ick sal alleene tracteren ende betoonen een logie met haerder laeten geordineert danden thumen Raphael Durbijn/ hoewel dat hy ander appartementen/ende groot begunsel tot ander dingen gegeuen hadde/dat courtil hoewel dat het vierecant is/nochtans hadde hy dat int ronde gheordineert/nae dat de fondamenten eenlderleys totwijsen. Dat vestibulum geteeckent A ende die twee plaetsen B. ende C en staen in sulcken sorgen niet/ maer om den gront te voldoen/heb ick die daer so geset/want dat veel Cryndet in eenen berch/ gelijck oock dat deel E. maer in dander syde der logien geteeckent F en is den halven circkel niet/ende dat was ghelaten om sommige appartementen niet te verrijsen/maer om gesellschaps wille hebben daer by gheset. Voordine van deser logien is ouerschoon/vande welke dat twelfsel conconcordelijc verandert is/ want dat middelste deel is met een ronde tribune/ende die twee ter syden syn trapswijs/in welck verhemelte ick oock inde mueren Jan van Vdenen wonder van stucco ende geschilderde groteschen met meer verscheydenheyts gemaeet heeft/alsd dat onder de schoone ende verstandelijcke architecture/met de verciertinghen van stucco ende van schilderien/ daer toe die antijcke statuen daer synde/dese logie wel een dalderschoonste mach genoemt worden. Ick daer toe den halven circkel niet en respondeert op den anderen/en wilde d'architect niet onghherijert laten/ maer dede daer synen discipel Julio Romano in die facie den grooten Poliphemus schilderen/ met veel Satirkens rantsomme/ dwelcke werck de Cardinael de Medicis/die namaels de Paus Clemens was/ heeft doen maken. De maten van deser logien en sal ic niet setten/maer de inventie sy den architect ghenoech/ hoewel dat alle dinghen naet groote ghepropoortioneert syn/ ende hier voorts siedy dat opstaende ende die facie van deser logien/maer die niechen ter syden en synder niet.

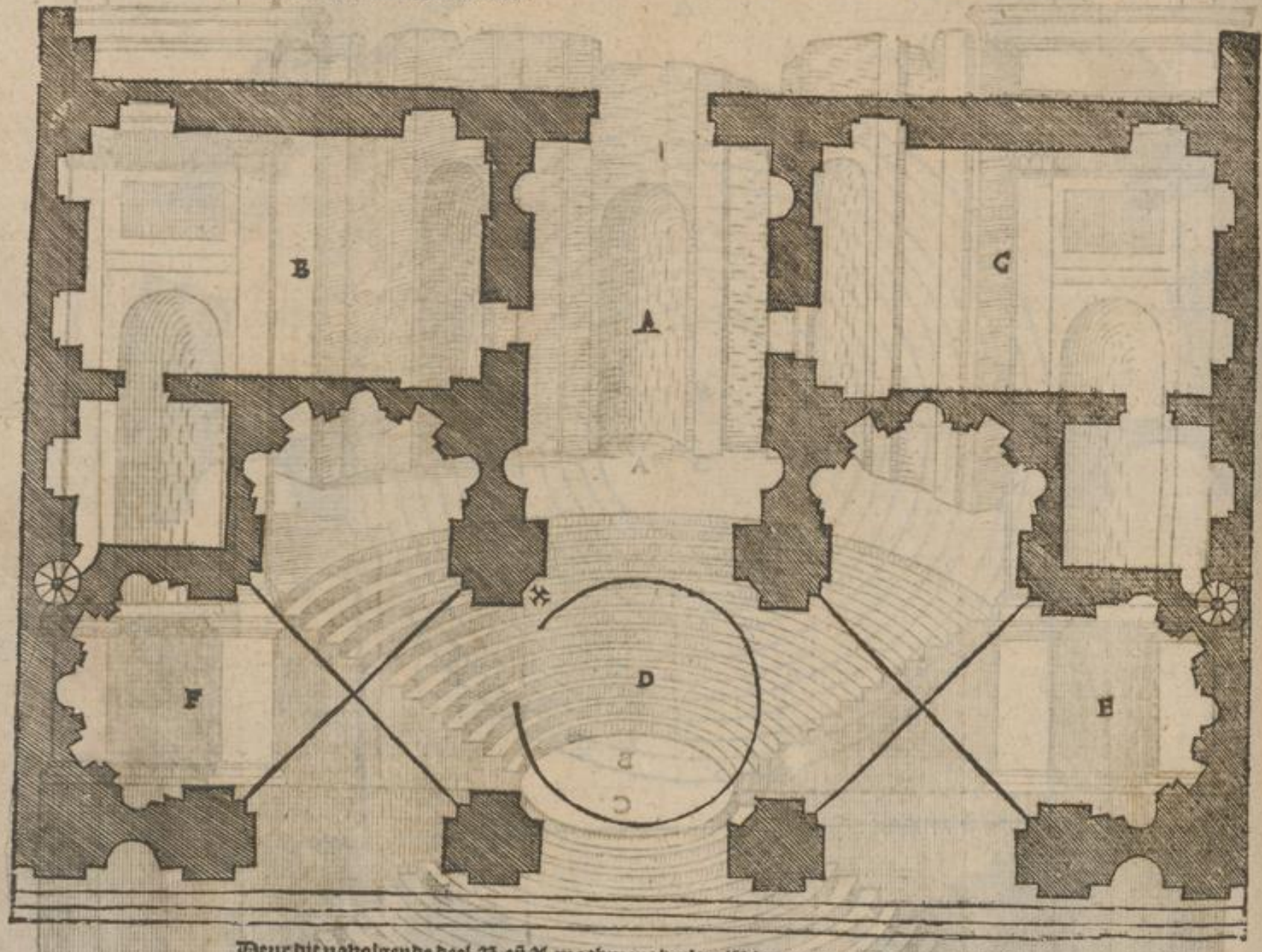

Deur dit navolgende deel B. ende K. machment heel weijsel vander voorsleyder logien begrijpen/ deswelcks schoonheyt altemael inden hoeck met den cruyce geteeckent gelegen is/den welcken(verstaet oock die drie andere)hem seer wel schicket int opheffen vander tribunen inden middelt/ende gaet altoos bindende met die duplicatie vanden pilaren/tot elcker facien vanden pilaster/dewelcke pilaren (mits der coronen die gheheel blijft) een maken die pilasters niet teeder te schijnen/maer meer sulcken breckinge des pilasters in twee pilaren/maect een ruijm opden/ende staet nietteminn in termijne van eenen vasten pilaster/want de base desselven pilasters verbolcht oock. Ende om dat inde navolgende figure inden pilaster maer eenen platte pilaer met noch een stuck getoont en is/so segh ick om te bat verstaen te worden/ dat elcke facie der pilasters van binnen der logien ofte galerien/ooch in drien ghedeelt is/vanden welcken darmen twee platte pilaren ende op dehoecken met een intercolomnie verstaen ende maken sal/ende al ist (also ick ghesept hebbe)dat het twee platte pilaren met een intercolomnie syn/nochtans comt het altsamen eenen pilaster te syn.

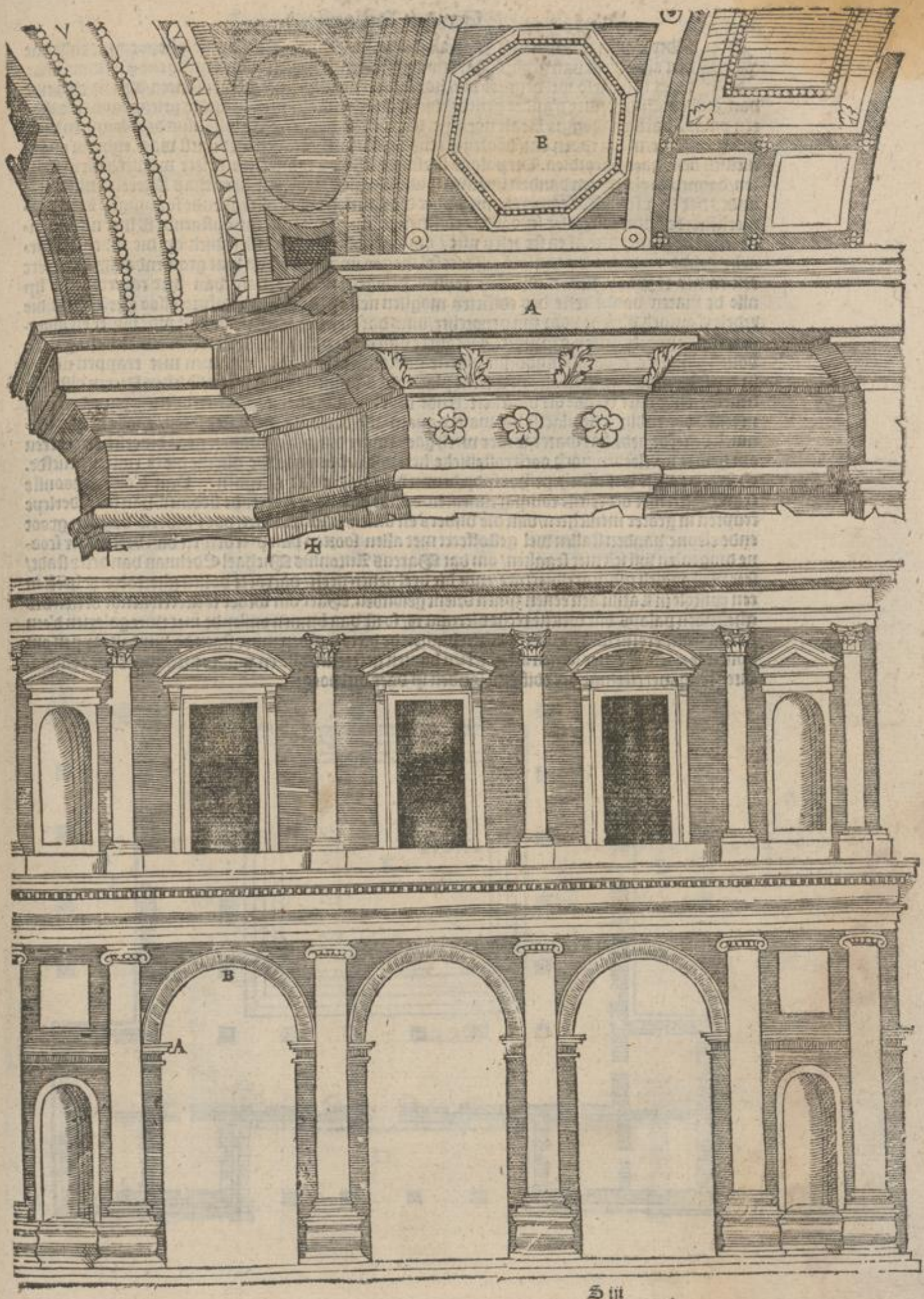
V
B
A
B
A

ONder d'andere steden van Italien/ soo wordt Napels La Gentile ghenoempt/ ende dat niet alleenlijck van groote Baronnen/ Heeren/ Grauen/ ende ontelijcke Edelmannen: maer is oock so wel begaeft van hovingen ende hupsen van plaisancen/ als eenich landt van Italien. Ende onder d'ander genoechlijcke plaetsen die bupten der stadt gelegen zyn/ soo isser een palays datmen Poggio Reale noempt/ dat welcke de Conine Alphonsus dede bouwen voor zyn genoechte/ inden tyden dat (voortijts eens t'geluckich) Italien vredelijcst was/ ende nu ongeluckich deur haer discordien. Dit palays heeft seer schoone forme ende is seer wel verdeelt in soorten/ datmen in elck eenen vanden hoecken soude moghen een groot heerschap logeren/ ende datte midts dat daer ses goede cameren zyn sonder die stantien onder d'eerde ende sommighe secrete camerkens: de forme van deser schoonder edificien inden gront ende int opstaende is hier navolgende/ ende de maten hier af en set ick u niet/ om dieswille dat ick alleenlijck op die inventie ghe-acht hebbe : want die wijse Architect sal mogen imagineren/ van wat grootendat hy begheert een camer te zyne / zijnde alle van eender grooten : ende dan van dier cameren sal hy alle de maten vande reste der edificien moghen nemen/ de welcke edificie (alsoo ghesepdt is) die eedele Coninck vseerde voor zyn genoechte/ mits datmen de plaetsen opt lant inde somer en alder-meest inde groote hitten gebruyct. De courte van desen palayse is ombanghen met deen galerie bouen d'andere/ ende inde middelste plaetse gheteeckent met E. gaetmen met trappen neder/ in een schoon pleyne getiraet/ in welcke plaetse de Coninck zynde met alsulcken Heeren alst hem beliefde/ ende daer etende oft banketterende/ dede sommige secrete plaetsen openen/ waer deur dat in eenen oogenblijck de plaetse vol waters quam/ also dacse alle int water saten/ ende alst den Coninck beliefde dede dat water weder wech gaen: maer daer en gebraken geen diversche cleederen om hem te vercleeden/ noch oock costelijcke berepde bedden voor de gheene die te rusten beliefde. O Italiaensche wellustichept/ hoe sydy deur u discordie te niet ghegaen. Van d'alderschoonste crupthouen met diversche compartimenten/ vande boomgaerden ende boomen/ van die alderleye krupten in groter menichten/ van die vijvers en vissen/ bäde plaetsen voor diverse vogelen groot ende cleyne/ vanden stallen wel gestoffeert met allen soorten van peerden/ en van veel ander schoone dingen/ en wil ick niet segghen/ om dat Marcus Antonius Michael Edelman van deser stadt/ seer verstandich inder architecture/ ende die veel gesien heeft/ dacrakte vollen ghetracteert heeft in een epistole in Latijn aen eenen zynen vrient gesonden. Maer om weder te keeren aende deelen des ghesepden palays/ dat welcke recht vierkant is/ so ist van binnen omlepdt met twee galerien d'een bouen d'andere: in welcke vier hoecken binnen de dicte vanden muer staen de windeltrappen om bouen te gaen. De vier logien oft galerien bupten geteeckent B. en zynder niet/ maer tot commaditept ende vercieringe der edificien souden sy daer wel voegen.

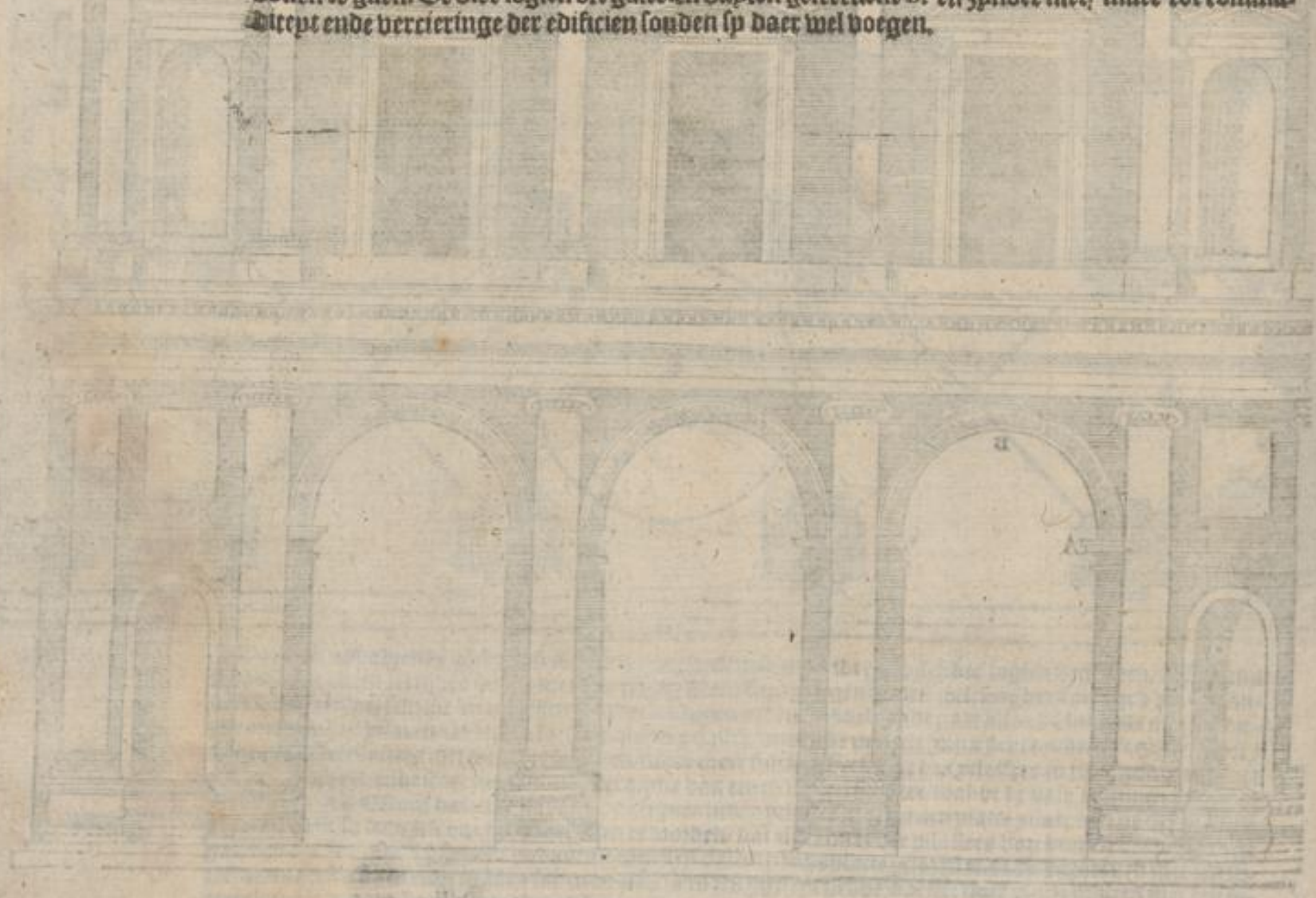

In dees figure hier onder heb ick willen betoonen die ortographie van binnen eñ van buyten/ dat deel geteeckent A, betoont dat deel van buyten/dat deel B. repzesenteert de galerien van binnē/ dat deel C. bewyst de stantien van binnen: in dees figure en heb ick het dack vander edificie niet geteeckent/want na myn duncken soud'ick sulcken edificie willen gheplaestert hebben in sooxten datment vooz een wandelinge useren omt lantschap te sien.

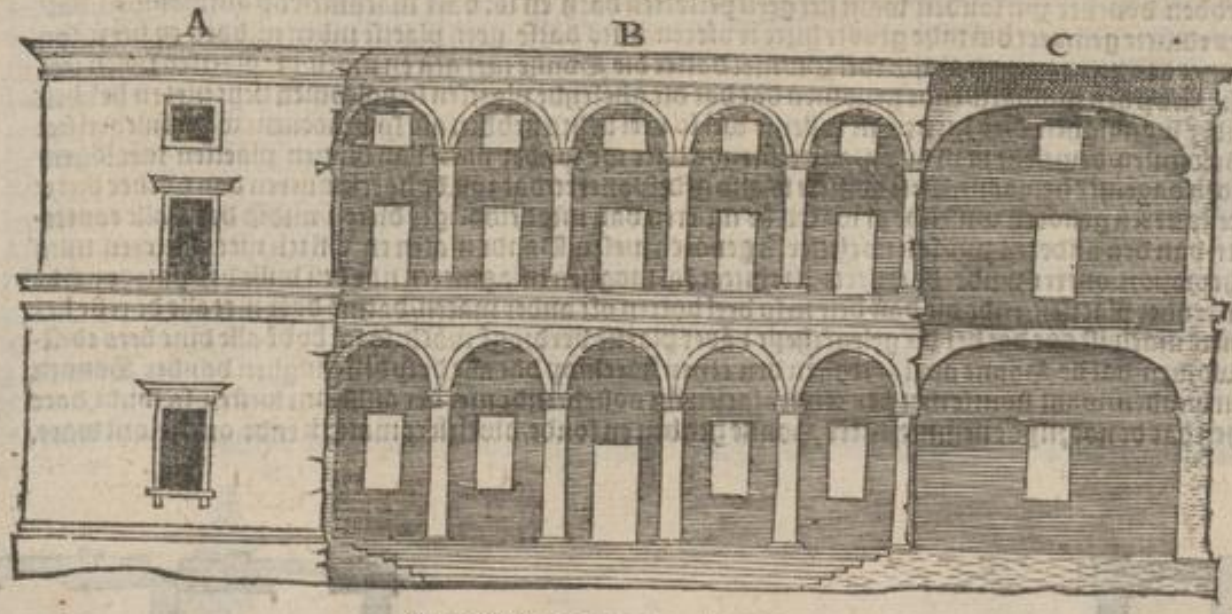

Den gront van dat Poggio reals van Napels.

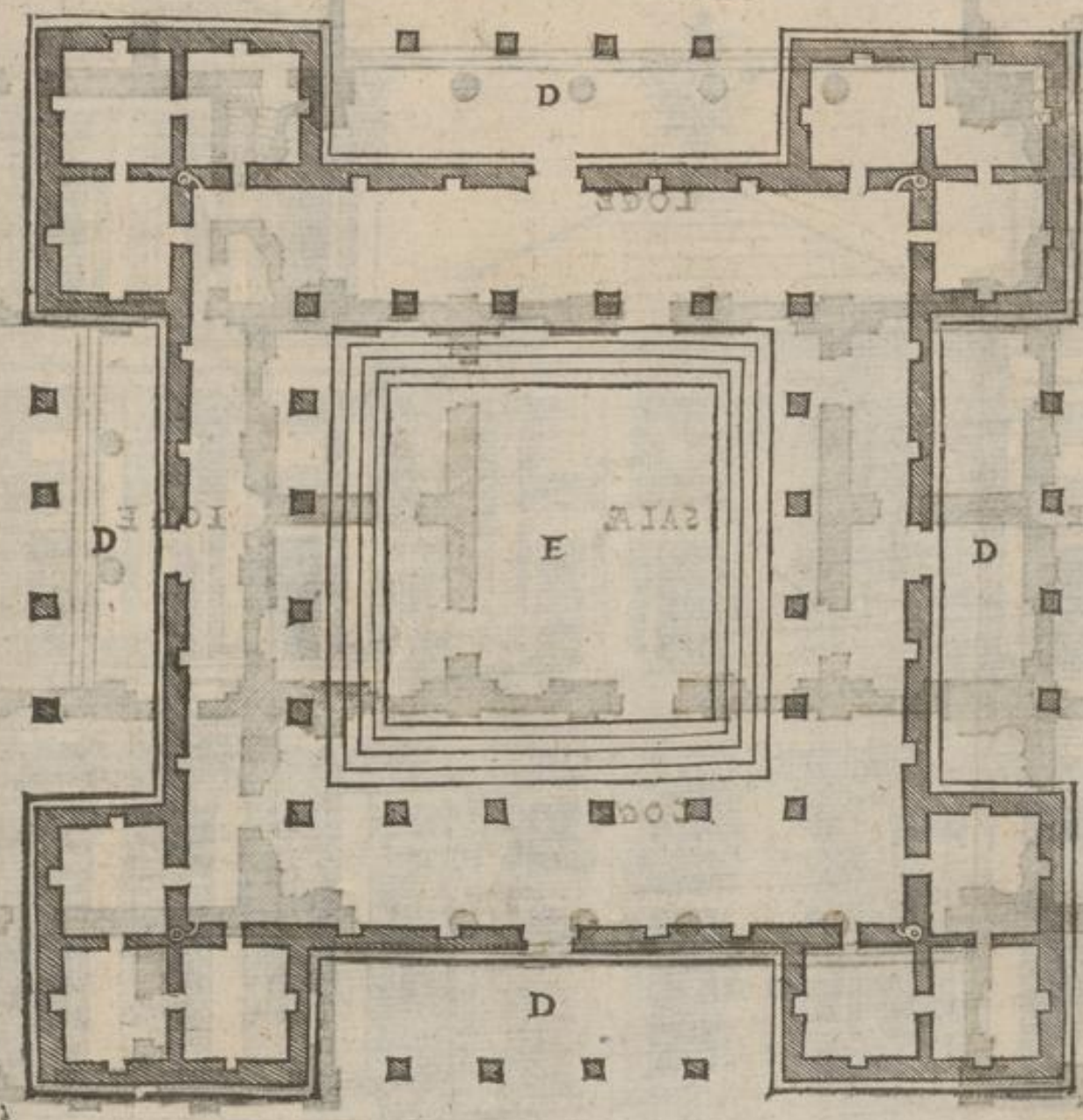

COnsiderende op die schoone edificie van dat Poggio Reale/soo is my in gedachte gecomen hier noch een op die maniere te setten/maer in ander sorme van appartementen ende by avonturen niet meer gemachs/mits dat die stantien alle van eender grootē syn/dat welcke niet wel en obvercomt/maer t'is van noode dat de eerste grooter dan de twede syn in dees edificie en maeckt te veel geen plaetse noch lucht van binnen/om dat het een hupps opt lant is/niet becommert synde van eenige spdē/ten heeft aen alle vier de hoecken lichts genoech. ¶Maer pemant mocht seggen/dat de sale met den vier cameren/mits datse geen licht dan deur de logien en hebben/doncker syn souden/want het geen perfecten dach en is: daer machmen op antwoorden/dat/synde dees edificie gemaect om inde groote hitte te vleren/mits datse geen plaetse inden middelt en heeft/soo sal de sale met den vier cameren altijts coel syn/met datter die Sonne niet aen en mach/die plaetsen sullen seer gerieflijck syn op den middach/ende genomen dat dat die ghelepde plaetsen so volcomen licht niet en hebben als die ander woninghen/dies nietteminn sullense wel so veel lichts hebben als sy behoeven/want sulcken siet men in Bologuen/dewelcke is in dier manieren/ende daer toe synder oock van binnen plaetsen met logen/ende worden dagelijcx bewoont. Dese edificie is also gedisponeert/dat syn de hoeckmueren van gorder dicte/so sal de reste sterck genoech syn: ende al waren de mueren van middelbariger dicten/midts datse alle conterfoyten deen van den anderen syn/salt noch sterck genoech weken. Vande maten en will ick niet tracteren/mits dat dit ghepropoxtioneert synde/de experte Architect sal moghen imaginieren nae den wille des patroons/de grote van eender plaetsen/ende die dan delē in so veel voeten ofte ander maten/datmē daer met alle de reste der edificiē mēt mach: ist ooc dat het die gelegēthept yādere plaetsē verdragē mach/so sal bovē alle dinc dees edificie geset worden/dat de Sonne op staet tegsen den eenen hoeck/op dat alle de spden moghen vander Sonnen beschenen worden/want stontse met der eender facien int ooslen/ende met der ander int westen/so soude daer uytvolghen dat de noortspde nemmermeer Sonne hebben en soude/dwelck romatijck ende onghesont ware.

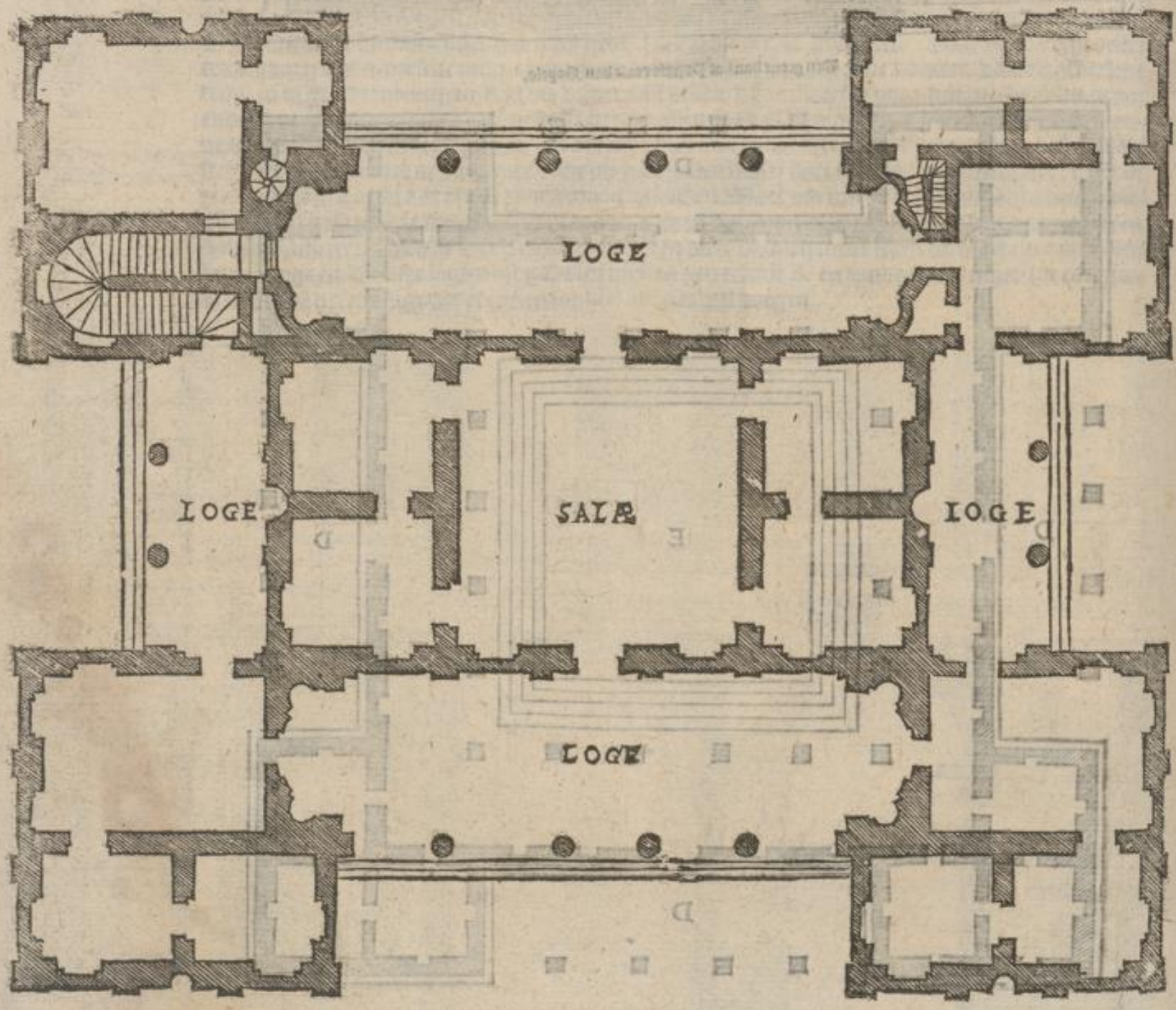

In diverssche manieren eñ ordinantien soudemen op den voorgetoonden gront mogen bouwē/nietermin mits dat dit een plaetse van playsancen is/so heeft my goet gedocht om der wellustichept die selue naede Corinthia te maken. Ick en sal my niet bemoeyen int tracteren vanden maten noch hoochden/want int vierde boech in d'ordine vande Corinthia O ij. salmen een tractaet vinden dat welcke tsamen met der goeder iuditien des Architects/voor dees maten voldoen sal. Ende om dat in dese facte geen vercorten met allen en is waer deur datmen de logien oft galerien eñ de platte oft geslootene plaetsen wt malcanderen kennen mach/ so sal ict in schrifte setten/de twee hoochste syden op elck eynde/verstaen hem met platte pilaren van beneden tot boven/dat deel tusschen beyden dwelck neerder is/verstaet hem twee galerien bouen een te staen/vande welcke dat die colommen cort zyn willen/ende dat selue verstaet hem achter eñ tot beyde syden. Men soude voorts boven de logien een platepsel oft anders wel beter tegen den regen mogen maken met zynen geleente/ wt der corniten vande eerste ordine der figuren voorsept/ende alsoo soude de sale inden middelt tsamen met den vier cameren der tweeder ordinen beter licht hebben. Om twee saecken heb ick die cleyn venstren boven de groote vander eerster ordinen gemaect/d'eerste is/dat wiltmen die vensters also neder maecken/dat een menschse ghemackelijck sittende daer wt sien mach/so blyfter dan(alsmen de vensters niet hooger dan de deure maken en soude)te veel spatien tusschen die vensters ende die solderinge/ dat welcke oonschier soude zyn/aldus dan byngen die gesepde vensterkens meer lichts inde sale. D'ander respect is/ dat die cameren byde sale en behoeven van vier hoochden niet te zyn/maer men mach daer hangende cameren in maken/daer toe sullen die vensters de passe comen. Van veel ander dingen soudemen mogen tracteren/dewelke ten wille vanden architect staen.

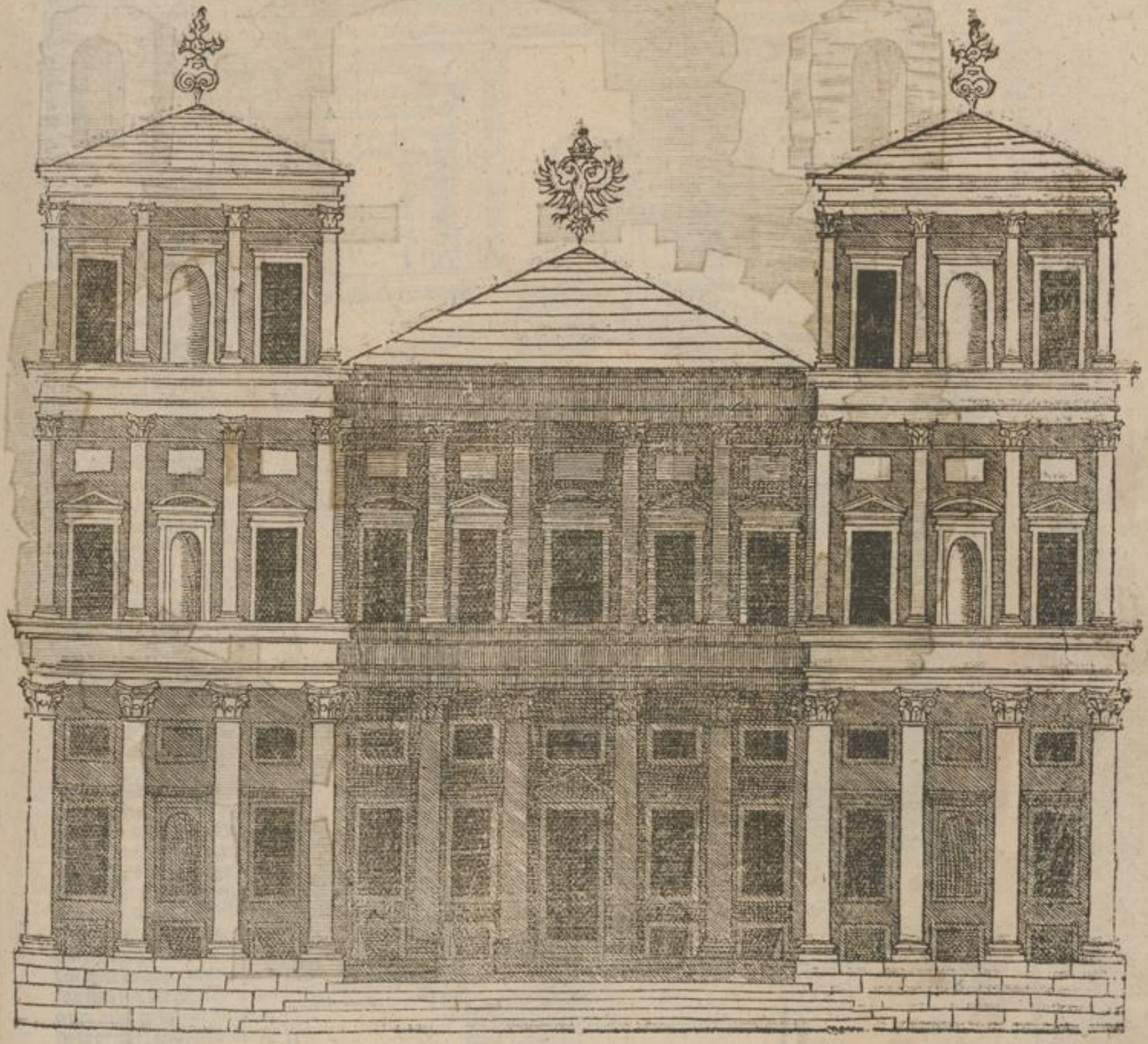

Ick en was eerst niet sinne dat ick desen gront/noch ooch nauwelijc die edificie vanden hondert colom-nen ghestelt in d'blat .H.i. in desen boeck te setten/mits dat het dingen syn die hy(onse auctеur)van hoo-ren seggen gemaeckt heeft:dat welcke my niet weert en dunckt by eghene dat geconterfept ende ghemе-ten is te staen nochtans op datmen niet seggen en soude dat ick den boeck gelijck onvolmaect ende verrom-pen hadde laten wtgaen/dwelck den beyders oorsake geven mocht desen boeck te mikpyplent soo en heb ick niet alleen dit hier by willen setten/maer heb noch daer toe ghedaen dees andere navolgende figure van hem in dblat .K.iij. Om dan tot desen gront te keeren/soo segt onse Auctеur aldus/in Jerusalem (alsoo hem ver-telt is)binnen in eenen berch wtghehouwen een edificie van goeder grooten in manieren hier onderghetee-kent:ende op dat deur de wydde van dat middelste het welfsel niet inne vallen en soude/soo waren hem de twee pilaers inden middelt ghelaten/daer toe noch twee middelbare ter zyden met noch twee minder bozen onderhoudende dat welfsel/dwelck alsamen met instrumenten wt der rootsen ghehouwen is. Inden eersten inganck zijn vier capelleken:in dat middelste synder achtien/ende achter staender twee/eft een gesloten deur/ de welcke bethoont datmen voorder ginck de meeste capelle is wijt ontrent de lingde van eenē menschē/waer wt datmen de groote van d'edificie begeppen mach/ dees plaetse en heeft geen licht/noch men en can niet ge-merken datse eenich licht gehadt heeft/die capelleken zijn wtghehouwen ghelijck A ende B.

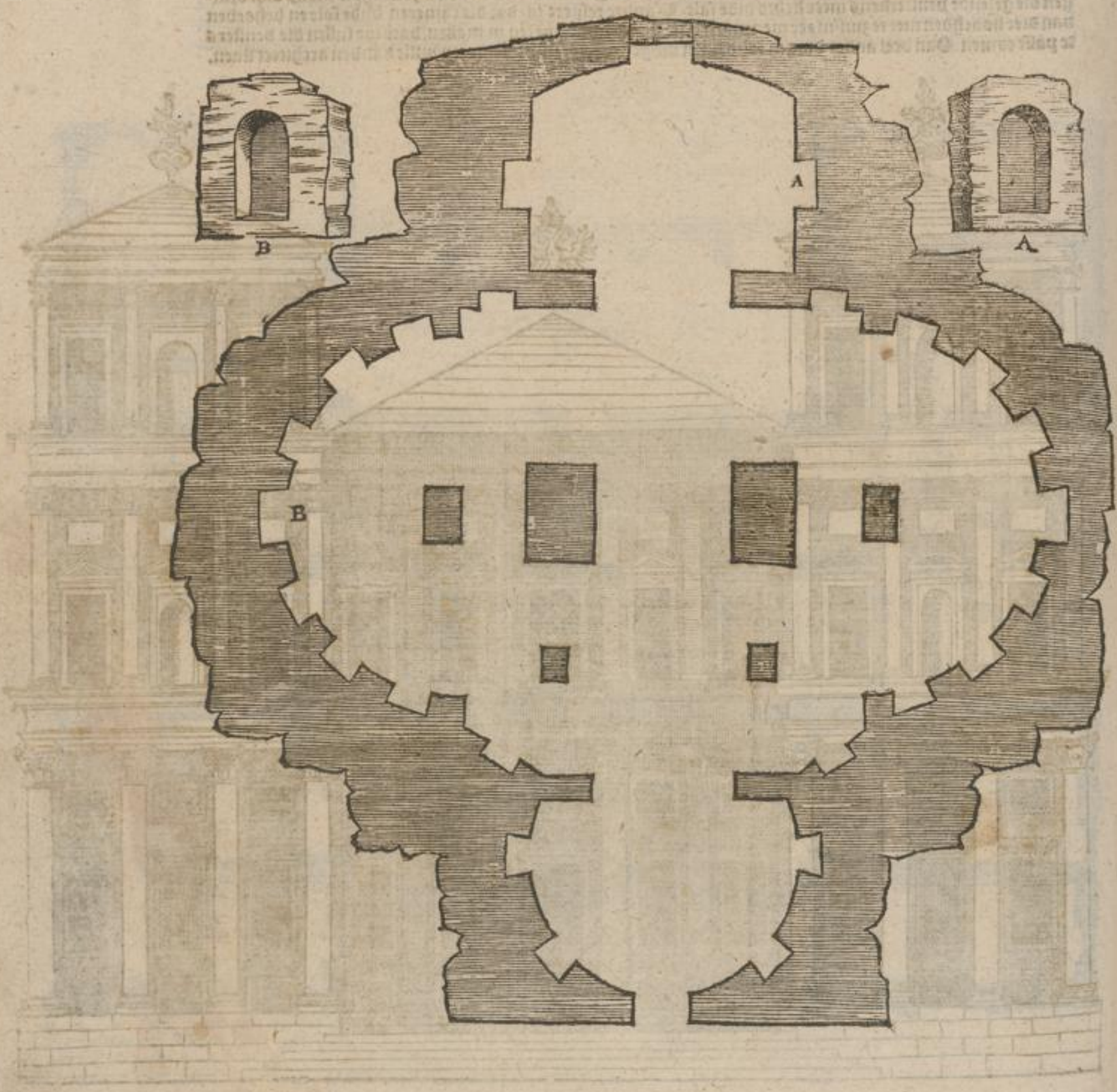

Mits dat onse Auteur int blat K iij (also geset is) vermaect van een arche triumphal in Verone staende genoect dat hi hun sart dewelcke hy daer sept heel barbarisch eñ confuys vã leden te zyne / gelijc sy nade leeringe Vitruuij eñ der goeder Antycken in effecte is / dies niet te min overmits dat se Joãnes Carottus (de welcke onsen Auteur meynt te begryppẽ) voor een clepnot in synen boec der antiquiteyte van Veronen / scherper eñ reynder dã alle zyn andere figuren (wãt de reste leer grof is) geteeckent heeft / so hebet my goet gedocht / dese den nieusgierighen leser hier te thoonen / op dat hy sien eñ mercken mach (met dervreglen Vitruuij voorsept) wat goet ofte quaet datter inne is / sy sal hy aventuere sommigẽ vã desen lande het behagẽ dan eenighe ander / midts datse gewẽt syn veel werck in harẽ architectuerẽ te loeẽ. Eñ om dat dese figure in dit formaet te groot was so en heb ic maer dẽ helft hier ghetoont / ende mẽ sal aende ander syde noch een ander helft verstaen / te weten / noch een poorte ofte boge / met vensters ende andere ornamentẽ gelijc dese / den voet van Veronẽ daer dese tegenwoordige edificie met gemeten was / staet hier beneden half / van welcken voet dat eenen clepnen int pedestal onder de grootste colõne staet / waer deur datmen die maten bycans begryppẽ mach / want degesepde Carottus en gheeft vã alle synẽ figurẽ anders geen bescheet / uytgenomen vãde figuere des wonderlijckẽ spectakels tsamẽ met eenẽ theatre daer boven / eñ boven al (mits dopgaẽ des bercks) noch eenen tempel vã Janus / gelijc onse Auteur vermaect achter in dat blat J ij in desẽ tegẽwoordigen boec / vã deser gesepder edificiẽ geeft de gesepde Carottus meer bescheets dan van allen den anderẽ / eñ op dat ic den Leser voldoen mach vã al dat in desen boeckie vermaent wort / soo heb ick die ghesepde figure alles gedruct / om dat sy te groot (ende nae mijn duncken) te grof was om hier by te setten. Dale.

Den halven voet van Veronen / daer dese edificie mede gemeten is.

Eynde des derden Boecx.

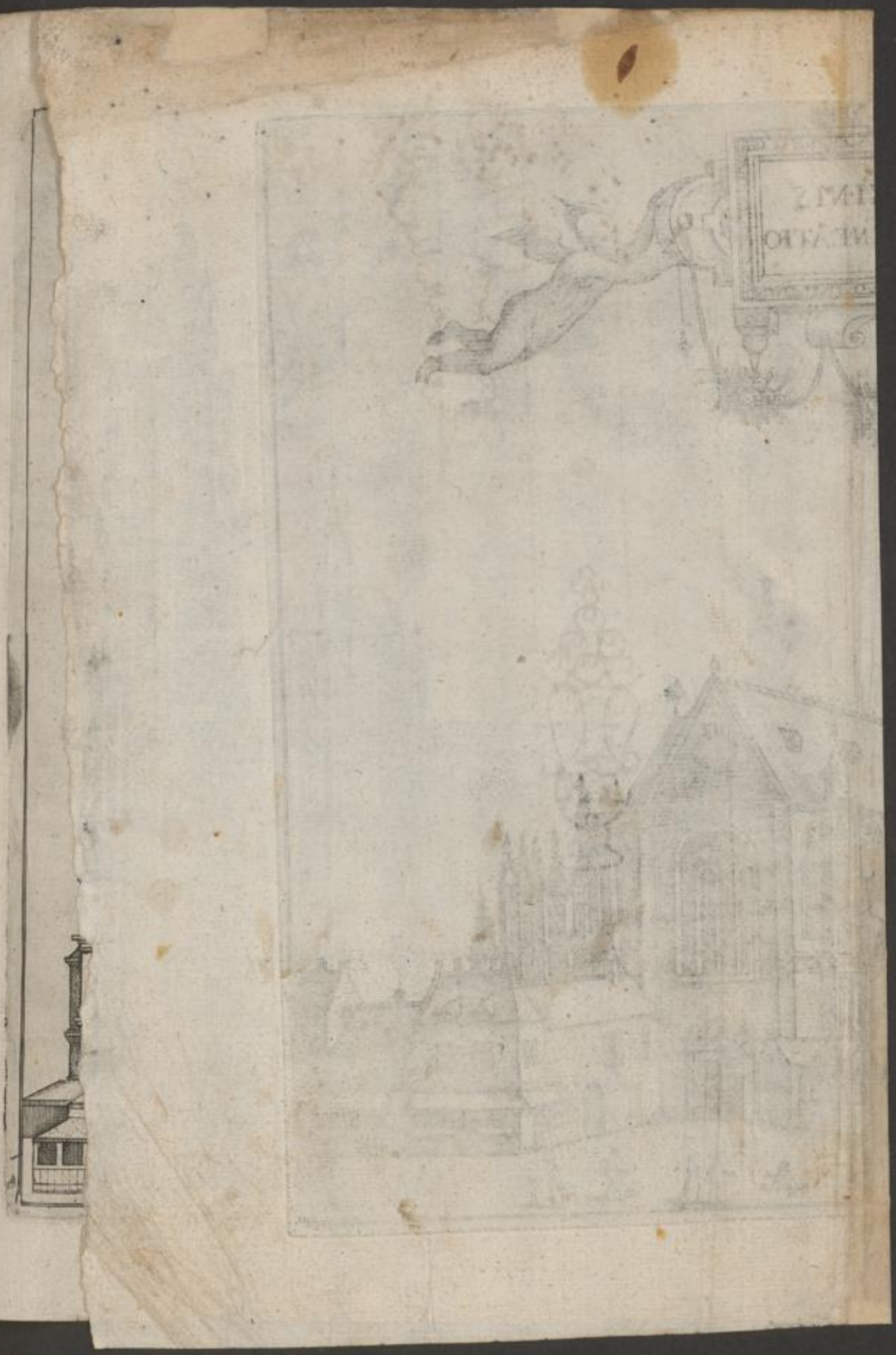

TEMPLE D. VIRGINIS MARIÆ VERA DELINEATIO

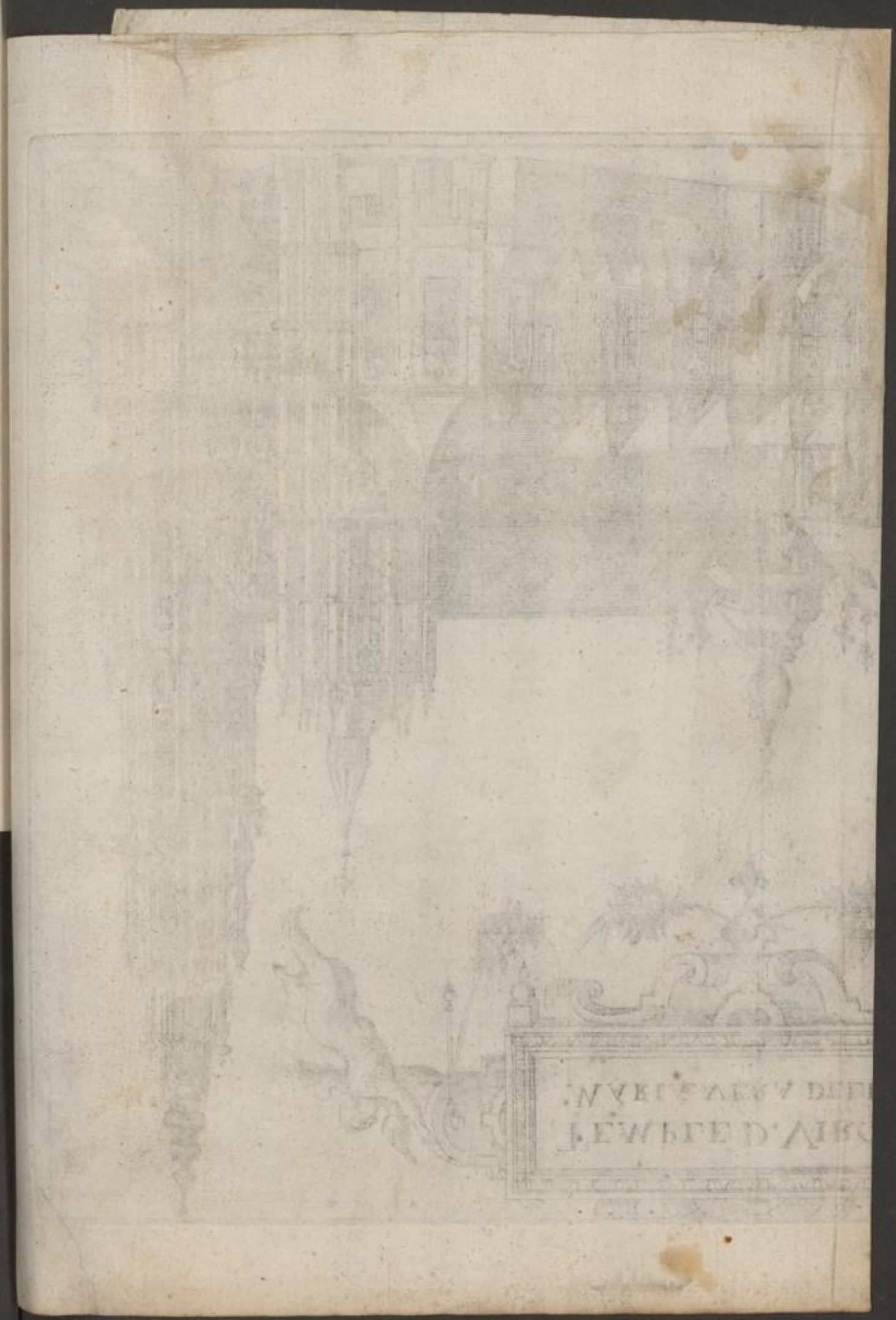

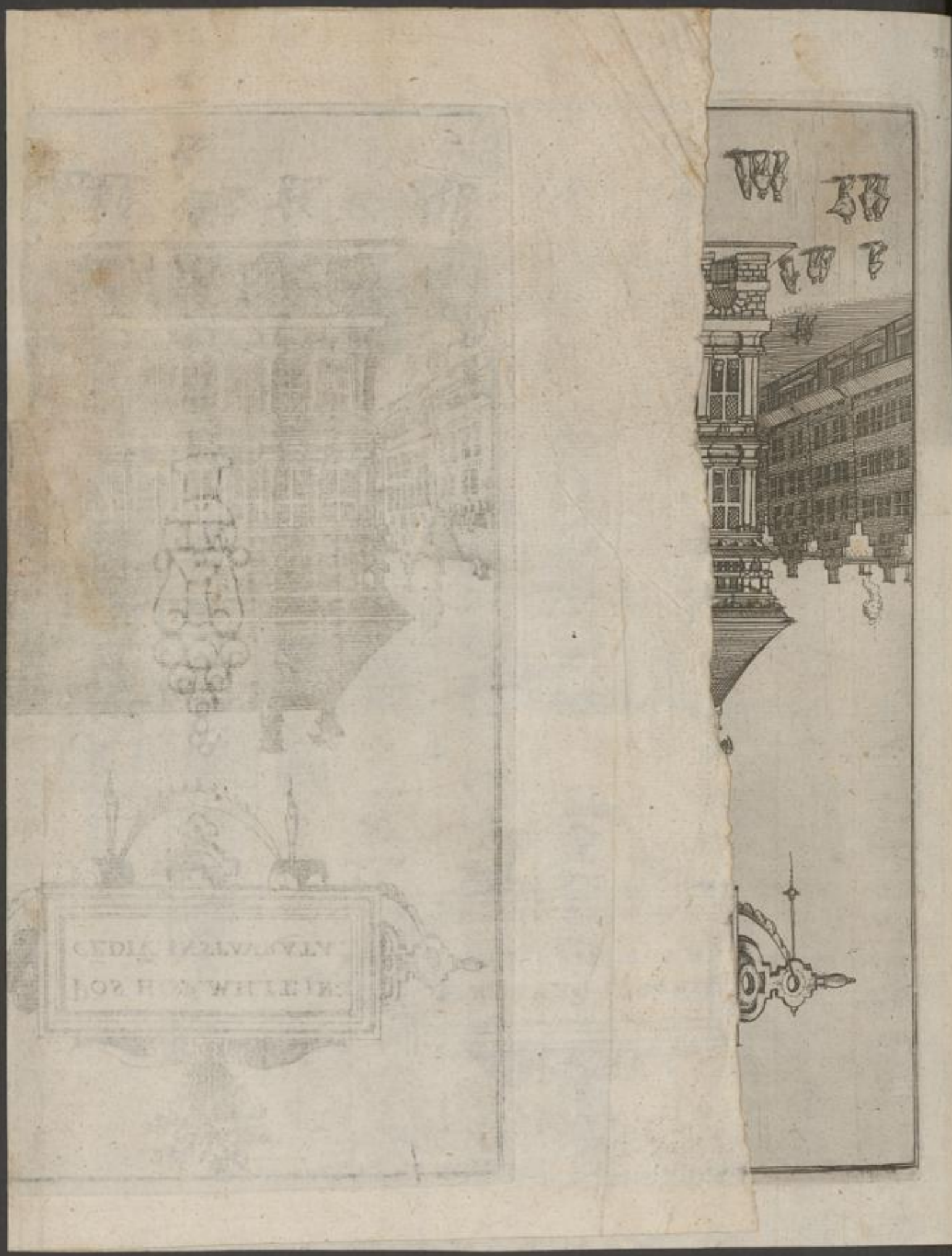

DOMVS SENATORIA
E
ANTWRPIENSIS

POS HISP. MILIT. IN-
CĒDIV INSTAVRATA.

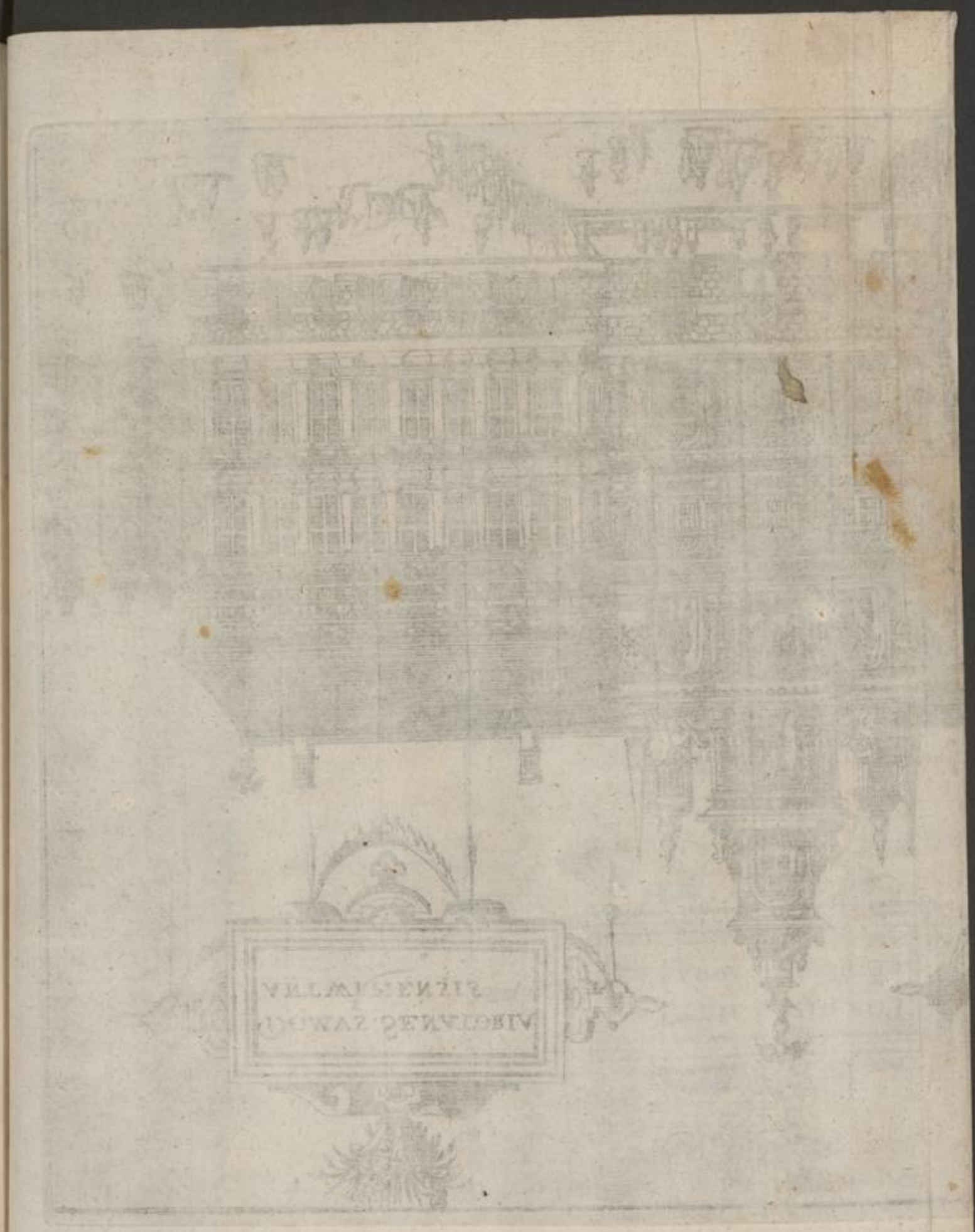

SACRI ROMANI
IMPERII.

DOMVS HANSAE
TEVTONICAE

SACRI ROMANI
IMPERII.

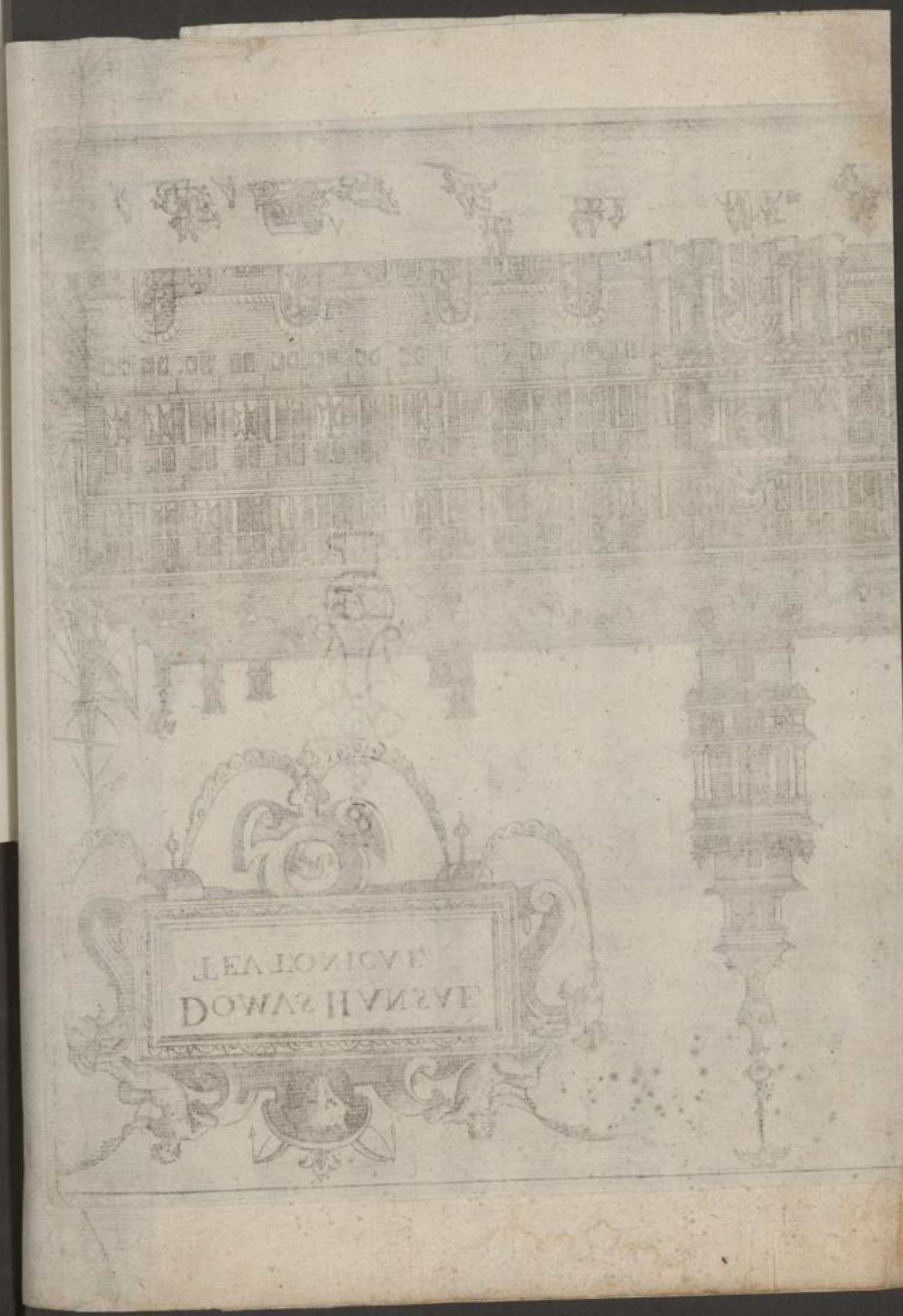
DOMVS HANSAE

S. P. Q.
INVSVM NEGOTIAT
VSCVQ. NATIONIS AC
BISQ. ADEO SVÆ OR
ANNO. M.D.XXXI
A SOLO EXTRVI
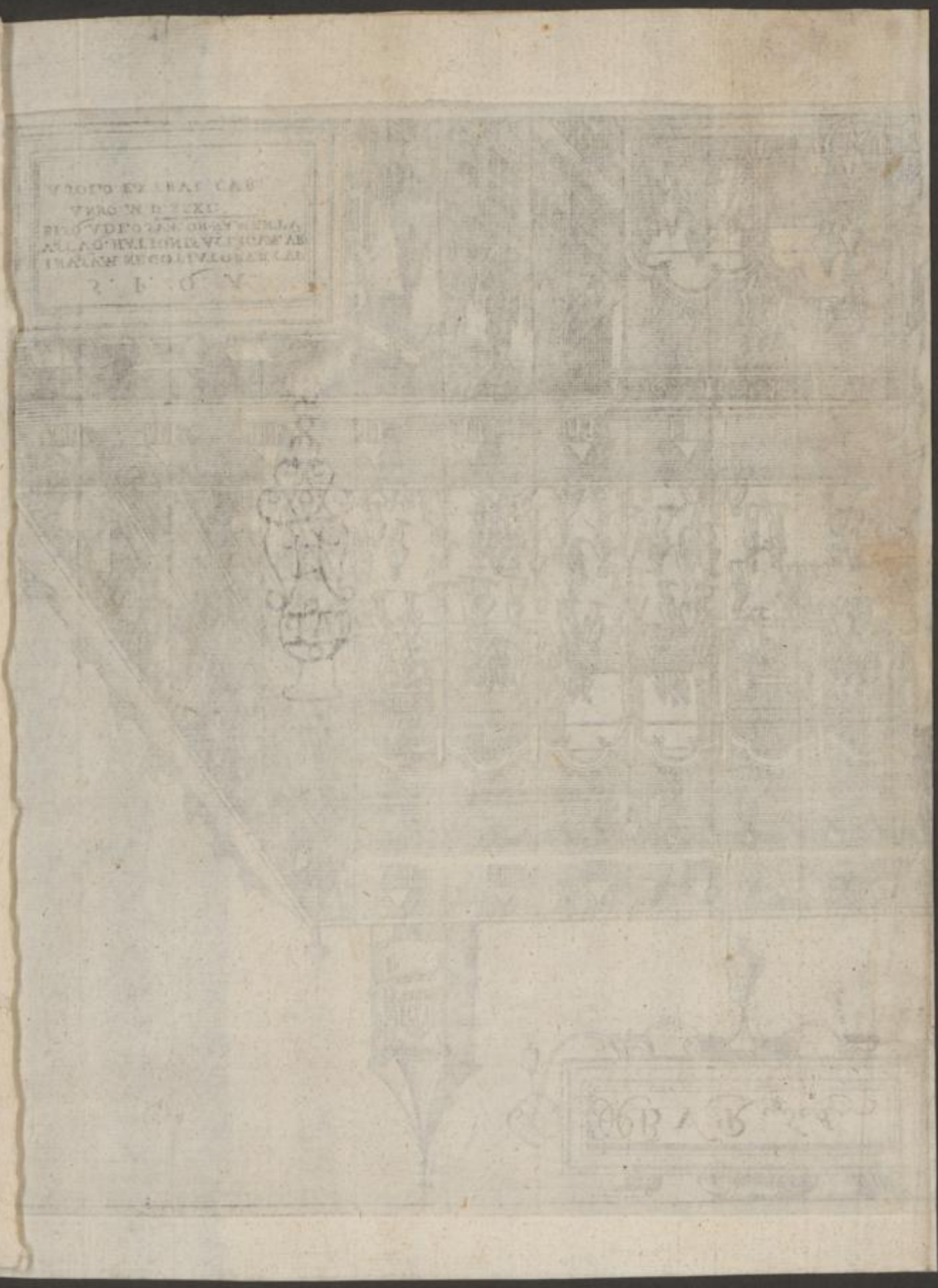
BVRSA
S. P. Q. A.
INVSVM NEGOTIATORVM CVI
VSCVQ. NATIONIS ACLIGVÆ. VE
BISQ. ADEO SVÆ ORNAMENTV
ANNO. M. D. XXXI.
A SOLO EXTRVI CVR.
Mundi anima et rerum
moderetur Numinus habe-
nas Terraq et tractus con
cilia marium
Disce hospes tete quamuis
diuisus ab orbe.
Hic. tibi si Nummus non pe
regrinus eris